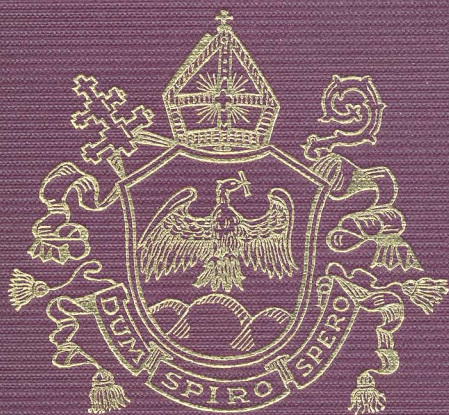

PROHÁSZKA OTTOKÁR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

GYŰJTEMÉNYES DISZKIADÁS

PROHÁSZKA OTTOKÁR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SCHÜTZ ANTAL

XXI. KÖTET.

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

PROHÁSZKA OTTOKÁR

AZ IGAZSÁG
NAPSZÁMÁBAN

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

Fenntartunk minden jogot, a fordítás jogát is.

Copyright by Stephaneum Budapest.

Nihil oletat. Nr. 2552. *Dr. Theophilus Klinda*, censorum praeses. Imprimatur.
Strigoni, die 12. Julii 1929. *Dr. Stephanus Breyer* eppus, vic. gen. ad int.

Kiadja a Szent István-Társulat.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.

Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. sz. — Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

BEVEZETÉS.

Ez a kötet csekély kivétellel vezércikkeket tartalmaz, melyeket Prohászka 1896—1904 közt az Esztergom-ba írt. Itt tehát Prohászka új oldalról mutatkozik be: mint publicista. Ott áll a Sion ormán, sas szeme fáradhatatlanul fürkészi a tájat; észreveszi a magyar életnek és szellemnek minden megmozdulását és nyomban határozott, messze hallható hangon megadja figyelő népének a szükséges figyelmeztetést és irányítást. Ami közéleti jelenség, szellemi vagy társadalmi mozgalom, politikai vagy egyházi ügy és föladat a századforduló körül jelentkezett a magyar látóhatáron, mind nyomban erőteljes, éles, színes és élvezetes megvilágítás alá került. Prohászka sokoldalúsága, szellemessége, csattanóssága semmi más írásában nem nyilvánul meg oly foghatóan, mint itt.

Igy ezek a cikkek *egy darab kortörténet* egy kivételes szellem finom tükrözésében. De ennél jóval többet jelentenek. Prohászka a jelenségeket, embereket, eseményeket és irányokat a legmagasabb kémlelőhelyről nézi: az örök igazságok magaslatáról; szavát a legnemesebb ügy- és emberszeretet irányítja, gondolatait és szempontjait széles látókör, egyetemes műveltség, következetes katolikus álláspont, zseniális fogás sugalmazza. S ilyenformán itt voltaképen a *katholikus szociálpolitikának* egészen eredeti és nem múltó értékű kódexe tárul elénk, melynek kincseit talán csak a jövő nemzedék tudja igazán folyósítani.

A kaleidoszkópnak változatosságával vonulnak el előttünk a gyakorlati életnek, a kultúrának, az egyházi elhelyezkedésnek, a politikai tájékozódásnak legkülönbébb aktuális problémái; de nem nehéz észrevenni, hogy ez a sokféleség három eszmének és törekvésnek tengelye körül kristályosodik: a politikai *liberalizmus* elleni tudatos, elszánt harc; a keresztény *demokratizmus* szellemében a legeggyetemesebb és egészen gyakorlati

népmentés ; az *Egyháznak* a liberális állam gyámsága alól való kiszabadítása, elveinek és erőinek a liberalizmus elleni harc és a keresztény szociális munka érdekében való érvényesítése. A kor ismerőjének könnyű azt is megállapítani, hogy ezt a hármas programot hármas forrás táplálja : IX. Pius pápa *Syllabusa*, a német *centrumpárt* tevékenysége és sikerei, *XIII. Leo* pápa korszakos keresztény-szociális enciklikái. Külön kell nyomatékoznia, hogy a liberalizmus elleni kemény és kérlelhetetlen harcában, az *Egyháznak* a liberális államhatalomtól való függetlenítésében Prohászka nem akar mást, mint magyar téreken érvényt szerezni a *Syllabus* tételeinek ; s nem érdektelen az az észrevétel sem, hogy a konkrét egyházi politikai kérdésekben Prohászka meglepő határozottsággal olyan állást foglal — ellentétben kortársaival, híres főpapokat és világi katolikusokat is beleszámítva, — minők X.^e és még inkább XI. Pius pápa gyakorlati magatartását irányítják.

Ezt a programot tehát Prohászka az örök városból hozta ; esztergomi tanulmányok, elmélések és tapasztalatok elmélyítették és gazdagították, megizmosodott apostoli jelleme támogatta. Semmiféle pártállás vagy világnézet képviselője nem tagadhatja meg föltétlen tiszteletét attól az őserejű jellemességtől, önzetlenségtől, elvhűségtől, mely ezekből a cikkekből ma is gyöngítetlen erővel árad, és mely a kortársakra is oly hatással volt, hogy oroszlánrészük lett a katolikus restauráció, főként a katolikus politikai és szociális megemberelés terén, a néppárt létesítésében, a szövetkezeti mozgalom nekilendülésében, az autonómia-mozgalomban, a liberalizmus leküzdésében, a papság szociális és politikai iskolázásában.

Aki napszámában dolgozik, az örök katolikus igazság napszámában, és pedig Prohászka jellemével és szellemével, az jogot szerzett arra, hogy az utódok is meghallgassák ; és nem fogják döntő tanulságok nélkül hallgatni, kivált megalkuvásra hajló korok gyermekei ; de jogot szerzett arra is, hogy a munkásnak és front-harcosnak kijáró méltányossággal és tisztelettel hallgassák. Aki a nap hevét és terhét viszi, aki az első vonalban veri vissza a napi támadásokat, az nem járhat mindig ünneplőben ; annak joga van kérés kézhez, vér és

verejték áztatta zubbonyhoz. Ha tehát Prohászka az örök elvek világosságát, sőt nem egyszer villámait veti nemcsak eseményekre, hanem állapotokra — egyháziakra is — és emberekre, sokszor a legfelül állókra is, nem szabad felejtetni, hogy nem önmagát szolgálja, hanem önmagának kockáztatásával (lásd Ö. M. 25, k. : Prohászka pályája III. fej.) az Isten országának ügyét; nemtelen eszközöket sohasem enged meg magának, a keresztény igazság és szeretet útjáról soha le nem tér; és ha egy-egy kijelentése vagy megállapítása egyoldalúnak hangzik, kell, hogy az «ad hoc» beszélőnek szava mögött ott lássuk és halljuk az egész Prohászkrét, azt a Prohászkrét, aki, mikor Bánffy vagy Tisza vagy Roszival ellen harcol, ugyanakkor magának és kispapjainak minden nap medítál az Elmélkedések témáiról, írja a Bűnbánatot, Föld és Ég-et, Diadalmas világnézetet és mindenekfölött írja a Sionban és a Katholikus Szemlében azokat a szabatosan mérlegelő, kifejtő és bizonyító elméleti dolgozatokat (Ö. M. 10, 11, 12, 14. kk.), melyeknek elvi megállapításait itt a gyakorlat számára aprópénzre váltja.

Aki a keresztény méltányosság ez elemi kötelezettségének szemével nézi Prohászkanak az Igazság nap-számában írt dolgozatait, megállapítja, hogy Prohászka ezt a kényes területet, a katolikus újságírás területét is gigászi példaadással és «inoffenso pede» járta meg. Budapest, 1929. Szent Péter és Pál napján.

Schütz Antal.

TARTALOM.

Bevezetés		v
------------------	--------	----------

Liberális filiszterek.

Liberális filiszterek (1896)	1
Az inaszakadt Pulszky (1896)	4
Zsitvay Leó «egyensúly» (1896)	7
Börtönbe velük! (1896)	9
Szigetváry, a hős cincér (1896)... ..	11
Bazilika és zsinagóga (1896)	13
Modern haruspexek (1896)	15
Intelligens proletárok (1896)	17
Politikai komédia (1896)	20
Psenkó úr (1896)	22
Szepegők és vitézkedők (1897)	23
«Magyar Állam» (1897)	25
A sajtó irányítása (1897)	27

Új szabadságharc.

Városaink polgársága (1898)	30
Tartsunk össze ! (1898)	32
Rozsival kanonok Kisuca-Ujhelyen (1898)	34
Harcaink (1898)... ..	36
Szomorú, de való (1898)	38
Wrack (1898)	40
Uj szabadságharc (1898)	41
Mi lesz holnapután (1898)	43
A praktikus Magyarország (1898)	45
Piszkolódás és ököljog (1898)... ..	47
Mese egy emberről és egy kutyáról (1898)	49
Feltámadt Krisztus e napon (1898)	50
Szekularizáció (1898)	52
Vörösek és feketék (1898)	54
A hitelszövetkezeti törvényjavaslat (1898)	56
Azok az idealisták ! (1898)	58
Koncertek (1898)	60
Mi jobb? (1898)... ..	63
A gútai óvoda (1898)	65
Kvóta és kongrua (1898)... ..	67
Szabadság ! itten hordozák ... ! (1898)	69
Iskola és élet (1898)... ..	71

X

TARTALOM

	Oldal
Virágos koldusbot (1898)	72
Magyarország közjótékony-sága (1898)	74
A pálinkás Felvidék (1898)	76
A magyar szalamander (1898)	78
Erzsébet királyné (1898)	81
Luccheni iskolája (1898)	83
Rongyos faluk és városok (1898)	85
Ötven év egyházpolitikája (1898)	88
Vámpolitikánk (1898)	90
Mi lesz hát? (1898)	93
Önkény és törvény (1898)	95
Samassa és a néppárt (1898)	97
Elül a néppárt (1898)	101

Elveket s nem személyeket !

1899	104
Magyarország sötét csillaga (1899)	106
Farsang (1899)	108
Elveket s nem személyeket ! (1899)	110
Fúzió elvek ellen is (1899)	113
A szabadelvű vulkán (1899)	115
Liberalizmus vagy kereszténység (1899)	117
A szepegés politikája (1899)	119
Magyar stílus (1899)	122
Város-hiány (1899)	125
Találkozók (1899)	127
Az ütött-kopott paraszt (1899)	129
Komoly munkásság (1899)	131
A polgárok mestere (1899)	134
Méreg és ellenszer (1899)	136
Búr-angol tanulságok (1899)	138

Ki az úr?

Boldog új századot ! (1900)	141
Körök, kaszinók (1900)	144
Puhányok (1900)	146
Az autonómia társadalmi jelentősége (1900)	149
Okosan, de tehetetlenül (1900)	151
Az ötvenkétéves «félistenek» (1900)	154
Földművelők kongresszusa (1900)	156
Valóságot mindenütt ! (1900)	158
Új év és évszázad (1901)	160
Ki az úr? (1901)	163
Miért gazdag a zsidó és koldus a magyar? (1901)	166
Üres püspöki székek (1901)	168
Humana commedia (1901)	170
Személyes politika (1901)	173
Nagybőjt az országgyűlésen (1901)	175
Az alkoholista állam (1901)	178

TARTALOM

XI

Nézetrostálás.

	Oldal
Mázsálás (1901)	181
Az új főispán (1901)	183
Májusi fagyok (1901)	185
Nézetrostálás (1901)... ..	188
A nemzet iskolája (1901)	196
Felelet a nehézségre (1901)	199
Még egy kifogás (1901)	203
Tisztul az ég (1901)... ..	206
Néppárti képviselők Esztergom megyében (1901)... ..	209
Csak előre! (1901)	211
Válasz az «Autonómia»-ra I. (1901)	213
Tisztességtelen pénzkeresés (1901)... ..	216
Mommsen, Willmann, Hertling (1901)... ..	218
Válasz az «Autonómia»-ra II. (1901)	220
Levél a «Szövetkezés» szerkesztőjéhez (1901)... ..	222
Reklámos jótékonyág (1901)... ..	225

Társadalmi népmentés.

1902... ..	228
Püspöki kar és kultuszminiszter (1902)	230
Műipar (1902)... ..	233
Végre-valahára (1902)	235
A nyugtalanító nyugdíj (1902)... ..	238
Az egységes Magyarország (1902)... ..	240
Társadalmi népmentés (1902)	243
Az ütött-kopott nép (1902)	246
Jól dolgozunk (1902)	248
Szocialisták s antiszemiták (1902)... ..	250
Csak egy föltétel alatt (1903)	253
Három apostola a romániai magyaroknak (1903)	255
A szociáldemokrácia (1903)... ..	258
Biztató tünet (1903)... ..	260
Reakció (1903)	263
A hecc végén (1903)... ..	265
A legnépszerűbb mozgalom (1903)	267
Mi kellene a néppártnak? (1903)	270
A mi eszméink (1904)... ..	273
Május elseje (1904)	277
Az erkölcsi csőd a gazdasági bajban (1904)	279
Törekvések útja 1905-ben (1905)	281
Székesfehérvár üdvözlete a dalosokhoz (1908)	284
Sajtóvasárnapra (1913)	286
Fölhívás a keresztény társadalomhoz (1923)... ..	288
<i>A kiadó jegyzetei</i>	291

Liberális filiszterek.

Liberális filiszterek.

1896 febr. 2.

Nagy megdöbbenés, fölindulás, megütközés, botránkozás folyik a t. házban. Kicsap a ház falain kívül az ország újság-olvasó közönségébe ; folyik a tinta a tiszta erkölcsről, az önzetlen, férfias becsületről ; a kultuszminiszter úr a «közéleti magasabb morál» triposzán úgy érzi magát, mint a feldölt fazekas ; a kormánypárt a liberalizmus sugárfényével fején izeg-mozog s tördeli a kezét ; Bánffy, Perczelt s a többi hasonszörű matadort végelszontyorodás fenyegeti.

Ugyan mi történt? Hát instálom csak annyi történt, hogy az egyik úr, Miklós Gyula borsodi főispán 80.000 forintot zsebre vágott. De ez még nem volna baj ; mert tetszik tudni, a mai világban — effélet sok más vicinalista, bérlő és üzlet-csináló egyházpolitikus is megtett már ; és sikerült is neki ; hanem — s ez a baj — a szegény Miklós Gyuláról kitudódott a turpisság, ami másról nem tudódott ki, legalább nem oly világosan, közjegyzői okiratok villamos világosságánál ! Brr !

Mégis csak nagy pech !

S a nemzet? Mit csinál a nemzet, a nép, mely repeső szívvel néz bele a második évezred rózsás hajnalába? A nemzet megint öntudatára ébredt annak, hogy hogyan cserzik a bőrét, a nemzeti bőrt azok a talpig becsületes, fölvilágosodott, becsületért mindig megverekedni kész hazafiak, a liberális eszmék hősei, a nemzetállam intéző emberei ; öntudatára ébredt annak, hogy mennyire nyúzzák a szegény népet, lopják a pénzét, csalják a világot.

No de ne haragudjunk egyre túlságosan ! Utóvégre is mit művelt a borsodi főispán úr?

Negyvenöt szegény községgel fizettetett magának, a bankoknak, az építő vállalkozóknak 200.000 frtot ! Ő természetesen azt nem tudta, hogy mi a népnek egy krajcár is ; nem tudta, hogy mily nyomorúságos kis összegecskét visz

haza télre földje terméséből, melyen aztán élődik keserű gondok közt, örömtelen hónapokon át. No de azért Miklós Gyula főispán is nagy haladi ember.

Kilométerenként a vasútja belekerült volna 23.000 forintjába ; a magas kormány fölemelte 32.758 frtra ; ami 58 kilométernél potom 754.000 frtot tesz ki ; így az építési tőke 1,900.000 frtra rügött ; ennek a fele a bankok, a vállalkozók s az engedményes főispán úrnak zsebébe jutott !

Ilyen a liberális gazdálkodás, a liberális divat ! Nem egyes emberekről van itt szó ; itt szó van a rendszerről.

Ó, ti tisztességes emberek ; csupa fizetett becsületes ember ! Liberálizmusért lelkesülnek, hogy az erkölcsöt tapos hassák ; a hatalomnak szolgálatában mindent, ami szent, nevetnek, hogy a tízparancsolatot azután következetesen szegre akaszthassák. Basákká, szolgálatszökekké válnak, hogy koncot kaphassanak, s a politika áldásait bérletekben, vicinális vasutakban, igazgatósági tagságokban kivegyék.

Denique jól mondta azt Marx Károly : rablógazdaság a lelkiismeretlen ember szisztémája a földön, csak a forma változik. Ázsiában rabszolgaság volt ez a szisztéma, Európában a gyáripár és a liberális politikusok pótolják a rabszolgaság hiányát s ellátják a világot azzal az áldással, mely alatt nyögnek vakon és bódultan a népek.

Azonban ne maradjunk a felületen, hanem emeljük le kissé a takarót. Ne féljenek más tisztelt vicinális és üzlet-politikusok, hogy őket leleplezzük ; «honny soít qui mal y pense» ; de akik egy gyékényen árulnak Miklóssal, azok csak szepegjenek és bujkáljanak ; tudjuk, hogy Miklós napján jár körül a krampusz. — Tekintsük meg inkább azt az iskolát, melyben fölnevelkedtek, s melynek elveit imádja a liberális társadalom. Igaz, hogy az ilyen Miklós Gyula bűnbakra hamar kimondja a mai társadalom az anathémát, de nem veszi észre, hogy következetlenül saját maga elveit tagadja meg, amelyekből Miklós a praktikus konzekvenciákat le akarta vonni ; csak hogy rajtakapták.

A liberális társadalom a lopás, csalás, zsarolás, jogfosztás, népnyzás és vicinális vasutak korszakát hozta ránk. Az állam nem ismer vallást, ignorálja az Istent, megveti a hitet ; csatlósa pedig ez elveknek inkarnációi. Lehet-e ily elvekkel a közerkölcsöt emelni ?

A liberális társadalom elve ez : lopj, de konvencionális formák alatt ; lopj, vicinálisan ; ezt megteheted mint miniszter, nagyiparos, főispán. A régi spártaiak azt mondták :

«Lopj, de vigyázz, hogy rajta ne kapjanak ; mert ha rajta kapunk, porzik a tunikád». A liberális társadalom pedig szintén azt mondja : lopj, de vigyázz, hogy rajta ne kapjanak ; azzal a különbséggel, hogy ha rajta is kapja a kollégát, igyekszik őt kiemelni a csávából, vagy legalább fölmege a katedrára és hirdeti a «közéleti erkölcs magasabb kultuszát» — a hiszékeny, liberális filisztereknek.

Hát ez az a közéleti magasabb morál? No uraim, az utolsó kérgeskezű, bundás paraszt az ő közéleti alacsony erkölcs-tanával megszégyeníti önöket.

Ez a «közéleti magasabb erkölcsstan» új fároszokat gyújt s azzal világit : Pesti Hírlap, Goldstein Számi . . . Bokros Elek, Miklós Gyula ; csupa tisztességes, becsületes tünet ; igaz, hogy nem az elavult tízparancsolat alapján, hanem a magasabb műveltség maszlagán. Azt hirdetik, hogy a régi erkölcs elvei, a régi keresztény eszmék, azok sötét, buta, középkori tanok, mint az elnyűtt bankók, melyek előbb ropogósak voltak, de most már ronggyá lettek. S rongyokból a glazékesztyűs urak nem kérnek, ha keresztény elvekről van szó ; de ha nem ropogós bankókról van szó — hej, paraszt az már más ; rongy bankókból elfogadnak 80.000 forintot is, csak ne tudja meg senki. A filiszter-társadalomnak pedig azt mondják oda : Tetszik tudni, az élet könnyebb vérű lett ; a morális sablonokon túltette magát ; s az intelligencia szemet húny jóságos vén dada lelkelettel gyermekeinek ballépései fölött, s örül a haladásnak s a hazafiság s művelődés felhőkbe kapaszkodó magaslatainak.

A liberális közvélemény, ha rázza is üres fejecskéjét a magasabb morál e furcsa kultuszán s még furcsább papjain, csak nagy nehezen ébred föl elfogultságából arra a nem is hősies, hanem csak a létfontartásnak ösztönszerű elhatározására, hogy elforduljon a liberális szisztémától, vagy legalább hogy egy szusszanatra ne hódoljon ismét azoknak az elveknek s annak a hivatalos apparátusnak, melyek csak arra valók, hogy takaróul szolgáljanak a liberális gentleman hazafiaknak.

Becsület helyett becsületességet akarunk ; frázisok helyett keresztény érzületet. A «közéleti erkölcsstan magasabb kultusza» már megmételtyezte a levegőt ; akarunk e rothadás helyett keresztény, romlatlan erkölcsi érzéket. Vicinális vasúti üzletek helyett tisztas munkát és megélhetést. Verekedések helyett, miket duellumnak hívnak, akarunk becsületességet. Fohászok helyett, melyekkel a lapok keseregnek,

inkább azt hirdessék, hogy az Isten hetedik parancsolata így hangzik : Ne lopj ; és pedig sehogyan ; akár a szérűről, akár a közjegyző előtt kiállított okmánnyal, akár subában, akár pepita nadrágban : ne lopj. Ha lopsz, lehetsz gentleman, lehetsz konvencionális és vicinális főispán, egyházipolitikus — de nem becsületes ! . . . Ezt hirdessétek ; ez az erkölcsnek evangéliuma ; a többi hígvelejű üres beszéd és céltalan tinta-fogyasztás.

Miklós Gyula sok párbajt vívott, leütött akárkit s nyakig úszott a «közéleti erkölcsan»-ban, a liberalizmus e becsületében. Igaz, hogy a becsületnek a mai világban semmi köze a becsületességhez ; no, de ki tehet róla, hogy a liberalizmus ezt a kettőt szétválasztotta. A liberalizmusban a becsületesség kiesik, s marad a becsület ; hát most már csak élvezze a liberális társadalom s egye meg, amit főzött.

Sietnek is különféle óvszerekkel és indítványokkal a sebek behegesztésére liberális részről is. Hiába : törvényeket lehet csinálni, de törvényekkel erkölcsöt és jellemet nem lehet fabrikálni ; azt az Isten nem a honatyákra bízta. Hálával is tartozunk neki érte, hogy nem rájuk bízta. Az erkölcs hordozója a kereszténység ; ez a népek<nek> s Európának sava. Ezt a nagy igazságot nem mi fogjuk bebizonyítani, mert a frázisok korszakában s a slágerekre esküvő nyárspolgárok divatjában a horror vacui a fejekbe is belevette magát ; hanem be fogja bizonyítani a további botlás és társadalmi rothadás, mindaddig, míg az emberek a liberális jelszavak járszalagát eldobván maguktól, nem jelentik ki : elég az átkozott komédiából ; nem leszek többé bolondotok.

Az inaszakadt Pulszky.

1896 febr. 16.

Pulszky Károly idegei beadták a kulcsot — hivatalból. Csipdesték, szurkálták, nógatták a Karcsit ; meg se mozdult, volt esze ; csak akkor akart majd fölcihekedni, ha elillanhat Amerikába.

Dictum-factum : Pulszky Károly megbolondult hivatalból.

Ez, uraim, a legújabb inaszakadtság : «paralysis liberalis», liberális megbolondulás, mikor nem az érző idegek, hanem a «nervus rerum gerendarum», a liberális hazafiság idegei csütörtököt mondanak.

Eddig azt gondoltuk, hogy a liberális urak csak kötelekkel, láncokkal, békókkal tudnak bántni Tarnóczi recipék szerint ; de már azt látjuk, hogy idegekben s a pszichiátriában is otthon vannak, s pácienseik vagy a dutyiba vagy a bolondházba kerülnek.

A karriér tehát fontos ! Nagyságos és tekintetes provinciális urak, követ-aspiránsok, liberális reformátorok, s ami más van még e bransból, tessék választani. Tarnóczy, Szulyovszky, Bartal, Miklós Gyula, Pulszky Károly, Svastics, — s halljuk, hogy még lesz több, — mint a liberális nemzet-állam sziporkázó üstökösei !

A botrányok krónikája ez utóbbiaknál pedig fájdalom-sabban jajdul föl, mert hát nemcsak basáskodtak, de loptak is. Mindnyájan a liberális nemzet-állam mákvirágai, mindnyájan a Tisza-klikk hűséges lakájai és csatlósai, a reakciónak «enfant terrible»-jei ; mindnyájuknak pénz kell, s a legtöbb szerzett is magának, ki vicinálisokon, ki bérleteken ; Miklós úr technikai műveleteken, Pulszky úr a múzsák szolgálatában — a mi zsebünkéből.

De hát ki ez a Pulszky Károly?

Az apja fia. Pulszkyék a magyar emigrációnak szerbtövisei és kullancsai. Pulszky apót az olasz szabadkőművesség berekommendálta a magyar politikai reneszánsz intéző körébe, s mióta az apró testű s hosszú orrú emberke megfürdött Garibaldiek kegyelmi sugaraiban, úr lett — «gemachter Herr !» Azóta biztosítva volt életfutása, a liberális nemzet-állam, mely a szabadkőművesség s a szekták járszalagára lett kötve, szolgálai lelkülettel hordozta s fizette ezeket a mondvacsinált nagy férfiakat, mert ezek oly szeretetteljesen belecsimpaszkodtak, hogy a nemzetnek azóta sem sikerült lerázni őket akár atillájának, akár frakkjának lebbentyűjéről.

Mily afférja volt már Pulszky apónak, a múzeum elinalt kincseinek ügyében !

«Csitt, — mondták a nemzet-állam korifeusai, — már csak nem kompromittáljuk magunkat néhány rongy 10.000 forintért. Hagyjátok, hisz vérünk ; no meg a száműzött „szent öreg” egyik kerubja.»

Pulszky apó így menekült a «vérünk», a liberális telivér címén.

Erről jön eszembe, hogy mikor 1848-ban a római hazafiak a pápát elkergették s az osztrák címereket a követtség kapujáról leemelték s számár hátán a város utcáin meghurcolták, a Tiberis folyó Ponte-Xisto hídjához érve a címe-

reket a folyóba dobták. «Dobjuk bele a szamarat is» ajánl-gatták a tüzesebbek ; de a többi azt mondta rá : «A szamarat ne bántsátok ! Olasz vér».

Hát a liberális hazafiak minden alkalommal azt mondo-gatják : ne bántsuk, vérünk ! A klikk kék vére folydogál benne.

Most meg a Pulszky apó elvénhedt fia «paralysis»-be esett, bomlik az idegzete, s ép jókor ; mert be kellene számolni potom százezrekről, s nincs pénz !

S hova lett? ellumpolta. Görög műzsák helyett francia és olasz dívákat kultivált, s mikor benn volt a pácban nyakig, összeültek a protektorai, s rádiktálták : Karcsi, bolondulj meg. Semmi sem könnyebb. A tudós orvosdoktorok ráfogják : «paralysis progressiva», már pedig a progresszív, az haladi ; a haladi, az liberális ; másszóval tehát : liberális inaszakadtság.

S mit csinál a magas kormány a «felsőbb közéleti morál kultuszainak» e gyönyörűséges megnyilatkozásaival?

A kormány a zsidó-szabadkőműves liberalizmussal szem-ben époly helyzetben van, mint amilyenben leledzik a hivatal-szolga egy nagy tekintetű princivel szemben : parancsolnak neki. A kormány végigkóstolgatja a protekcionális liberális szisztema összes vackorjait : vásik tőle a foga, félrehúzza száját, haja az égnek áll ; de hivatalosan azt mondja : semmi baj. Látja, hogy a protekciós apák, fiúk, unokák, déd- és ük-porontyok hogyan gazdálkodnak. Wekerléék szende intést is juttatnak Karcsinak, hogy hát «ne éljen vissza a helyzettel» ... s a beati possidentes tovább lopnak.

De hát utóvégre, mindennek akad vége ! Az események logikája végre is kiugrasztja a nyulat a bokorból, ha még oly tapsifüles ; mert az erkölcsi egymásutánt, a bűnt s a bűnhő-dést époly kevésbé lehet egymástól távoltartani, mint a pusztában elhullott tevétől a fölötte kőválygó keselyűt.

A liberalizmus rothadt gerendái nem bírják hordozni a társadalmat, s ha a nemzetben nincs annyi erkölcsi erő, hogy a rothadt penészfészkeket kidobja, elsüllyed a lemondás s az erkölcsi krach sirjában.

Nem palástolni, hanem kitárni ; nem leplezni, hanem leleplezni s pellengére kell állítani a liberalizmus inaszakadt csatlósait. Legyen a milleniumi ünnepség a megemberelésnek ünnepe ; legyen az életnek a halál ellen való reakciója, a mocskos fickóknak pedig ország-világ szemeláttára való elnászpágolása. Különben majd Magyarországról is elmond-ják, amit a német parlamentben multkor mondtak a franciák-ról : «Spitzhubenherrschaft !»

Zsitvay Leó «egyensúlya».

1896 márc.

Zsitvay Leó úr, aki Magyarországon bíró elevenek és holtak fölött, nagy jóakarattal ítélte el Fusz János zselizi káplánt és könnyed tárcái csevegés alakjában fűzte hozzá ítéletéhez a megokolást, mely abban csomósodik, hogy a káplán úr fiatal, és egyoldalú nevelése az élet tapasztalataiban még nem találta meg az értelmi egyensúlyt.

Ez kérem manapság a stílus curiae — szakasztott úgy hangzik, mint Wlassics miniszter úr szálló igéje a felsőbb közéleti morál kultuszáról.

Nesze semmi, fogd meg jól; mindegy bármit fogdoss, akár «értelmi egyensúlyt», akár «felsőbb közéleti morál kultuszt». Ezek az urak zsebbe dugják kezüket, kipödrök bajuszukat, megsimogatják állukat, azután mosolyogva dobnak oda egy frázist értelmi egyensúlyról, vagy felsőbb közéleti morálról.

De ha már emlegetik azt az értelmi egyensúlyt, már csak lesz belőle náluk valamicske?

Hogyne. Valamint Wlassics kultuszminiszter katedrája alatt pompázik a felsőbb közéleti morál kultusza, s a legközelebbi múlt hetek botrányaiban alighanem zsidó szertartás szerint «hosszú nap»-ját, «Bet- und Buss-Tag»-ját ülte: épúgy a Zsitvay Leó úr s általában a liberáliszmus jellemiskolája az értelmi egyensúly impozáns alakjait állítja bele a világba.

Csupa értelmi egyensúly az egész liberális had! Mérlegen mérik a jogot, a szabadságot, az erkölcsöt, s a mindenütt hiányzó *egyensúlyt* ezen a mérlegen csalhatatlanul *helyreállítja a pénz*.

Az értelmi egyensúlyt őrzik azok az urak, kik csak arra ügyelnek, hogy hivatalukból ki ne pottyانjanak; mérlegükön hittel, szent meggyőződéssel szemben az *egyensúlyt tartja a kenyér*.

Az értelmi egyensúlyt az erkölcstannal szemben abban a receptben találják, hogy lödd fejbe magad, ha loptál vagy sikkasztottál. Könnyű portéka a liberális reputáció; *egyensúlyt tart vele egy kis ólomgolyó*.

Az értelmi egyensúlyt az elvek dolgában frázisokra bízzák; elveket a modern kor gyermeke szinte nem ismer; azokért áldozatot hozni sült bolondságnak tartja. Ha valaki

hitéért, meggyőződéseért exponálja magát, azt kinevetik s sztoikus nyugalommal óvják, hogy minek ily potomságért nekimenni a falnak.

De hiszen a liberális korrupció elvekkkel és jellemekkel már rég végzett s szolgalelkűséget teremtett egész a kutyaságig. Azért illik a szájába oly jól az az értelmi egyensúlyra vonatkozó intés.

Mi az elveknek hívei, s ha kell, áldozatai leszünk. Nevelésünkben azt az egyoldalúságot követjük, hogy hitünkben vallástalansággal, hogy jellemünkben haszonleső meghunyászkodással, erkölceinkben szépszavú romlottsággal sohasem paktálunk. Egyoldalúak leszünk, vagyis mindig csak egy oldalon : a hit, a jellem, az erkölcs oldalán és pártján állunk !

Azért azonban másokat, kik jóhiszeműek és becsületesek, meg nem eszünk, s ami mások meggyőződését illeti, azt, ha a tisztesség határai közt marad, sérteni nem fogjuk.

Az egyoldalú nevelést fölpanaszoló intésből csak azt vehetik szívükre fiatal barátaink, hogy ily fontos dologban ne támadjanak soha, míg bizonyítani a törvény előtt nem képesek. Ne nyomják meg a tollat úgy, hogy oly vér folyjon belőle, melyet az egész világ színe előtt be nem mutathatnának. S végül elveiket és szent s ép azért *egyoldalú meggyőződésüket* párosítsák világ- és emberismerettel ; ez a világismeret meggyőződésük egyoldalúságát meg nem szünteti, de okosságot és tapintatot kölcsönöz.

Különben pedig maradjunk mi csak egyoldalúak ; ne tartsuk igazságnak a hazugságot, bármily próféták hirdetik ; s ne ítéljük erénynek s jellemességnak a megalkuvást, bárkik is űzik. Kolumbus is, ha nem egyoldalú híve az ő meggyőződésének és ha hallgat a sokoldalú szószátyárokra, Amerikát föl nem fődözi soha, s ha a modern élet tapasztalataitól várja valaki az értelmi egyensúlyt, akkor a Morus Tamások kora végleg letűnik, s nincs kilátás, hogy jellemeket tiszteljünk addig, míg az értelmi egyensúlyozás gyáva taktikázást, nivellálást, paktálást jelent.

Mi tehát értelmi egyensúlyt az elvi egyoldalúságba csak azon értelemben teremthetünk, hogy mialatt az elvtelen és elvet föladó embereknel az értelmi egyensúly csak humbug és huncutság, nálunk elvi egyoldalúságunkban ez az egyensúly okosság lesz.

Börtönbe velük !

1896 ápr. 12.

Ezt hangoztatták elkapatott szolgálattelkek a fölvidéken a közelmúlt megyebizottsági tagok választásán, s azóta a kultúrkampf gyémántkiadásban megjelent a trencsényi és lipthói politikai piacokon.

A Bánffy-kormány derűre-borúra⁵ ítéli, csukatja, birságoltatja a papokat, s így bámulatos gyorsasággal tekeri majd ki állambölcsésességének hattyúnyakát. Mert mi lehetne nyaktörőbb kísérlet egy Bánffy-kormány szervezetére nézve, mint egy kis kultúrkampf. Már ország-világ tudja, hogy mit értsen s mit gondoljon azon közvéleményről, mely az egyház-politikai törvényeket állítólag kívánta és tárt karokkal fogadta ; még az ilyen mondvacsinált semmiségeket is ugyan-csak megvilágítaná az az országos hecc, mely a papok becukatása és birságolása alkalmából városokon és falukon lejátszódni szokott.

Ha Bánffy úr Kopenhága felé utaztában egyszer Németországban megfordult volna, tudná, hogy soha nép és papság úgy egybe nem forrt, mint mikor a papokat a börtönökbe cipelték. A püspökök egyházatyákká magasztosultak, a papok a régi egyház presbiterjeinek tekintélyére tettek szert a népnek szemében. Börtöneikből kitört a lelkesítő szózat : Hívek, tartsatok ki szent meggyőződéseitekben ; mert látjátok, hogy az apostolok sorsát szívesen viseljük üdvötökért.

De mivel Bánffy úr Kopenhágát magas figyelmére még nem méltatta, s mások kárán még nem tanult politikai bölcseséget, alighanem saját kárán kényszerül majd okulni.

Az okulás gyors tempóban közeleg.

Rózsahegyén és Trencsénben a törvényszékek elítéltek már egy csomó papot ; kit azért, hogy a zsidó ellen izgat, kit azért, hogy a polgári házassági jelentkezés előtt adott össze feleket ; s hallom, hogy van még több a rováson, s alighanem azokra is rákerül a sor.

Már most aki tudja, hogy mi a zsidó a szegény tót nép nyakán, s hogy angyal legyen vagy tökfef, aki a vérlázító szipolyozás ellen föl ne emelje szavát ; másodszor, aki tudja, hogy mily szekaturáknak van kitéve a nép a tisztviselők részéről, kik azt csak megvetni s marhaszámba venni szokták : az meggyőződik arról is, hogy a papoknak ily esetben való elítéltetésében és elcsukatásában az egész világ nemes, önzetlen népvédelmet lát.

Az ily elitelt papok a szegény népnek vértanúivá lesznek, s elmarasztalásuknak emléke nemzedékeken át ércnél erősebb kötelék a nép s az egyház között.

Azért csak rajta Bánffy úr! Sehol sem mond az erély oly hamar csütörtököt, mint mikor puskatussal és ököllel akarunk rendezni! Tolvajokkal, batyus zsidókkal, duhaj legényekkel máskép kell elbánni, mint szentelt meggyőződésekkel. Vértanúkat vasraverni, eszmékre ráijeszteni, ezt a régi barbárok s az újkori oktan kormányok szokták tenni; e részben cseppet sem különböznek egymástól, és sikereik is egészen ugyanazok.

De sajnálnunk kell egy országot, s hozzá még szégyenkezünk is kell, ha ez az ország hazánk is, mikor azt látjuk, hogy ily együgyűség kap lábra s téveszti meg intéző köreinket.

Mert hiszen találkozott tavaly is egy szélsőbali Töhötöm, kinek akkor úgy látszik még nem nőtt be a feje lágya, s aki a többi közt azt proponálta, hogy be kell csukni a papokat, a primástól le az utolsó káplánig.

Mikor ily nagyhangú sületlenséget s ily szerény fölfogásra valló vakmerőséget ütnek dobra a Sándor-utcai magyar parlamentben, méltán csodálkozhatnak az ember azon, hogy ily szűklátókörű embereknek is sikerült a nagyságos képviselőség ugorkafájára fölmászni; de azt utóvégre is választóinak jó ízlésére bízunk; válasszanak, akit akarnak s mérvük piripócsi értelmiségi sugárral a világ történelmét; ez csak az ő bajuk s az ő szegényük. De ha a magyar kormány közgei is csak ilyen piripócsi észet és tapintatot árulnak el; ha sebtiben a magyar igazságszolgáltatás bögréjébe kívánják aprítani az ellenzéket s megenni egy reggelire; ha vasalással, áristommal, pandurokkal dolgoznak a szellemi harcokban: úgy az mind csak azt mutatja, hogy ezekben az emberekben sem képzettség, sem műveltség, sem jogérzet nincs, s kívánatos, hogy az ilyen fuserok minél előbb megérdemelt sutbalókés nyugdíjában részesüljenek.

A néppárt az ily zaklatással szemben se adja be a derekát.

Haszonleső és érdekhajhászó emberek, zónázó főispánok, kártyázó képviselők, múzsaszerető múzeumi főtisztek természetesen nem értik, hogy az ember erkölcsi motívumból börtönbe is elmenjen, s az ilyen klikkekből összeverődő kormány is azt hiszi, hogy csak egyet kell csördíteni a papok közé, s valamennyi meghódol az állameszme hóbortos ki-

növesei előtt. Azonban az nem volt így, s nem lesz ezentúl sem úgy, amint azt remélni méltóztatnak. Ilyenkor tudjuk megbecsülni a celibátust, mely az egyház függetlenségének s harcratermettségének egyik föltétele; még több kötelékkel volnánk odakötve a járomhoz; a meghunyászkodás fészket rakna a parochiákon, ha családi életet élnénk. Így azonban, amint a papok vannak, szabadon állnak, a népért, a jogért, az eszmékért küzdenek, s minél kevesebb veszténivalójuk van, annál biztosabban győznek!

Látja Pap Gézácska, minden botnak két vége van; s ha a celibátust akarja méltatni, ne csak azt a végét tapogassa, mely a nedves földbe, sokszor sárba van tűzve, hanem a másik végét is, melyen virág fakad, a függetlenség, az önfelelődozás, az eszmék diadalának virága!

Végül pedig biztosak vagyunk benne, hogy igaza volt Ugron Gábornak, mikor azt mondta: nem akkor népszerűek a papok, mikor aranylánccal nyakukban, hanem mikor vaslánccal lábukon járnak, s akkor élnek igazán a népnek szívében, mikor nem palotákban, hanem börtönökben laknak. Mi kételkednénk azon, hogy a fölvidéki nép utálja a kormányt zsidáival, s szereti az egyházat szegény, egyszerű papjaival?!

Szigetváry, a hőseincér.

1896 máj. 3.

Eddig Zrínyit, a szigetvári hőst ismertük a történelemből, ki a hazát s a nyugati műveltséget védte a pogány török ellen; most már hős Szigetváryra is akadunk, ki az iskolából akarja kizárni a kereszténységet, s az iskolákba bevezetni a pogányságot.

Szó ami szó, a dolgok fejlődnek.

A társadalomból szerencsésen kiszorítják a keresztény erkölcszót, példa rá a hazafias liberalizmus figurákkal diszitett albuma; most meg az iskolából akarják kizárni, s e vállalatra készségesen enged tért és segélyt az Országos Középiskolai Tanáregyesület.

Hős Szigetváry kirohan, s azt tartja, hogy a fiúk az iskolában romlanak; már pedig nem romlanak Pöschéktől, tehát romlanak a hittantól.

Az ily állításhoz ha nem is kell hősiesség, mert hősiességet csak nemes nagy feladatok keresztülvitelében ismerünk el: de bizonynyal kell hozzá vakmerőség, s bocsánat a ki-

fejezésért, de magyarul azt úgy mondják, hogy kell hozzá pofa! Egy országban, melynek minden kulturális intézményét a kereszténység hordozta a multban; egy országban, melynek túlnyomó számú gimnáziumait katolikus rendek vezetik és katolikus alapítványok látnak el, ily indítvánnyal lépni az ország színe elé, valami oly megfoghatatlan elhatározás, mely Szigetváry urat liberális fanatikusként mutatja be; de a Tanáregyesület választmánya fölött sem mondhatunk kegyelmesebb ítéletet, mint azt: hová tették ezek a tudós urak az eszüket?

De hát Szigetváry úr bebizonyította, hogy ily merényletet Magyarországon igenis lehet merni, s bebizonyította azzal, hogy a választmány belement, s beleegyezik, hogy Szigetváry a tanári kongresszuson a vallásitanításnak a középiskolából való kizárása érdekében lándzsát törjön. Beöthy Zsolt elnök ugyanis a visszazívó levélben nyíltan bevallja, hogy a különböző felfogások képviselői között, melyek a kérdés érdemét illetőleg az ülés folyamán kifejezésre jutottak, *eltérő nézet nem merült föl*.

Ha nem merült föl, akkor hát Szigetváry úrral a választmány egy gyékényen árul s ország-világ előtt szegénységi bizonyítványt állít ki magának. E föllépésével bizonyítja, hogy tudományos kvalifikációja nem óvja meg bámulatosan *egyoldalú, elfogult és fanatikus* állásponttól; bizonyítja azt, hogy a magyar középoktatás egyik fontos tényezője oly bakot lőhet, mintha csupa *exaltált emberből* volna összetéve.

De az országban ez a kvalifikálhatatlan baklövés ugyan-csak puszkaporos hordóba talált, s úgy megmozgatta a közvéleményt, hogy a központi választmánynak csak egy útja maradt: a hátsó kapu, melyre az van fölírva, hogy: félreértés.

Félreértés az egész, mondja Beöthy!

Igazán különös, hogy annyi különböző nézetű ember liberális, ultramontán, pap, világi, mondom, valamennyi félreértette a választmány intencióit. Szó sincs róla! Nem értette félre; nagyon is jól és teljesen elértette azokat. S mivel elértette, azért fordult el botránkozással ily választmányi merénylettől a haza és egyház egyaránt.

S méltán botránkozik a közvélemény. Először azért, hogy vallásos érzelmű embereket, vallást ápoló családokat s kiváltkép annyi pap-tanárt ily vakmerően mert a választmány arcucsapni. Ugyan hát mit gondolnak az urak ezekről a körökről? Azt-e, hogy már egy csepp önértet és hithűség

sincs bennük?! Hogy mennyi van ezekből bennük, azt ugyancsak megmutatták a méltatlankodásnak zúgó viharával, mely a megfontolás hiányában szenvedő választmányt oklatan eljárásának visszavonására kényszerítette.

Másodszor azért botránkozik a közvélemény, mert nem képes leszállni az értelmi süllyedésnek arra a nivójára, melytől a választmány a modern iskolának ezer bajain úgy vél segíthetni, ha a középiskolákból a vallástanítást kizárja. Valóban, a millénium évében a magyar pedagógiának más szükséglete nincs, a társadalomnak sincs, mint ez, hogy a bűnnek forrását, a vallástanítást eltemessék! Akkor majd tisztább lesz a Szigetváry-fiúk élete és szeplőtlenebb a választmány családapáinak családi szentélye. Ha a választmány családapáinak ez a nézete, akkor bámulatos elfogultságban leledzenek, s tudományuk ugyancsak nem szövétnek.

Azonban ne mellőzzük e botrányt sem anélkül, hogy erkölcsi tanulságot ne vonjunk belőle. Az erkölcsi tanulság pedig a következő. A hittantanítás sok helyütt oly gyatra és tehetetlen, hogy ugyancsak nem lendít és nem javít, oly hideg és élettelen, hogy az ifjú szíveket sehogysem lelkesíti. E részben nagy szükség van egészséges reformra. De e reform-eszmék nem származhatnak Szigetváryéktől, ott különben csak fanatikus elfogultságot vehetni, abból pedig nem kérünk; hanem az egész reformot egyetlenegy mondattal jelezhetjük: *állítsunk gimnáziumainkba oly hittanárokat, kik jó theológusok és példás életű papok!*

Ez a reform kell nekünk, s akkor a Szigetváry hőscincérek is csakhamar elnémulnak!

Bazilika és zsinagóga.

1896 máj. 17.

Szabad nemzetnek szabad fiai lévén, tiszteljük a vélemény és meggyőződés szabadságát is. De nem tiszteljük úgy, hogy eszünket szegre akasszuk s a sok meggyőződés-tiszteletből saját meggyőződésünket elveszítsük. Ez elvből kiindulva teljes szabadsággal kimondjuk véleményünket a milléniumi ünnepségek egyik komikus jelenetéről.

Ez a jelenet mult vasárnap délelőtt ment végbe, amikor a díszmagyarba öltözött megye és város leiramlott a nagymise után a várhegyről a zsinagógába. Minek? imádkozni? vagy tüntetni?

Némelyik tán azt gondolja, hogy a cikkirót felekezeti szűkkeblűség vezeti, vagy azt gondolja egyik-másik olvasó, hogy a katolicizmus részére akarjuk érvényesíteni a régi előjogokat, az uralkodó vallásról való elavult nézeteket.

Nem, nem ezt akarom. Ellenkezőleg, nem tudom belátni, hogy minek kommandirozzák vagy hívják meg a zsidót a katolikus templomba, s épen úgy nem látom be, hogy minek megy a katolikus a zsinagógába. Mert a templomjárás nem lehet sem ceremónia, sem komédia ; a templom a legfönségebb öntudat megnyilatkozásának helye, s nem parádé-piac. Azonkívül a milléniumi törvény első szakasza kimondja, hogy a nemzet vallásos áhitattal hálát ad az Istennek az ezeréves Magyarország fönnállásáért ; a nemzet tehát imádkozni megy a templomba s nem parádézni, komolyan eszmélni vonul föl és nem feszelegni siet. Azért nem tudom, hogy mit csinál a zsidó a katolikus templomban, s mit a katolikus a zsinagógában?

Korántsem állok tehát azon álláspontra, hogy a zsidó hivatalnokok, akár ha főispánok vagy főjegyzők is, a katolikus templomba menjenek ; nem, azt nem kívánom, sőt ellenzem ; mert az ilyen üres tüntetés nem méltó a helyhez, és fölületessé teszi a vallásos érzületet.

Ne legyünk gyerekes nemzet, mondotta a multkor Apponyi Jászberényben. A gyerek nem érti az ideálokat ; mindent csak lapos oldaláról néz ; a külsőségeken éledeg ; szereti a sipot, dobót, s az utcai csinnadratta-bumm kiszorít fejéből minden gondolatot. S kérdem, nem szakasztott ilyen az az Isten-tisztelet, melyet a református vagy a zsidó a bazilikában végez, s megfordítva, melyet a katolikusok a zsinagógába visznek? Félre a komédiával ! Nem komédiát akar a nemzet a templomban, hanem vallásos áhitattal végzett hálát. Ha ezt akarja a katolikus, akkor nem megy a zsinagógába ; ha pedig ezt nem akarja, akkor maradjon otthon ; mert nem való sem a bazilikába, sem a zsinagógába.

Azt gondolom, hogy e felfogással minden vallásos ember, akinél a hit még el nem lapult, egyetért ; s meg vagyok győződve, hogy az orthodox zsidók ép oda kívánják a katolikusokat a zsinagógából, ahova a meggyőződéses katolikus kívánja a zsidót, meg aki egyáltalában nem odavaló, a bazilikából. Azért én nem képzelhetem, hogy a díszmagyarba öltözött megye és város zsinagógái Isten-tiszteletével a zsidóság kegyelmét és gráciáját valami különösebb mérvben megnyerte volna.

Hogy pedig a józaneszű nép mit gondol erről a zsinagógai ájtatoskodásáról az uraknak, azt azokon a kacagó ábrázaton láthatták, amelyekkel a vizivárosi utcák fővényezve voltak!

A magyar kormány is jó példát adott e részben a mult vasárnap, mert Bánffy elment a reformátusokhoz, Darányi az evangélikusokhoz, s a többi «jó» katolikus miniszter pedig a katolikus templomokba. Ezt ajánljuk a megyének is. Adja ki a főispán úr a parancsot: menjen mindenki saját meggyőződése szerint a templomba; egy felekezetlen állam mást nem is tehet.

Igy azután azt nyerjük, hogy a templom nem lesz bámész, díszmagyaros figuráknak gyűlhelye, kik akárcsak a hottentották vagy kafferek templomában volnának, oly öseredeti profánsággal és előkelő ignoranciával bámulnak és fesselegnek. Gondolják-e, hogy ezáltal a millénium nyer több észszerűséget és értéket, több erkölcsi tartalmat s biztosabb kilátásokat?

Hallottam azt is, hogy valaki azt mondta, hogy a bazilika tanulhatna a zsinagógától hazafiságot. Erre azt feleljük: modern hazafiságot, mely a hasát s nem a hazát szereti, senkitől sem akarunk tanulni; azt tartsák meg maguknak azok, kik azzal dicsekedni akarnak; az országföntartó hazafiságot pedig, mely ezer éven át hordozta karjain a nemzetet, a bazilika a zsinagógától azért nem tanulhatja, mert azt már ezer év óta bírja; aki nem hiszi, az nézzen Szent István koronájára; ott nem a tóra, hanem a kereszt ragyog, s Magyarország címerében sincs meg a két háromszög, hanem a kereszt. De meg az is szentigaz, hogy a magyar szent koronát nem lehetne a zsinagógába vinni épen a kereszt miatt; a zsidók maguk protestálnának az ellen; a korona tehát kinn maradna a zsinagógán kívül, az imádkozó, keresztény nép körében; a díszmagyaros urak pedig elhagyva a koronát, mehetnének ájtatoskodni a zsinagógába.

Modern haruspexek.

1896 jún. 7.

Van a Szepesý latin nyelvtanban egy klasszikus mondat, mely az öreg Catoról azt mondja, hogy csodálkozott azon, hogy a haruspexek, t. i. madárjósok nem mosolyognak egymáson, mikor valahol találkoznak; ez a gúnys mosoly természetesen azt akarná mondani, hogy: «Te, pajtás,

bolond lehet a világ, melyet a magunk módja szerint orránál fogva vezethetünk!»

A vén római Catót követve, mi is azt mondhatjuk el méltán, hogy csodálkozunk azon, hogy azok a magyar haruspexek, kik ott ülnek az országházban, egymás szemébe nem nevetnek, mikor kompániában csalják a világot s port hintenek a közönség szemébe. Sehol sem viselkedtek a pártok oly haruspex-módon, mint a kúriai bíráskodásnak most megvitatott esetében s a választási törvénynek szőnyegen forgó megváltoztatásában.

Valamennyi párt ugyanis kellő politikai bölcsesség fitogtatásával elfogadja általánosságban a kúriai bíráskodásról s amit hozzá biggyesztettek: a választási rendeletek megváltoztatásáról szóló javaslatot, mert azt gondolják magukban: ez a bot úgy se a mi hátunkon fog járni, hanem a néppártnak van szánva, s annak fergunnoljuk szívünk mélyéből ezt az új, törvényes gyámolítást.

Bárki olvassa is át a törvényjavaslatot, mindjárt kitalálja, hogy ki ellen van ez kovácsolva, t. i. a néppárt ellen. Az egész csak a miatt a választási rendeletek megváltoztatása miatt és pedig a vallásba való kapaszkodás s belekötés miatt van hozva. Mily aranyos korszaka lesz majd csak ezek után a liberalizmusnak! Eddig a vallást támadhatta, de azt meg nem tilthatta, hogy ne jajduljanak föl azok, akiket elnyom; s följajdulásuk oly erőteljes és rohamos volt, hogy a pepita-gigerlis liberálisok észrevették, hogy ez az év elsőpri őket. De hát azért van-e szabadság Magyarországon, hogy elnyomott álláspontját védje meg az ember? S azért van-e a liberálisoknál a hatalom, hogy tiszteletben tartsák mások meggyőződését? Nosza fogták magukat, s elhatározták, hogy eddig szabad volt ugyan jajgatni, ha vertek; de ezentúl nem szabad többé; eddig szabad volt minden polgárnak eszméit alkotmányos úton érvényesíteni, ezentúl nem szabad. S kiknek nem szabad? A szocialistáknak, kik a polgári társadalmat akarják megfejteni úgy, hogy elveszik a fejét? Ó dehogy, azoknak szabad tenni, dolgozni, agitálni; de a néppártnak, annak nem szabad?!

Láttak már ilyen javaslatot?

Ez valóságos országos botrány! Ha ebből a javaslatból törvény cseperedik, ez a törvény a parlamentáris törvényhozásnak szörnyszülöttje lesz, mely az önkénynek, a basáskodásnak s a hatalomhoz való görcsös ragaszkodásnak szemérmetlen házasságából született. S amilyen a szülő oka,

olyan lesz a kihatása is, mert maga Eötvös Károly is azt vallotta beszédében, hogy e javaslat értelmében a kúria 80—100 választást fog összemorzsolni, s így összemorzsolódik majd még az a tekintély is, melynek jogi intézményeink közül az egyetlen kúria örvend.

A néppárt tehát arra ébredt, hogy egy kivételes törvénnyel látja önmagát megtisztelve. Ami Hohenlohenak nem sikerül Németországban a szocialisták ellen, az Bánffynak sikerül a néppárt ellen.

Ha ugyan lehet itt sikerről beszélni. Ez nem siker, ez kudarc.

Minden kivételes törvény rossz ; mert a törvény nem arra való, hogy a polgári és alkotmányos jogokat bizonyos emberekre nézve körülszabja és tőlük elvonja ; a polgári és alkotmányos jogokban teljes egyenlőségnek kell lenni. De Magyarországon az alkotmányos érzék már annyira megfogyatkozott, hogy külön rendek szerint, különböző adagokban adják be a jó nyárspolgároknak az alkotmányos szabadságot.

Sok szerencsét kívánunk e törvényhozó basáskodáshoz a t. háznak ! Teljék örömük jogi tudományuk, alkotmányos érzékük szörnyszülőttjében.

De mondunk a sikerhez mi is kadenciát. A liberális Cavour gróf szájából vesszük ki ; a gróf úr ugyanis azt mondta: hogy kivételes törvényekkel minden számár kormányozhat ; s ha dacára a kivételes törvényeknek, nem fog sikerülni Magyarország kormányzása, akkor megkérnök Cavour gróft, ha élne, hogy találjon ki egy megtisztelő felsőbb fokot annak a kormányférfiúnak jellemzésére, kinek kivételes törvényekkel sem sikerül a kormány.

Hogy azután az ily kivételes ostromállapot mennyire fejleszti a hitbuzgó népben, kivált az idegen nemzetiségekben a hazaszeretetet, annak elbírálását bátran rábizhatjuk mindenkire, ki az idegen nemzetiségűek közt megfordul.

Vakulj magyar, mert vakok a magyar állam egységének intézői és őrei.

Intelligens proletárok.

1896 jún. 14.

Proletárok alatt a legközönségesebb köz-ész azokat érti, kiknek nincs mit enniök ; azonban ez rövidlátó és felületes fölfogás. Ellenkezőleg, proletár van most nagyon sok, s az úgynevezett intelligenciában ép annyi, mint a kézből-szájba élő futóhomok-lakosság <között>.

Tessék csak kézhez venni az osztrák hivatalnokok jövedelmi statisztikáját, s mivel a magyar hivatalnokok anyagi helyzete éppen nem különb, mint az osztrák beamtereké, kiszámítani, hogy Ausztria-Magyarországnak hivatalnok-ármádiájában hány proletár van.

Valamennyi államhivatalnok 54·78 százaléka 1000 frtig húz fizetést; ezeknek fele 700 frtig jön föl évenként. A hivatalnokoknak csak 6%-a kap 2000 frtnál többet; ha ezekhez hozzávesszük azon hivatalnokoknak 3·53 százalékját, kiknek fizetése 1800—2000 közt áll, akkor arra az eredményre jutunk, hogy az osztrák hivatalnokoknak csak 9·6 százaléka tartozik az úgynevezett «középosztályhoz».

A fizetési fokozatokat véve tekintetbe, azt látjuk, hogy a három legalsó fokozathoz tartozik 76·29 százaléka, t. i. hogy a hivatalnokoknak több mint kétharmadrésze 1800 forint fizetést nem ér el. Részletes kimutatásban a közoktatásnál 49·90 százaléka, a közlekedésnél 86·86 százaléka, a postánál 74·12 százaléka áll 1000 frtnyi fizetés alatt.

Eszerint a közoktatás kecsegteti a statisztikát leginkább; de ami kecsegtető van e részben, azt az egyetemi tanárság foglalja le a maga számára. Már a középiskolai tanárság visszahanyatlik a többi szakhivatalnokoknak állapotába; t. i. a maximum, amit elér, 1800 frt — évi díj.

A pénzügyi s a kereskedelmi minisztériumok alá tartozik a hivatalnokoknak legnagyobb része; itt is csak 12·84, illetőleg 8·58 százalék emelkedik ki az alsó három fokozatból jobb sorsba. Itt is tehát az 1800 frt évi fizetés az óriási túlnyomó többségnek non plus ultrája, amit, ha jó csillag alatt született, valamikép, sok évi szolgálat után elérhet. Mert a nagy tömegre nézve ez csak annyiban cél, amennyiben kisebb-nagyobb töredéke sok vergődés után ezt a fokot elérheti.

S most tegyük hozzá azt, hogy a nem véglegesített s más szolgál-féle állásokban alkalmazottak száma légió. Hogy mi-féle arányok szerepelnék itt, azt abból láthatjuk, hogy 9740 diurnista közül 6962-nek van napi egy frtja, 476-nak 1·20 frt, 1925-nek 1·20—1·50-ig, 377-nek 1·50 frtja egy napra. Ezenkívül szó van még 4590 napidíjasról, kiknek fizetése nem rúg fel egy forintra. Eszerint a napidíjasoknak 80·62 százaléka a napi egy frtban láthatja kilátásainak s reményeinek maximumát.

Soroljuk még föl a hivatalsszolgákat.

14.696 hivatalsszolga közül 5000-nek nincs évi 400 frtja; ugyanis 1080-nak volt 250 frtja, 3708-nak 250—300 frtja, és 668-nak 300—350 frtja.

Ismeretes a néptanítók állapota. Galiciában nagy port vert föl a botránkozás, hogy a falusi tanítóknak fizetése 300 frtra rüg. Hát Magyarországon, hogy állunk ezzel? Aligha jobban. E nyomorúság következtében Galiciában 400 iskola áll üresen tanító nélkül. «400», igazán ominózus szám. Nemde 400 iskolát alapít a kormány a millénium emlékére? Az al-tanítóknak a fizetése a városokban lakáspénzzel együtt 720 frtra rüg ; tehát a tanítók harmadrésze legjobb esetben ezt a 700 frtot remélheti.

Vegyük már most e jövedelmi kimutatáshoz az élet s a társadalom követelményeit, mely magas igényeket támaszt a művelt, kvalifikált osztályok pénzkiadása iránt, s be fogjuk látni, hogy vagyoni állásuk proletár. Érdekes e részben Scherer L. cikke a «Neue Zeit»-ban, aki családi büdzsé alapján kimutatja, hogy családos gimnáziumi tanár, akinek 2300 frt fizetése van, alig képes családját állásához mértén ellátni. Azután így folytatja : «Nem mindenki ismeri majd el, hogy egy férfiú, ki 27 éves korában 1000 frt, 38 éves korában pedig 2300 frt fizetéssel dicsekszik, proletárnak érezhetné magát. Rajta tehát, mutassák ki ezt az urak számokkal. De számokat kérünk s nem frázisokat ; van abból elég a «takarékos Ágnes» s más efféle mesékben. Senki sem fogja megcáfolni azt a tényt, hogy nemcsak a tanítók, hanem az államnak minden hivatalnoka vagy mellékfoglalkozásokhoz kényszerül nyúlni a kapitalizmus szolgálatában, vagy a polgári háztartás leszállítására kényszerül az átlagos közepes életmód alá». Scherer-nek 2300 frt fizetése, mellyel operál, oly nagy, hogy Ausztria hivatalnokainak 93 százalékánál ezt föl nem találjuk.

A statisztikának ez adatai verőfényt lövelnek társadalmi életünkre. Megmagyaráznak sok tünetet, s kivált a modern meggyőződés fagyponos világát. Függőség egész a szolgaságig, és szolgaság a kutyaságig : ezek jellemzik a politikai életet ; s miért? Látjuk az okát ; nincs függetlenség a vagyoni állásban. Ebből látni azt is, hogy méltó-e, ha cselédember betölti jajveszékeléssel a környéket azért, mert 900—1500-ig vagy azontúl van a jövedelme. Tessék választani ; tessék szét-nézni a világban, hiszen a kanoniák ideális állása csak néhány halandónak lehet sorsa !

Politikai komédia.

1896 aug. 25.

Amely szervezet nem reagál az ellenséges benyomásokra, az meghalt. Ember, állat, társadalom, mindezek ugyanazon törvény alá esnek.

Az a tisztikar, mely a piszkos adósságokban bukácsoló cimborát megtűri s benne becsületének sérelmét nem látja, az a papság, mely a piszkos életű levitákkal kezét fog s az állás tisztességén a foltot észre nem veszi, önmagát búcsúztatja és temeti.

Vajjon kivételt képezzen-e ezen törvény alól a politika? Vajjon az önérzet s a köztisztesség itt más mederben halad? Vajjon az erkölcsi érzék itt más törvényeket ismer, s a sülyledésnek e téren nincsenek lejtői, kátyúi és örvényei?

Bizonyára a politika terén is érvényesül az erkölcsi törvény ; hiszen a politika a polgári életnek, az emberi összetevékenységnek egyik ága, az az ág, mely a jogra van fölépítve. Csakhogy a politika terén fenyegeti az emberiséget a legközelebről a veszély, hogy teljesen elveszti a becsület, a jog s az igazság fogalmait ; fenyegeti a veszély, hogy szabadon vétkezhetnek avatatlan, jellemtelen emberek az erkölcsi érzék rovására ; fenyegeti az a veszély, hogy a kitűzött jelszavak cégére alatt épen az ellenkező történik ; jog helyett jogtalanság, igazság helyett igazságtalanság, egyenlőség helyett elnyomás, szabadság helyett basák alatt való nyögés és dicstelen meghunyászkodás.

Magyarországon a közélet uralkodó pártja tényleg le is csúszott már a politikai erkölcstelenség vermébe ! Mindenemű kiadásban pofozza a jogrendet, a jogállamot s önmagát. A basáskodás vigasztalan pusztításai közt ott kujtorog az ellenzéki pártoknak szenteskedése, kik farizeusi tettetéssel a «szent öreg» elkopott nevét hordják ajkaikon, s nemcsak gyertyát, de egész tűzijátékot gyujtanak az «átkos» kormány legyalázott bálványa előtt. Néha azonban úgy látszik, hogy megembereli magát egyik-másik táltos, s az ellenzékeskedő függetlenség szűréből átvedlik a titkon szorongatott kormánypártiság frakkjába. Így történt ez Matkovich enyingi képviselővel, ki a függetlenségből átlépett a kormánypártba.

Szinte gratulálhatnánk e derék embernek, ki a tojástancot s a farsangoskodást megunta s a faképnél hagyta a képűsködő független honatyákat ; mert íme győz az erkölcsi rend legalább egy ponton !

Igen ám, de Matkovich úr, mikor átment a kormány-pártba, nem tette le mandátumát, s megtartotta a nagy-enyingi választókerület képviselőségét. Ott képviseli a független választókat a kormánypártban.

Hát mondják meg, uraim, nem országos és világgraszoló hazugság ez? S nem hazugság-e maga az a népképviselő, melyet így ütnek nyélbe, vagy jobban mondva, fejbe? Gondolom, hogy ily esetekben annak a politikai morálnak az utolsó kis resztlíje is föllázad; elpirul s rámondja: ez már mégis csak disznóság!

Meg vagyunk győződve, hogy egész Magyarországon erre más kádenciát nem tudnak.

Ha Matkovich úrnak megjött az esze s belátta, hogy a függetlenség nem reális politika, hanem szólamokkal való rakétázás, jól van; tegyen jobb belátása szerint, térjen meg; Bánffy apó kifogyhatlan az irgalomban, s kegyelmesen öleli keblére tékozló fiát; de ne feledkezzék meg a megtéréssel járó közönséges becsületességről, mely azt követeli, hogy vagy bocsássa választóinak rendelkezésére a mandátumot, vagy szerezze meg választóinak jóváhagyását a pártváltoztatáshoz. Ha valaki köpenyegforgató, ám legyen; ha valaki a pártkörbe úgy szokott eljárni, ki-be, mint a kávéházba, tessék; századvégi erőteljes jellemeknél ez a divat; de a mandátumot, ellenzéki választók képviselését, azt már meg nem tarthatja; az legalább is egy kétoldalú szerződés; ott a program; arra lett az ipse megválasztva.

Ezt a legközönségesebb s legelemibb kötelességet a magyar politikusok már nem ismerik, s ebből lehet következtetni, hogy mennyire lazultak meg nálunk a politikai erkölcsök.

A társadalmon tehát a sor, hogy reagáljon; ha nem reagál, meghalt.

Reagáljon s kergesse pokolba az ily szemfényvesztő komédiásokat, kik pacsiznak a választásoknál a legutolsó részről kortessel, de azután, mikor megválasztattak, övék az ország, a dicsőség s az uralom, ők az urak, s rá sem hederítenek a választókra. Ha a magyar közélet ily botrányokra nem reagál, akkor fojtson el szívében minden panaszt, s lelkében minden vágyat jobb közállapotok után, mert nincs joga mocanni, sőt nincs joga hallgatni sem, túrjon; majd felbomlik az erkölcstelen nemzeti test még jobban, s ha Isten is akarja, hamvaiból kél majd új, biztatóbb élet.

Hát Ugron Gáborról mit szóljunk? Minek ott szólni so-

kat ; a neve is mondja, hogy ugrál az Ugron ; egyszer így, egyszer úgy beszél ; kartellért könyörög a néppártnak, s amelllett vagdalkozik és sebet kívánna ütni a néppárton ; pedig nem azon üt, hanem önmagán, s azon a véres hasadékon át kivehetni a politikai erkölcstelenség eltorzult vonásait.

Psenkó úr.

1896 okt. 4.

Ki az, könyörgöm? Nem ismeri? Az külfönb en plébános, vagy adminisztrátor külfönb en, jelenleg pedig a politikai látóhatáron föltűnt új csillagzat ; a tudósok még nincsenek vele egészen tisztában ; úgy látszik nem üstökös — amenynyire emlékszem ; hanem inkább bolygó-csillag. Jelenlegi állása, az igaz, így rögzíthető : az esztergomi főegyházmegyei obszervatóriumról nézve deklinációja 90 fok, aszcenziója 0 fok ; a budavári m. kir. obszervatóriumról nézve aszcenziója ugyan szintén semmi ; de úgy veszik észre, hogy erősen aszcenziós-hajlamokkal szikrázik bele az őszi éjbe.

Akar még mást tudni? Ha igen, akkor Heine szavaival élve, ezt az urat így jellemezhetjük : «az egy híre által nevezetessé lett ember.» A hír pedig, tetszik tudni, olyan mint a forgó szél, fölkap az bármit, kivált könnyebb portékát, kalimpázik vele egy darabig az utca mulattatására, míg kedve tartja, a levegőben, s aztán odadobja. Hová? — Hát csak félre !

Mondok még egyet ! Könnyű önöknek, de nehéz a becsületes embernek, mondja a társadalmi szólás-mondás ; nagy igazságot mond, és senkit sem sért. Erre az igazságra az egész világ tanú, mert hiszen ha egy marék embert kiveszesz, kik a nyilvánosság előterében szerepelnek, a többi a kötelesség napszámában hírré ugyancsak nem tesz szert, legyen az ügyvéd, bíró, tanár, gazda, hivatalnok. S mikor lesz a buzgó lelkes «simplex prezbitér» híressé? Ha buzgalmában megszakad, akkor talán tudomást vesznek róla, hogy parentálhassák.

Már most mindezek után hogyan lett Psenkó úr híres emberré?

Hát, kérem csak úgy, hogy kitűnt.

Kitűnt theológiai hátramaradottsága által akkor, mikor egy pártot mer ajánlani, mely az egyház által kárhoztatott tanok egész litániáját hordja zászláján, parádéroz velük, s a csúfság fokozására keres oly gimpliket, kik katolikus

vagy épen pap létükre ajánlgassák a liberalizmus megbélyegzett s elkopott portékáit.

Ime, itt van egy élő kommentár a liberális elvek mellé, Psenkó úr! Ő majd rehabilitálja a liberalizmust; teológiai képzettségének sugárkéveit önti majd ki a megvitatott s elítélt elméletre; helyreigazítja a kongregáció fejét s kijavítja a Syllabust. Vagy nem fog bele a nagy műbe; hagyja ügye oldalt, s megy a maga útján? Ki is törődne a kereszténység mélyebb fölértésével; a világnézetek tisztázásával, a modern nagy szellemi harcok méltatásával? Mit neki egyházas tudomány, pápa, német katolikus centrum, Windthorst, Manning, Deschamps? Psenkó úr Galánthán tósztot mond s koc-cint is — és dunsztja sincs arról a régi parasztbölcséségről: si tacuisses!

Kitűnt azután Psenkó úr nagy önérzetességével, mikor elszakadva a hithű egyházas érzelmű kerület köznézetétől, egymaga törtet fölemelt homlokkal a magyar katholicizmus ellen. Hát hiszen önérzetesség van a dologban; kell hozzá kérem edzett idegzet, de van benne komikum is. Kivált abban az esetben, ha Psenkó úr ezt mind komoly, hősies ábrázattal végzi.

A magyar katholicizmusban lesz annyi erő, hogy ily viselkedést árulásnak bélyegezzon s ily figurákat, milyen Psenkó úr, oldalt hagyjon állni kiszolgált útjelzők gyanánt. A fölébredt öntudatos kereszténységet útjában psenkóék föl nem tartóztathatják; egy darabig dédelgetik őket a liberális komák; azután kiadják nekik ők is a lauffasszt. Kötnek nekik bokrétát útilapuból s fütyülnek nekik egy nótát — búcsúztatóul. Tehát csak rajta, Psenkó úr; Rozinante föl van nyergelve s toporzékolva várja a hőst; s a magas kormány ablakából kinéz olvadozva Dulcinea, s piros selyemövet lenget lovagja felé. Szerencse föl!

Szepegők és vitézkedők.

1897 jan. 17.

Érdekes széles ez országban megbámulni azt a szepegést és tojástáncot, mellyel híres emberek, s annál inkább a hirtelenek, — ne tessék kérem összezavarni a hirtelenekkel, — mulattatják az öntudatos közönséget. Kirukkolni a farbával nem mernek; nem merik megmondani, hogy ők nem liberálisok; nem merik kijelenteni, hogy a liberalizmus rossz,

elkopott, kiszolgált leházalt rendszer, melyet végelgyengülés címén nyugalomba kell helyezni nyugdíj nélkül. Ezt tehát a mi híres embereink nem merik megtenni; hanem mint a macska a forró kása körül, úgy ő kegyelmük is mindenfélével elmulatnak s össze-vissza kullognak, de a dolognak nekivágni s az imádott liberalizmussal szakítani nem mernek.

A vége ennek a játéknak az, hogy akik apponyisták, azok a «nemzeti követelések» csolnakján hajóznak, s várják minden percben fölfordulásukat. A magyar népnek ezer más gyökeresebb és veszélyesebb baja van, melyek mellére szegezik a fegyvert, s ehelyett sajnálattal látjuk, hogy a nemzeti párt csakis a «nemzeti aspirációk» pajzsát kínálgatja neki.

A népek ily vékonypénzü elvekkel és követelésekkel nem boldogulnak; azok iránt nem érdeklődnek legalább akkor, mikor ott állnak, ahol a part szakad, s mikor a fejük fölött ég a ház.

Ezt az égő házat oltani, ezt a szakadó partot meg kell állítani; de azt bizony a liberalizmussal nem lehet. Rajta tehát nemzeti párti urak, tegyenek róla s küldjék vissza a jeggyűrűt a liberalizmusnak.

Úgy vannak a gazdák is. Ők is keseregnek, szidják is a liberalizmust; de mikor szó van arról, hogy a liberális elvet mindenütt, minden téren következetesen dezavualni kell; mikor szó van arról, hogy a gazdaság fenéjét, a liberalizmust gyökerében kell megtámadni a törvényhozás széles vonalán, akkor szepegnek s bölcsen hallgatnak. Pedig a következetesség azt kívánja, hogy a gazdasági rákfenét ne elszigetelt tünetnek tartsuk, hanem a liberális elv gazdasági érvényesülésének tekintsük. Rossz ez az elv más téren is; rossz a tekintély, a jog, a politika, az iskola, a vallás, a nevelés, a közigazgatás terén; s mit tesznek a gazdák? Elvonatkoznak tőle. No, uraim, ily méregfának, milyen a liberalizmus, hiába tépik az ágait; szegezzék a fejszét a fának gyökerére; csapjanak oda az élével úgy, hogy recseg és pattog; akkor lesz programjuk, s akkor fogják megérteni, hogy gazdasági reformjukkal nem egy szálfán úsznak, melyet az ár ragad, hanem erősen épített s rendszeresen összeillesztett hajón.

És mit szólunk azokról, kik nem szepegnek, hanem vitézkednek a liberális hadviselt zászló alatt? Azoknak sajnáljuk ifjúságát s lelkesülésüket, melyet ily veszített ügyre pazarolnak. Az a paripa, melyet sarkantyúznak, száguldozásra nem adja fejét. Öreg a legény; belefagyott a lélek; azért

legyenek hát tekintettel a szegény párára, s ne ösztököljék nagyon.

Emlékszem, hogy a nagyszombati invalidusok valamely ünnepén a tisztt, miután azt gondolta, hogy az invalidusok az előadástól tüzet fognak, odafordult az egyik rokkant vitézhez, s azt mondja neki : úgye őrmester úr, ha kellene s lehetne, bizony elmennénk mi a csatába újra? A vén őrmester pedig valahogy morfondáló kedvében lehetett, mert azt felelte : Ugyan elég volt már ebből, nem kérünk belőle.

Ez nem volt szép az őrmestertől ; de egy liberális vitéznek senki sem vehetné rossz néven, ha szegre akasztva a frázisok lyukas katonaköponyegét, sutba dobva az elvek farkdját, azt mondaná : no, elég volt már ebből a komédiából, nem kérünk belőle ! Míg ez a belátás nem érlelődik, addig folyik tovább a liberális katonásdi.

«Magyar Állam.»

1897 jan. 24.

A «Magyar Állam» egyik volt előkelő veterán gárdistájától vettük e sorokat, kit a Magyar Állam megmagyarázhatlan állásfoglalása a néppárt ellen, vont el az illető lap gárdájából. Az ősz publicista kritikáját szóról-szóra adjuk :

Lakott Esztergomban, ott abban a kalitkaféle váralatti plébániában egyszer egy hős humorú esperes, akivel mikor a pitvarba léptem, Czeruza jött elénk ; Czeruza az esperesnek cselédje volt.

«Megjött már a Magyar Állat»? kérdezte az esperes Czeruzától. Czeruza hangosat nevetett, de fölhalálta magát s rávágta : «Még nem jött meg, de ha eljön, fölvezetem». Az esperes próféta volt akkor, mert tényleg a «Magyar Állam»-ból magyar állat lett, vagy legalább nagyon is hozzá hasonló alakzat ; a csendes hátramaradottság révén a zsurnalisztika sereg-hajtójává fokozódott, s most, miután megöregedett, s a megcsappant előfizetők terhéért még úgy ahogy elviszi, rugdalódszásra adta magát. Ez fachja neki ; rugdalódszik azok ellen, kik őt az általa látszólag kibérelt pályán megelőzik, s rugdalódszik elsősorban a néppárt ellen.

No, de a dolog nem oly komoly, mint amilyennek látszik ; lábai megmerevedtek, inai pókosak, rá is illik, amit az olasz mondott a maga teherhordójáról : «ha gl' anni», öreg a legény, ne igen biztassák, hogy kirúgjon ; s így a kalimpálódszás

többnyire a levegőben üt óriás nagy lyukat. Kiüget ő ugyan a küzdőterre, akárcsak egy nagyszombati invalidus generális. Augusztus 18-án rotyog is a porondon, de mivel a daliát senki sem veszi komolyan, hát csak mint aranygalléros clown szerepel a parádében. Ezt a mulatságot a vén gárdisták öröme, tekintve a csatározás fújtásos lefolyását s ártalmatlan jellegét, meg is lehet neki engednünk; tehát fergunnoljuk neki.

Azonban legújában a kópés öregnek újabb ötlete támadt; elhatározta, hogy bérbe adja a hátát új Donquijoteknak, akár talárban üljenek rá, akár bekecsben, de azon feltétel alatt, hogy mind nagy emberek legyenek, államférfiak, parlamentáriusok, s okvetlenül zsenik.

S imhol szerdán nagy látványosság tárul a magyar zsurnalisztika arénáján a bámmész közönség elé: a Magyar Állat fogott magának egy nagy embert, egy zsenit; fölkozorúzta önmagát e zseninek verbói, keceli s másfelé szerzett, de már nagyon elkopott koszorúival, s magasra tartva szürke, mert már őszbe csavarodott fejét, kitrappolt Komlósi Ferkó kanonokkal a hátán.

A Magyar Állat megifjult; délcegen ügetett körül; orrcimpái kitágultak; a régi küzdelmek puskaporát érezte; rázta a fejét, lobogtatta zászlóként sörényét; végre, mikor a nemes vér kissé magához tért, azon vette magát észre, hogy a zseni rajta ül ugyan — mert mért ne ülne, mikor viszik, de a hadsereg elmarad; a vén gárdisták ez ötletes privát passziók szolgálatába szegődni nem akarnak; inkább visszaküldik a lapot.

Igy aztán a Magyar Állat egymaga marad drága terhével; a zseni pedig elébe dobhatja a koszorúit abraknak. Igaz, hogy a babérlevélből egész zsákkal elkölteni nem lehet valami nagy élvezet; de ép oly kevésbé élvezetes a babérokon pihenni; kemény s kellemetlen ágy, s az ember szívesen elhagyja s fölül inkább egy magyar állatra!

Ha a «Magyar Állam» még továbbra is szándékozik zsenikben utazni, van nálunk, kérem szépen, zseni akár százszámra is; Szalavszky, Szulyovszky, Tarnóczy, Kloch, s mindenekfölött Bánffy. Tegye meg utánuk, amit ők tettek; ügye, hogy nem lehet; tehát zsenik! De mások ebből a zsenialitásból nem kérnek; megtartják józan eszüket s nem ülnek föl a Magyar Államnak s nem ülnek föl a magyar állatra!

A sajtó irányítása.

1897 dec. 19.

Berlinben 1227 újság jelenik meg; tavaly óta a szaporulat 177.

Esztergomban meg öt lap kerül ki a sajtók ólomsorai közül, s hogy mennyi lesz még a szaporulat, az majd január elsején elvállik. Erre mindenki kész a felelettel s azt mondja: Isten ments, őt is sok.

No de kérem, tán ez sem igaz egészen, s inkább azt kell mondani: ha jó az az öt, akkor nem sok; de ha nem jó, akkor egy is sok.

A probléma itt abban áll, hogy mikép legyen jó legalább az, ami elveknek szolgál, mikép nemesedjék a harcban, mint tisztuljon fölfogása s jegecesedjék meg nemes nyelvzetben s elvhű, jellemes állásfoglalásban irányzata. Bármit hozzon is azonban a jövő, reméljük, hogy a csetepaték szaporodtával, s az érc- és aluminium-tollak sercegése közben *a sajtó nem fog megfelelkezni arról a méltányosságról, mellyel egymás meggyőződésének tartozunk, s arról a kölcsönös tiszteletről, mely a személyt nem sérti, mert mindig csak az ügyet nézi.* A toll nem arra való, hogy véres sebeket ejtsen, sem arra, hogy méreg és szenny folyjék ki belőle, hanem kormánytolla akar lenni a szárnyaló emberiségnek, mely irányt is adjon s tisztább magaslatoakra emelje a közérzést és törekvést.

Ezeket az elveket kell szem előtt tartania a sajtónak még akkor is, mikor tapasztalni kényszerül, hogy *illetéktelen befolyások* erélyesebb megtorlást sürgetnek, s kivált mikor látja azt, hogy *zsoldos lelkek és csúnya érdekhajhászok* csapnak föl a tollforgatás lovagjaivá.

Ezeket a gondolatokat idézi vissza emlékezetünkbe dr. Schöpf 50 éves írói jubileuma, amely alkalmából maga az ünnepelt elmondja, hogy írói pályájára ki és mikép avatta föl, hogy mi volt az a hozomány elvekben, vezérgondolatokban, melyet mentora neki ezelőtt 50 évvel adott.

1848 ápril. 20-án magához hivatta őt Schwarzenberg kardinális, hogy valami titkolt, fontos ügyet beszélhessen meg vele. Leültette s azon kezdte, hogy a keresztény érdekek mennyi támadásnak vannak kitéve, mindenfelől szemrehányások érik a szent ügy védőit, s alig van a hivatalos közegeken kívül, ki az ügyet magáévá teszi, s különösen nincs közlönyük, mely fölvegye a kesztyűt a sok hivatlan és hivatalos

szegénylegénnyel. «Lapot akarok tehát indítani s önt szemeltem ki szerkesztőjének» — e szavakkal zárta be az előljáró eszmefuttatást a kardinális. Azután figyelmébe ajánlotta a következőket :

1. Kerülje az üres frázisokat s kiváltképp vigyázzon, hogy ne általánosítson. Ha tehát egy zsidóról valami kompromittálót megtud, ne írja azt, hogy ilyenek a zsidók. Hát milyenek a katonák, az ügyvédek, a papok, ha az egyesek vétkeit — pedig jómadarak mindenfelé találkoznak — az egész állásra vagy hivatalkörre kiterjesztjük.

2. Helyi érdekek és bajok és bibék szellőztetésénél jól vigyázzon magára s fontolja meg nem egyszer, de százszor, mielőtt egyének ellen sorompóba lép.

3. Ne károsítson senkit üzletében, hivatásában, iparában, általában kenyérkeresetében ; ez nem nemes eljárás, s ép mert ilyen, kiolthatlan gyűlölséget szokott támasztani.

4. Senkit se állítson pellengérré vagy közneveltség, gúny és megvetés céltáblájául ; mert a gúny az erkölcsi világban az, ami a lüg a kerti növényre. Az erkölcsi szennyes ruhát nem lehet úgy mosni és lügozni, mint azt, amit levetünk. A gúny jobban elkeserít, mint a legkomolyabb intelem.

5. Védje mindig az üldözötteket s legyen segítője az elnyomottaknak ; ez a zsurnalisztát is boldogító öntudattal tölti el. Az újságírás izgalmas mezején nem szokott a boldogítás bőségesen sarjadzani, de a sok tövis közt, mely vérez, s az üröm közt, mely gyakran az élet velejéig hatol s mindent elkeserít, az ártatlanok- s igazságtalanul elnyomottaknak védelme szerzi meg e vigasztalan élethivatásnak örömeit.

6. *Legyen bátor, midőn az igazság harcairól van szó; aki mer, az nyer.* Nem lutrit értek itt, hanem bátorságot. A sajtó munkásait egy nagy hivatás lelkesíti, s az újkor szellemi világában tagadhatlan a legfontosabb szerepek egyike lett az ő osztályrészük. De ha hivatásról, pláne kiváló hivatásról van szó, nem vonatkozhatnak szavaim arra a sok megfontolatlan zsurnaliszta gyerkőcre, azokra a riporter-vigécekre, kik szimatolnak, furakodnak, azokra a csip-csup lapocska szerkesztőkre, kiket csúnya érdek hajt, s bosszúvágy ösztönöz. Tudja, hogy a varjak miből élnek s csőrükkel mit hánynak-vetnek széjjel az őszi szántóföldeken ; ne fogjon varjú-tollat, ne szarka-tollat kézbe, hanem olyat, melyről rá lehessen ismerni magasabb szárnyalásra, nemesebb fölfogásra.

Végül pedig ön tudja, hogy a megalapítandó lap az én lapom lesz, s mivel én régi arisztokrata vagyok, s nincs kilátás,

hogy ebből a rendemből kitérjek, legyen azon, hogy a lap mindig bizonyos lovagias, nemes hangon szóljon.

Ezt a talpraesett, szerkesztői programmot adta az akkor még fiatal Schwarzenberg kardinális a most már megöregedett dr. Schöpfnek. Úgy látszik, hogy ötven év előtt még érzékenyebb volt az emberek lelkiismerete, s öntudatában lévén felelősségüknek, eszméltek, mielőtt valamit kezdtek; kivált, ha az a valami a közvélemény vizeit zavarni képes volt. A jelen túlprodukció miatt a zsurnalisztákban is túlsok a «pófli», s mivel ezer meg ezer lapon kell pénzt nyerni, azért nem futja ki az idő arra, hogy meggondoljuk, hogy mit szabad, mit nem, s mily elvek szerint járjunk el a szellemi küzdtéren. Azonban idővel ezen is segít a szellemi fejlődés, s a közönség maga fogja kiselejtezni a házaló-portékát és sajtó alá rendezni a sajtó termékeit.

A legszükségesebb azonban az volna, hogy a sajtót, a lapokat, az egyes érdekek közlönyeit oly emberek, oly szellemek sugalmaznák, akiknek nemes, nagyratörő fölfogása emelni, irányt adni s ugyanakkor a küzdelmes napi termelés izgalmai közt leledző írókat a köznapitól s póriástól megóvni, vagy ha bollottak, őket ismét a jó útra visszaterelni képes volna. Ezek képezzék azt az arisztokratikus egyensúlyt a szellemi élet termelésében, melynek hasonmását alkotják a főrendek a nemzeti s társadalmi életben.

A sajtónak ily kettős pártfogókra van szüksége, pártfogókra, kik alapítsanak s alakítsanak egyszersmind.

Új szabadságharc.

Városaink polgársága.

1898 jan. 9.

Társadalmunk fejlesztő és erjesztő ereje bizonyára a városokban van. Ott székel az intelligencia s a tulajdonképeni polgárság; ott találunk termékeny talajt az új eszmék, ott találunk visszhangot a reformgondolatok. Gondoljunk csak 1848-ra; mi lett volna a szabadságharc mozgalmaiból, ha az akkori Pest városának értelmisége nem képezte volna azt a ragyogó tükröt, mely a szabadság s a hazaszeretet gondolatait és érzelmeit szét [nem] szórja mint mindmegannyi gyújtó csóvát szerteszét az országban?

A polgárság volt kezdet óta a szociális mozgalmaknak legfontosabb hordozója. Vallási téren a XVI. század, nemzetirodalmi téren a XVIII. század volt az a kor, midőn a polgári szellem egyoldalú hatalmaskodással kitört Német- és Franciaországban, hogy a fönnálló rendet összetörje s mással pótolja. Angliát nagygyá és szabaddá tette polgársága, mely kezét fogott az arisztokráciával; nálunk pedig a szabadsági eszméket a rendi társadalom vitte ugyan keresztül, s polgárság addig tulajdonképen nem volt, de a szabadsági eszmék és intézmények hivatva voltak arra, hogy a polgárságot teremtsék.

Már most azt a kérdést vetjük föl: van-e nekünk a szociális hivatásra képesített, a társadalom fejlesztésére érett polgárságunk?

Egy tekintet, melyet városainkra vetünk, megadja a feleletet a kérdésre. Városaink polgársága két részre oszlik: intelligenciára s az iparos s jobb módú birtokos polgárságra.

A vezetőszerép bizonyára az intelligenciára várna. De mit látunk? Azt, hogy az intelligenciának legnagyobb része anyagiilag s társadalmilag függő helyzetben van, s nem a szabadsági eszmék szolgálatában, hanem a kormányhatalom csatlós-

ságában áll. Az intelligenciának ez a része átlag hivatalnok s a modern állam bürokráciáját képezi. Nincs neki szabadsága, s a társadalmi mozgalmakba is mindenütt a politikát, az aláztos kormányuszály-hordozást viszi be. Nem szabad neki másképp szavazni, mint ahogy parancsolják, mert különben elcsapják, s elveszti kenyerét; nem szabad neki más eszméket hirdetni, mint amilyeneket a kormányhatalom tesz közzé; nem szabad neki más csillagzatok után indulnia, mint amelyek a kormány színpadján tüzetnek ki, ha mindjárt mondvascsinált nagyságok is, s tehetséghiányuk iránt közmegegyezés uralkodik. Ehhez a hivatalnok-intelligenciához csatlakoznak még más függő helyzetben lévő elemek s azután az a népfaj, mely a magyar intelligenciának nemsokára túlnyomó részét fogja képezni, s mindenütt a hatalommal tartván, a társadalom kiépítésére alkalmatlan.

A hivatalnok-intelligencia az államot helyezi mindenütt a társadalom fölé. Előtte a társadalom mint valami önálló, független elem ismeretlen, s az állami tekinteteket, vagyis a kormánynak, az uralkodó pártnak érdekeit tartja szem előtt, midőn állást foglalni s vezéreszmék közt választani kell. Egyszóval a hivatalnok-intelligencia a modern bürokratikus államnak a csatlósa; nem független, s ép ezért társadalmi téren való önálló tevékenységre képtelen. Azért kellett a kommunisták- és szocialistáknak a világ színpadára kilépniök, hogy a bürokrácia eszméljen s öntudatára ébredjen annak a valóságnak, hogy vannak még körülbelül társadalmi hatalmak is a világon.

A polgárság másik fele, mely inkább iparosokból és jobb módú birtokosokból áll, átlag a demokráciához hajlik. Nagy részük a szegénységgel küzd s a fennálló társadalmi rendben gyámolításra és segítségre nem akad. Nem csoda tehát, hogy a negyedik rendbe hajlik, mely még nem kész, s csak annyit tudnak róla, hogy vészthozó megrendüléseknek és zavaroknak sötét felhőjeként áll a világ látóhatárán.

Igy állván Magyarországha a polgárság ügye, nem nagy reményeket fűzhetünk a jövőendő alakulásokhoz. Polgárságunk sohasem volt számbavehető a rendi társadalom korában, s új alkotmányunk néhány kevés évtizedében pedig oly szerencsétlenül fejlődtek viszonyaink, hogy a polgárság intelligenciájának nagy része törtető s társadalomfejlesztő szerepétől elesett s hivatalnok-sereggé lett. Magyarország egy bürokratikus állam lesz, melynek társadalma alig van, értem ez alatt a független önálló társadalmat.

A független elemeknek mindezek után az lesz föladatuk, hogy önállóan csoportosuljanak s körökben s kaszinókban egyesüljenek. Ne féljenek, hogy szétszakítják a társadalmat a bürokráciától való függetlenségnek kimondása által; ellenkezőleg, ők őrzik a társadalom egészséges elemeit s ideális céljait. Sőt arra kell iparkodniok, hogy a műveltebb iparosokat is magukhoz vonják.

Egyesítése a társadalom független elemeinek, ez Magyarország nézve a létkérdés.

Tartsunk össze!

1898 jan. 16.

Összetartás az elvtársak közt — ez az az ezerjófű, melyet társadalmi, politikai, gazdasági bajaink ellen orvos-szerű ajánlanak. Ezzel az ezerjófűvel esik meg az a furcsaság, hogy háziszér is, meg méregdrága is. Háziszér, mert mindenki ismeri s ajánlja: mégis oly ritka s oly kevés van belőle, mintha patikából kerülne ki.

Vagy nem laza, nem erőtlene a politikai s gazdasági érdekelttség összetartása? a papságnak a világi elvtársakkal való összetartása, az egyes társadalmi osztályok jegecedése? Csak politikai, uralkodó hatalom, nyakában a kenyeres tarisznyával képes az erőszak jegyében tartósabb alakításokat létrehozni; csak a politikai klikkek, kis- és nagypipás asztaltársaságok, frivol pajtáskodások, atyafiaskodások szorítják az összetartásnak gyűrűjébe a jelen társadalom fegyelmetlen sokadalmát, s ebből a gyűrűből ilyenkor láncszem lesz; a szolgaságnak láncszeme, mely oly szapora, hogy egyik a másikat éri, összefogózkodnak s a létért való küzdelem szükségyszerűségével kötik le a szabadoknak nevezett embereket.

Mi pedig e praktikus és kenyeres irányzat mellett összetartást sürgetünk elvek szempontjából, elvi alapon. Föltesszük, hogy akik elveket vallanak, azok az elvekért vívott jogos küzdelmekben tömören zászlajuk köré csoportosulnak; föltesszük, hogy az elvi harcban bátor magatartást tanúsítanak; föltesszük, hogy meleg pártolásban karolják föl ügyeinket s nem hideg szavakat s csillagos mosolyt szórnak útjainkra, melytől megfagyunk.

S ugyan miért tesszük ezt föl? Mit adunk a jó embereknek e nemes magatartásért? Mit ez ügybuzgó kitartásért? Mi jót, mi hasznót helyezünk nekik kilátásba?

Semmit ; csak az elvhűség öntudatát és dicsőségét ! — Semmit-e? S csakis ezt? Ez baj. Megengedem, de sőt készséggel elismerem, hogy «dulce et decorum est», hogy édes és ékes ez az elvhű lelkiület ; elismerem, hogy lovagias és elvhű embereket állít a küzdőterre ez a rendszer ; de azt mondom, hogy a rendszer egyoldalú, s a lovagokból kevés lesz azon a küzdőteren látható.

Nézetünk szerint az összetartás csak ott kovácsolódik vaskapcsokká, ahol a szellemivel az anyagit, az elvvel az érdeket, a dicsóséggel s az öntudattal a hasznót egyesítjük. Csak ahol ilyen teljes az érdekközösség, s ahol az kiterjed minden térre s felöleli az egész életet : csak ott várhat nagy eredményeket. Az elvet az érdekekkel kombinálja ; áldozatot vár és hasznót keres.

Elv, érdek, áldozat, haszon, ezekből kell sodorni az összetartás kötelékét.

Ha várjuk például bizonyos köröknek politikai pártfogását, a népnek, az iparos, a kereskedői világnak elveink iránt való érdeklődését : ugyan alapos lesz-e várakozásunk, s nem lesz-e illuzórius reménységünk, hogyha csak elveink ragyogásával lépünk eléjük, s gazdasági s üzleti érdekeik iránt mindig hívőseknek bizonyulunk? Méltán azt vethetik az ilyen ideális és holdkóros agitátoroknak a szemeire : «Hát miért nem tartanak az urak velünk? Miért nem vesznek nálunk? Miért nem dolgoztatnak nálunk, s miért nem segítik vajdó sorsunkat zöld ágra? Összetartást hangoztatnak, úgye? Hát csak rajta, tartsanak össze velünk, majd akkor mi tartunk össze önökkel!»

S nincs-e igazuk? Igazuk van ; az érdek az összetartásnak praktikus filozófiája. Ne csak a választások alkalmával tartunk össze a néppel ! Tartsunk össze minden érdekekben s minden ügyben. A községi, városi, gazdasági, üzleti ügyekben épűgy, mint a politikában ; de sőt azokban előbb s tovább, mint ezekben. Sőt azt mondom : bizonyos fokig áldozatok árán is segítsük és mozdítsuk elő ezeket a nem elvi érdekeket ; ha kerül is valamibe, ha hoz is magával valamiféle hátrányt.

S ezzel a gondolattal oly ponthoz értem, mely mindenféle bőséges alkalmazást talál. Röviden érintek egyet-mást.

Mi akarunk jobb népnevelést, lelkesülünk a kultúra előmozdításáért, lelkesülünk a keresztény vallásos iskoláért ; de ha nem űti meg a mértéket valamely konkrét esetben : rögtön otthagyjuk s a zsidó iskolába küldjük gyermekeinket ! Uraim, összetartás-e ez? Áldozatkészség ez?

Mi akarunk tisztességes sajtót ; nem olyat, mely beleüti orrát családi szentélyekbe, utazik szenzációban, fürdik kloákákban ; de ha nem szolgálja a jóirányú sajtó a pletykát és a kéteshírű társadalmi zsidvasárt : rögtön ott hagyjuk, s «érdekes» lapokra fizetünk. Uraim, összetartás-e ez?

Kereskedelmi s üzleti világunk gyakran áll elő a panaszszal, hogy oly oldalról is elkerülük, melyről elvi tekintetben, s ha kell szavazó és kortes, szívesen reflektálnak rájuk, de nem látjuk-e másrészt azt is, hogy ép ezek a jóra való kereskedők, üzleti cégek kerülnek el a katolikus lapok hirdetéseit, s hirdettetik magukat azoknál, kik született ellenségeik? Összetartás-e ez?

Ha tehát összetartást akarunk teremteni, ne szorítkozunk az elvekre, hanem karoljuk föl mindnyájunknak érdekeit, akár a szellemi, akár az anyagi téren. Karoljuk föl áldozattal, kölcsönös áldozattal és türelemmel ! Mert «ki térdel, annak élet int» és kenyér ; aki pedig a mi elveinket akarja vallani, annak igazán parázson járva kell kenyerét keresnie : ez képezi az élet s az elvek terhet. E terhen pedig nem könnyítünk sustorgó elv-rakétákkal, nem buzdító beszédekkel, hanem csakis áldozatos összetartással, mely éber szemmel észreveszi s készséges lélekkel fölkarolja egymásnak mindennemű érdekeit.

Roszival kanonok Kisuca-Újhelyen.

1898 jan. 16.

Baráti kézről vettük a következő sorokat :

«Feltűnő és megmagyarázhatlan volt Roszival rektornak vasárnapi gyors elutazása és Ruffyvali tisztelgése Nyitrán Bende püspöknél, annál is inkább, mert Őszentsége jubileuma alkalmából az ő papnövendékei akadémiát tartottak, amelyen, ha másnak senkinek, de neki jelen kellett volna lenni. Találgattunk mindenfelét ; most tisztában vagyunk. Roszival hétfőn délután Ruffy társaságában Zsolnára jött, ahol őket Haydin Imre, kisuca-újhelyi főbíró várta, akinek társaságában a Hungária-szállodában pertraktáltak, másnap pedig Várnára mentek. Tehát Roszival lép föl a néppárt ellen. Szép állapotok ! Világi ember ügylátszik nem bízik magában, tehát küldenek egy papot, apátot, kanonokot, s hozzá még rektort is !»

Eddig a levél.

Tartózkodással vesszük a szomorú hírt, s ha be nem

igazul, mi leszünk az elsők, kik Roszival háztűznézését Trencsénben rektifikáljuk. Eddig még nem lépett föl képviselő-jelöltnek, s tán ha látja a nép érzelmeit, a néppártnak alkotmányos igazait, a néppárti jelölt biztos kilátásait, tán, mondom, meggondolja magát, s gyorsan jön vissza, amint gyorsan tűnt el hazulról.

Azonban nem hagyhatjuk szó nélkül a dolog eddigi fejleményét sem.

Hiszen ez a levél valóságos elégiája és síri dala a magyar katolicizmusnak, s az ember szíve elszorul s hitetlenkedni és kételkedni szeretne e gyászjelentésnek beillő rövid levél minden szava fölött. Minden szava egy-egy koporsószeg, mellyel a katolikus öntudat koporsóját leszegezzük; minden adat egy-egy lépcsőt képez ahhoz az erkölcsi megsemmisüléshez, melybe az emberi kegyek és önérdekek hajhászásának gonosz szelleme vezeti egyházunk egyik-másik papját, sőt dignitariusát.

Ne adjuk oda, ne vessük el magunkat; ne álljunk be fejsze-nyélnek a fejlődő keresztény érzület kipusztítására; ne altassuk el lelkiismeretünket s önérzetünket, hogy gyanus, kétes szereplésünk által másokat megtévesszünk.

S kivált ez az utóbbi tekintet lebeg e szomorú hír megítélésében szemeink előtt, s e tekintetnek evidenciája ébreszti bennünk a reményt, hogy a szomorú ige beteges, mótelyes testté nem válik.

Az egész ország tisztában van ugyanis az iránt, hogy Kisúca-Újhelyen a szavazók töméntelen többsége a néppárt mellett foglal állást, s hogyha volna politikai igazság és alkotmányos világ Magyarországon, bizonyára a néppárt jelöltje került volna ki győzelmesen a szavazó urnából. De a kormány nem akar alkotmányos világot nálunk, s Kisúcán nem tűr néppárti győzelmet. Szüksége van tehát egy emberre, aki azt a buzgó népet valahogy lelohassza, s pártonkívülinek mondott programmal a kormánypártba terelje. Szüksége van emberre, aki itt beáll médiumnak e csúnya politikai szemfényvesztő erőszakoskodásban.

Hihető-e, hogy találjon? Hihető-e, hogy egy jellemes ember ne érezze e kétes szerep méltatlanságát? Hihető-e, hogy a jólelkűek megbotránkoztatására kiáll a néppárt guillotinjára asszisztensnek?

Ezt a szomorú, önfeledett szerepet szívesen elengedjük bárkinek, s elsősorban egy apát-kanonoknak és szemináriumi rektornak.

De elengedik ezt neki még a liberálisok is. Hiszen mindenki tudja, hogy van a politikában sok tettetés, raffineria és brutalitás ; mindenki tudja, hogy a politikusok a legszenvedebbek s érdekek körül is képesek tojástartókat járni, s hogy az úgynevezett úri huncutságban, a politikában van a legkevesebb tisztesség ; de ha már vannak erre is Klochok és Gebauerek, azt talán még a liberálisok sem kívánják, hogy aranykeresztes apátok is csináljanak a mandátum-hajhászó vagy alkotmányos szolgálatokat végző éhenkórászoknak konkurrenciát.

Félre tehát az álarccal, félre a szomorú taktikázással ; maradjunk meg elveink mellett s járjunk egyenes utakon. Ezt elvárjuk Roszival kanonok úrtól is ; a közel jövőben ki fog világítani, hogy csalódtunk-e?

Harcaink.

1898 jan. 23.

Móttó : Was wollt ihr, kleine Kannibalen?
Kotzebue.

Nem a komolyba vehető ellenséggel vívott küzdelmeket, nem a csatákat értem, hanem a mi minden rendű és rangú s kivált kis-rangú jóakaróink kellemkedéseit és kedélyeskedéseit tartom most szem előtt. Az öreg ágyúk ritkán szólnak, mert kevesen vannak, de a flóbert-puskák, azok folyton pattognak és csattognak, mert töméntelen sokan vannak.

S bár oly kicsinyek és csak séréttel dolgoznak, mégis oly kegyetlenek, hogy tőlük telhetőleg ki akarnak pusztítani, s azzal a régi közmondással, hogy : «szólj igazat s betörök a fejed», nem érik be ; ők tisztára meg akarnák az embert enni. Látnivaló tehát, hogy haladunk, nemesbülünk, finomodunk s a fejek betöréséből a kannibalizmusba nevelődünk. A társadalmi élet, kivált a vidéki városokban sokhelyütt a lovagias vagdaldózást irtó háborúvá, az irtó háborút kannibalizmussá fokozta ; a kannibálok pedig jó étvágyuk van, csak legyen mit enniök.

S hol volna ez a modern kannibalizmus otthonosabb, mint a hírlapok hasábjain? Van létért való küzdelem a természetben : tekintsd csak meg a vágóhidakat ; van a társadalomban : gondold arra a háromszáz konkurrensre, kik a fővároshoz megüresedett városházi szolgálta-polcra konkuráltak ; van az iparban : gondold a magyar ipar típusára, Esztergomnak két-

százharminchét csizmadiájára ; de legotthonosabb a létért való küzdelem kannibalizmusig fokozva a hírlapok és hírlapocskák hasábjain.

A hírlapocskák hasábjai, ezek a modern kannibalizmusnak Afrikája. Híreik, pletykáik az őserdők bozótjai ; cikkeik miazmásak, mint a Zambesi partjai ; tárcáikban meztelen alakok futkosnak, azzal a különbséggel, hogy míg az afrikai vadak nem egészen meztelenek s szégyenkezni tudnak, addig ez a purdé- s dádénépség egészen meztelen s szégyenkezni elfelejtett. Itt folynak a fekete Nilus s a Niger — ami szintén annyit jelent, hogy fekete — tinta-hullámai, s ezek partján járnak az éhes kannibálok, s iparkodnak másokat bemártogatni, mialatt ők is hetenkint legalább kétszer megfürödnek.

S dacára hogy erős idegzetűek s nem finnyások, mégis érzelem-szövéssel s indulat-fonással foglalkoznak szalma- és kosárfonás helyett, s roppant érzékenyek.

Ők rendelkeznek a közönség szíve fölött ; ők mérik ki a tisztelet s becsület mannáját ; akit ők tisztelnek, az köztiszteltben áll ; akit ők nem tisztelnek, az közmegvetés tárgya ; akire ők rávetik szép szemüket, az figyelemreméltó csillagzat ; ők bérlik a pellengért, a vágóhidat s az akasztófát ; de nem dolgoznak reálsan, csak képletesen, s «in effigie» akasztanak.

Legkedvesebb parfümjök az, amely Tolsztoj «bácsikájának» kedvenc parfüme. Mikor ugyanis Natasa belép a «bácsikához», a kedves teremts szaglóiidegeit pipa- és kutyailat csapja meg ; mert a bácsika nagy pipás és híres nimród.

A modern kannibálok is született nimródok ; szívesen vadásznak s szorgalmasan lődöznek bakokat ; szeretik a kutyákat s ebeket emlegetni, s képzeletükben a szájkosár s más ily finomságok kísértének. S ha valaki ezt fölemlíti, fölhányják durvaságát, műveletlenségét, hogy hogy meri tolla hegyére szúrni s mint valami csúnya legyet körben mutogatni azokat a kifejezéseket, melyekkel ők lapjaik homlokát ékesítik.

Hát nem kérdezzük méltán Kotzebueval : Was wollt ihr, kleine Kannibalen?

Gondolkozván e tünetekről, fölvetődik a kérdés, hogy honnan keze, honnan lába ez éhes kis kannibáloknak? S egy fővárosi munkáslappal azt kell felelnünk, hogy a társadalmi életben a legnagyobb zavart azok az exisztenciák okozzák, akik egyért-másért választott pályájukat nem végezhették be, s mint félemberek iparkodnak szűkös tudásukkal a társadalom felsőbb köreiben boldogulni — siker nélkül. Magyar-

országnak az a baja, hogy ebből a válfajból túlságosan sok spécije van!

Valamint pedig a véres kannibalizmust a keresztény kultúra törli meg, úgy ezt a véresszájú lelki kannibalizmust a teljes értékű műveltség, az erkölcsi finomodás fogja a föld színéről eltüntetni.

Szeressük tehát a kannibálokat is, de azért fésüljük meg, ha kell fésű nélkül is, ritkuló üstöküket.

Szomorú, de való.

1898 jan. 30.

A kockát tehát elvetették s azt olvasták le róla, hogy Roszival kanonok úr föllép Várnán a néppárt ellen, pártonkívüli programmal. Reméltük, hogy nem lép föl; gondoltuk, hogy hatással lesz rá a katolikus közvélemény, a nép botrányozása, ez a megbélyegző, elítélő vélekedés, mely a bevallott keresztény körökben kísérté puhatólózásait, s most megdöbbenve látja a bevégzett ténnyt.

Intenciókat nem kutatunk. Nekünk elég tudnunk azt, hogy a legvégzetesebb hibákat is jó intenciókkal követték el, hogy bármily ügyet agyon lehet ütni igen jó intenciókkal, mihelyt azok a bevallott, következetes, elvi útról letérnek a paktálás, józanítás, pacifikálás s más efféle lágymeleg szavak alá bujtatott szolgálatok lejtőjére, amely szolgálatokat megtapsolnak liberálisok, zsidók s a hivatalos Magyarország nap-számosai, de amelyeket megsirat és gyászol a keresztény elvi mozgalom.

Roszival kanonok is bizonyára békéltetni, csillapítani, józanítani s pacifikálni indult Várnára, s ez emberbaráti szándéklatokkal szívében s e kelendő szavakkal ajkán mit tesz? A keresztény elveket valló néppárt ellen foglal állást; azon párt ellen, melyet a kormány késhegyig üldöz, melyre a liberálisizmus s az elfogultság kigyót-békát kiált, melyre ráfogják, hogy fanatizál és lázít és butít, s mindezt azért, mert határozottan bevallott keresztény elveket hirdet; ezen párt ellen, mondom, sikraszáll a kormány nagy öröme még egy másik esztergomi kanonok.

Mit használnak itt a szép szavak, mit a jóhiszemű intenciók? Mit tesz ezekkel jóvá s mikép akarja e közbotrányt a pacifikálás átlátszó fátyolával eltakarni? A meztelen tények a szép szavakat torkára forrasztják s a jóhiszeműséget a leg-

jobb esetben ügyetlenségnek bélyegzik. Mert hiába, itt is, úgy mint másutt, a tények kiabálnak túl mindent, programbeszédeket, kortesnótákat és kurjongatásokat ; a tényeké az utolsó szó, s az utolsó szó nem Roszival előnyére hangzik el.

Ezek a tények azt hirdetik, hogy van jelenleg Magyarországon egy keresztény párt, mely valamennyi párt közül egyesegyedül épül föl keresztény elveken, s ez a keresztény elv a párt szignaturája ; a tények azt hirdetik, hogy megindult végre valahára sok vajúdas között s minden mértékelt meghaladó tartózkodás s fabiusi bölcsekedés mellett egy keresztény áramlat, melyet fekete halálmadarak vijjongnak körül, melyet a liberálisok s az erőszak bölcsojében készült megfojtani, melyet eltemetni száz meg száz sirásos vállalkozik, s mit látunk? Azt, hogy az ellen a párt ellen kanonokok lépnek föl pártönkivüli programmal, *de kormányparti asszisztenciával*. Mondják meg hát, jóhiszemű pacifikáló uraim, kit és mit segít az ilyen eljárás? A keresztény elvi mozgalmat, vagy a liberális, kereszténység-ellenes hadonázást? Mondják meg, kivel fogják azt elhitetni, hogy itt csak két politikai nézet és párt mérkőzik, melyből a vallásra s a kereszténységre kár nem háramlik? Bármit mondjanak, a világ csak azt látja, hogy tényleg itt egy pap küzd a liberálisokkal szövetkezve, *az egyellen keresztény elvű párt ellen*, azon párt ellen, mely a kereszténység s az egyház védelmére alakult, melynek programja határozottan keresztény ; s küzd olyankor, mikor a kormány nem a személyek, de az elvek miatt fojtaná meg a pártot egy kanál vízben, s mikor neki mindegy, akár Molnár János, akár Hlinka, akár Roszival lép föl bárhol, csak néppárt ne legyen, vagyis ne legyen olyan, aki a keresztény elvek zászlaja alatt küzd az uralkodó liberalizmus ellen.

A keresztény elvű áramlat kompromittálását látjuk tehát mi Roszival föllépésében ; s hogy föllépése a keresztény elvű néppártnak s azzal egyszersmind a vallásos egyházas érzületnek árt, azt onnan is láthatja a kanonok képviselő-jelölt, hogy a liberálisoknak s a zsidóknak az ő szolgálatkészsége nagyon tetszik, s áldozatos hűségét bizonyára el nem felejtik. Sajnos, hogy mi sem felejthetjük el, s ha el is akarnók felejtetni, találkoznak majd, akik e példákat ellenünk érvül fölhozni, sőt, akik busás viszonzás reményében, azokat követni s megisméltetni fogják. A maguk érdekeit ez úton ugyan szolgálhatják, de legyenek meggyőződve, hogy a közvélemény stréberséggel fogja őket vádolni épen azért, mert a hatalomnak kedvében járnak el, s a bevallott keresztény áramlatot, amennyire tőlük

függ, lehetetlenné teszik. S nálunk, hol annyi az erélytelenség, gyámoltalanság és gyöngeség az elvi állásfoglalásban ; ahol mindenfelé csak hímeznek-hámoznak, ahelyett, hogy tiszta bort töltenének a keresztény elvekért lelkesülő népnek ; ahol Ugron szava a romlott értelmiségről s a gyöngé népről az egyházba is elveti hullámkaréjait : az ilyen föllépés kettős hiba, kettős tévedés. No, de vigasztalódjunk, mert ilyesmi kizárólag csak nálunk lehetséges ezidőszerint, de a fejlődő keresztény öntudat s az elvek tisztelete elsöpri a kétfelé sántikáló határozatlanságot, mint a hajnalodó nap az éjféli kísérteteket ; s akkor nálunk is világos lesz.

Wrack.

1898 febr. 13.

Az óceánokon úszkálnak a tönkrement hajóknak roncsai, mint félig vízzel telt óriási vedrek ; tört árbócaik s bordáik az égre merednek s a tenger szemétje rakódik le rájuk. A hajósok jól ismerik s gondosan kerülnek e csunya tengeri koloncokat.

Minden tengeren őgyelegnek ez úszó szigetek, a Vörös-, a Fekete-, a Sárga-tengeren s az óceánokon egyaránt : épen úgy a társadalmi élet minden áramában, akár a véresszájú szocializmusnak vörös tengerén, akár a plutokrácia aransárga lázas vizein, akár az egyházas érzésnek magas színvonalú óceánján találkozunk kormányrúd-vesztett s az elvek körül hajótörést szenvedett wrackokkal, a közvélemény által megbélyegzett emberekkel, a lelkes elvhűség ítélete által elbuktatott félszedségekkal, kik se hús, se hal, kik nem hajók, hogy azokon a nagy eszmék és elvek kincseit a mélység hatalmai és viharai ellen meg lehessen óvni, sem pedig a viharban s küzdelemben elmerült s elfeledett páncélosok ; hanem akik wrackok, szomorú típusai a modern félszedségnek, utonállói az elvi küzdelemnek s botrányai a közéletnek.

Hány ilyen wrack őgyeleg a magyar közélet posványos vizein ! Nagy elv, nagy eszme nélkül, kellően kicserzett arc-bőrrel felszerelve, nevetik azokat, kik maguk elvekért küzdenek ; hideg fásultsággal nézik sorsosaik elnyomatását, egy jajszó nem lebben el ajkaikról az elvek gyászravatala mellett ; okosságuk gyávaság és számítás, melynél csak vakmerőségük és önhiúságuk nagyobb. Életüknek nem elvek adnak keretet és tartalmat, hanem alkalmazkodás, spekuláció, személyes összeköttetések, oktalan protekciók, melyek folytán a wrack

azt kezdi magáról hinni, hogy ő hajó, s ha kell, szívesen kiállna jó fizetéses helyeken elvi reprezentánsnak, sőt talán admirális hajónak is.

De a közvéleményben a wrack — wrack. Ott hol elvek szerint ítélnék, hol a szellemi mozgalmak lélektanát nem frivol macchiavellizmussal, hanem meleg ügyszeretettel figyelik és kezelik ; hol lelkiismeretesen számítanak a botrányok nagy bűneivel és fájlalják a fásult érdekhajhászásnak és elkapatott önbizalomnak vétkes merényleteit : ott a wrack csak wrack, akár miniszter, akár főispán, akár főpap legyen !

A wrack azonban nagy ellensége a hajónak. Iránytalanul bolyongva útját szegi a hajósnek, s amely hajóval összeütközik, annak nyakát szegi ; azért a tengeri hatóságok ha megkaparintanak ily wrackot, dinamittal légbe röpítik.

Mi nem dolgozunk dinamittal. Hatóságok sem vagyunk ; bár ezeknek erkölcsi kódexeikben tudjuk hogy vannak paragrafusok a közbotrányok megszüntetéséről ; de a társadalomnak is van erkölcsi kódexe, s az nem fűződik össze hatósági utasításokból s politikus szemhunyorításokból, hanem az elvhűség, a tisztesség, a következetesség, a nemes jóakarat követelményeiből ; e kódex szerint jár el a társadalom a wrackká lett existenciákkal, elítéli őket s elzárkózik tőlük.

Igy azután nem kell hatósági dinamit ; elég a zátony. A zátonyra került wrack nem árt senkinek ; az iszap eltemeti s az emberek elfelejtik.

Új szabadságharc.

1898 márc. 6.

Kelj föl rabágyad kópárnáiról,
Beteg, megszübbadt gondolat !

Igy énekelt a költő a szabadság hajnalodásának korában, s éneke gyújtott s szava holtakat támasztott.

Fölkelt tehát az, amit népképviseleti, politikai, gondolat- és szólásszabadságnak hívnak ; fölkelt, kidörzsölte az álmat a szemeiből. De úgy látszik, csak azért kelt föl, hogy világosan lásson, s körüljártatva szemeit a szabadságok hazugságain, körültekintve a szép szavak mögé bujtatott nyomorult valóságokon, lefeküdjék újra betegen és zsibbadtan rabágyának kópárnáira, azt mormogva nehéz álmában : Ahol erkölcs nincs, ott a szabadság lehetetlenség.

Ne is hányjuk szemére az eszményi törekvéseknek, hogy

gyengék és kifáradnak. Ugyan, kinek szemeire nem borulna a reménytelenség éje, midőn a nemzetnek műveltebb részét lethargiába, közönybe merülve látja, s az erkölcs-, jog- és szabadságnak tiprásában fásult érzéketlenségét meleg érdeklődéssel, alkotmányos ellentállással kiváltani nem bírja. Művelt közönségünk nagy része nem reagál semminemű elnyomásra, vérét föl nem háborítja sem várnai, sem lendvai választás; azt mondja rá: ez politika, s letérdel a hatalom előtt, mert éhes, s az üldözés parazsán járni nem akar senkinek kedvéért, mert az kellemetlen dolog.

A népnek egy része szociálista — pedig dunsztja sincs a szocializmusról; elkeseredett, hazafiatlan csőcselék; mert mióta a haza lett isten, s az igaz Istent a törvény nem ismeri, mióta az urak a vallást a köznép butaságának megfelelő, de magukhoz s méltóságukhoz nem illő intézménynek tartják: azóta a nép is bizalmatlan lesz minden tekintély iránt, s nem tudja tisztelni azt, amit mások oly hetykén megvetnek, s nem tud megnyugvást találni sem megtépett vallási öntudatában, sem a méregdrága politikai szabadságokban, melyeket kijátszani Magyarországon az alkotmányos élet egyik sportja.

Vége a népnek józan, türelmes, nagy része koldus; szegény, rémítően szegény. Korpás lisztből sült kenyéren, málén él; kolompér, zab, korpacibere, itt-ott sós vízbe főtt tészta képezi ételét, s ezt is a zsidó boltosnál drágán fizetett hitelen élvezi. Szalonnát, zsírt, székhúst szemével sem lát, nem hogy egyék; viskója füstös, pitvara, konyhája hideg, szobája üres.

Hát mit ér az ilyen népnek politikai szabadsága? Mit felel majd szabadságokról szóló tiltakozásokra? Mindez az ő semeiben merő, üres beszéd és hiábavaló szemfényvesztés. Mihelyt ily ütött-kopott az ember, szegény biz az már nem ember, hanem pénzen megvásárolható árucikk, s bármily szabadságát szívesen adja oda egy-két forintért; mert hiszen előbbre való az élet, mint a filozófálás; s jól mondta azt a nógrádi nemesember, hogy egy rőf kolbász többet ér, mint száz árkus filozófia.

Valamelyes anyagi jólét nélkül egy fityinget sem érnek a politikai jogok és szabadságok. S ezt akkor ötven év előtt, úgy látszik, meg nem gondolták, mert azóta lett urrá a nagytőke, a vidéken az uzsora, s szociális irányban a népért nem történt semmi.

Azért azt mondom: az adja meg a magyar népnek a politikai szabadságokat, aki ráségíti gazdasági függetlenségre.

E nélkül nincs függetlenség, legföljebb a papiroson van, de a valóságban annál nagyobb a függés és szolgaság. Azok, akik a nép javát a gazdasági téren szolgálják, akik a nép számára olcsóbb hitelt nyitnak szövetkezeteikben, azok a népszabadságnak tulajdonképeni megalapítói. Az ő munkájuk nélkül a politikai szabadság hazugsággá válik, s a népfőlszabadításnak politikai törekvései célt tévesztenek, sőt határozottan a szolgaságot szolgálják. Ránk vár az új és sokkal nehezebb szabadságharc: a gazdasági függetlenség kivívása!

Mi lesz holnapután?

1898 márc. 13.

Március 15! Szabadság ünnepe! Általános rakétázás, sütögetés, durrogatás, Bendeguzok fölvonulása, dikciózás és még nagyobb fogalomzavar, mint eddig s ezelőtt.

Lehet ma tán egy okos szót is szólni?!

Megpróbáljuk.

A szabadság az erkölcsi rendnek s a népek haladásának feltétele. Szabadság nélkül nincs öntudatos ember, öntudatos emberiség, nincs emberi méltóság, emberi boldogulás. Ez iránt mindnyájan megegyezünk; a kérdés csak a szabadságnak kisebb vagy nagyobb mértéke körül forog.

Mert ha az a mérték a szabadságot az igazságtól elválasztja, akkor az a szabadság átok és nem áldás; ha az a mérték a szabadságot szabadossággá, vak, örületes mozgalmá dagasztja, akkor az a szabadság a rombolásnak s nem az alkotásnak eszköze; ha az a mérték a szabadságot az erkölcsi törvény s a tekintély kicsinylésévé, minden főnnállónak megvetésévé, a fejlődés egymásutánjának erőszakos letörésévé növeli, akkor ez a szabadság erkölcstelenség, anarchia és az állatias szenvedélyeknek s ösztönöknek féken-eresztése. Most már nézzünk szerteszéjjel a szabadságok kirakatán, s mondjunk róla ítéletet, mi jó, mi rossz van bennük, mi agyag s mi arany van köztük?

Március 15-én mondatott ki, hogy az ország törvényeit népszavazás útján választott képviselők hozzák. Ez jó; ebbe beleegyeztünk, de népszavazás nálunk nincs.

Március 15-én lett szabad a sajtó; a sajtószabadságnak mi is hívei vagyunk, amennyiben az előzetes cenzura nekünk nem kell; de sajtószabadságot hazugságra, erkölcstelenségre, hitetlenségre, alávalóságra nem ismerünk. A szabad sajtó

korruptpál jelenleg mindent : erkölcsöt, tisztességet, alkotmányosságot, tekintélyt, becsületet ; van erre is szabadság?

Március 15-én szabadult föl a jobbágyságból kilencmillió ember, lett egyenlő a törvény előtt nemes és nem nemes ; március 15-én mondták ki a közös teherviselés eszméjét ; azóta katonáskodik nemes épúgy mint nem nemes. Ezek ellen a szabadságok ellen senkinek sincs kifogása, s a népek fejlődése ezt a szabadságot mindenütt kívívja magának.

Március 15-én beszéltek sokat emberi jogokról, szabad eszmékről, vallás-, szólás-, gondolatszabadságról, s e fortyogó üstöt ráborították az emberek fejére, megpörkölték agyukat s azontúl «szabadság» lett a népek varázsszava : az új nagy szemfényvesztőnek «kokolori»-ja, a liberalizmus boskojának bűvös vesszeje, mellyel eddig mindig sikerült, kivált a művelt közönséggel, de még a néppel is szegre akasztatni ész, gondolatot, ismeretet, s eszeveszett boszorkánytáncot jártni velük. Jelenleg a «szabadság» névvel túl lehet magát tenni a tízparancsolaton, túl az igazságon, túl a jogon, Istenen, hiten és erkölcsön ; s ez a divat a népek pimasz- és csikó-éveinek kapós járványa, mely voltaképen már nem szabadság, de valóságos számszág.

Nincs szabadság a tízparancsolat ellen, még a felsőbb közéleti morál kultuszában sem! Nincs szabadság a vallástalanságra; az egyhóbortos állam, mely a vallástalanságot megengedi!

Nincs szabadság a kötelességek ellen! Ha annyira hirdetik az emberi jogokat, hirdessék az emberi kötelességeket is. De a kötelességekről nem szeretnek beszélni. Hiszen Gregoire-t is leszavazta a francia nemzetgyűlés, mikor az emberi jogok letárgyalása után indítványozta, hogy most már az emberi kötelességekről is jó volna beszélni. Nem ; azt az emberek nem szeretik, ha kötelességeiket emlegetik Isten, felsőbbség, tekintély, embertársak s önmaguk iránt ; mindezt pótolja az aranyos szabadság.

S ebbe az eszeveszett szabadságba, mely a kötelességekről nem akar hallani, kergetik bele az emberiséget s elfeledtetik vele az Istent, a szigorú erkölcsöt, sőt a tisztességet is. Az emberiség rohan, mint egy fiatal bika, melyet először uszítanak ki az istállóból, megkergeti a baromfit, a komondort, kétségbeesett kotkodácsolást s kukorikolást provokál a szemétdombon, neki megy a falnak s letöri a szarvát ; aztán bambán néz körül s bőgni szeretne. Szegény bika !

Mindezek után éljen a szabadság, de csak a szigorú kötelességteljesítés keretében !

A praktikus Magyarország.

1898 márc. 20.

1848-ban kitört a magyar népnek vulkánikus szenvedélye; fölszabadultak a lekötött erők; nem ismert hatások kezdtek működni a jogegyenlőség által, s a nemzet új reményekkel indult meg pályáján. Ezen a pályán tenni, alkotni kellett. Törvényekből, eszmékből, hősies harcokból meg nem élünk; ezek csak erupciók, új tereknek, új világoknak kiemelése az idők tengeréből; de azután jön a csendes, lassú, folytonos munka, mint a természetben a tavasznak munkája, mely az új világokat pázsittal, lombbal, virággal takarja s nemsokára gyümölcscsel kecsegteti.

S íme, e körülményben lappang fejlődésünknek nagy hibája, az a hiba, hogy az új eszmék már rég ki vannak tűzve haladásunk csillagzatául; de intézményeket, annak a felszabadult erőnek szervezéseit, a jogegyenlőség által kivívott hatásokat alig vettünk észre, sokáig, nagyon sokáig a magyar nép életében.

Mi az új eszmék dacára is folyton a régi petyhüdt Magyarországon, vagyis inkább Ázsiában éltünk; népünk műveletlen s az új eszmék szerint való alakulásokra alkalmatlan volt; verekedni a szabadságért tudott, de élni a szabadsággal nem tudott. Éltek helyette mások, akik nyűzták, kiszípolyozták, új robotban dolgoztatták, földönfutóvá tették, palotákat építettek maguknak, mialatt a nép szervezetlenül, atomizálva a fölszabadult spekuláció és forgó tőke futóhomokjává lett.

Csak most kezdünk az új eszmék erejében éledni, mikor szervezzük, organizáljuk a népet: a kiscgazdát, a munkást, a kisiparost; midőn az elhagyott s szétforgácsolt tömegeket a kölcsönösségen alapuló segélyezés eszményeivel áthatjuk, s minden társadalmi szükség elé odaállítjuk az alkalmas szövetkezeteket és szervezeteket.

Nehéz és úttörő munkák várnak ez irányban a vállalkozó népbarátokra, a keresztény felebaráti szeretet apostolaira; de a kő már hengeredik, már gurul, s nincs hatalom, mely azt gördülésében megakasztja. Szóval és írásban hirdetjük országszerte az eszmét, hogy egy szebb jövő reményeit manapság csakis a kölcsönösségnek, az «egy mindnyájáért, s mindnyája egyért» elve alapján érhetjük el. S bárhol merül föl valami szükség, bárhol pusztul a nép, bárhol ijeszt a

nyomor, a szegénység, a nélkülözés kísértete, a munkásoknak, kisiparosoknak, szegényebb jövedelmű hivatalnokoknak sötét rémes gondja munkaképtelenségük, aggkoruk esetére : legyünk meggyőződve, tisztességes úton, tisztességes megélhetésről manapság csak a kölcsönösség elvének alapján lehet szó.

Ezen az alapon fog fölépülni az Új-Magyarország. S akik a falun szövetkezeteket állítanak föl, akik a kisiparost s a munkást rokkantsága vagy aggkora esetére biztosítják tisztességes megélhetésről, akik bármily irányban szétosztják az iparkodásnak azt a tövisét, mely szerint «hiába, bármit teszek, nem boldogulok», s képesítik a boldogulásra s megelégedettségre a népet : ezek a derék emberek építik föl az Új-Magyarországot !

Ezekre az igazán zseniális férfiakra illik az a talpraesett szó: Mi beláttuk azt, hogy nem mellükön Szózatot dobogató Hazafi Veray Jánosokkal vagy kesergő Jeremiásokkal, nem fecsegő papagájokkal, vagy karszékből nyújtózózkodó lajhárokkal, nem rajzokkal, tervekkel, albumokkal, előadásokkal és röpiratokkal, nem bankettekkel, tósztokkal, szónoklatokkal, éljenekkel, nem egymásnak bámulásával, dicsőítésével vagy lerántásával, nem ezekkel fogunk bajainkon segíteni, de még a negyvennyolcas «félistenek» megkoszorúzásával sem ; hanem szövetkezeteknek alakításával, szaladgálva, fürkészve, kapacitálva a bizalmatlan kiscgazdát, kisiparost, munkást, hogy «hajrá bácsi, koma, atyámfia, egyesüljünk, tömörüljünk» ; ez az a manapságra illő : hass, alkoss, gyarapíts, mely után a haza újra virul.

Azon intézetek közt, melyek a praktikus Magyarország kialakulását segítik, méltán ajánljuk a munkások rokkant- és nyugdíjegyletét, mely a munkaképtelenné vált s elaggott munkások-, iparosok-, hivatalnokok- vagy más foglalkozásuaknak alkalmat nyújt, hogy önmagukról s családjukról gondoskodjanak. Ma már az egylet életképes s alapszabályszerű kötelezettségeinek föltétlenül meg fog felelni : hiteztet meghaladó létszám mellett öt év alatt ötvenezer forintnyi vagyponra tett szerz ; az elmúlt évben 2427 taggal és 22.367 frt vagyonnal s 13 új fiókegylettel gyarapodott.

Esztergomban is van már fiókja. Baj az, hogy a magyar ember e szociális irányban oly nehézkesen mozog, nem számít a jövővel s nem fizet. A társadalomnak nagyobb érdeklődése azonban, reméljük, fölserkenti a kisember bizalmát, s akkor a magyart sem kell fölönfogva vezetni a boldogulás útjára ; rálép majd jószántából ő maga.

Piszkolódás és ököljog.

1898 márc. 27.

A legalitás nem elég, abból meg nem élünk. A legalitás abban áll, hogy a zsandár nem fér hozzá a tiszteletreméltó jó madárhoz, a bíró el nem ítélné, jóllehet különben az egész világ tudja az ipséről, hogy bűnös. Lehet legálisan csalni, hazudni, rágalmazni; lehet legálisan legszentebb jogokat tiporni, mandátumokat rabolni és kierőszakolni, s a törvény még sem férhet hozzá az «onorevole»-hoz. Az ilyen legális gentleman a törvény tág repedéseibe húzza meg magát, mint az élődi a test pórusaiba, vagy Marx Károly szavai szerint, mint a zsidó a lengyel vagy magyar társadalom eresztékeibe, s nagyon jól, áldott biztonságban érzi ott magát. A törvény ugyanis holt betű, általános regula; az élet pedig kameleon s ezernyi változat; a törvény az életet nem bírja átfogni; olyan az, mint egy rossz zsilip; tódul, szakad repedésein a piszkos, föltorlódott ár.

Igy történik azután, hogy a törvény szerint hozzáférhetlen legális gentlemanok titkos aknamunkát s nyílt garázdálkodásokat folytathatnak mások anyagi s erkölcsi egzisztenciája ellen, de oly ügyesen, hogy a törvény zsilipjei el nem sodorják, hanem mellette osonnak ki. A tisztességes emberek ujjal mutatnak rájuk, a közvélemény megbélyegzi őket, a társadalom elkerüli útirányukat; de be nem pörölheti őket senki; a törvény betűjét meg nem sértették, csak a jogot, tisztességet taposták a törvény oltalma alatt; s akinek az sikerül, annak szabad.

A legalitás erkölcs nélkül fufang és tojástancc!

Nézd a lengyel s a magyar társadalom elővédeit, azokat az idegeneket, kik mint poloskák uzsorával kiszívják a nemzet vérért; ha legálisan teszik, nem lesz bajuk; csak a törvényt kell megtartani s ügyesen kijátszani; a zsilipen kiosonni szabad, hisz azért van rajta a repedés; de a zsilipet elvinni nem szabad. S úgyé ők legális, iparkodó, gazdagodó urak?!

Nézd azokat a nagyobb urakat, kik a nemzet alkotmányát meghamisítják, kik a törvényt nevetik s a macchiavellizmust a lelkiismerettel szemben tromful kijátsszák; ha legálisan teszik, szabad nekik. De azért megveti őket a világ, szembe hajlong velük a gerinctelenek osztálya; szembe azt mondják neki: Nagyságos, méltóságos uram, ajánlom magamat kegyelmébe; hátuk mögött pedig azt: Mennykő üssön

ebbe a gazemberbe. S úgy-e ezek is legálisan becsületes nagyságos és méltóságos urak?

Igy lesz a társadalom az álcák és lárvák nyüzsgő zombéka; ilyen lesz a becsület maskaráinak álarcos bálja.

De megél-e ebből a kicsúfolt s tehetetlen legalitásból a világ? Lehet-e sokáig csúfot üzni a jogérzet hatalmas ösztönéből? s nem bosszúlja-e meg magát az emberek ösztönszerű becsület-érzéke a rajta elkövetett, szemtelen sérelmekért?

Igen, megbosszúlja magát, s mivel a törvény rajta nem segít, más utakra lép, tilos ösvényekre, melyek az erőszak s az ököljog lejtőire vezetnek. Ha nem segít a törvény — kiált föl bosszúságában az elkinzott ember — hát segítsen az ököl. Ha a társadalom följajdulásait nem gondolja a törvény, a társadalom visszahanyatlik a törvényhozás előtti időkre s az erőszakot lépteti föl természetes szövetségársaképen. Verekedni kezd, pofozkodik, agyba-fejbe veri a cilinderes gentlemant, leköpi a szemérmetlen nagyságos vagy méltóságos urat, fejbekólintja kapájával a gazdatisztet, golyót röpít a főispán lábszárába; szóval erőszakoskodik, öklelőzik, bomlik.

Ki ne ítélné el ez állatias atavizmust, e visszahanyatlást a barbarizmusba? De ha kell itt valakire elsősorban követ dobni, ne dobjuk azt az ököljog erőszakoskodóira, hanem először a jog és tisztesség és erkölcs legális, de brutális megsértőire. A zsurnaliszta ne sértegessen, ne hazudjék, ne profanálja a házi, a családi szentélyt, feleljen meg a legegyszerűbb tisztességi kvalifikációnak; a tisztviselők ne zsarnokoskodjanak, ne keserítsék el legális jogtiprásaikkal a népet; a nagyságos és méltóságos urak tanuljanak meg szégyenkezni, ha megsértették a nagy tömegnek legszentebb érzelmeit, ne viselkedjenek kihívóan és szemtelenül.

Ha megtartjuk az erkölcsi rendet, akkor nem lesz erőszak, nem lesz szenvedélyes kitörés. De ha az erkölcsi rendet megvetjük, akkor a törvény legalitása csak spanyolfal, mely mögött rejtőzik a meztelen bűn; csak kihívás, kihívása az állatias szenvedélyeknek. Erkölcs nélkül a törvény álarc, álarca a legcsúnyább farizeizmusnak. Az erkölcs ad tartalmat a törvénybe; a legalitás lehet máz belső érték és tartalom nélkül!

Mese egy emberről és egy kutyáról.

1898 apr. 3.

Van a németben egy csinos kis versecske, mely így szól :

Einem Mann hungerte manche Stund
Er ging und kaufte sich einen Hund.

A versnek a folytatása pedig az, hogy ezt a kutyát betanította az élelmes gazda arra, hogy lopkodja össze neki a vidék baromfiát, sőt ha néha kész pecsenyét csenhet, hozza el azt is ; így azután megélt a gazda is, meg a húséges appporter is.

Eddig a mese.

Sok téren látjuk e mesének találó alkalmazását, s legújabbán e mesének a filozófiájából indult ki Tisza István, hogy éhségét meg egyáltalában a tisztelt kormánypárt s tiszteletreméltó csatlósainak éhségét, mely a néppártnak, az igazi keresztény ellenzéknek szőröstől-bőröstől való elköltésére spekulál, csillapítsa. De ehhez a mord eszközök, a Bánffy-féle kannibalizmus, a jogtiprás és elnyomás nem elég ; kellenének valamivel finomabb eszközök is ; ész kellene és nemcsak furfang ; politikai tekintély kellene és nemcsak ököl ; azért tehát fölhívták Apponyit, hogy kegyeskedjék beállni hozzájuk húséges szolgának, segítse őket tekintélyével a keresztény mozgalmat elfojtani ; mert van ugyan több hátramozdító köztük, aki a kompromittálás és árulás dicstelen munkáját szolgálja ; de azok csak olyanok, mint az «auguszt»-ok a cirkuszban ; lábatlankodnak a színtéren s a közönség busásan jutalmazza őket kacajaival.

Meg vagyunk győződve, hogy a hazafias felszólítás az ezópusi kujtorgó rókának a szava ; de fönt az ágon nem ül a rekedt károgó holló, s így ez a kísérlet teljesen dugába dől. A vérmes reményű kormánypárti gimpli-fogók összeszedhetik lépes vesszőiket, mert arra már nincs az a veréb, aki reá szálljon. Legkevesebb pedig hederít e lépes vesszőkre Apponyi. Édesgették, csalogatták, hivogatták annyiszor, s megcsalták ugyanannyiszor.

A dolog érdemére nézve pedig minden hozzáértő ember, ha nem is tanult Berlinben, nagyon jól kiismerheti magát. A liberalizmus mint rendszer rossz és végzetes tévely, mely az individualizmus túlhajtásával a társadalmat tönkre teszi ; atomizálja a társadalmi szervezeteket, s az önzés fölszabadí-

tásával megindítja a darvinista «bellum omnium contra omnes»-t.

A tönkremenő népek, kiforgatva mindenükből, most már összebúgnak, s proletárokká tétetvén frontot csinálnak; a liberalizmus ellen s azt hirdetik: minek ennek-annak annyi, legyen minden közös; nem az individualizmus fogalmából nő ki a kollektívizmus; nem a liberalizmus szüli mint ia-fiát a szocializmust (ó Berlin, ó Hinschius!), hanem a liberalizmust követi mint szükségképi visszahatás a szocializmus.

Vagy nem a zsarnokság keltette-e föl sok nép történelmében a szabadságot? Azért keltette-e föl, mert a zsarnokság fogalmából fejlődik a szabadság? Gessler almájából a svájci szövetség?!

S ezt a bölcseséget Tisza István még nem érte el; hanem győzelmes kirohanást gondolt intézhetni Zichy János ellen az individualizmus s a kollektívizmus lehetetlen sógorságának kimutatásával: Pihenjen babérjain s fejtse meg viszont nekünk azt, hogy miként következik a lengyel királyságra Lengyelország földaraboltatása? A lengyel nép tette-e azt? Vagy mikép következik Kápolna, Pered, Nagy-Salló után Világos? Nem hisszük, hogy valamely különös mély benyomást tett ez ideológiai fölfedezésével Hinschius tanítványa akár a néppártra, melyet össze akart zúzni, akár Apponyira, kit meg akart nyerni; a mély benyomás csak azokon az országatyákon tükröződött, kik sem a liberalizmushoz, sem a szocializmushoz nem értenek; azok oda voltak.

Reméljük azonban, hogy most már magukhoz tértek.

Föltámadt Krisztus e napon!

1898 ápr. 10.

Alleluja; ez a húsvét napjának győzelmi éneke; nem az az ének, mellyel oly hőst fogadunk, ki megint eleshetik; nem az az ének, mellyel oly örömet hirdetünk, mely újra szétfoszlik; nem az a diadalének, mely oly győzelmet ünnepel, melyet ismét harc válthat fel: az alleluja nem ilyen; hanem ez a diadalének, mellyel a halhatatlanság primiciáján a föltámadás s az élet Urát, a dicsőség királyát s testvérünket üdvözljük. Alleluja! Légy üdvöz örök élet királya!

Főnséges ünnep ez, nagy harcok után diadalmas pihenő nap, midőn a győző szemlét tart zsákmányán s diadalának trofeumán; ő maga a fölfordított sírkőn áll; ez az ő számolya

— lábai előtt a bűn, a világ, az ördög, a halál tört zászlói hevernek ; fönt az égen ragyogó felhők úsznak s diadalszékérré csoportosulnak ; a földön a húsvét-reggel harangjai csengnek, melyektől Faust is megborzad ; élet s ihlet áramlik a fölébredt természet kebeléből, s a légben a lelkes lelkek titokzatos zengések harmóniáját hallják, mely bennük visszhangzik most : «Victoria ! Hosanna !»

Krisztus tehát meghalt, de nem maradt a sírban ; neki élni kell : hiszen ő az igazság s az élet. Ahol az igazságot sírba fektetik, írjátok föl bátran arra a sírra : Föltámadunk. Krisztust elnyomták, letiporták, de győzött s kiemelkedett a sir sziklafalai közül ; hiszen ő a jog s az erény. Ahol a jogot s az erényt elnyomják, várjátok bizvást, hogy az eltiport jogrendet visszasírják még hóhérai is. Nem vonja be igazságos küzdelmeitek fegyvereit a rozsdá ; nem növi be sírlapjaitokat a moha ; — nem borítja el igazságtokat a hazugság ; még mielőtt ezt tehetné : föltámadtok.

Az efémer sikerek hősei, a hatalom basái, az egyházáruló judások rövidlátó elbizakodottságukban azt gondolják : végeztünk már veled : népjog, egyház, szabadság. De számításai csak annyira terjednek, mint erőszakoskodásaik láncai ; terveik annyira, mint Judás csókjának csattanása ; azután föltámad az igazság, a jog, az egyházi s erkölcsi érzés, s elsöpri a nyomorultakat.

Engedjétek tehát, hadd végezzék be szomorú robotmunkájukat ; hadd ássák a sírt, vezényeljenek öröket, pecsételjenek, üssék rá rojtos címereiket ; tényleg csak oktalanságuknak, jellemtelenségüknek, szolgálalkúságuknak emlékein dolgoznak. Isten s a történet megbélyegzi őket, s kortársaik megvetik őket. A jogtalanság így szolgálja az igazságot, az önkény a jogot, az erőszak az erényt, a szolgálalkúság a jellemet s a kapaszkodó stréber judások az egyházi tiszta érzületet.

Lesz föltámadás mindenütt s mindaddig, ahol s amíg Krisztus szelleme éltet embert, társadalmat, egyházat ; csak ha szakítunk vele, akkor lesz romlás a részünk. Merő hullák számára a végítélet előtt nincs föltámadás ; Krisztus Urunk holtteste nem volt rothadó hulla, hanem egyesülve volt vele az Istenség ; s azért volt neki harmadnapon dicsőséges föltámadása ; épen úgy mondhatjuk intézményeinkről is : míg Krisztus szelleme élteti azokat, ha agyonkinozzák is, és keresztrefeszítik is azokat s minket is velük : nem vagyunk rothadó hullák, hanem az Isten szellemétől lelkesített vértanúk, s az ilyenek számára készen áll a föltámadás.

E reménytől dagadó szívvel lengetjük mi is pálmánkat a győző felé, üdvözljük ismételten az élet s a föltámadás halhatatlan eszményét, s a heliopolisi obeliszkre vésett szavakat hangoztatjuk feleje : Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat ! Krisztus győz, uralkodik ! Alleluja !

Szekularizáció.

1898 ápr. 24.

«Nem érzek magamban föltünési viszketeget», mondotta a minap az egyik honatya ; a másik meg rávágta : «Hát milyen viszketeget érez?» A magyar közérzés is azt mondhatja, föltünési viszketeget nem érzek, de ha tudni akarjátok, hogy mit érzek, hát megmondom nyíltan : viszket a tenyerem az egyházi vagyónra. Az egyházi vagyón, az még egy olyan zsörtölődési szeglet, az még egy olyan szemetszűrő éles ellentét, azon okvetlenül kell valamit enyhíteni, kell azt az éles szegletet kiegyenlíteni.

A nagy tömegnek nem is nehéz ezt a közérzést magáévá tenni ; még ha nem is bír szociálista hajlamokkal, akkor is szívesen megy bele az osztó igazság szempontjából ; mert azt mondja : Mégis csak anakronizmus az az áldatlan állapot, hogy a plébánosok kétszáz-háromszáz forinton élődjenek, a káplánok az apostoli szegénység tekintetében sok helyen az urasági kocsisok mögött messze elmaradjanak : mikor annak az egyháznak száz meg százezer forintnyi évi jövedelme van ; s mire kellene ezt a jövedelmet elsősorban is fordítani, ha nem az egyház szegény szolgálainak fölsegélyezésére?

S ugyan mit akarunk ez érvelés ellen fölhozni? Minek akarunk a megismert igazság ellen tusakodni? Ez argumentációval szemben elhallgat minden csűrös-csavarás, összekuncsorodnak a jogi paragrafusok, elhalaványul a történeti fejlődésre való hivatkozás, és szégyenkezve kotródik el az önzés, mely azt hangoztatja : Hogy ez az enyém, ehhez nekem van jogom, ezzel én disponálok.

Nem mondhatjuk, hogy ezt a fölfogást ellenséges indulat hevíti az egyház ellen, sőt azt tudjuk, hogy a laikus és klérus egyaránt így gondolkozik ; laikus és klérus egyformán megoldatlan kérdésnek tekinti a katolikus egyház papságának jelenlegi vagyon-elosztását. Azért van az, hogy mihelyt valamely kérdés bármely oldalról érinti az egyház vagyonát, azonnal pattannak és pattognak a szikrák, s ezek a sercegő

szikrák jelzik ez erőltetett állapotnak a tarthatatlanságát, fölhevítik a kedélyeket, forrongásba hozzák a közvéleményt s az intéző köröknek pedig kijelölik a cselekvés útját. Bár lépnének ez útra, bár szánnák el magukat ez időszerű reformra, s ne alamizsnakép, hanem rendezett járulékkép juttatnának arányosan az egyháziaknak s az iskolának abból, ami az egyházé, s ami ily célból hagyatott bizománykép néhány kézben, nemhogy ott rekedjen és tőkésíttessék és kuponokban leszeldeltessék, és ismét új papirokba fektetessék, hogy ismét minél több kupon lemetszettessék; hanem hogy ezen sok áldatlan és magyartalan «tessék» helyett azt az egyház szellemében s az idők kiáltó szükségletei szerint elosztani tessék.

Ne ámitsa magát senki, ezt a közérzést laikusban és klérusban semmi más nem fogja lecsillapítani, mint az egyházi vagyon jelen föltorlódott és egészségtelen állapotának megszüntetése. Hiába mondják a «Beschwichtigungs-Hofratok», hogy legjobb a statusquo; dehogy legjobb, ellenkezőleg nagyon is rossz, s azon okvetlenül változtatni kell.

Csakhogy nagyon nehezen adják rá fejüket, hogy az óriási jövedelmeknek s a koldus egzisztenciáknak kiáltó anakronizmusát megszüntessék; nemcsak a világban, de az egyházban is igaz, hogy «beati possidentes», s itt is, ott is tapasztaljuk, hogy minden, ami a világban van, a test kívánsága, a szemek kívánsága s az élet kevélysége, azzal a hozzáadással, hogy nemcsak a világban van ez így, hanem az egyházban is.

A disputálás, a jogi paragrafusokkal való hadakozás, az egyházi vagyonról való theóriák eddig sem bírták sehol az óriási egyházi vagyont megmenteni. A forradalmak nem bön-gésztek paragrafusokat, hanem elsöpörték a disputálók kódexével együtt. Nem mondjuk, hogy jól tették — nem szeretnénk félreértetni; mi most tényekről beszélünk. De ha a tények filozófiáját vizsgáljuk, nem kell-e azt mondanunk, hogy nálunk is a nagy egyházi vagyont csakis időszerű reform képes megmenteni? Nem a jog, nem a theória, nem a hivatkozás a nemesi donációval egyenértékű és egyenjogú birtok-eredetre, nem az apellálás a magánjog szentségére — ez mind nem segít ott, ahol a rendetlenség s a kiáltó szükség tüzei a közérzést, hanem ami segíthet, s biztosan fog segíteni az egyházi vagyon veszélyeztetett sértetlenségén, az nem más, mint a vagyon közhasznú és észszerű és rendszerezett hováfordítása.

Készakarva nem használtuk a szót «a vagyon fölosztása», mert tudjuk, hogy az rossz ízű s téves nézetekre ad alkalmat,

hanem azt mondtuk, hogy «észszerű és rendszeresített, tehát szabályszerűen megalapított hovaforidítása».

Meg vagyunk győződve, hogy az ily reform lefegyverezne minden ellenséges ellenszenvet az egyház nagy vagyona ellen s kielégítené nemcsak az egyéni érdekeket, hanem az egyháznak objektív és sürgős reformszükségét is.

Vörösek és feketék.

1898 máj. 1.

Ma véletlenül együtt ünnepelnek a vörösek s a feketék. A feketék ülik a hetenként egyre visszatérő vasárnapot ; a vörösek ünneplik a szociáldemokrata új hit, új világ és új isten ünnepét, az első májust. A feketék ülik az Úrnak szentelt hetedik napot, hogy dolgozván s imádkozván, építsék s fejlesszék tovább a világot ; a vörösek ülik az első májusban annak az ágról szakítandó új világnak tavaszát, mely még nem jött meg, csak ígérkezik messziről, s a régi, lassan fejlődő világ helyébe, egy minden íziben új, a régi alapokkal, hagyományokkal és szokásokkal szakító világot siettet.

Sajnálom a vöröseket ! Ej be kár, hogy ily vörös rémnek öltözködnek, s nem számítva a tucat-emberek borzongásával, mely az újtól s a radikálistól úgy is fázik, még külön kihegyezett programmpontokkal háborgatják meg a jó nyárspolgárok nyugalmat, azt ordítva fülükbe a szép május első napján : Föl, emberek, menjünk ki, de ne mint eddig, a «zöldbe», hanem a pirosba, a vörösbe, még pedig a vérvörösbe ! Mondom, kár ezt tenni, ezzel csak elidegenítik az embereket, s föltartóztatják a jó ügy győzelmét. Ellenkezőleg, azt kellene tenniök a vöröseknak, hogy csitítsák a kedélyeket ; állítsák előtérbe a viszonyok változtatásával beállt szükségleteket s az azoknak megfelelő reform-igényeket ; de ne legyenek idegesek, mint a békacomb s ne csattogtassák fogaikat, mint a hörcsög.

Az elkeseredés rémit és ijeszt, de nem győz meg, annál kevésbbé nyer meg. Ne dühösködjünk tehát, ne játszunk ki tromfokat a «beati possidentes» ellen ; hanem vívjuk ki a begyőzés, a belátás, a békés, társadalmi átalakulások révén a minket megillető jobb jövőt.

Ez a jövő úgyis a munkásoké, bármit tegyen ellene a burzsoa-társadalom ; csak hogy a jövő nem a szociáldemokrata szakácskönyv szerint készül majd, hanem más, méltányos, mérsékelt s a világ sokféle érdekeit kibékítő arányosság

szerint. Marx tanai szép elméleti fejtegetések, azonban gyakorlati érvényre nem jutnak soha. Ami azonban gyakorlati érvényre okvetlenül jut, az a munkások jobb helyzete. A munkásosztálynak sok panasza van; a munkásosztály művelődik, az élet javaiból bőségesebb részt kér; a technika haladása közgazdasági átalakulást teremtett, s ez átalakulás maga után vonja a munkások társadalmi s politikai helyzetének megváltozását. A bajok gyökeres orvoslására, a munkásosztály jogos igényeinek kielégítésére van szükség, s az óriási közgazdasági átalakulásban az anyagi javakat aránylagosabban és méltányosabban kell felosztani.

De nem akarom ezzel a szóval: «felosztani» a békés filisztereket kedélynyugalmukban megháborítani; hiszen közgazdasági átalakulások nem történnek körzövel és földet hasító láncsal; az egy hosszú folyamat, egy nagy probléma. A közgazdasági átalakulás lehet hogy századokra terjedő folyamat lesz, s a társas termelés kiterjesztése az anyagi javakat is egészen másképpen oszthatja el, mint ahogy azok manapság elosztva vannak. Valamint pedig a technika haladásával a termelés változik, úgy változik szükségkép az anyagi javak elosztása is. A technikát pedig s ezzel a közgazdasági átalakulásokat megkötni nem lehet.

Szociális kérdés ebben az értelemben gyakran volt; hogy most inkább nyomul előtérbe és sürgősebben lép föl, azt a bajok élesebb fölleptének s az átalakulás rohamosabb és kíméletlenebb tempójának kell betudnunk. A középkornak is megvolt a maga szociális kérdése a jobbagyság emelkedésében s emberi életre formált s támasztott jogigényeiben; a későbbi koroknak is lesz szociális kérdése, mihelyt az eddigi egyensúlyt új termelési módok megzavarják s átalakulásokat sürgetnek.

A haladás, a technika, a termelési mód, ez képezi motorát a társadalmi átalakulásoknak.

Miért mondjuk tehát, hogy a keresztény elvek érvényesítése megszűnteti a szociális kérdést? Azt nem abban az értelemben mondjuk, hogy a keresztény elvek fölöslegessé teszik az átalakulást; hiszen az átalakulást a közgazdasági termelés érvényesíti; hanem abban az értelemben, hogy a keresztény elvek megadják mindenkinek azt, ami az övé; követelik tehát a megváltozott viszonyoknak megfelelő átalakulást.

Igen, a keresztény elvek nem a rideg statusquo-t, mely a butaság s a megavasodás filozófiája, nem azt hirdetik; hanem hirdetik a viszonyok változtával a közgazdasági átalakulást. Csak ebben a gondolatban van észszerűség.

A világ meg nem áll, hanem átalakul ; az egyháznak, az államnak is kötelessége, hogy mélyére hatoljon a törekvéseknek. Az alsóbb rétegek küzdenek jobb sors, biztosabb megélhetés után, küzdenek társadalmi állás, politikai befolyás után ; ne utasítsuk őket vissza ; nem értenők akkor a gondviselés terveit ; sőt ellenkezőleg, társuljunk hozzájuk mint jóbarátok, s tartsuk szemeik elé az evangéliumot. Ebből merítsenek erőt s ne a szenvedély suttogásából. Érezzék, hogy testvéreik vagyunk, kik jót akarnak nekik, s azt se vesszük nekik rossz néven, hogy félreértik gyakran jószándékunkat.

A fődolog ez : hámozzuk ki a szociáldemokrácia túlzásai-ból az alsó társadalmi rétegek föltartóztatatlan emelkedésének tényét és siettessük a keresztény elvek s a vallás jótékony befolyásával a szükséges átalakulást.

A hitelszövetkezeti törvényjavaslat.

1898 máj. 8.

Ismét egy aranszemer a nagy homokgarmadában. A közjogi disputációk őserdejében a szövetkezeti ügy erőteljes termőfává nő. Az önzetlen felebaráti szeretetnek megtestesülései, a szövetkezetek a szőnyegen forgó hitelszövetkezeti törvény alakjában immár nagy, országos érdekke nőttek s ilyeneknek mutatkoznak be a közvélemény előtt. Megjött az ideje, hogy az állam szervezőleg lépjen közbe a szövetkezeti téren.

S ez helyesen van így. A közintézmények, melyek a nép, a nemzet közreműködését követelik, csekély kezdetekből fejlődnek országos érdekke. A kezdetet s a fejlődést a társadalom veszi kézbe ; az állam csak később léphet közbe. Neki a nép életrevalóságát törvényekkel megteremteni nem lehet ; azt a népnek öntevékenysége, meleg érdeklődése, társadalmi és szövetkezeti élete teremti meg ; az állam csak jó törvényeket hozhat s ezáltal közvetve hathat s működhetik közre. Az állam látni akarja, megy-e, prosperál-e ez vagy az az ügy, bolondjába s vaktába társadalmi szervezetek létesítésébe bele nem ugorhatik ; de mikor látja, hogy a nép érik, hogy van érzéke az intézmény iránt, s kívált, mikor a szépen fejlődő mozgalom nem képes többé hiteligényeit fedezni : akkor megjött az államra nézve a cselekvés, a közbelépés ideje. Ez a folyamat egyre ismétlődik ; meg vagyunk győződve, hogy a munkások mindennemű biztosítását is, de sőt talán a

munkaközvetítést is államosítani fogják. Most ezek az érdekek csakis az önsegély szerény zászlaja alatt eveznek nálunk, s teljesen magánjellegűek; később azonban, mielőtt nagy mérveket öltenek, állami és közjellegűekké válnak.

Ezt a fejlődést sem megakasztani nem lehet, sem gáncsolni nem szabad; csak garanciákat kell követelnünk, s ezeket is nemcsak politikai s hatalmi szempontokból, de elsősorban az intézmény életrevalóságának szempontjából.

Az életrevalóságot veszélyezteteti mindenekelőtt a központ monstrozitása. Ilyennek mondom a centralizáció tekintetéből. Egy központba beleilleszteni egy országnak nem száz, de millió- és milliórétű hitelügyét, hol minden a szövetkezeti tagok erkölcsi és anyagi minőségén, személyi és helyi viszonyokon fordul meg, közvetítő megyei központok nélkül, szinte lehetetlennek látszik. Ily körülmények közt vagy nagyon óvatosak lesznek a kölcsönadásban, vagy a köteles óvatosság mellőzésével járnak el; mindkét esetben szenvedni fognak a szövetkezetek által kielégítendő érdekek. Hogy az óvatosságot mellőzzék, azt nem hisszük, de inkább attól félünk, hogy általános szabályok és kapták szerint igazodván, sokszor igen korlátolt hitelt nyújtanak majd, mely ki nem elégíti a falusi szövetkezetek igényeit.

A másik baj, az ilyen erősen centralizált intézménynél a nehézkesség és lassúság. A közegek nagy, sőt lázas tevékenységet fejtenek ki s mégis bevárhatlan lassúsággal mozog az egész szervezet. Pénznél pedig a hathatós segítség a gyorsaságban rejlik; nem hiába hívják forgó tőkének.

Harmadik baj, hogy a centralizált intézmény a maga súlyával elnyomja a szabad mozgást s háttérbe szorítja, de sőt elsenyveszti azt a szellemet, mely a szövetkezeteket létbe hívta, az önsegélyt. Örülünk, hogy ez a szellem, habár még nagyon szerényen, de mégis csak kezd tért hódítani. A magyar nép a társadalmi öntevékenység terén nagyon gyatra, tétovázó lépéseket csinál, mint egy járnai tanuló gyerek; mily óriási hazafiúi munkába került azt a 378 szövetkezetet megteremteni, melyek a «Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézetének» kötelékébe tartoznak. Kezdődő szövetkezeteknél is a jóállás kérdése is elméletileg mily nagy szeget üt a paraszt fejébe, kinek a hitelről s az üzletek biztonságáról vajmi fejletlen s ijesztő fölfogása van. A törvényjavaslat ötszörös szavatosságot kontemplál, s olvastunk már kifogásokat, melyek a korlátlan jóállást ajánlják; de ha a központi hitelintézet ez évi zárószámadásait nézzük, azt látjuk, hogy népünk még nem

érti a korlátlan szavatosságot, s nagyon is fél tőle, mert hiszen a 378 szövetkezet közül csak 12 korlátlan szavatosságú van, a többi pedig háromszoros, négyszeres, ötszörös szavatosságú. Az ötszörös szavatosság kimondását nem szükséges hangoztatni.

Negyedik baj, hogy monopóliumot kontemplál a törvényjavaslat. Mire való az? Terjessze ki a törvényjavaslatban célba vett előnyöket minden szolid s törvényesen ellenőrzött szövetkezetre. Örüljünk, ha sok mindenféle tényező működik közre ennek a legfontosabb gazdasági közügynek, a szövetkezeteknek föllendülésén. Adjunk szabadkezet a tisztességes elemeknek s nyújtsunk gyámolító kart minden ilyenféle igyekezetnek. Ha a hibákat elkerüljük, akkor a megalkotandó törvény nemcsak átmeneti intézkedés, hanem tartós alkotás lesz!

Azok az idealisták!

1898 máj. 15.

Sokszor halljuk a jó katolikusoknak mint fölrebbent sirályoknak sáporását: Csak ne hagyjuk magunkat elkapatni s elszédíteni az ideálok lidérctüztől. Már ez a szó «idealizmus» legalább is olyan nekik, mint egy kisebb kaliberű frásztörés, s akiket idealistáknak tartanak, azokat ezer örömmel a Lipótmezőre bellebbeznék. Ezek az idealizmus-ellenes bölcseink féltik a magyar katolicizmust is, mint mely nem bírná ki a harcot az ellenféllel, hanem vérében fetrengve maradna a küzdőtéren; féltik iskoláinkat s az egyházi vagyont, melyet az idealisták által provokált harcban okvetlenül elvesztenénk; sőt szepegésükben tán az első kereszténység vértanúi dicsőségét látják ránk hasadni, amelyből nem kérnek a mai világba, van abból elég a breviáriumban, s oly jól esik e távoli dicsőség fölött áhitatoskodni; s hegyibe a józanság s higgadság végleges hitelesítésére még a szentírást is citálják, mert úgy az Írás mondja, hogy akinek tizezer katonája van, s más valaki húszezerrel rukkol ki ellene, az üljön le és azután — szökjék meg?!

Igy aztán meg lesz mentve a haza, az egyház, az iskola, s ami a fő: a pénz! Mert a főelv: megtartani a pénzt minden áron; erre való eszköz a paktálás, taktikázás, sántikálás; főérzelmük a félsz, szellemük a szepegés. Félre tehát az idealizmussal! Éljen a józan, higgadt, jó katolikus politika!

De nézzünk hát ábrázatjába annak a kárhoztatott idea-

lizmusnak, hogy voltaképp mi az a Kain-jegy a homlokán? Tán nagyzási hóbortokról van szó? Zsidók kiűzetéséről? Lutheránusok és kálvinisták megegyezéséről? A magyar honvédeknek új keresztes háborúba vezetéséről a mohamedánok ellen? Talán a Syllabust akarjuk a magyar törvénytárba iktatni? Talán a 48-as törvényhozást a pápa elé terjesztetni megerősítés végett? Úgye mindezt nem akarjuk? Tehát hol, merre, honnan van az idealizmusunkon az a Kain-jegy, melytől az Ábelek irtóznak? Mit mondunk mi, mit követelünk olyasmit, amitől az újmódi hazabölcsek összezsugorodnak, mint egy vén ráncos kesztyű?

A mi idealizmusunkat egyetlen egy szóval jellemezhetjük: *kötelesség*. Mi nem akarunk mást, mint kötelességet teljesíteni, kötelességet a legszentebb s legfontosabb érdekek terén. Mi nem provokáltunk harcot, minket támadtak meg; mi tehát a mi idealizmusunk? *Védeni magunkat*. Ránk törtek; megtámadják elveinket, csorbítják lelkiismereti szabadságunkat; mi a mi idealizmusunk? *Nem engedni, hogy agyonlapossanak*.

A törvény is ad jogot és szabadságot, alkotmányos úton szervezkedni és védekezni, mi nem is teszünk mást; s ezt esztelen hóbortnak és idealizmusnak mondják azok, kik az egyházas önérzettel együtt az alkotmányos jogérzetet is elvesztették. E bölcsek szerint a jog harcai a kormány ellen, az alkotmányos állásfoglalás a hatalom ellen bűn és esztelenség. Hanem hallgatni és meghunyászkodni, jogaink és követeléseink zászlaját föl nem emelni, hatalmi kegyelemből élni, az bölc és illedelmes dolog. Kassamadíner!

Ez az a gyámoltalan és lelkiismeretlen fölfogás, mely a kötelességnél s az erénynél azt kérdezi, hogy minek, mire jó ez? A rosszat nem szabad tűrni, akár tönkremegyünk, akár nem; elvtelenség és elnyomás ellen küzdeni kell, akár nyerünk, akár megveretünk. Mi lesz az erkölcsből, mi lesz az erényből, ha a kötelességet a siker rőfjével mérjük, s ha a legszentebb érdekek elárulásával nemcsak az ügynek ártunk, hanem saját tehetetlenségünknek és gyávaságunknak állítunk e fejletlen kötelességérzetben szégyenoszlopot?

Szavaink nyomósítása végett hivatkozunk Windthorstra s a német centrumra: «Nem a létért való küzdelem a földolog, mondják ők, hanem az ideálokért való küzdelem». A szabadság, az igazság, a jog előbbrevaló, mint a pénz. S kivált, miután az akció már megindult, s a keresztény elvek alapján párt alakult, akkor az idealizmus kifogásával akarni az egyet-

értést megbolygatni, már nemcsak higgadság, de hígvelejűség is. «Világos, nyíltfejű emberek, nagylelkű férfiak nem bontják meg pénzért az elvi akciókat», mondták ugyanazok.

Ha hiba van az emberekben, kik az elveket képviselik, rajta, működjünk közre, hogy e hiányt pótoljuk; ha elkövettünk hibákat a közjogi állásfoglalásban rajta, javítsuk ki, s foglaljunk más állást; de mikor a kereszténységet s a szabadságot megtámadják, akkor a védőkre ráfogni, hogy idealisták, s mialatt mások küzdenek, leülni «cogitare ea quae pacis sunt», az nemcsak nem idealizmus, de erkölcsi és értelmi invalidizmus.

Az ilyen emberek alkalmasak arra, hogy azt a szenvtelen, színtelen, hangtalan katholicizmust és parlamentarizmust szolgálják, mely a kormánypárti hagyományos jókatholikuskorban eddig is oly hűségesen hallgatott s laposakat pislantott, mikor szólni kellett volna, vagy hogyha fölszólalt is néha, azt oly kellemkedéssel tette, hogy attól senki sem ijedt meg, legkevésbé a kedves puszipajtások. Így aztán lehet megélni, kivált ha veszedelmesebb alkalmakor engedelmet kérünk, hogy vagyunk. De ez is csak egy darabig megy így; mert előbb-utóbb beáll az a pillanat, mikor azt mondják: ide a pénzzel!

Akkor aztán sem pénz, sem becsület nem lesz; a pénzt elvették, s a becsületről letettek azok, kik annyi idealizmus-sal sem bírtak, hogy kutya-kötelességüket teljesítették volna.

Koncertek.

1898 máj. 22.

A mezők éjjeli zenéjét jól ismerjük; tücskök, békák zenélnek ott, s a bombardont a közeli faluk és tanyák kuvaszai szolgáltatják. A tücskök is s a békák is pontosan taktust tartanak, de az ütem gyorsasága a hőmérséklet szerint változik; minél nagyobb a meleg, annál gyorsabb a taktus. Az angolok kiszámították, hogy 18° Celsiusnál 80-szor cirpel a tücsök egy perc alatt, s a béka 75-ször brekeg; 21° Celsiusnál azonban a tücsök már 120-szor hegedül s a szoprán-béka 102-szer s a tenorszekund-béka 97-szer hallatja andalító szavát.

A politikában is van zene; tücskök, békák ott is szerepelnek; a taktus ott is a hőmérséktől függ, s tekintve az

animozitást, azt a vállvetett néppártellenes tüntetést, a politikai tücskök és békák elkeseredett koncertjét, mellyel kormánypárt és az abortívus függetlenség összeröffenek, hogy a néppártiakat megfélemlítsék: azt kell mondanunk, hogy bizony melegük lehet a szívük táján, s az elvi szétállás néha-néha ellenszenves dűhhé fortyan; mert érzik azt a honatyák nagyon jól, hogy elvi ellenzék, még pedig egy igen kellemetlen ellenzék a magyar parlamentben voltaképp csak egy párton van, s ez a néppárt.

Ez a néppárt pedig *fűt, jól befűt*, s attól van a meleg s az eszeveszett tücsök-béka zene. *Befűt, teljesen korrekt, keresztény beszédeivel*, amilyeneket előbb sohasem hallottunk, kivéve a főrendiház disszertációit. *Befűt interpellációival*, melyekkel nemcsak a miniszter urak, de az ország figyelmét is fölötte kellemetlen dolgokra irányozza. Sőt *befűt okos mérsékletével is*, mert állásfoglalását nem a légváarak felhőire alapítja, s fölszólalásai csak konkrét praktikus célokra irányulnak. Fölszólalásai, interpellációi, taktikája tehát gyujt, s ettől van az a meleg, ettől a gyors ütem úgy, hogy a két Kubinyi, Gajári és Pichler alig győzik hanggal és habbal, s közbe még Rigó is élesekert rikkant a szép egyvelegbe.

Mi pedig hideg, angolos hozzáértéssel leolvassuk a koncert animozításából, hogy minden jól megy.

Vannak azonban egyes szóló-énekesek, kik bár nem tartoznak a két kar hivatalos dudásaihoz, de sőt, akik különben katolikus nótákat fújnak, alighanem elragadtatva a lelkes tempó rohamosságától, szintén belevegyülnek ékes szózatukkal s iparkodnak növelni a boszorkatáncot. Ezek a szólisták átlag nincsenek benn, hanem a házon kívül; van ugyan benn is két firma, de azok inkább tollazatuk lilaszínével tűnnek föl, s hivatalosan a «passer solitarius» válfajaihoz sorozandók, tehát — mondom — a szólisták átlag kinn vannak s úgy tesznek mint az olasz opera közönség vagy még inkább az operaház előtti közönség, mely a szereplőkkel együtt énekel: ők is együtt fújják az animozítás s az ellenszenv nótáját, vagy ha nem fújják nyíltan, dorombolnak csendben.

Ezeknek a muzsikusoknak azt mondjuk, amit egy jeles műveltségtörténíró mond, hogy alig van egy királyságban száz ember, aki a politikát illetőleg minden tekintetben meg-egyez, s hogy azok is, kik egy programra esküsznek, nem is sejtik, hogy a részletekre nézve mennyire térnek el egymástól. Ezen nem is fogunk változtatni; bánkódhatunk

rajta, de nem változtathatjuk meg. Csak a pedáns szobatudósok és jeremiádákban utazó zsurnaliszták vagy világfájdalmas trubadurok akadhatnak fönn ezen. Sőt tovább megyünk s kimondjuk, hogy ép a leglelkiismeretesebbek, kiknek buzgalma a tényleg fönnálló viszonyokkal s körülményekkel sem akar számolni az elvekért való lelkesülésben, azok, kik nem a pillanatnyi sikerrel, hanem a joggal, erkölccsel, lelkiismerettel, multtal s jövővel számolnak, azok, kiknek fáj, hogy sokszor alkalmatlan s nem teljesen kvalifikált emberekre van bízva az elveknek s az érdekeknek képvisellete; azok forognak leginkább veszélyben, hogy nézeteikben szétkülönböznek.

Már most, ha ez a dolog természete, s ha az elvekért való harcban a vélemények s nézetek iránt a legnagyobb kölcsönös türelmességgel kell viseltetnünk: vajjon buzgalom-e az, okosság-e az, férfias erény-e az, ha valaki kifogást emel a néppárti képviselők személye ellen, s e kifogás által följogosítva érzi magát, hogy az ügyet is, a zászlót is sutba dobja? Nem gyerekes eljárás-e az, ha valaki nézetkülönbségek vagy programpontok hiányossága miatt az elvek egyetlen s most egyelőre mással pótolhatatlan képviselétét dezavualja, s beáll brügónak, dudásnak, dorombolónak a néppártot megmacskazenésítő koncertbe, vagy mint magánszólista zavarja az összetartást? Az ily eljárás végtelenül fölületes, s ha buzgalomból származik, akkor gyerekes, melyet csak abban a föltevésben érthetünk meg, hogy az illető zelóta a praktikus harcok terétől távol állva kéklő idealizmusban fürdik, mely a jobbért a jót s azzal együtt az egész ügyet veszni engedi.

Ne álljunk be önkéntes szólistáknak a liberális zenebonába; hanem álljunk a konkrét alakulások terére. Ha összetartunk, bizonyára sikerülni fog sok kifogást megszüntetnünk, sok hiányt kipótolnunk. A politikához nem elég az elv s a lelkesülés, hanem kell hozzá okos beérés s az, hogy az el nem ért cél miatt ne hagyjunk föl mindjárt az elért sikerrel s ráadásul még a fejlődés reményével.

A remény a politikában ugyan kemény kenyér, ha nincs másunk mint reményünk; de a néppártnak nemcsak reményei, hanem sikerei is vannak már eddig is, tekintélye, súlya van, parlamenti párttá kvalifikálódott. Félre tehát csuviskokkal; majd kihajnalodik, s akkor a tücskök és békák is nyugalomra térnek.

Mi jobb ?

1898 jún. 5.

Még reng a kalász a mezőn ; még számtalan esély érheti a gazda kilátásait, de azért a spekuláció és kalkuláció nagyban folyik a gabonaárak körül. Mi lesz a rozs, mi a búza ára? Ez a nagy, sok ismeretlennel megspékelt egyenlet, melyet megoldani törekszenek.

Az utcasarki bölcsesség s a kávéházi nyárspolgári ész ezt a kérdést neveti s azt mondja : csak legyen minél több, az a jó s a jobb ! Legyen minél több gabona, az kell nekünk ; akkor nem lesz drága a kenyér s boldogul a szegény ember.

«Ne legyen drága a kenyér» ; valóban ez egy kitűnő s emberszerető tétel ; de ebbe nem egyezik bele klauzulák s kifogások nélkül a nemzetgazdaság. A nemzetgazdaság nem azt mondja, hogy legyen minél több gabona, hanem azt, hogy a termelőknek legyen minél *több hasznuk*. Ők azért termelnek, nem hogy minden ember könnyen s olcsón jól lakjék, hanem azért, hogy minél több nyereségük legyen. A termelés bősége pedig nem egyértelmű a nyereség nagyságával. Van egy bizonyos határ a termelésben s a piac elárasztásában, melyen túl, jóllehet a népnek, a lakosságnak szükségletei még *nincsenek födözve*, az árak annyira fognak esni, hogy a termelők nemcsak nagy, de semmiféle nyereséget nem húznak, s a bő termelésnek s piac-elárasztásnak keservesen megadják az árát.

No ez ugyancsak rémséges s ugyanakkor nevetséges anomália : minél több az Isten áldásából, annál kevesebb jut a pénzáldásból, a haszonból. Látni való ez ellentétnek egyszerű szemléletéből, hogy gazdaságunk alap-elvei rosszak, s itt ezt a visszasságot csak egy szóval jellemezem : a baj nyitja az, hogy más a reális érték, például a gabona, a kukorica, a bor s más a pénz ! De a termelést nem a reális érték, nem az emberi élet regulazza, hanem ezektől szuverén függetlenségben egy más hatalom : a pénz !

Az üzletvilág, de meg a laikus is jól tudja, hogy kevés kínálat mellett kisebb tömeg többet jövedelmez, mint nagyobb kínálat mellett nagyobb tömeg ; miért? mert a nagyobb kínálat lenyomja az árakat. A nagyobb tömeg ez esetben kisebb értékkel bír, mint a kisebb tömeg. Érdekesek e részben Gregory King, angolnak értesülései. Ha az aratás egyharmadrésszel jobb, mint a közönséges évek termése : akkor

a pénzértéke annak az egyharmaddal jobb aratásnak csak félsannyi, mint a közönséges termésé. Ha pedig egyharmaddal rosszabb egy évnek termése a közönséges évek termésénél, akkor a pénzértéke kétszerannyi mint a közönséges évek terméséé. Ha tehát a gazdák kartelleket alakítanak, hogy a legnagyobb jövedelmet elérhessék, akkor a közönséges évek termésénél egyharmadrésszel kisebb tömeget kellene piacra hozniok. Ha például egy közönséges termés mennyiségét háromszázzal jelezzük, s a jó termés négyszázat hozna, a legnagyobb jövedelmet az esetben érhetnők el, ha csak kétszáz mennyiségrészt hoznánk a piacra, s a többit vagy elégetnők, vagy a szántóföldeken hagynók rothadni.

Ez a gondolat vezérli a modern kartelleket. A kartellek a termelést szabályozzák, s természetesen oly határok közé szorítják, amely határok közt a termelés minél jobban kifizeti magát. Nekik is, de minden termelőnek, legyen az földbirtokos vagy vashámosos, pénz kell, minél több pénz kell. Mit nekik a sok búza, a sok kenyér, a sok vas; az mellékes; a fő a pénz! Pénzzel kell fizetni a kamatot, a tőketörlesztést, az adót, az örökös társak követeléseit; a pénzt elő kell teremtenie a termelésnek, s az lesz a termelés legjobb chance-a, ha minél több pénzt hoz. Van-e jó, van-e rossz esztendő, van-e sok, van-e kevés búza, bor, szalonna, az mellékes; földolog a jövedelem, s a jövedelem nem termés, hanem pénz!

A nemzetgazdaságban ezt hívjuk pénzgazdaságnak. Ez megölője és átka a modern kultúrának. Nem az a baj, hogy vannak szegények és gazdagok, s nagyon gazdagok; hanem az a baj, hogy a pénzcsinálás, a pénz-bezsebelés, a *pénzjövedelem* el van szakítva, külön van választva a reális áruk bőségétől s a népjóléttól.

A természetes alapokon álló kultúrákban *az jobb, ha mindenkől sok van, legalább annyi, amennyi a lakosságnak kell*; a pénzgazdaságon épülő kultúrákban *az jobb, ha minél több pénzt hoz valami, akár elég legyen, akár nem a termelt áru*; sőt az rossz, ha a jövedelem apad, legyen bár ez áron a nép minden szükséglete kielégítve.

Mindenkinek józan esze azt sugallja, hogy a pénzgazdaság téves rendszer s tarthatatlan állapot.

A gútai óvoda.

1898 jún. 19.

Wlassics kultuszminiszter úr tüzetesen megfelelt a gútai óvoda ügyében hozzá intézett interpellációra. Kimutatta a magyar törvénykönyvből «schwartz auf weiss», hogy 7000 lakos legnemesebb igyekvése az óvodáknak katolikus irányítására, ha ez óvodát a község, a tisztán katolikus község tartja fönn, a magyar törvények szerint lehetetlenség.

Nekünk a miniszter úr válasza ellen mint hivatalos egyéni funkció ellen semmi kifogásunk; sőt megengedjük, hogy correcte felelt a törvények zsinórmértéke szerint; megengedjük azt is, hogy ő nem pacifikálhat oly irányban, hogy törvénsértéssel a törvénynek más és pedig olyan magyarázatot adjon, mely a gútai óvodának felekezeti jellegét biztosítsa; de a mi kifogásunk maga a törvény ellen irányul. A mi sérelmünk ezeket a nyakatekert, erőltetett és erőszakos állapotokat panaszolja föl, melyek törvényeinknek modern s a felekezeti ostoba iránya folytán köszöntenek be békés falvainkba s városainkba, s ott oly természetellenes ellenkezést szülnek a betű s a szellem közt, a jogi sablon s a népnek vallásos érzülete közt.

Vegyük komolyan szemügyre a helyzetet. Mi jobb, mi természetesebb: a volapük, felekezetlen óvoda és iskola, vagy a határozottan keresztény óvoda és iskola? Mi kell a szülőknek, de sőt a kormánynak is? Mi kell a hithű zsidónak és kereszténynek: a felekezetlen, vagy a felekezeti nevelés? Mindenki rámondja, még Wlassics miniszter is, hogy világos dolog s kétség nem fér hozzá, hogy a nevelés vallásos legyen, s hogy az iskolának kell nevelnie. De mit használ az, hogy a dolog világos és kétséget nem tűr, mikor a törvény is világos, hogy a községi s állami óvodák és iskolák nem nevelhetnek vallásosan. S mivel nekünk törvényünk van, azért le kell mondanunk józan eszünkről s belátásunkról; nem szabad a törvény szülte türhetetlen és esztelen állapotokat szóvátenni, hanem a miniszter úr szerint az lenne a helyes, és a keresztény felebaráti szeretetnek megfelelő eljárás, ha úgy a t. képviselő úr az «Alkotmány»-ban, mint a fellebbezés mögött álló esperes plébános úr is a törvény igaz értelméről felvilágosítanak a népet. De nézze miniszter úr, hiszen minél jobban világosítjuk föl a népet, s minél élesebben világosítjuk meg ezeket az állapotokat, annál jobban be fogják

látni mindenfelől, hogy a vallást kizárni az iskolákból s ebben felekezetlennek hirdetni a nevelést rossz és céltévesztett dolog. Nincs itt a miniszter úr privát, személyes nézeteiről és érzületéről szó ; épen úgy nem mondjuk mi, hogy tényleg az országban vallástalan a nevelés ; mi itt az elvről szönlünk s arról mondjuk, hogy az elv is meg az elven épülő törvény is rossz, s a gútai óvodaügy, az csak egy halavány tükrözése annak a torzképnek, mely a felekezetlen iskola elvi alakjában kísért végig Európán, no és természetesen Magyarországra is eljön vendégszerepelni.

A miniszter úr egyre emlegeti, hogy az egyházat az államtól elválasztani észszerűtlen s gyakorlatilag kivihetetlen vállalkozás ; hirdeti, hogy a felekezetek nagy ethikai földadatokat teljesítenek, melyek az államra nézve nemcsak nem közönyösek, de közérdekűek, sőt alapjait képezik a nemzet életrevalóságának. S nem látná be azt a miniszter úr, hogy abban, ami nem közönyös dolog, de sőt vitális közérdek, hogy mondom, abban közönyösen s nemtörődve viselkedni, elvben is s gyakorlatilag is elhibázott eljárás? A vallásos nevelés az első s a főérdek, a nemzet erejének s államiságának is alapja, s önök oly törvényeket csinálnak, melyek erre az alapra nincsenek tekintettel !

Állítsák föl elvül a vallásos nevelést, s ehhez mérjék a törvényt. Ne állítsák bálványképül a törvényhozás elé a felekezetlen állampolgárságot, amelynek kaptafájára húzzák azután a nevelést is. Felekezetlen állampolgárság nem eszistál, csak az elvonásban, tehát a valóságban nem ; felekezeten lelkiismeretek nincsenek ; emberek, kik sem Krisztus mellett, sem Krisztus ellen állanak, nem léteznek ; tehát mifele nevelési intézmény lesz ezekkel az emberekkel, ezekkel a lelkiismeretekkel szemben a felekezetlen iskola és óvoda? Akárcsak egy politikus csizmadia, vagy inkább egy csizmadia politikus, ki csak kaptákkal és bőrrel dolgozik, találta volna ki a felekezetlen nevelési állami intézeteket. Nevelési intézet, mely a nevelés főelemét, az ember leglénnyesebb erkölcsi érdekét elhanyagolja ! Ez szakasztott úgy van, mintha valaki azt gondolná, hogy lévén az ágyú egy hosszukás cső, nem kell ahhoz más, mint egy nagy mély lyuk.

Segítse az állam az egyházat s a felekezeteket saját iskoláik fönn tartásában ; adjon a katolikusoknak, protestánsoknak, zsidóknak arányos részt a nevelésre szánt állami budgetből ; gyakoroljon szigorú ellenőrzést a törvény által előírt

iskolai teendők körül: akkor lesz vallásos nevelése, akkor iskolái nem egy esztelen absztrakciónak követelményeihez, hanem a valóságos emberiség igényeihez lesznek mérve.

Kvóta és kongrua.

1898 jún. 26.

Két latin szó mögé bujtatott valami ez a kvóta és kongrua. Messzebb esik ugyan az egyik a másiktól, mint Makó Jeruzsálemtől; de azért mégis valami mulattató rokonság van e két közjogi görcs közt, mely több közös jellemvonásban nyilvánul.

Az első az, hogy a legfontosabb, a leglényegesebb s a legnehézkesebb dologról van szó, t. i. a pénzről. Valakinek fizetni kell, s fizetni nem szeretnek az emberek. Ennek következtében bizottságokat küldenek ki, amelyek összevesznek, kibékülnek, megint szétmennek s újra összeülnek. Keresik azt az alapot, amelyen mindkét félnek minél kevesebbet kellene fizetnie; reggel azt halljuk, hogy ilyet nemcsak keresnek, de találtak is már; este pedig azt olvassuk, hogy az a hír, hogy a két bizottság bizonyos számarányban meg egyezett volna, és így tehát megvolna az új kvótának az alapja, nem felel meg a valóságnak. Mindkét bizottság tehát ernyedetlenül tovább dolgozik s keresi a minél kisebb számarány alapját. Rövid szünet után ismét írnak a kvótáról, s azt halljuk, hogy bár alap még nincs, de támpont az alaphoz van már, s így ha nem is most, de újabb jegyzékváltás útján okvetlenül megtalálják az új alapot.

Ugyan meddig tartana ez a bujósdi játék? Erre van is feleletünk: ha egyházi kongrua volna a kvóta, hát eltartana évtizedeken át; de mivel a kvóta állami kongrua, s az összeházasított két állam nem koplalhat s nem válhat szét külön kosztra: hát majd csak sürgetik s összetákolják valahogy, s fizetünk mint a köles.

A kongruánál nem kell sietni. Szégyenletes, ázsiai s elmúlt korszakokra emlékeztető intézmények keretében áll fönn az egyházi vagyonkérdés, kivált az alsóbb papság vagyoni állapota; még a legkonzervatívabb s aludttelej agyvelejű emberek is kezdik belátni, hogy azt az állapotot meg kell reformálni, kezdik sejteni, hogy nem az a legjobb mindörökké, ami van, még ha paragrafusokba is van szedve; de azért, nem tudom hányadszor, még mindig csak az előmunkálatoknál vannak.

Végig tekintve a magyarországi katolikus egyház beléletén, az a sajátyszerű jelenség tűnik fel, hogy mialatt a föld hátán mindenfelé s kivált Németországban az egyház a maga intézményeit s így a kongruát az idők megváltozott viszonyaival összhangzásba hozta; mialatt Magyarországon is mozognak már sok irányban s mozogni fognak még inkább, kivált az iskola s a közigazgatás szervezése körül: addig a magyarországi katolikus egyház világi vonatkozású ügyei körül teljes pangás uralkodik. Jól mondja a miniszteri emlékirat a katolikus autonómia ügyében, hogy e pangás jelentkezik még azon a téren is, hol a megváltozott viszonyok az egyháznak szabadkezet adtak a rendelkezésre, ahol a kezdeményezés a kormánytól függetlenül csakis az egyházon áll. Elég e tekintetben utalni a katolikus népiskolaügyre, melynek szervezésében s fejlesztésében a katolikus egyház ma sincs túl azon a ponton, ahova az 1868. XXXVIII. és az 1876. XXVIII. törvénycikkek rendelkezései úgyszólván kényszerítették. De különösen időszerű utalni a kongrua s az azzal kapcsolatos számos vagyoni jogi kérdésre, melyek rendezésével az egyházat mintegy megkínálta a kormány, anélkül azonban, hogy az egyház e kérdéseket a tanácskozásokon túl előbbre vitte volna.

Stagnálás, pangás, tehetetlenség minden téren! No, és hogy ez az erőten áldott víz mégis csak bőjtí leves legyen, úszik rajta a bizottságok zsírszeme!

Van azután egy másik nagy különbség a kvóta és a kongrua közt. A kvóta-bizottság mögött áll a kormány, mely ha akar, tud érvényesülni; a kormány részén van a többség, mely súlyt tudna adni a kormány követeléseinek. De mi van a kongrua-rendezésnek mozgalma mögött? Egy szervezetlen szerteszéjjelhúzó egyház! Van sok éhenkórász, sok koldus, sok panaszos, de ép ezeknek az elemeknek képviselőtérre épített organizmus, az hiányzik. Hiába, azok az inséges elemek, azok tudják legjobban, hogy szorul s hol szorul a kapca, azok tudják legjobban sürgetni s hajtani saját érdeküket, s ha volna szervezetük, nem pangna oly mélységes lethargiában az egyház közügye.

Most azonban tényleg nem tudjuk, hogy ki fog segíteni rajtunk; sejtjük azonban, hogy nem a «tökéletes társaságnak» hirdetett egyház; hanem az állami főnnhatóságot elméletben tagadó, tényleg pedig híven valló tehetetlenség majd csak kivárja a mindenható állam segítő kezét. Enélkül mozogni nem tudunk, mert eddig is az mozgatót; saját lábainkon

pedig csak akkor járhatnánk, ha előbb saját lábainkra állnánk. Azért mondta Komlósi honatya, hogy elvárja a miniszter erélyességétől, hogy majd méltóztatik segíteni rajtunk.

Szabadság! itten hordozák...!

1898 júl. 3.

Bizony itt hordozták a szabadság zászlóit, de úgy, hogy el is hordták, s úgy látszik, most a gúnyolt német is túlesz szabadságban rajtunk.

A németországi centrumpárt ismét diadalmasan került ki a választások mozgalmas harcaiból. Miquel miniszter «összeszedelőzködési» programja pedig époly fényesen beadta a kulcsot. Centrum és szociáldemokrácia: ez a két sark; e körül forog az eszmék harca; centrum és szociáldemokrácia: ez a két malomkő, s ami közibük kerül: nemzeti liberális, birodalmi liberális, szabadelvű liberális, demokrata liberális, ezt mind megőrli a két kő, még pedig nem lisztte, hanem korpává és kásával.

Pedig a magas német kormány s annak vezéralakja, Miquel kiadta a jelszót, hogy tartsanak össze, fogjanak kezét a csip-csup nemzeti érzelmű pártok, értvén itt a nemzeti pártok alatt azokat, kik magasabb eszme hiányában kibérlik maguk számára a nemzeti érzületet s váltig elfogadják azt azoktól, kik velük a kormány uszályhordozóivá fajulni nem akarnak. A jelszó azonban nem fogott, s mivel a liberálisok eddig az igazi választási szabadságot megtörni képtelenek voltak, a német kormány nem bírt a jelszónak testet adni, s programja az akták közé tevődik.

Németországban az igazi népszabadságot az általános, titkos szavazás rendszere tartja fenn. A liberálisok ugyan mindenképen azon vannak, hogy az általános, titkos szavazási rendszer eltörültessek; hangoztatják, ajánlgatják, példázgatnak; ezt mind a liberalizmus nevében; de a német nép nem kér ebből a liberális szabadságból; elég neki, ha áttekint a Kárpátokon túlra, hogy megútalja a hazugsággal együtt azt a zsarnokságot, mely az adózó népnek úgyszólván egyetlen politikai jogát nyers cinizmussal letapossa.

Ugyan hogy néznének ki nálunk a mostani kormánypárt padjai, ha direkt, általános, titkos szavazás döntene a mandátumok fölött; ha minden 25 éves állampolgár, ki polgári jogokat élvez, szavazna zsandár és szolgabíró s választási

elnök-basák asszisztenciája nélkül; ha titkon és ellenőrzés nélkül folya a választás, ugyan hány képviselő nem ülne azon az országos kákasülön, melyről most ásitozik, s hébe-korba a javasabb része kukorékol? Időt a szavazásra Németországban bárki szakíthat; mert a törvény nem arra való, hogy megakadályozza és kifurfangozza a szavazó polgárokat politikai jogaik gyakorlásában, hanem arra, hogy lehetővé tegye mindenkinek a szavazást. A választási helyiség mindenütt reggel 10 órától este 6 óráig nyitva áll, s a legelfoglaltabb ember is szakíthat magának egynegyed órát, amikor leszavazhat. Ma a munkás is, anélkül, hogy veszítene időt, gyakorolhatja jogát, ha a déli szünetkor beadja szavazatát.

Szavazatírtásról, félemlítésről, barom-módjára való összefogdosásról és ketrecekben való elszállításról szó sem lehet. A szavazó átadja a szavazatszedő-bizottság elnökének az összehajtott fehér cédulát, amelyen a jelölt neve áll. A cédulának összehajtottnak kell lennie, s így amint van, összehajtván dobja be azt a választási elnök a vederbe. A cédulának tiszta fehérnek kell lennie; színes cédulát el nem fogadnak; ép oly kevéssé szabad a cédulán valamiféle ismertetőjegynek lennie.

Az elnöknek nem szabad a cédulát széthajtania, nem szabad a cédulát megvizsgálnia, hogy a nevet valamiképp kitudhassa; a választás folyamata pedig nyilvános; bemehet bárki, bármikor, s ellenőrizheti tetszése szerint a választást. Épúgy nyilvános a szavazatok összeolvasása. Először összeolvassák az összehajtott cédulákat; azután kinyitják s leolvassák a jegyzők a jelöltek neveit. A leolvasás is főnnhangon megy végbe, úgy hogy mindenki számlálhatja s külön jegyezheti a kikiáltott neveket.

Ezt méltán hívhatjuk választásnak, melyben a nép akarata nyilvánul. Nálunk a választás e módja ellen azt hozták föl, hogy a nép műveletlen s nem érti föl az állami érdekeket, következésképp még nem érett vitális életérdekek fölött való döntésre. Azonban ezzel az argumentummal méltán eltűrülhetik a most főnnálló alkotmányosságot is. Csakhogy nem a nép érettségével vagy éretlenségével szoktak törődni a hatalmon levők, hanem inkább a nép elszolgaiasításával és összegyúrhatásával az ő céljaik és érdekeik szerint. Onnan van, hogy a művelt német néptől is meg akarnák vonni az álliberálisok az általános választási jogot és a titkos szavazási rendszert, és egyre sűrűbben emelkednek a levitézlett liberális sorokból a hangok, melyek a jogból és rendszerből veszedelmet jósolnak a hazának.

Nagyon kedélyes és kellemkedő az a meggyőződés, hogy a haza csak akkor van biztonságban, ha jogból, szabadságból minél kevesebbet bír a nép, s minél többet a kormány. Ezt manapság liberalizmusnak hívják.

Iskola és élet.

1898 júl. 10.

Nemzeti kultúránk elsőrendű napszámosai, a tanítók és tanárok befejezték ismét egy évre terjedő napszámukat, rövid pihenőre tértek; becsukták a nevelés s iskolázás kezdetleges munkájának műhelyeit s a finomabb kidolgozásnak műtermeit, becsukták a nyerstermelés gyárait s a további kiképzés raffinéit s üdülni mentek.

Méltányos elismeréssel adózunk e nagy napszámnak s napszámosainak. Tudjuk, hogy a nemzet nevelését az iskola kezdi; itt rakják egymásra a nemzedékek műveltségének vagy föl- vagy lemenő lépcsőit; itt emelik magaslatokra az igazság és erkölcs napsugaras régióiba az eszmélni kezdő ifjú lelkeket, ahol kifejlődik eszük és szívük, nem annyira a nagy problémák fölfogására, mint inkább az eszmék szeretetére és átkarolására. A lágy, fogékony lelkekbe itt nyomódnak bele nemcsak az elvek csontgerincei, hanem az erkölcsi eszmék finom szirmai és levélkéi is.

Óriási a haladás e téren, hacsak a mult század homályai-ból s elmaradt idegenszerű, öntudatlan kultúrájából nézünk bele modern közoktatásunk jelenlegi állapotába; észre-vesszük, hogy a nemzet eszmél s önálló, nemzeti kultúra után törekszik; iskoláit tökéletesíteni igyekszik, s a közoktatás kiáltó hiányainak megszüntetését léteérdekei közé sorolja.

De mit használ az osztályokba osztott padokkal, táblákkal felszerelt iskola, mikor eredményeit, sikereit tönkre-tenni készül az élet nagy iskolája? Mit használ a vallásos, erkölcsös nevelés a fiatal korban, mikor a közélet hivatalos erkölcstelensége, a társadalom elvtelensége, a politikai kormányzás végleges elfajulása minden elvnek, hitnek, erkölcsnek fittyet hány? A mult században a közélet nemzetietlensége képes volt a nemzetet kivetkőztetni hagyományaiból, s ide-genné tenni saját hazájában; megütáltatta vele nyelvét, szokásait; fölhasználtatta vele még politikai jogait is ön-maga ellen. Ime, a közélet iskolája nevelte az önmagukról, nyelvükről, nemzetükről, hazájukról megfélelkezett szolgál-kulku nemzedékeket.

S ugyan mire neveli az intelligenciát modern közéletünk a maga gyávaságával, az eszmék iránt való apathiájával, a jogról és jellemről való lemondásával? Mire neveli intézményeinek hazug, alakoskodó volta a népet, mely egyre csak azt látja, hogy a törvényt a hatóság tiszteli legkevésbé s önkényének jogosított formájául használja azt? Mire neveli az alkotmányos formák s a leglényegesebb jogok kijátszásával a polgárokat? Semmi egyébre, mint a szabadság s az igazság eszméjéről való végleges lemondásra!

Ez a pusztító sárözön ellepi az ifjúság szellemét is, s az erkölcsöt és vallásosságot magát csak gyermekjátéknak s a nevelés szükséges sablonjának tünteti föl.

Ily körülmények közt kevés vigasztaló tünetre bukkanunk; de a történelem bölcsészete körülbelül mégis megvilágítja a kibontakozás irányát. Nem tévedünk, ha ezt az irányt két szóval jellemezzük: keresztény erkölcsiségből táplálkozó szabadságszeretet és gazdasági függetlenség. Mindkettő az erkölcstelen abszolutizmus ellen száll sikra, akár alkotmányos, lyukas álarcban, akár meghaladott settecentói mezben, copffal és parókával jelenjék meg. A szabadság szeretete megűtálja az abszolutizmust, kivált az alkotmányos abszolutizmust, s mindenáron azon lesz, hogy meglazítsa a hatalom vaspántjait s levágja a modern kínzókamrák e vaspányájának karjait. A gazdasági függetlenség pedig ábécéje a társadalmi s politikai életnek.

Azért a közéletnek, ha nem akar posvány, hanem termő mező lenni, okvetlenül ezt a két törekvést kell vezércsillagul elfogadnia: a keresztény elveket, a keresztény jellemet egyrészt, másrészt a gazdasági konzerválást; e kettőből fonódik az a pajzs, mely megvédi a társadalmat a szkepszis s a lemondás megdermesztő meduza-tekintetétől. E nélkül a nemzeti műveltséget előkészítő iskola is hiábavaló, s keserves csalódásoktól megernyedtt erőfeszítéseket végez.

Virágos koldusbot.

1898 júl. 17.

A koldusbot oly fa, melyet a legvésebb jégeső sem ver le; ágait le nem töri, lombját szét nem foszlatja; sőt amelynek kifejlését tűz és víz, jégeső és aszály hathatósan előmozdítja. Iszonyú egy bot ez, rémes egy pálca ez, melyet az Úr búsuló haragja suhogtat szegény népünk fölött.

A nemzet figyelme éber: az elkeseredés fölszigazza összes

idegeinket ; szemeink, mint a hiúz szemei minden mozdulatra s moccanásra vigyáznak ; kémlelik, hogy mit tesz e kétszeresen súlyos körülmények közt a kormány ; figyelik a vérszopó gabona-árképzés csáperegetéseit ; széjjelneéznek segély és könnyebbülés után. Valóban érzékeny most minden észrevevésre a nép, akár csak az ezüstréteggel bevont fotografus-lemez a fény legparányibb rezgésére. S a nép lelkét érő benyomások ily körülmények közt a legmélyebbek ; beveszik magukat titkos érzésének mélyeibe s évekre, sőt évtizedekre kihatóan színezik szenvedélyeit a rontásra s érzelmeit a lelkesülésre. Hány ilyféle benyomás alatt szűrődött Galiciában a szegény ruthén nép szenvedése pusztító méreggég, mely most kitör s a hatalmasok fejéhez vágja a gondatlanság és szívtelenség vádját, s arcába szökteti az elmulasztott kötelesség szégyenpirját? Az éhtífuszbán haldokló parasztnak végfohászaiból verődött össze a népdüh zivatarra ; pedig az a fohász alig hallható, de benyomása az életben fönnmaradt bajtársnak lelkében olyan, mint egy folyton tornyosuló sötét, haragos felhő.

Hogy ez ne legyen így nálunk is, erre valók a látogatások szomorú napjai, melyek föltárják az elmaradottság hiányát s a mulasztások statisztikájáról levonják a leplet. Fölelbesztik a vezető egyének s a nép jó barátjainak lelkiismeretét; kivált azokét, kik tenni készülnek, de tette eddig rá sohasem értek. Szemeik elé tárják a létesítendő intézmények áldásait, melyekből hogy sok helyen semmi sincs, a konkrét viszonyok kedvezőtlenége fölött főök a buzgalom hiánya s a totya lelkület. Hány helyen nem tették meg az önségély útjain még az első lépést sem!? Hány helyen töri le a jégeső a népnek termését úgy, hogy a kárpótlásnak s a segélynek leggyengébb reménysugára sem világítja meg a nyomorúság éjének ránk boruló peremét?!

Itt az ideje a szervezkedésnek s a szövetekezésnek. A fizikai szükségnek nyomdara alatt a buzgó emberek jó szavára fölébred a nép megdermedt lelke. Nagy, velőtrázó ütések szükségeseek a petyhüdt nemzet-test galvanizálására, mely különben tűrhető kenyér mellett nem reagál sem a gazdasági, sem a társadalmi emelés próbálkozásaira. Tekintsük ezt a nagy csapást mint egy erőszakos lökést, mely fáj ugyan a testnek, de amely ébreszti a lelket. Tekintsük e jégesőt csak hasonlatnak, csak képnek, mely szemeink elé állítja az erkölcsi és vallásos élet foszladt lombú, letaposott vetesű, összetört reményű mezőit! Mennyi pusztítás, mennyi tönk és rothadás

a szellemi élet világában ; de különös dolog, hogy a gazdasági jégesők és viharok ellenlábasai és ellenszerei a lelki pusztulásnak. Bizonyára ellenszereivé válnak, ha van érzékünk a lelki érdekek iránt, s ha van lelkünk hozzá, mely a nyomorúságtól meg nem ijed, hanem bízva Istenben s az ember igyekvésében, egyesült erővel törekszik legyőzni az elszigetelt s magányos embernek végveszedelmét.

Fogjunk kezét ; kezdjük a krajcáros hitelszövetkezeteken, a literes takarékmagtárakon ; világosítsuk föl a népet, hogy ne üsse ki kezéből a fölmaradt kevés életet a szemtelen és szívtelen üzér ; ha sok községben, melyeket az Isten haragjának jéghideg keze érintett, megmozdul a szövetkezés lelke, akkor ki lesz pótolva a kár, mert a tespedés jégmezőit eltüntette a mezőt pusztító jég ; a lelki jégverés kárait megszüntette a felhők jégverése.

Magyarország közjótékony-sága.

1898 júl. 24.

Minél előrehaladottabb és emberségesebb a társadalom, annál élénkebb érzéke van a nyomorúság iránt. Ez az érzék segítséget sürget s a szívből egyenesen a zsebbe nyúl, hogy kivegye belőle pengő pénzben azt az óriási adót, melyet az emberiség nem a végrehajtó, hanem a szeretet nőgatásának engedve, önkéntesen tesz le évről-évre a keresztény jótékony-ság oltárára.

Ez az adó olyan mint a többi adó, sohasem csökken, mindig nő, sohasem apad, mindig emelkedőfélben van, s a jótékony-ság nemesbülő érzékétől eltekintve ez adó-emelkedésnek oka bizonyára a nyomorúság emelkedésében is rejlik. A modern élet elhasználja az embert ; minél műveltebb az emberiség, annál filigránabb ; minél élesebb az esze, annál vaksibb a szeme ; minél több gépet dolgoztat, annál több a kéztelen ember ; minél több vonat szaladgál, annál több lábatlan ember biceg ; minél többet élvez, annál kevesebbet él ; minél nagyobb a művészete, annál többen szorulnak ki a természet áldásaiból ; vakok, bénák, siketnémák, kéztelen, lábtalan embertökéek éktelenítik el a kultúra emporiumának látóhatárát. Valamint Mexikóban kaktusszal s aloeval s a Kongónál emberkoponyákkal sövényzik a kertet : úgy a modern társadalom kertjét emberi nyomorékok sövényezik ; felénk nyújtják a kezüket, üldöznek sápgó rimánkodásukkal,

ijesztenek elnyomorodott tagroncsaikkal. Hozzájuk csatlakoznak a betegek légiói, kik a kórházakra vannak utalva; hozzájuk a társadalomnak épkező, ép lábú, de üresgyomrú nyomorultjai. Mily sötét fellege az Isten búsuló haragjának! S hol az a villám, mely a felhőt szétszakítsa s a társadalomra nem az elkeseredett s elfojtott harag kitörésének özönvizét, hanem a felebaráti szeretet jötevő termékenyítő esőjét hárítsa?

Ime ez a társadalmi munkák és művek egyik beláthatatlan s borostyános tere, s e társadalmi nagy munkában okvetlenül az egyháznak s az egyháziaknak elsősorban kell kivenniök az oroslánrészt. Tettünk, igen, tettünk eddig is sokat; van sok alapítványunk; csak az esztergomi főkáptalan kezei közt kétmilliónál többre rüg az iskolai s intézeti célokra tett alapítványok tőkeösszege; más káptalanoknál hasonlóképpen tekintélyes összegekkel találkozunk; kivált az iskoláztatás előmozdítására, stipendiumokra s alapítványos helyekre költöttek sokat nagylelkű elődjek. Árvaházaink száma 82, melyek több mint 3000 árvát nevelnek. De azért mégis kimondhatatlanul hátul állunk a kultúrtársadalom mögött.

Az emberbaráti intézetek több ága ugyanis nagyon el van hanyagolva. A 18.000 vaknak csak egy intézete van; a 19.000 siketnémának 6; a 2600 hülye betegnek 1; a dadogóknak és hebegőknek 1 intézet áll befogadásukra; szeretetházaink száma 3. A kis Svájc maga 788 ilyenmű emberbaráti intézetet tart fenn közjótékonyaságból. A gyermekmentés nálunk nagyon el van hanyagolva, mert pl. az 1896-ban elhalt 455.696 ember között is 240.958 hét éven aluli elhalt gyermek volt.

A magyar polgári társadalom, mely alig harminc éves, még nem vette ki részét a jótékonyaság munkájából. Jótékonyasági intézményeink fejletlenek, szervezetlenek, sokszor a részvétlenséggel küzdenek. A francia polgári társadalommal szemben Magyarország egyiptomi sötétségben vagy inkább párizsi szegénységben leledzik. Nekünk nincs pénzünk s nem is lesz egyhamar. Egyetlenegy újság, a párizsi «Figaro» tíz év alatt 3,542.063 frankot gyűjtött jótékony célokra.

S amilyen szervezetlen a polgári társadalom jótékonyasága, olyan szervezetlen az egyházi jótékonyaság is. Van itt pénz, de még sincs a pénz hováfordításában rend s még kevésbé rendszer. Ha az egyház az autonómiában, — mint reméljük, — rendezi majd s az új viszonyokhoz alkalmazza középkori anakronizmusban színlődő gazdagságát, akkor

jutni fog abból elég sok a felebaráti intézményekre is. Jelenleg a privát jóindulatokra és hajlamokra van az a fontos érdek bízva, amelyek egyoldalulag és késedelmeskedve sietnek a jótékonyság terén borostyánt aratni. Az egyház majd statisztikailag egybeállítja jótékonyossági tevékenységét s pénzéből rendszeresen és megállapított kulcs szerint juttat sok még felállítandó intézetnek ellátást. Csak minél előbb tenné!

A pálinkás Felvidék.

1898 aug. 14.

Nem akarok nagyobb követ dobni Dunáninnenre, mint Dunántúlra, mikor a Felvidéket pálinkásnak hívom; hiszen Magyarorszában mindenfelé buzgón isznak; akár Vágúj-helyre, akár Budapestre vonul be az ember, — természetesen nem vasúton, — egyaránt belefárad a tömérdek «bor-, sör-, szesz-, pálinka-, rum-, likőr»-mérésnek olvasásába; mindenfelől pálinkabutik, lengő gergelyszakáll, cifra cégér mosolyog feléje; csapszékek üdvözlík a legfőnségesebb hivatkozásokkal: «a magyar királyhoz», «a szent koronához», «Mátyás királyhoz», «Kossuth Lajoshoz». Ki állhatna ellen ennyi nógatásnak!?

De a Felvidék pálinkázása a népnek romlása.

Ami a rozsdá a vason, ami a gomba a törzsökös fán, az a népeken az elharapódzott hagyományos bűn. Por lesz a vasból, redves szemét a tölgyből, s rongy a népből. Mihelyt az ilyen bűn elhatalmasodott a népben, öröksége a romlás; az ilyen büntől halnak, hullnak, vesznek a népek mint a legyek. Ilyen a pálinkaivás a mi népünknel s kivált a felvidéki tótoknál.

Valamint az ördögvar a szervezetet meggyengíti, azután elékteleníti s végre elsorvasztja: úgy a pálinkázás is gyöngíti a legtörzsökösebb nemzedékeket; pufók, duzzadt, szivacs-pofákká torzítja a nép szép arcvonásait; butává, állatiassá, rongyossá teszi gyermekeit s a községeket rothadó szemétdombokká. Minden ház, minden család egy-egy telepe a satnyuló szervezeteknek, minden család a korhely apán és anyán kezdve, le a «rumplik»-ot hajtogató, ingben járó gyerekig egy-egy bokkrétája a penészvirágnak: de ha e satnyuló szervezetek, e penészvirágok fonalát keresed s kutatod, elérsz a korcsmához; itt van gyökere, itt forrása a pusztulásnak.

A korcsmánál bűzhödtebb méregkonyha nincs. Jager Mari s a többi hódmezővásárhelyi hölgy valóságos bonbonok-

kal traktálta kegyeltjeit a pálinka-méreggel szemben ; mert Jager Mari szereivel egész népeket nem lehet kiirtani ; de a pálinkával lehet ; még pedig törvényesen, sőt öröme az államnak, melynek regále-jövedelmeit a korcsma srófolja fölfelé. A nemzetgazdaság is óriási károkat vall a pálinkázás által ; a nép munkaképtelenné válik ; esze fölfordul ; idegze fől van dúlva ; az egész ember néhány napra tisztára meg van bolondulva s munkaképtelenné téve.

Ezeket a károkat szívesen ismerik el honfiak s honatyák. De ki segítsen rajtuk?

Sürgessünk-e törvényt a testet-lelket ölő pálinka ellen? Mit csinál akkor a pénzügyminiszter? S nem isznak-e akkor is egyre tovább a magyar és tót atyafiak?

Mondjuk-e ki, hogy valamint tilos mérgeket árulni, épúgy tilos pálinkát mérni ott, ahol visszaélések fordulnak elő? S hol nincs visszaélés?

Mondjuk-e ki, hogy azt a zsidót, ki lerészegedésig ad valakinek pálinkát, vagy arra a régi huszonötre kell érdemesíteni, vagy italmérési jogának elkobzásával, mint nemzetgyilkost pénz- és börtönbüntetésre ítélni? Ó, ügye, ha volna is ilyen törvény, ritka zsidón vernék el azt a régi huszonötös strófát?

Nem, nem ezt ; ez mind hiába. Erkölcsi téren a mogyorópálca csak másodrendű tényező, s ha egymagában marad, eltörik, mint a hatéves kerti karó, melyet a bab mellé szurkálnak ; még azt a kúszó bab-indát sem bírja el.

De nézzétek a Felvidék sok községét ! Ott pálinka van, de nem isszák ; ott korcsma van, de üres ; ott a penésztelep duzzadoz, de nem bírja bevinni penészfonalait a házakba ; ott a bacillus-ág meg van hordva, de a zsidó egymagában hever rajta ; ott a méreg-konyha fortyog, de a becsületes tót nép nem bódul tőle. Van pálinka, de nem isszák. Pedig nincs törvény, nincs tilalom ; nincs deres, nincs kihirdetve az italmérési jog elkobzása. De sőt csalogat a zsidó ; kínál, puffra is ad, s a nép nem iszik. Többet mondok, vándorútra megy a drótos Zákopcséről, Viszokáról ; elbarangol, elbujdokol sok lebuj mellett, vígan csengő pálinkázók mellett, s nem tér be, s visszatér két-három évi vándorútjáról anélkül, hogy egy csepp pálinkát ivott volna. Tudok egy esetet, hogy az az alföldi úri ember, ki a drótot munkája után megkínálta borral, kosarat kapott, s elragadtatásában annyi állhatatosság fölött írt annak a derék irtványos plébánosnak s gratulált neki népéhez és buzgalmához !

Sok falu van, ahol alig isznak pálinkát. Sok falu van, ahol a nép megfogadja, hogy Istenért ezt a mérget magába nem szívja ; s kevés kivétellel derekasan szavának áll. Ily helyeken nem kell törvény, mert ott az isteni törvény ; nem kell deres, mert ott az oltár ; nem kell korcsma, mert ott a templom. Ily helyeken föléled reményünk a népek s a nemzetek életképessége iránt ; föléled buzgalmunk, hogy a rideg mechanizmus helyett az örökké eleven erkölcsi erőkhöz folyamodjunk. Van-e tiszteletreméltóbb ügyekvés mint ez a népelevenítés? Van-e tiszteletreméltóbb nép, mint az ilyen nemzedék, melyet sem veszendő jószága, sem a zsidó gazdagodása nem térített magához, de fölocsudott saját erkölcsi hanyatlásának láttára, melyet a hit tárt elé? S végül vannak-e tiszteletreméltóbb honfiak, mint azok a férfiak, kik az alkotmányos jogok romjain, a közigazgatás gyarlóságai közepette a templomokból emelnek a népjólétnek, az emberi méltóságnak s a nemzet reményeinek erődöket és bástyákat? Neveik nem pattogások, újságok nem kürtölik érdemeiket, de akik a helyszínén látták buzgalmuk műveit, azok elismerik, hogy a nép nem köszönhet senkinek annyit, mint nekik.

A magyar szalamander.

1898 szept. 11.

A régiek azt gondolták, hogy a négy elem mindegyikében laknak élőlények : a földben, a légben, a vízben s a tűzben. A tűznek volt legkevesebb, sőt egyetlen lakója : a szalamander-gyík. Tudjuk azonban, hogy ez is csak a rendszer kedvéért lakott ott, a valóságban pedig hűsölt csendes földalatti üregekben. De ha a természetrajzból senki és semmi sem lakott a tűzben : lakik ott mégis egy rém, meztelen, esetlen csontváz, kiégett kormos szemgödrökkel, falánk, éhes szörnyeteg ; ez a rém az égettszagú nyomorúság. Ez vánszorog elénk a tűzvészektől meglátogatott magyarországi falukban ; ez kísért a leégett faluk utcáin ; ez néz ki a kormos ablaküvegekből ; ez recseg a töredező, megszenesedett gerendák közt. A tűzben lakik a magyar faluk és tanyák pusztító szalamander-sárkánya ; ott fejlődik, ott nő nagygyá a szegénység réme.

Rengeteg sarc, iszonyú százalék, véres uzsora az, amit a magyar gazdaság fizet a nyomorúság és szegénység ez eleven tűzlakójának. Jégeső a légből, árvíz és folyamszabályozási dupla adó a vízből, hamu és korom a tűzvészből pusztítja a

magyar földet s annak verejtékes hozamát, s ugyancsak nehéz volna eldönteni, hogy melyik sarc a keményebb, melyik pusztulás kegyetlenebb. Statisztikát még nem olvastam; de elég az újságokat olvasnunk, hogy eszméljünk s elmélkedjünk azon rémséges százalékok fölött, melyeket a föld terméséből a tűzvések ragadnak el évről-évre, néha napról-napra.

Igaz, hogy van tűzvész mindenütt, Angliában úgy, mint Dániában; van tűzvész, mely a legkitünőbbben épített gyárakat épűgy elpusztítja, mint a szérűskertek kazlait; sőt van tűzvész, mely tisztítólag hat, amikor pl. elég a londoni Colston-Hall a szocialisták temérdek határozatával és indítványával, vagy a nyitrai adóhivatal, a sok adókivetéssel és adóhátralékok kimutatásával; de a tűzvésznek nem szabad évről-évre visszatérő, szinte időszakai járvánnyá válni, hogy valamint évenként van termés, úgy legyen évenként tűzvész is, mely mint egy második, vagy nem tudom hányadik adó kivegye a magyar közgazdaságból számíthatatlan százalékait. Már pedig nálunk, Magyarországon a tűzvész ilyen periodikus, nemzetpusztító intézmény.

A tüzesetek számából biztosan következtethetünk egy népnek alacsony kultúrfokára; nemcsak arra, hogy földműveléssel foglalkozik, de határozottan az alacsony kultúrfokra. A tüzesetek száma mutatja a lakások primitív voltát, a szalma- és nádfödelek számát, a népnek gazdasági nembánomságát és gondatlanságát; bizonyítja az alacsony műveltségű népnek azt a jellemvonását, hogy bár keservesen keres, és bár markába szorítja és fogához veri a mai pengő krajcárt, de a jószágot, melyből a pengő krajcár lesz, még sem becsüli meg eléggé s nem óvja meg azzal a féltékenységgel, melyet szegénységétől várhatnánk. A nembánomság és gondatlanság pedig valóságos gyujtogató, s nincs az a cigányfűjtató, mely úgy szítaná a tüzet, mint a nembánomság.

Nézzünk meg más országokat! Hol piroslik a látóhatár a falvak égő csóvától? Nem a szintén földművelő Alsó-Rajná-nál, nem az Elba folyam porosz-parti vidékein, hanem lángban áll nyaranként Orosz-, Lengyel- és Magyarország. Akárhány magyarországi falu és kisváros földig leég, ha a tűz támadásakor erős szél fúj. Oroszországban egész városok pusztulnak el, s tömérdek gazdagság lesz a lángok martaléka. Az égett ember pedig jöllehet fél a tüztől, ép mert szegényebb s nyomorultabb lett, szegényesen építi s földi be házikóját, s minél többször ég le, annál alkalmasabb tűzfészket épít a jövő évi tűzvésznek.

Igaz, hogy aki csak valamivel élelmesebb, az már irtózik a szalma- és nádfödéltől s inkább adósságba veri magát, sem-hogy náddal, szalmával fődje házát s jövő évre megint leégjen ; azonban ez csak a tehetősebb s az okosabb rész ; a szegénység nem okoskodik, s tehetsége nem lévén, kijárja a szolgabírónál, hogy engedje meg a szalmával való födelezést. A szegénység eszerint gondoskodik arról akaratlanul, hogy a tűznek fészke legyen ott is, hol a tehetősebb gazdák kézzel-lábbal dolgoznak e pusztító fészek szétrombolásán. Látnivaló ebből, hogy a törvény nagyon helyesen szociális problémának tartja a hogymiként való építkezést, s a szalma- és nádfödelezés betiltásával egy általános, közös érdeket véd meg, melynek erélyes és következetes védelmére az egyes ember képtelen.

De a szolgabíró sem képes megküzdeni azzal a nagyhatalommal, melyet szegénységnek hívnak ; hiába hivatkozik a törvény tiltó betűire, ott állnak előtte az égett, rimánkodó emberek ; ember ő is, enged a szegénység kérelmének, s ki-magyarázza a törvény betűiből, hogy tekintve x. y. község anyagi helyzetét, a fa- és cserépszindelyezéstől ez esetben kivételesen eláll.

A törvény s a szolgabíró tehát csak az egyik tényező ; a probléma társadalmi lévén, társadalmi összeműködést követel. Oda kell hatnunk társadalmilag meg rendeletileg, meg szövetkezetiileg, hogy mindenki biztosítson ; aki nem biztosít, az a szegénység szakadozó partja alá tereli az árt, s e parton áll a szomszéd, meg az egész sor, utca és falu. A törvény a biztosítást még logikusabban követelhetné, mint a zsindelezést. Épen így a zsindelezés keresztülvitelét Magyarországon nemzetgazdasági problémának kell tekinteni ; a szövetkezetek az erre fölvetett adósságokat tekintsék a legproduktivebb befektetéseknek s ne keressenek nehézségeket a kölcsön megadásában. Maguknak adják s ők maguk a kezesek érte. Maga a község is vállalhatja kezességet az ügyefogyott, égett emberért, mert ha az építkezés által tényleg megszűnik egy évtized alatt a tűzveszedelem, s ha a magyar faluk ennek következtében oly falukká épülnek, amilyenek a Rajna-tartomány földmívelő falvai : a közigazdaság emelkedése sokszorosan biztosítaná e költségeket, és ha volna kár, visszatérítené azt is húszszorosán.

Erzsébet királyné.

1898 szept. 18.

Megrendítő az események torlódása a magyar királyi házban.

Ferenc József öfelségének mint osztrák császárnak jubileumi évében esik el a monarchia bonyodalmainak egyik leg-szerencsésebb és leghivatottabb nemtője. Valóban a jubileum tragikusabb leszerelését, erőszakosabb megszakítását nem képzelhetni. Az örömrivalgás rémületté fagy a megmerevedett ünneplők torkán. Jubileumból sírboltba, trónról koporsóba, ünnepi zajból síri csendbe téved az ünnepi öröm.

Mialatt így változik el a jubiláló Ausztria képe : azalatt sötét árny vetődik Magyarországra is. Erzsébet királyné koporsójának szemfödője árnyékolja be a magyar népet, azé a királyi asszonyé, kinek keze mély, sajgó fájdalmakat enyhített, kinek ígésző mosolyával az ötvenes évek hazafias bánatának egén fölvonult a remény, kinek gyengéd keze a nép s a király közti bizalom koszorújával koronázta meg az újból föléledt alkotmányt. Erzsébet különben is a legszebb női név Mária után a magyar előtt, s Magyarországi szent Erzsébet átörökitette nevével szeretetreméltóságát a magyar királynéra.

Minden arra ösztönzött, sőt kényszerített, hogy szeressük, tiszteljük őt.

S különös, hogy ép e szeretett fölséges asszony körül lebegték a legsötétebb árnyak.

Mennyi csapásban s veszteségben, mennyi keserves megpróbáltatásban kellett támogatnia felséges urát. Ausztria szerencsétlenségeinek története e században gyors tempót követ. A «felix Austria» elé nagy kérdőjeleket tűz a hanyatló század. E hulló dicsőség aranyos szirmait valahogy pótolni, feledtetni, esésükben lassítani Erzsébetnek volt föladata.

A csapások még nem törték ki a császári korona ékköveit, de gyászfátyolt borítottak reá s mély bánatba merítették a koronás császár szívét : Erzsébet volt vigasztalója.

A hitves fájdalmaihoz szegődtek az anya fájdalmai. Sötét ború ez, mely Erzsébet magyar királynéra borul, s a bátárság gyilokká lesz s átszegezi szívét. Luccheni töre előtt már a legmélyebb anyai fájdalom töre járta át lelkét. Elveszett fia, s hogyan veszett el ! E tragikumtól megrendülnek az emberek milliói, s megrendülnek a királyi törzsek százados családfái ; hisz e százados fákat érik a csapások ; az erőszak elpusztítja

a fiú után az anyát, s fiú és anya egymásra dőlnek a halálban, mint sötét hatalmak áldozatai.

Félelmes érzélem, magasztos sejtelem, bánkódó fölfoghatatlanság veszi körül lelkünket. Leülünk mint Jób barátjai, s megtiszteljük e fájdalmat azzal, hogy mérhetetlensége előtt csendben meghajtjuk fejünket. De dacára a rezignációnak, fölzaklat a félelem, s újra szétnézünk a szomorú jelennek szűkülő láthatárán, melyet a közeledő jövőnek bizonytalan éje sövényez. Kérdezzük: mit akar az Isten, hogy ezt megengedte? Megváltoztatta-e jóságos terveit? Vagy eljutottunk-e a forduló váltóra, hol az irgalom szigorra s az elnézés büntetéssé válik?

A tiroli Martinswand meredek sziklái alatt az útszéli tábla hirdeti: Gott schützet das Haus Österreich. Adja Isten, hogy igaza legyen ezentúl is, s az útszéli tábla néma szavát sohase fojtsa el az események kiáltó, ijesztő szózata. De hogy el ne fojtsa, figyeljünk rá.

Carnot meggyilkoltatása óta a társadalomnak elvetemült s a tévtanok s a nyomorúság sötétségében bujkáló hatalmai nem adtak magukról oly hangos életjelt. Most megint belekiáltották a mámoros világba azt az állati ordítást, mely az anarchia elfojtott dühét jelzi s a társadalmat iszonyral tölti el.

Fölebred-e, nem-e a mámoros világ? Ki tudja? Tántorog fájdalmában; sír, rimánkodik. Bánata szinte káromkodássá fajul itt-ott, de szeme nem tisztul; koszorúkat vesz, de az erkölcs virágoskertjéről leszedi a palánkot; megrendülve áll a pusztító ár partjain, mely királyi sírokat kanyarít; de miután a sirt behányta, visszatér, hogy a társadalom kihágásaival s a törvényhozás merényleteivel fölszabadítsa s fölforralja az anarchia szellemét.

Bánatunk ez éjében csak egy gondolat találja el a következetesség s a célirányosság útját, s ez nem egyéb, mint az a világos és sürgős fölismerés: vissza az anarchiából a legfőbb «arché»-hez, vagyis az elvhez, Krisztushoz. Ezt az elvet, ezt az utat föl kell ismét keresnünk, ha nem a hitnek világánál, hát a török villogásánál.

Addig is mi, az örök elvek hívei, azt az örök világosságot kérjük le Erzsébet királyné lelkére, melynek egy csilláma szebb, mint a császári és királyi korona, s melynek egy sugara boldogítóbb, mint minden trón birtoka.

Luccheni iskolája.

1898 szept. 25.

Iskolába, templomba nem járt; gyónni nem volt soha; imádkozni nem szokott; az ő értelmi sötétségének s erkölcsi nihilizmusának világában egy elv igazgat, egy elv rendelkezik: kipusztítani és gyökerestül kiirtani ezt a haszontalan, bitang társadalmat. S ez elv szolgálatában ő is ki akarta venni a maga részét; fogott egy ráspót s beleszúrta Erzsébet királyné szívébe. Most már pihen s kíváncsivá teszi a burzsoá-társadalmat, hogy hány gramm kenyeret eszik naponként s hány sniclit vasárnaponként.

Úgye baj az, hogy Luccheni iskolába nem járt? De tegyük föl, hogy járt volna iskolába, abba az olasz állami iskolába, ahol hittant nem tanítanak, Istenről legjobb esetben hallgatnak, ahonnan a keresztet kitiltották, a tízparancsolatot nem tanítják, ahol nem tudom, vannak-e annyira, hogy az «imaszerű fohász» frázisát ismerik; ha járt volna ilyen iskolába, ugyan távolabb esett volna-e akkor az anarchizmustól, mint ahogy most esett, s kevesebb elkeseredés szorult volna-e akkor szívének tokjába, nagyobb becsben tartotta volna-e akkor embertársának életét, s a tanító úr mogyorópálcája ébresztett volna-e benne azon társadalom iránt tiszteletet és türelmet, mely a szegénységet kiszipo-lyozza, s ingén fölül még hitétől is megfosztja? Alig hiszem!

A művelt, finom társadalom, mely teleszájjal beszél nemzeti műveltségről, haladó civilizációról, lüdbörbe öltözik e szavaknál, mélységesen irtózik ily klerikális demokratikus támadások hallatára; szemforgató farizeizmussal mossa kezét s váltig bizonyítgatja ártatlanságát; odamutat iskoláira, melyek ennyi meg ennyi méter magasak, szárazak, keletre nyílnak, egészségesek, újszerkezetű padokkal ellátva; hogy innen, ilyen elegáns helyről anarchisták kerüljenek ki, az rágalom, az káromlás, az örület. Csakhogy ez a műfelháborodás az anarchista szívek jégverméig el nem jut, s a mi józan belátásunkra sem boríthat ködöt. Nem szavakkal, de tényekkel, nem következtelen iszonyodással, de következetes eljárással mutatjuk ki, hogy mik vagyunk és mit akarunk?

Már pedig a tények s az eljárás ugyancsak ráteríti a modern iskola politikájára a vizes pokrócot. Ha ez az iskola kiirtja az erkölcs alapját, a vallást a gyermekek szívéből,

mint ahogy teszi az olasz állami vallásellenes iskola ; vagy ha ez az iskola gyöngíti, háttérbe szorítja a vallást, ha elválasztja az erkölcsöt a vallástól s kihúzza a csemetét a termőföldből ; ha leakasztja a tízparancsolatot a templom faláról s odatűzi a rendőr-laktanya kapujára, ha féltékenykedik az egyházra és az iskola termőföldjét szemeli ki ujdonsült theóriáknak gyakorló teréül, mint ahogy teszi ezt a modern iskolatörvényhozás többé-kevésbé mindenütt : akkor ez az iskola s nagy-képű pedagógjai sült bolondok, s a társadalom siessen ily veszedelmes experimentátorok kezéből kivenni legféltékenyebben őrzött kincsét, a fiatal nemzedéket, a jövő reményét.

«Ezek a szerencsétlen rajongók — mondta multkor egy olasz szenátor, Caserio, Luccheni s más számtalan, eddig ismeretlen, de még majd világhírré emelkedő honfitársairól —, ezek a szerencsétlen rajongók tönkreteszik Olaszországot s leszúrnák a nemzetek szimpathiáját irántunk.» Minek ezt fölpanaszolni? Minek ezt ennek az elvetemült nemzedéknek szemére hányni? Hiszen Olasz- és Franciaország megöli magamagát a kultúra s a vallástalan iskola mérgével ; szurkálni ott szimpátiákat fölösleges. A nemzet-irtó mérget maga preparálja ; kultuszminiszterei a mérgekotyvasztók, tanítói s tanítónői a laboránsok, iskolái a lélek-mérgezés lebujai.

Másfelé is hangoztatják az elvet, hogy az iskolában ne tanítsanak vallást, mert a vallás privát, egyéni meggyőződés, a lelkiismeret ügye, a szülők dolga ; amihez a társadalomnak — tesszük mi hozzá — ügye semmi köze? Tehát a nemesebb egyéniség, a lelkiismeretesség, az Isten-félelem kifejlesztése, a harmonikus embereknek s nem ráspóval s törrel dolgozó szörnyeknek kiművelése privát dolog, család dolga? Tudjuk, hogy ilyenkor, midőn egy-egy tör villogása összedönt-ront minden szisztémát és miniszteri tervezetet, behúzzák az iskolareformerek csápjaikat s nagyokat hallgatnak, hogy a vihar elmúltával ismét sütkérezzenek a világ-megfejeles dicsőségének sugaraiban. Elismerjük azt is, hogy mi mint az elvek emberei, gyakran keményeket vágunk nyakuk közé, s úgy látszik néha, mintha az elvek félszegségeit s egyoldalúságát készakaratos gonoszságnak tudnók be nekik. Azonban nincs úgy ; mi mindig csak az elveket támadjuk s azokat a gyászos, modern szörnyűségeket állítjuk pellengére, melyek az eleven szétszakítani, a gyermek szívét a családnak, fejét az iskolának átadni, a legfontosabb társadalmi érdeket, a vallásos nevelést és civilizációt a dilet-

tantizmusra, a szülői léhaságra átírni s így az erkölcsöt is a törvény szorító kényszerűségéből kivenni törekszenek.

Ha annyira szíven hordják az államok, hogy az iskola ne legyen papi uralom alatt; ha annyira fölpanaszolják a felekezeti iskolák elmaradottságát: jól van, sürgessék, ösztönözzék a felekezeti élıhetetlenséget; de az államnak legfontosabb dolga a vallásos nevelés legyen, melyet az illető felekezetek által eszközöltenek.

Ha az állam megtenné azt, hogy a plébánost, aki nem jár katekizálni, s akit az esperesi kollegialitás s az officiumi kegyesség arra rá nem vesz, rászorítaná a katekizálásra, ó be szívesen vennők ennek az áldatlan «papi uralomnak» megszüntetését.

Ha az állameszme s a nemzeti iskola nem fektetné nemzeti voltát abba, hogy a felekezetlenség ürességét s a kereszténységtől való föl szabadulást negélyezze, üresfejű pávamódra mutogassa, hanem abba, hogy törzsökös keresztény népet nevel, mely minden eszméjével, a legszentebbel is, vallásával, hitével, erkölcsével élné bele magát az állameszmébe; ha a népnek nem kellene ép a legkényesebb kérdésekben ellenmondásba keveredni a törvény s az intézmények szellemével: legyenek meggyőződve, mi volnánk az elsők, kik az áldatlan huzavonának véget vetnénk, s örömmel üdvözölnek az iskolában is vállvetve összműködő egyházat és államot. De ezt az elvből felekezetlen állam nehezen érti meg, s ha megteszi, inkább az ideiglenes kormányférfiak diszkréciójának, mint az elvi iránynak tudhatjuk be. Addig is Luccheni s a többi, akit még nem ismerünk, de csak alkalomra várnak, segítsék akaratlanul bár oly dűlőre az iskolaügyet, hogy az ilyen monstrumokat ne írhasa a közvélemény a kötelességüket tévesztő intéző hatalmak rovására.

Rongyos faluk és városok.

1898 okt. 9.

A magyar ember nem született filozófusnak; filozófiát nem termel, legfőljebb fordít; szisztémákat nem csinál, s jóllehet ennyire el van a kontemplatív irányzattól, nem lehet ráfogni, hogy praktikus volna; sem kontempláció, sem praxis, sem tudomány, sem cselekvés nem jellemzik. Az ő élete olyan, mint egy zárt tengerből, melyből világáramok ki nem indulnak, de ahová azért néha-néha máshonnan elvetődnek; föl-

zaklatják a tespedő szürkéséget, hullámokat vetnek s versenyre, alkotásra készítetik a kedvetlen alhatnámságot s a nyújtózkodó úrhatnámságot.

E részben valóban azt kell mondanunk, hogy megmozdult már nálunk is a föld, nem ugyan a filozófálás, a tudomány s a kontempláció magas rétegeiben, de a praxis, a cselekvés, a célszerű intézmények terén; s amint megmozdult, úgy fog is mozogni tovább, ha ugyan meg nem akasztja e fejlődést népünknek ijesztő szegénysége.

Kultúrállam pénz nélkül elképzelhetetlen; kultúrfőladatok megoldásához, bárki oldozgassa azokat, sok pénz kell. Akár állam, akár társadalom, akár egyház, akár község vagy magánember szorgalmatoskodik e téren, pénz nélkül meg nem mozdulhat. Itt vannak például a mi szövetkezeteink a falukon, hol mennek valamire? Csak ott, ahol pénzhez juthatnak! Lapunk utolsó számában szellemdús bajnai levelezőnk ifjúsági-egyletek alakítását sürgeti. Meg vagyunk győződve, hogy sok elvtársnak a lelkéből szólt, s hogy lelkes szava másoknak lelkében is visszhangzik, kiknek szemei elé ez a szükséglet oly véres keretben még nem lépett. De hogyan alakítsunk köröket, hogyan ifjúsági egyleteket krajcár nélkül? S honnan vegyük azt a sok krajcárt, ami ehhez kell, mikor abból az élethez is kevés van?

Falvaink rongyosak és szegények. Multkor járt itt egy amerikai lengyel, ki Buffalóban él s bizalmas beszélgetés közben egyszerre fölsóhajtott: ó be szegények lehetnek önök, mikor ilyen rongyos falvaik vannak. A vasútról láttam ezeket a koldusos ember-tanyákat, tépett zsup-viskóikkal, kikezdetts kerítéseikkel, kutyakaparós «gazdasági épületeikkel». Most is fülemben cseng még az a szállóige: be szegények lehetnek önök! Pedig a vonatról nem látta azokat a falukat, hol mint Nissón, Nyitramegyében az iskola meg a kántorlak évek óta beszakadt, s elmosta falaikat az eső; nem látta a zebegényi barlangot, hol mint a régi trogloditák, Isten-tiszteletet tart a falu 800 híve! Nem látta Vich-Teplát és sok száz tót meg magyar falut, ahová a kultúrnépek elzarándokolhatnak ázsiai viszonyok tanulmányozására s megtakarítják a Felső-Tibetbe való utat.

Városaink legtöbbje a maga nemében époly rongyos és koldusos, mint falvaink a maguk nemében. Polgárságunk tehetősebb része zsidó, másik része hivatalnok cifra nyomorúságban; van azután még egy fajtája a magyar polgárságnak: a városi hajdú vagy rendőr s az éhenkórász kisiparos, élén

a magyar ipar típusával, a tatái, lévai, verebélyi, pápai, gyöngyösi csizmadiával. Van néhány városunk, amely emelkedik iparvállalatok, kereskedelem, gyárak által; a többi nem emelkedik, legfőlebb föltöltődik a szemét s a törmelék rakásaiból.

Budapest az ország szeme-fénye, a kultúrvárosok sorában követel magának helyet, de árnyoldalait szorgosan takargatja, s ha néhány szemes zsurnaliszta ellebbenti a fátyolt a szemérmes matrónáról, oda utal Londonra, mondván: van ott is rengeteg sok baj, tömérdek sansculotte gyerek; s ha ez sem elég, nézzetek oda a tündér Konstantinápolyra, ott még több a gazdátlan kutya!

Hát honnan vegyék a pénzt a kultúrtörökvések?

Házakat, köröket, menhelyeket akarunk építeni s kelene építeni; de honnan s miképen támadjon egy magyar városkában vagy faluban egyleti ház? Ha a vitézség legelső kelléke — Fallstaff szerint — az óvatosság: mennyivel inkább legelső kelléke a házépítésnek az óvatosság, vagyis, hogy puffra ne építsünk, s adósságokba könnyelműen bele ne másszunk!

Erre a pontra kell irányulnia a közjátékonyságnak.

Úgy vesszük észre, hogy e téren még alig történt valami; főpapjaink jótékonysága iskolák-, kórházakra irányult, de a modern intézmények, egyletek — kivéve a legényegyleteket — megszilárdítására, centrumok megalapítására, mondjuk «kiházásítására» eddig ki nem terjedett.

A derék közpapság — à la köznemesség — itt-ott saját falujában már dolgozik s erőlködik. Hej, ha azokban a jó években, midőn a papok 10, 20 ezer forintot hagytak gazdaszszonyoknak, ébren lett volna már a társadalmi cselekvés és alkotás szükségességének érzéke, s amit úgy adományoztak, erre hagyták volna, nem néznének most tehetetlenül szerte-széjjel hiúz-szemmel lesván a jó falatokat, s a jó szívek sugallataitól várván a segítséget. De ha most nem csurog s csak csepeg a bőség szaruja, azért mégis azt gondoljuk, hogy az érzék ébredésével és nemesbülésével többet fogunk áldozni s többet fogunk kapni is ezekre a célokra, mint azelőtt, midőn pipaszóval, pohárhajtogatással és a «csendes» mellett emlegettük azt az eltűnt patriarchális világot s igazságot, hogy «extra Hungariam non est vita». A «vita» eltűnt, s mi föl-kopott állal nézzünk «vita» után, a szervezett, öntudatos, fölébredt népnek élete után.

Ötven év egyházpolitikája.

1898 okt. 16.

Az 1848-as nagy eseményeknek és messzekiható alkotásoknak ezidei jubiláris éve még egy friss vizes pokrócot terít a kijózanodásra úgy is hajlandó közvélemény alá, amidőn egy hivatott toll ép most tárta elénk az ötvenéves egyházpolitikának zavaros forrásait, berzenkedő zsémbeskedéseit és szomorú fejlődését, nyilván abból a szándékból, hogy a jubileumi évben ne csak álmélkodjunk s lelkesüljünk, hanem tisztán és világosan lássunk.

Nálunk az 1848 úgyis nebántsvirág. Mihelyt a nagydobot megüti az első zsidó skribler, utána pereg és brügol és hegedül és flótázik az egész banda; minden filigrán és hőstorok kiveszi a részét; delejes mámor ringatja a közvéleményt; elvekről, irányokról nincs többé szó; megkülönböztetésekre a jó és rossz közt rá nem érünk, mindent elnyel a közös, általános csinnadratta bum-bum-bum. Pedig ötven év nagy idő, nemcsak embernek, de népnek s alkotmánynak is. Ötven év alatt maga az alkotmányos gondolat is összezsugorodott, csúnya, ráncos, vénasszonyos lett. 48-ban deli, fiatal tündér volt; csupa tűznek, hévnek, nemességnek látszott, mely mindenkit elbájolt. Lelkesültünk érte; de úgy s annyira, hogy szinte elnéztük magunkat s nem vettük észre gonosz természetének hajlamait, kifestett arcának kemény vonásait, mosolygó ajkai mögött az odvas fogakat. Ötven év múlva pedig kifejlik a csunyaság is; előtérbe lépnek a torzvonások; az imádók szemeiről leesik a hályog, homlokáról leolvad a mámor, s dadogva kérdezik: hát ez az?

Természetes tehát, hogy alkotmányos életünknek egyik leghatalmasabb árama, az egyházpolitika is megtalálta ez évben az «Ötven év egyházpolitikája» című műben átnézetes összefoglalását, ráakadt kritkusára s bizonyos értelemben történetírójára. Ez összefoglalás kimutatja, hogy valaminek az alkotmány a liberális eszmék gyermeke; úgy az egyházpolitika is a katolikus egyháznak az alkotmányba fölvetett ünnepélyes lefokozásával és leszorításával köszöntött be 1848-ban, s ami azóta történt, az mind azoknak az elveknek a következménye, egy folytonos duhajkodás, melynek sokkal előbb volna vége, ha az elveket meztelenségükben alkalmaznák, s erélytelen s következetlen huza-vonában nem farizeuskodnának. Tegyék le az egyházat a csupasz földre, ne

hímezzenek-hámozzanak ; akkor az elveknek is hívei lesznek s az egyháznak is kevesebbet ártanak.

Az ötven év egyházpolitikája az állam részéről kezdet óta ellenséges, kiindulásában szenvedélyes, folytatásában ravasz, végső stádiumaiban erőszakos : az egyház részéről pedig anyámasszonyosan tehetetlen, sáporogással teljes volt ; erőteljes reakció helyett kerékkötés volt arany-láncokkal, szembekötődési királyi palástokkal, elnézés és tévesztés folytonos dömhögéssel és Rückwärtskonzentrierunggal, és végleg is tekintélyes helyről való nyilatkozás, hogy rosszul állunk.

Gyönyörű fuga ; durban és mollban egyszerre, mely végleg is jeremiáddá olvad s minket falhoz állít : úgy állunk ott templomaink korhadt falai mellett, mint Jeruzsálemben a salamoni falnál kuporodó zsidók ; ott állunk s nézhetjük, hogy a megkurjantott 1848-as szabadság nevében letért államunk a keresztény alapról ; államosítaná az iskolákat még ma, ha volna pénze ; elvenné a katolikus alapokat és alapítványokat, szekularizálná az egyházi vagyont, amint profanálta a házasságot, szabadalmazta a felekezetnélküliséget, ellenmondásba keverte az egyháziasságot a hazafisággal — mindezt megtenné, ha a jó tradíciókat őrző Hofburgban azt megengednék. De hát nem engedik meg ; «man wurstelt also weiter».

A jó nevelésű főpapok pedig ebbe beletörődnek ; hiszen a békeszeretet az állampolgár első erénye ; a nagyközönség pedig iszik a liberalizmus vizeiből, azt gondolja, hogy üdítő forrásvíz, s nem sejtik, hogy ez az itteni liberalizmus a haladás és szabadság országútjának álló árokveze.

Működjek közre Keményfy Dánielnek e korszerű és bátor műve az eszmék tisztulásában. Az önálló és önérzetes fölfogás mindenütt a készülő jobb jövőnek törésföldjén jár ; nem mondhatni, hogy kellemes séta esik a göröngyön, de azért a szántóvetőnek ott kell járni, s nem a lemángolt országutakon, vagy pláne a békés, nembánom-közönség parkösvényein. A jutalom el nem marad ; jutalma a bátorságnak mindazoknak elismerése, kik harcolnak, hogy győzzenek, s kik egyre sürgetik az «un po' piu di luce». Az egyházpolitika ötvenéves fejlődésének ismertetése megfelel ez óhajunknak ; valóban jobban s többet látunk, s látjuk azt is, hogy hová érünk, ha így tovább szánkázunk és csuszkálunk.

Vámpolitikánk.

1898 okt. 13.

A lapok szinte ijesztik már az olvasókat a kiegyezésről s vámszövetségről írt cikkeikkel; vámközösség, önálló vámterület, kvóta, gazdasági életünk izmosodása, közjogi sérelmek hánytorgatása, osztrák kedveskedések, magyar viszonzások, s ami még van idevágó: az mind fortyog abban az üstben, s akik az üst főztét keverik, azok is ijedt arccal és óvatos távoból kotorásznak benne, s félnek tőle, hogy valahogy a nyakukba találna az az üst borulni. Mi lesz tehát: vámszövetség, vagy önálló vámterület? Merrefelé csoportosulnak az önálló pártok, s a gondolkozó közvélemény mit akar?

Félelmek és érdekek küzködnek itt egymással; a határszéli megyék kiemelik a nagy veszteségeket, melyek gazdasági életüket érik, ha nyugat felé Sopron, Pozsony határain osztrák finánc áll; az agráriusok inkább vámszövetséget, mint önálló vámterületet kívánnak, mert féltik az osztrák piacot; az ipar viszont az önálló vámterületet óhajtja, mert fölvirágoztatását s Magyarország gazdasági önállósítását a vám-vonaltól várja. Konstatáljuk tehát, hogy e kérdésben elvi szempontok a szabad kereskedésnek, vagy a védővámoknak liberális vagy konzervatív elvi szempontokból való megítélése egyáltalában nem szerepel. A szabadelvű is azt kívánja, amit a konzervatív, t. i. Magyarország gazdasági életének kifejlesztését; a mód megválasztásában pedig szintén nem a liberális, nem a konzervatív elvek a döntők, hanem a konkrét körülmények, a tényleges előnyök vagy hátrányok mérlegelése. Lehetnek liberálisok, kik a vámvonál fölállításáért buzdulnak; lehetnek konzervatívok, kik a vámvonál ellen foglalnak állást. A régi liberális és reakciónárius elvek a védővámokról vagy a szabadkereskedésről itt semmiféle tekintetbe nem jönnek.

E részben tehát nagyot fordult a világ, s mindenesetre igen előnyösen fordult; az elvi harcot félretolták, s a konkrét követelményeknek mérlegelése s különféle megítélése szerint csoportosulnak az emberek. Előbb a liberálisok a vámok eltörléseért, a kereskedelem lehetőleg teljes szabadságáért álltak sorompóba; vámokat követelni, védvámokat fölállítani pedig reakciónárius irányzat volt; a század második felében senki sem nézi már az elvi álláspontot; szabályt, törvényt most már a kenyér diktál s a nagyobb anyagi haszon.

Onnan az a tarka pártcsoporthoz.

Az északamerikai ültetvényesek s rabszolgatartók a vámok ellenzői ; nekik nem kellene vámok, mert terményeiket Európában adják el ; nekik nem kell honi ipar, mert függetlenek a belföldi fogyasztástól. Ezek nagyon konzervatívok voltak.

Az északamerikai haladó polgárság ellenben mindig védvamos volt ; nekik belföldi ipar-, gyár- és nagyipar kell ; az ipart tehát véd-vámokkal védték s azért minél magasabbra iparkodtak azokat fölérőltetni. Ezek a vám-barátok nagyon liberálisok voltak. A szabadkereskedelem hívei tehát Amerikában maradiak voltak, kik az állami fejlődést meg akarják akadályozni, s azért vámokat nem akartak ; a vámos pártiak pedig, mint az ország gazdasági fejlődésének úttörői, minél nagyobb vámokkal védték a belföldi ipart.

A német vámpolitikában is hasonló tünetet észlelünk. A szabadkereskedelem hívei a nagybirtokosok voltak, mert juhaikat, fájukat, gabonájukat Angliában vitték vásárra. Viszont a vámsorompók barátainak a gyapjúszövő gyárosok s az üveghutások csaptak föl. Tagadhatlan, hogy ezeknek köszönhető a német ipar kifejlődése. A nagybirtokosok, akik akkortájt a szabadkereskedelemért lelkesültek, tényleg ellenségei voltak az ipar haladásának, a fejlődő polgárságnak s a munkásoknak. Nem is felelt volna a német ipar, ha a nagybirtokosok szava dönt, s nem hozzák be a vámot. Minden iparág csak vámokon fejlődött s nevelődött nagygyá. Anglia ipara is védvámoknak köszöni a maga föllendülését és példászerű fölvirágzását. A nagybirtokosoknak ezért nem akarunk szemrehányást tenni, épügy, ahogy nem dicsérjük ugyancsak az iparosokat a védvámok sürgetéséért ; mindkét fél saját érdekét szolgálta ; mindkét fél saját zsebére spekulált, s ha föl is hoztak általános szabadsági érveket a nagybirtokosok, tudta azt az egész világ, hogy nem a szabadság szeretete töreti le velük a védvámokat, hanem az érdek.

Mihelyt egy nemzet ipara megizmosodott, előáll a törekvés a vámok leszerelésére : a német gyáripár Magyar-, Oláh-, Törökországgal, Szerbiával, Bulgáriával szemben szívesen hangoztatja, hogy éljen a szabadkereskedelem, le a vámokkal! Bezzeg nem hangoztatta azt, mikor vasiparát védvámokkal föllendítette ! De ép oly józansággal s egyenlő joggal fogják az iparszegény országok a vámokat sürgetni, hogy saját iparukon segítsenek és lendítsenek. Az ipar mindig védvamos lesz, védvamosnak kell lennie.

Ilyennek kell lennie a magyar iparnak is. Az iparosok, a gyárak, a gyári munkások mindig a vámokat fogják sürgetni, hogy le ne konkuráltassanak a nemzetközi versenyben; a föllendült ipar emeli a munkások fogyasztási képességét, s ezáltal lendít a földművelésen. De a földművelésből nem emelhetjük ki az iparba fektetendő tőkéket; bármint okoskodjunk, annak a pénznek máshonnan kell jönnie. Törekvéseink tehát arra irányulnak, hogy iparunkat emeljük; nem egyszerre, nem úgy, hogy az egész vonalon magas védvámokat állítsunk, s ezáltal gabonánk számára Ausztriát elveszítsük; de úgy, hogy folytonosan fejlesztett iparunk a gabonának belföldi piacát tágítsa. Nem említünk itt lehetetlenséget; hiszen iparunk emelkedését eddig is bizonyítja a statisztika: a főváros területére esik 413 gyár, a pozsonyi és soproni kereskedelmi- és iparkamara területére 539, a kassaiéra 601, a debreceni és miskolci kamarákéra 629, az aradi és temesvári kamarák területére 573, a győri, pécsi és fiumeira 460, a kolozsvári és nagyváradai kamarákéra 299, végül a marosvásárhelyi- és brassóiéra 329.

A gyárak itt közölt létszáma az 1899-ben elkészülő gyári statisztikában még sokkal nagyobb lesz, úgy hogy nem lehet azt állítani, hogy Magyarország gyáripara épenséggel nem halad. Csakhogy ez mind édeskevés a külföldhöz képest, s átlátszó s foszladozó kis takarócska keresethiányban szenvedő népünk meztelen tagjain. «Ó, mily szegények lehetnek önök», mondotta az amerikai vendég Esztergomban. S ép azért vagyunk szegények, mert kizárólag őstermelők vagyunk; mert nincs iparunk, s mert ki vagyunk szolgáltatva a kifejlett szomszéd nagyiparnak; nincsenek gátjaink, nincsenek védvámjaink.

Ez okoskodásnak csak egy cáfolata volna, ha a kormány vagy az üzleti esélyek az Ausztria felől teljesen védtelen országban idegen tőkével nagyipart teremtenének. Ez a tőke természetesen nem osztrák, hanem francia, belga, angol lehetne csak. Ez a politika egyelőre iparunk izmosodásának stádiumában a legkedvezőbb volna, mert nem szolgáltatná ki a mezőgazdaságot az átmeneti állapot megrendüléseinek.

Mi lesz hát ?

1898 nov. 20.

Egy darabig lesz még harc és háború, s azután győzelem és diadal; s ugyan melyik fél lesz a diadalmas, Bánffy-e vagy az ország érdekeit védő ellenzék? Már repkednek a kuvikok, a hojtrák, a vésztjósító madarak; Gödöllőről már szárnyra kelt a hír, hogy lássuk az utolsó fölvonást; de mivel Magyarországon az alkotmányosság s a parlamentarizmus is csak olyan mint a subagallér, melyet ki is, be is lehet fordítani, s a népakarat csak döngicsélő méhecske, melyet a hatalom egy farkcsóválása is elcsap: azért még most sem tudjuk, hogy a guruló kocka melyik lapját mutatja majd felénk, azt-e, melyen a szabadság pálmája, vagy azt, melyen fügét mutató ököl van ábrázolva?

Bármint legyen, az ellenzék s köztük a néppárt is tegye meg kötelességét, s legyen meggyőződve, hogy hívének ezrei a nemzeti jogok védelmét s a parlamentarizmus becsületét látják arra a zászlóra ráírva, melynek nyelét most az ellenzék közösen, függetlenségi, néppárt, nemzeti párt görcsös marékkaal szorongatja. Ne törődjenek sem nyakatekert elméletekkel — ez elméletek a korrupció kukacai; sem üres szóvitákkal — helyzettisztázást s nem bizalommegszavazást várunk most; de ne is törődjenek azokkal sem, kik a nemzeti közérzéstől távol a koronára appellálnak s a királyi palástra mutatnak; mert ideje már, hogy a koronát fölvilágosítsuk s a királyi palástból kirázzuk azokat, kik redőibe burkolóznak s a korona jóindulatát maguknak lefoglalják.

De ha el is esnék, el is buknék az ellenzék, s ha Bánffy bajuszát aranyozná be dicsfénnel a diadal fölkelő napja, nem baj; a harc itt kötelesség, s az elbukás is dicsőség; legalább példát adtak az országnak, hogy mint kell lelkesülni rebach nélkül is, s mint kell dolgozni s erőlködni közvetlen haszon nélkül is. Csak komédiás az, ki ugrádozásai után rögvest csörgeti a cintáblát; krajcárt keres a pemák s nem kötelességet teljesít. A krajcárra való tekintet hiánya másoknál idealizmus-számba megy, s az elvi álláspontokat ócskavasnak nézik; de nem gondolják meg, hogy a nemzeti föl-háborodás hevében ez ócskavasból kovácsolnak a hanyatlás gyászos vitézeinek békót, vagy legalább bélyegzőt, mellyel rásütik a mamelukság két számfülét a hatalom-megtartás gondjától felbarázdált homlokukra.

Hagyjuk a haszonlesés e hernyóit s a szócsavarás e kukacait ; megeszik azok egymást ; bruchum comedit locusta. Fordítsuk e helyett figyelmünket a néppárti állásfoglalás azon ellenzőire, kik túlságos lojalizmusból táplálkozván a kiegyezést Bánffyknak illusztris személyével s az «összmonarchia» ügyét a dicsőségesen uralkodó mameluk táborral össze-zavarják, azt kívánván, hogy a néppárt Bánffyknak ne obstruáljon, hanem segítsen neki összekalapálni Deák Ferenc örökségének üllőjén a kiegyezést. E lelkes honfiaknak főérvük a monarchia nagyhatalmi állása. Mi lesz Magyarországból, ha nincs kiegyezés? Magyar Bulgária ; már pedig ez tűrhetetlen állapot ! Oda mutatnak a gondviselésre, az európai egyensúlyra, egy ezredév bonyodalmából merített tapasztalatokra, s a következtetés mindig ugyanaz : kiegyezés minden áron. A népek érdekei kívánják azt, mert a mai osztrák-magyar monarchia sem nem improvizáció, sem csupán az öröklési rendnek véletlen szüleménye, hanem a történelem kényszere. Magyarország mindig úgy vonzotta a többi tartományokat, amelyek körülötte feküsznek a maga érdekkörébe, hogy velük nagyhatalmú állást biztosítson magának. Magyarországnak kell valamiféle kombinációban nagyhatalomnak lenni : ez fajunk képességeinek kifejtésére, aspirációinak kielégítésére, történelmi hivatásának betöltésére szükséges.

Ez a főérvnek csattanós kitalálása.

Igen ; politika, történelmi hivatás, aspirációk kielégítése, faji képességek kifejlesztése, s ami még van ilyesmi, elismerem: szépen csengő érc és pengő cimbalom ; de ilyesmi mindig csak a hatalom, a «beati possidentes» szózata. Tudják, mi Magyarország történelmi hivatása? Népeinek tűrhető sorsa, vagy mondjuk boldogítása ! Nagyhatalmi állás, befolyás s a többi, ez lehet sokszor a nagyurak kedvtelése, de a kisemberek abból nem éreznek egyebet, mint sarcot és terhet. Ők zsákolnak, ők verejtékeznek, ők laknak rongyos falukban, ők unatkoznak s gubbasztanak kietlen, elnyomoritott életük lapályán ; muzsikok és heloták, mialatt fejük fölött néhányan nagyhatalmi préférence-okat játszanak. Nem politikai súly, sőt nem is politikai jogok élvezése a népeknek történelmi hivatása, hanem a szociális emberhez méltó lét. Voltunk mi már nagyhatalom sokáig, s jutottunk-e továbbra, mint Svájc, Belgium, Norvégia? Magyarország nagyhatalmi állásában továbbra is a magyar faj képességeinek elaltatását, üres nagyzási aspirációinak kergetését üzheti ; nagyhatalmi állásában továbbra is a nemzeti öntudat és egyéniség el-

nyomorítását s tehetségeinek, a szabad népeletnek kézenlábban való megkötését szolgálhatja. Volt már ebből a nagyhatalmiságból elég. Adjanak nekünk népet, mely nemzeti életének minden ágában szabadon fejlődik, s mely nincs megkötve érdekeinek minden pontján más idegen néphez. Ha ilyet teremtenek, akkor megfejtették a történelmi hivatás nagy problémáját.

Maradjon a néppárt a nemzet érdekeinek buzgó, elszánt védője; legyen elve, lojalitása, taktikája nemzeti!

Önkény és törvény.

1898 nov. 27.

Henrik hercegnek, IV. Henrik angol király fiának, volt egy kedves szolgálója, aki talán azért volt oly kedves előtte, mert nagy lókötő hírében állt, s e hírnek mindenkor megfelelni igyekezett. Midőn egy alkalommal ismét csínytet, elcsípték a pribékek, s a törvényszék elé cipelték, mely el is ítélte s hűsre tette a szolgát. A herceg ezen igen fölháborodott, a törvényszék elé rohant s harsány hangon kiáltotta: «Parancsolom, hogy szolgám rögtön szabadlábra helyeztessék». Erre fölállt a törvényszék elnöke, Sir William Gascayne s nyugodtan felelt: «Herceg, tisztelem az ön parancsát, de én a törvénynek engedelmeskedem». A herceg pattogott, a törvényszék erre magát a herceget ítélte el s tette hűsre a törvény iránt való tiszteletlenség miatt, s herceg és szolga együtt medíthattak arról, mi különbség van parancs és törvény, erőszak és jog közt. De a király is hírül vette a történeteket, s midőn az udvaroncok méltatlankodtak és zúgtak, azt felelte: «Hál' Istennek, hogy van Angliában bíró, aki tud különbséget tenni önkény és törvény, erőszak és jog közt.»

Milyen jó volna, ha Magyarországon is úgy találkoznék, hogy akik az ország ügyeit intézik, tudnának különbséget tenni önkény és törvény, erőszak és jog között. E különböztetéstől azonban senki sem áll oly távol, mint épen a hatalom. A kormány s az országgyűlési többség csak az erkölcsi rendnek, a szégyenpirnak, a jogérzéknek lábbal való tiprásával gázolhatott el azokig a kormánypárti padokig, csak a törvénytisztelet megvetésével s megrendítésével emelkedett a hatalom polcára; nem csoda tehát, hogy a polcból pellengetett, s hogy a megvetett törvényes és jogi rend most erőszak alakjában hárul vissza az erkölcstelen országgyűlési többségre s kormányára.

Aki szelet vet, vihart arat; hát aki erőszakot vet, az mit arat? Ha már embert nem kötéllel, de kötelességgel lehet csak megkötni: mennyivel inkább kell népeket, nemzeteket a kötelességek s a jogok erkölcsi hatalmával kormányozni. Minél fejlettebb a nép, minél komplikáltabb élete, annál szükségesebb az erkölcsi tényezőknek érvényesülése. Erről Bánffy úrnak dunsztja sincs, ő szabadúszó a jogban s az erkölcsben is. Az erkölcsi és jogi rendet ő theóriának nézte, s helyébe a praxist ültette: a cinikus erőszakot, a hárommillió forintot, a katonai és csendőrszuronyokat, a jograblást és szavazatfosztást, s markába nevetett az erkölcs s a jog theóriái fölött. «Parancsolom, hogy úgy legyen; parancsolom, hogy ez legyen a követ itt; parancsolom, hogy ezt elbuktassák ott» — s alig van Magyarországon választási elnök, aki, ha ráparancsolt az önkény, azt mondta volna: «tisztelem az ön parancsát, de én a törvénynek engedelmeskedem». Nálunk Klochok vannak és Bartalok, de nincsenek Sir William Gascoyne-ok. Mi a vége az ilyen gazdálkodásnak? Az erőszak.

Pedig semmi sem ellenkezik a parlamenttel annyira, mint az erőszak. A parlament törvényhozói tevékenységre van hivatva; az eszmecserének, a különböző irányzatok mérkőzésének hivatott, alkotmányos fóruma. Kell hozzá alkotmányos szellem, parlamenti modor, törvényhozói műveltség. Nem parancsolni, agyba-főbe verni, basáskodni, duhajkodni, leszavazni; ez nem parlamenti modor és törvényhozói műveltség; hanem a meggyőződés lelkiismeretességével az eszmék tisztulását szolgálni s a nemzet érdekeit a legjobb belátás szerint, bár különböző utakon, előmozdítani; ez parlamenti szellem, ez parlamenti modor.

A többség nem a torkok s az öklök többsége; a többség nem 300 akaratnak cinizmusa; hisz ez minden verekedésben megvan, s verekedések szoktak e szerint eldőlni; a parlamenti többségnek a köznézet s a közvélemény s a jobb belátás expónensének kell lennie, mely az érvek, a tájékozottság, vagy a közérdek nyomán halad. A többség nem azért győz és dönt a parlamentben, mert 300 több, mint 60, hanem azért, mert az a 300 a nemzet érzelmvilágát s az általánosabb közérdeket képviseli s tükrözteti.

Nálunk a többség a számban s nem a közérzetben bírja erejét; azért nem is bír erkölcsi súllyal, hanem az erőszak s az önkény lidércnyomásával. Nálunk az elbizakodottság áll szembe a kisebbséggel, a 300 szavazat a 60 szavazattal; természetesen akkor a kisebbség is fölmentve érzi magát a

komoly munka kötelezettségétől, meghiusítja a törvényhozás szabályszerű menetét, mert azon veszi magát észre, hogy ez nem parlament, hanem bakatempózás, ahol úgy kommandé-roznak a 300-nak, hogy halbrechts, halblinks, s mozog a sok ólomláb a vezényszóra.

Önkénnyel s nem törvénnyel találkozunk lépten-nyomon ; furfang és brutalitás mindenfelé ; legújabban már a ház-szabályok körül is, melyek ellenére sikerült a 14 órai ülést nyélbe ütni. Ezzel a masinériával tehát dolgozni nem lehet ; ellentmondásokat a dolgok lényege körül a természet nem tűr meg ; nincs pedig nagyobb ellentmondás, mint a szabad-ság s a szükségesség, a jog s az erőszak, a törvény s az önkény közt ; nincs nagyobb ellentmondás, mint egy erkölcsi intéz-ményt, milyen a parlament is, megfosztani erkölcsi és poli-tikai tartalmától, s azt akarni, hogy éljen s dolgozzék.

Csak az él, aminek lelke van ; s az erkölcsi s politikai intézmények lelke a közszabadság s a hazafias szellem ; a mi parlamentünkben ez kiveszett ; mérges gőzréteg borul arra az ellenzéki tiszta lángra is ; köszönjük ezt az erőszak azon kolomposainak s a szolgálattelkek nagy hadának, kiknek lelki-ismeretlensége versenyt fut Magyarország közéletében az erőszakkal s a botránnal.

Samassa és a néppárt.

1898 dec. 4.

Pompásan fest a vatikáni múzeum Braccio-nuovo osztá-lyában az a vasból öntött Herkules a maga jebuzeusi buzogányával, a finom arcélú herák és minervák s más olimpisi vászonnép közt. A divák márványból vannak, de a Herkules bronzból van ; így vasasabb, ércesebb, mordabb. Barosst is ércbe öntötték és Samassa érseknek jubileuma alkalmából emléket állított Huttkay Lipót, azt mondhatnám : szintén vasból. Könyv ugyan az emlék s nem szobor, s bár kemény a papír, még sem érc ; de jöllehet papír és írás tehát, azért mégis csak vasas egy emlék az, mert az az erőteljes, érces stílus pótolja a bronzot, s az érces dikció mint olvadt érc, finom formaérzékkel hozzáilleszkedett az alakhoz ; zamatosan, velősen, szinte keményen kialakította Samassának határozott politikai egyéniségét.

Mert Samassa nem tucatember, nem típus, hanem hatá-rozott egyéniség. Ezt elismeri az egész világ. Típusok minden-

felé hevernek, tucatemberek raktáron vannak ; a szolgálalkúság annyi, mint nyáron a piaci légy ; de egyéniség kevés van ; Samassa tehát ritka, erős egyéniség.

Minket azonban jelenleg ez egyéniségnek egy jellege érdekel, az ő politikai állásfoglalása. Van most nálunk kormánypárt, mely «évtizedeken keresztül erőszakosan rátákolta az országra rendszerét ;» vannak függetlenségek, kiknek «politikája inkább érzés, mint programm ;» van nemzeti párt, mely «az arany középúton halad és reményes bizalomra gerjesztő letéteményese a nemzeti géniusznak ;» van «a népről nevezett párt is.» Samassa egyikhez sem tartozik. De a pártok jellemzésében megtaláljuk okát annak, hogy miért nem tartozik egyikhez sem, s kivált a néppárt kritikájában ráakadunk alighanem magának a jubiláló főpapnak nézeteire, melyek érvül is szolgálnak arra, hogy egy katolikus érsek miért nem szegődik mint politikus, a keresztény elveket határozottan kitűző párthoz.

Ez mindenesetre igen tanulságos és figyelemreméltó fejtegetés, s roppant kihatású a magyar politikai viszonyok további vajúdásaira.

Három gondolatra akadunk a néppárt kritikájában.

Az első az, hogy a néppárt, ifjú hevében feledi, hogy kényes és türelmetlen betegnek *ostyában* és csak *ritkán* szoktuk beadni a keserű orvosságot.» A keserű orvosság alatt itt a keresztény elveket érti ; a néppárt határozottan kiírta programjába a keresztény elveket s nem rejtette azokat a határozatlanságnak ostyájába ; nem érte be vele, hogy a keresztény érdekek védelmét az egyes képviselőknek, akár nemzetiek, akár függetlenségek legyenek, egyéni, változó érzéseire bízza, hanem programmot csinált belőlük. Programmba vette fel a keresztény elveket ; ez a baj. Más pártokon a kereszténység érzés, a néppárton komoly programm. Ez baj, ez baj, mondják a politikus urak ; a kereszténységet ostyában s nem elvekben kell beadni.

Igy tették azt eddig ; politizáltak, akadémikus orációk ostyáiban adták be, s nem tudta a közönség, azaz, hogy nem hederített rá, hogy ragyogó ; s ezzel vége volt művének ; az ostya nem ártott, az oráció elhangzott, akció nem következett utána ; az orvosság tehát nem használt semmit, s a sok ostyázás elszoktatta az embereket az elvek komolyba-vételétől.

Folytassuk ezt tán Uraim tovább, amit eddig a keresztény szintelenség-, határozatlanság- s öntudatlanságnak ázsiai fokozatokra való fejlesztésében műveltünk? Ne szakítsuk

meg már ezt a bizalmatlan, gyáva játékot? Nem jött-e még meg a bátor szókimondás s az egyenes elv-bevallás ideje? Valamikor csak el kell jönnie ennek is, mert nem hisszük, hogy az ostyázást s a keresztény elveknek ostyában való beadását, tehát a nemzeteknek betegségét perpetuálni akar-nák! Szerintük azonban a nemzet ezidőszerint még beteg; «ne adjuk be neki öntudatosan a keresztény elveket».

S ugyan mikor s mitől fog gyógyulni? A gyógyulás a reakciótól függ; a beteg organizmusban van még életerő, annak kell reagálni; s ha bizonyos konjunkturák közt azt reakcióra kényszerítenünk nem sikerül, elkésik a gyógyszer, s az organizmus beadja a kulcsot. Már most kérdem, mikor reagáljon Magyarországon a keresztény gondolat, mikor nyikorogjon a taposott haraszt, ha nem a támadás s az elta-posás perceiben? Várjon talán az üdvös reakció addig, míg nyakába csatolja s köti magát a tévely, s a tényleges foglalást tetőzze még a gyalázat bélyegével, hogy ezt mind sikerült tennie a keresztény elvhűség öntudatra-ébresztése nélkül? Nem ostyában adták be a nemzetnek a mérget; megtámad-ták a kereszténységet a törvényhozás terén, elvből, s nekünk mi volna feladatunk? Ostyázni?

A második érv, melyet a jeles monografiában olvasunk, az elsőnek némi variációja: «Tömegben szórja a néppárt a gyöngyöt e kincs iránt való érzéketlenek elé». A gyöngy ismét a keresztény elv, a keresztény tan. Sok gyöngyöt döntünk; nagyon kirukkolunk a keresztény elvekkel; hagyjuk ezt; «e műveletben a gyöngy érzi magát legkellemetlenebbül.» A hasonlat kissé ki van forgatva. Mi jószántunkból nem dön-tünk gyöngyöket az érzéketlenek elé, hanem az érzéketlenek döntik ki a mi gyöngyeinket a törvények aranyfoglalataiból, régi hagyományos, esküvel szentesített jogok tartóiból; kidöntik és tapossák; mi meg odaszaladunk s védjük, óvjuk, mentjük jószágunkat. Ki döntötte ki a keresztény elvek, tanok, intézmények gyöngyeit? Mi? No, ez már csak nem igaz! Ki tagadta e gyöngy igazságokat? Ki taposta lábbal e klenó-diumokat? Bocsánat, azt nem mi tettük. Mi igenis felállítjuk újra meg újra azt, amit mások ledöntögetnek; szentnek, elévülhetlennék mondjuk azt, amit megtaposnak; de köny-nyelmű, szabadságunkból, jókedvünkéből kifolyt gyöngy-pazarlásról nem tudunk semmit. Itt úgy látszik, a hasonlat kifecamította mindkét lábát, s már nem is sántít, hanem fekszik.

Különben a hasonlattól eltekintve, ott kell keresztények

közt a keresztény elvek gyöngyeit döntenünk, ott kell a helyes nézeteket hangoztatnunk, ahol azokat megtámadják ; ott kell gyujtani világító tornyokat, ahol a tévely s a tagadás terjeszti ki hollószárnyait a világ fölé ; ott kell röpitgetni vészjelző tüzes csóvákat, ahol sokak zátonyra, szirtre kerülhetnek, vagyis a szóáradat viharzásában az igazság körül megtévedhetnek. Ha csak ott kellene beszélni, hol fejetérdet hajtanak az igazságnak, akkor az igazságot védő szó küzdelmes, harcias, de győzelmes sem volna soha. Mit kellene akkor tennie a centrumnak a szociáldemokráciával, mit kellett volna tennie Windthorstnak Bismarckkal, Falkkal szemben? Ott kellett ám és kell most is a keresztény elveket hirdetni, a kátét a parlamentben magyarázni vigyorgás, ellenkezés, megvetés és megtámadás közt ; s nem jól tették-e és teszik-e ők? Ha a gyöngyöket őrzik, s az elveket be nem vallják, még pedig nem akadémikus orációkban, hanem parlamenti akcióban, vajjon létezik-e most virágzó német egyház?

Tehát gyöngyöket féltő s gyöngyöket őrző Uraim, nézzünk túlra, nézzünk szét a világba. Hiszen az isteni gondviselés megóvta a világot attól, hogy az elvi harcokat ránk bízza ; rábízta azt másokra, s azok ugyancsak megfeleltek e feladatnak ; megvívták s vívják egyre a harcokat és győznek. Mi tehát ne okoskodjunk sokat törökbarát türelmességgel s csibukot szívó flegmával gyöngydöntések fölött, hanem kövessük a ragyogó példát s védjük meg gyöngyeinket.

A harmadik érv egy vizes lepedő, mely jó és egészséges, ha a test meleg, de árt, ha hideg ; így tartja ezt legalább Kneipp bácsi ; ugyanis azt olvassuk folytatólag a néppártról, hogy a vallás- és kultúreszmék körülbelül egy évszázad múltán megérkeznek hozzánk, sátoztottak nálunk ; a vendéglátó sokszor az éretlen nemzeti hiúság, át kell azonban ezeken esnünk előbb-utóbb. «Ily elősdi idegenszerűségek időelőttvalóságát, rontó erejét nem a megkésett, gyümölcstelen, ingerlő szóáradat, de önmaguk bizonyítják áldatlan következményeikben.» Ez teljes lefűvése a harcnak az egész vonalon, s dogmatizálása a kellemes hírnek : «mundus se expedit» ; aki azonban az eszmék befolyását nem valami deus-ex-machinanak nézi, hanem tudja, hogy az eszmék az emberek fejében élnek ; aki tudja, hogy mint minden emberit, úgy ezt is preparálni, ellensúlyozni, idomítani lehet és kell ; aki ép ezzel a filozófiával, mellyel azt állítja, hogy a haladás az akció és reakció, realizmus és idealizmus, materializmus és romanticizmus cik-cakkos vonalán halad, hogy mondom az

ilyen filozóf a reakciót gyümölcstelennek és ingerlőnek, tehát károsnak mondja : azt szerénységemben felfogni nem bírom.

Ez a néppárt kritikája a talpraesett, kitűnő monográfiában ; s alighanem e kritika alapján tartózkodott az olyan politikai kapacitás, az olyan határozott egyéniség, mint Samassa a katolikus elveket komoly programmszámba vevő néppárttól. Nem szállja-e meg az embert ilyenek olvasásakor a gondolat, hogy nagy emberek is gyakran milyen furcsán nézik a világot, s mily gyöngén alapozott álláspontra helyezkednek?

Ne csodálkozzunk különben ezen, hiszen nemcsak egyeseken, egész korszakokon s nemzeteken látjuk ugyanazt a tünetet, melynek multkori beszédében kifejezést is adott maga Apponyi, midőn azt mondá, «hogy egy politikai rendszernek sikerülhet a közvéleményt is ideig-óráig megrontani»; köz- és privát véleményeket, egész korok és korszakok felfogását befolyásolhatják hagyományos eszmék, ötletek, megfélemlések, és sokszor igazán csak elkésve derül ki, hogy nem volt bennük igazság.

Elül a néppárt.

1898 dec. 17.

Harcban tisztulnak az eszmék, szélben válik el a pelyva a búzamagtól. Politikai harcaink is ez utóbbi napokban nagy szolgálatot tettek az eszmék tisztulásának és segítettek a frázisok s ráfogások pelyvájától elkülöníteni szerencsésebb nemzeti fejlődésünk s alkotmányosabb életünk termőmagvait.

Ily eszmetisztulásnak s ránk nézve fontos fejlődési mozzanatnak tekintjük a néppárt nemzeti, független, alkotmányos érületének ország-világ szemei előtt való fényes kiderítését.

Egy sorban küzd a nemzeti s a függetlenségi párttal ; vállalt vetve, kezét fogva az ellenzékkel védi az alkotmányt ; ellentáll az önkénynek ; nem tűri illuzóriusokká tenni a parlamentárizmus elveit ; nem hallgat magas körökből leolvadó tilinkó-hangokra, sem a megbomlott «Vaterland» átkozódásaira ; nem ismer mumust ; nem fél kegyvesztésektől ; kiállja az illoyalitás vádját ; szóval megy a maga útján, a legszentebb elvekkel párosult, őszinte hazaszeretet útján.

Jóhiszemű, derék hazafiak, mit szoktatok ti mindig magasztalni, mit kidícsérni egy parlamenti párton? Nemzeti politikát? Hát nézzetek oda, nem követ-e a néppárt nemzeti

politikát? Szolgál talán a külső érdekeknek? Hagyja magát befogni előfogatul Ausztriának? Mitől féltetek? Hiperlojalitástól ügye? Azt hallottátok, hogy azok a vezérmagnások csak az udvar hunyorításaira ügyelnek, hogy meghunyászkodnak, ha megfenyegetik őket a denunciánsok. Minek néztétek a néppártot? Papok s a felbujtatott, keresztény nép képviselőinek, kik másra nem valók, mint arra, hogy egy kis revíziós lármát csapjanak a parlamentben, vagy beteges agyú emberek összeverődésének, kik felekezeti egyoldalúságukban és szűkeklőségükben minden bajra egy olcsó szert, az ő lejárt uralmukat ajánlják; általános elveket hangoztatnak s a modern élet szükségletei iránt vakok! Ti a néppárton csak sekrestyeszagot éreztetek, no meg a kripták középkori doha csavarta az orrotokat, ha szó került a néppárttól; de keresztény elveken, szigorú erkölcsiségen álló oly népképviselési töredéket, mely nem érdekszövetkezet, hanem a nép összes érdekeinek képviselése s amellet a nemzeti irányzat lelkes hordozója, azt eddig nem sikerült kinéznetek belőle. Hát most nyissátok fel szemeteket s bámuljatok: a nemzeti politikáért, az alkotmányos szabadságokért, a parlamentárizmus elveiért folytatott küzdelemben, a sorban, nem a sor előtt, ott látjátok a néppártot. Magasan tartja a zászlót s nem szegődött be maradi szepegőnek. A nemzet jogainak elszánt védője a zsarnoki velleitások ellen. Látnivaló tehát, hogy van a néppárton nemzeti érzés, van nemzeti irány, van az ország jogainak meleg, lelkes fölkarolása.

Hát ezt jól meg kell nézni s nem szabad elfelejteni.

A néppárt jellegeinek e verőfényes kiderítésére szüksége volt a keresztény mozgalomnak, szüksége volt a népbizalomnak; szüksége volt annak a sok nikodémusnak és hitetlen tamásnak, kik az udvari kegyek állatjegye alatt álló nagyurak szellemétől félték, s kik csak az embereket, azok frakkját és rendjeleik szalagait nézik, de az eszmék erejébe s a szellemi fejlődés logikájába nem nagy súlyt s kevés bizalmat fektetnek.

Úgy gondolták azt a nikodémusok és a tamások, hogy a néppárt csak a fal mellett fog sompolyogni, sokfelé elcsúrt-csavart szemforgatással, s a legfontosabb kérdésekben is félremagyarázott lojalitástól félni fog elszántan s erélyesen föllépni. Kormányrúdját olyanoknak kezeiben látták, kik két vezércsillag befolyása alatt állnak: az egyik a nemzeti politika, a másik a pecsovicz hajlandóság. A konzervatív főurak, úgy mondta a közszájra illeszkedett politika, nagyon

is konzervatívok ; legelőször is fölfelé tekintenek, lojalitásukkal a levegőben lógnak s a nemzeti érzés talaját elvesztik lábuk alól. A néppárt alakulásakor valamennyi tintafogyasztó trubadur ezt a nótát nyomorgatta, s még bizonyos katolikus részről is egyre ezt a kifogást hallhattuk.

Örülünk neki, hogy nem a száj, de a tett rehabilitál minket, s csak e fejlődés megokolásául utalunk két körülményre, melyet a néppárttal szemben állást foglaló bizalmatlanság nem vett tekintetbe, s ép azért nemcsak rossz politikusnak, de semmiházi pszichológusnak is bizonyult.

Az egyik körülmény az, hogy az eszmék erősebbek mint az emberek, s ha az eszmét becsületesen kezeljük, ne féljünk ; elnyomorítani nem engedi az magát. Ha kell, ellépdel ugyanazoknak feje fölött, akik kezdetben fölkarolták, de azután úgy átkarolták, hogy azt megkötni és lenyalábolni kívánták. Hiába való törekvés ! Az nem megy. A keresztény és nemzeti gondolat oly független s erőteljes hatalom, mely tiszteli a tekintélyt, de tranzakciókat saját rovására nem ismer senkivel szemben. Windthorsték sem ismertek, még a pápával szemben sem a szeptennát ügyében.

A másik körülmény, melyet a tamások figyelmébe ajánlunk, az, hogy a személyes presztizsnek is van határa, s hogy azt túlbecsülni s túlfeszíteni nem lehet. Bármilyen személyes passziója legyen valakinek, de ha ez a passziója a sokaság ellenszenvével s a közvélemény fenékhullámaival találkozik, ne féljünk, elvonul az magától, mert belátja, hogy ily körülmények közt becézett szándékait semmiféle hatalom s még jómaga sem viheti ki.

A tapasztalat s a fejlődés ezt a mi nézetünket napról-napra bizonyítja. A néppárt egészen, teljesen bennáll a nemzeti ellenzék érzületében, s ott fog állni, ha a «Vaterland» meg is pukkan esztelen hadonázásában. Mi az eseményeket úgy nézzük, mint a néppártnak fölavatóit. Képviselőink nem gyáva fúrvézerek, sem kassamadinerek. A néppárt programja nem varázsfuvola, mely csak megadásról és hódolatról fúj édes nótákat, hanem megnyilatkozása az öntudatos, keresztény, nemzeti érzésnek.

Ott akarjuk látni ezentúl is a néppártot ; hadd lássa a világ, hogy nem volt igaza, mikor kételkedett a néppártban, s kövesse azt a zászlót, melyet a meggyőződés s az önzetlenség lobogtat el a vicinálista, kompatibilista, paralizista, no meg a pártonkívüli szedett-vedett hadnak fejei fölött.

Elveket s nem személyeket!

1899 jan. 1.

Adjon Isten boldog új esztendőt! Kívánjuk szívünkbeli vágyaink belefogódznak a reménybe, de a kívánság s a vágy voltaképp a tehetetlenség szózata, mely magában képtelen lévén, mástól kér és vár tetteket. Mi kérünk s várunk Istentől. Rákényszerít az idők járása; a nagy világóra mutatója egyet szökik, a vén óramű ropogós, recsegős percegéssel lép bele az új évbe; görnyedten mint a tizenkettedik órának hivalkodó munkása, megviselten, mint a tulajdonképeni századvég, ránk mereszi az új évszám a szemét; az a két kilences, mint két kiégetett szemgödör mered ránk, s nehézkösen olvassuk le azt az ezernyolcszázkilencvenkilencet, akárcsak fáradtak s untak volnánk, mintha csak nagynehezen fölkapaszkodtunk volna arra a víz- és időválasztó magaslatra, ahonnan egy év leforgása után új század mélységébe szakadnak le az élet hullámai.

De félre Szilveszter-esti bánatos hangulatok, félre hangulatlan lemondások! A kötelesség odaállít az új év esélyei, küzdelmei, lemondásai, szenvedései elé, s a kategorikus imperativus, s még inkább a keresztény erény fölveszi a világfejlés csákányát s a harcok kardját, anélkül, hogy a sikerekkel törődnék; az ő sikere mindig biztosítva lesz; kiemeli a mulandóságból az örökkévalóságot, s a szétszaladó hullámból a drága, igaz gyöngyöt. Dolgozni s küzdeni meg nem szününk, míg az idő játszi hulláma ingerel tevékenységre, s míg az eszmék sugárzásától melegedni tud szívünk. Sőt, minél vigasztalanabb a jelen, annál bízóbb szemmel nézünk jobb jövő után, s minél veszedelmesebb enyészet vesz körül, annál elszántabban lépünk ki a küzdőtérrre. Szétnézünk szerencsésebb kiindulások, sikeresebb irányzatok után; keresünk új embereket, új eszméket, új fénypontokat, új jellemeket, új erkölcsöt, új hitet... szóval a szó teljes értelmében: keresünk új évet!

S kell keresnünk.

Malom a világ, száraz taposó-malom a közelet; öröl, amit a garatra öntenek; s úgy vesszük észre, hogy lelkiismeretlen, jellemtelen kontárok nemzeti s egyházi életünk összes kincseit a garatra akarják önteni; nem kimélnék semmit; péppé, pozdorjává akarják őrteni az alkotmányt, az erkölcsöt; korpává az eszméket, kásává a jellemet. Az élet minden áramlatába látjuk beleépítve a korrupció malomát; a gazdasági küzdelmeknek, az alkotmányos életnek, a szellemi törekvéseknek árka fölött ott kelepel örületes egyhangúságban, s öröl tönkremenő embercsontot, velőt, tehetőséget, anyagi jólétet, erkölcsöt, jellemet, hitet, vallást, szóval egy eleven nemzetet. Mikor az év váltóinál nagyobbbat nyög a pusztító gépezet, fölriadunk álmainkból, s reményeink rákényszerítenek, hogy szétnézzünk erős karok után, melyek a kerekeknek küllőit megragadnák s a pusztító munkát megállítanák.

Tisztában vagyunk aziránt, hogy sokat nem remélhetünk s még kevesebbet várhatunk. Magyarország ezentúl is sereghajtó marad az eszmék fejlődésének útján, s el nem kerüli sorsát, hogy amit mások elpotyogtattak vagy már a lomtárba dobtak, azt fölszedje s törvényes intézményei közé iktassa. Nem várhatunk nagy államférfiakat, kik a legmagasabb eszmék polcáról ismerjék föl s uralják a nemzetek életét s fejlődésüknek hajtó erőit; beérjük mi azzal, ha úgy ahogy összefoltozzák alkotmányunknak repedező, rongyolt gunyáját. Garasra születünk, a nemzetgazdaság forintjait alighanem mások szedik el előlünk. A nemzeti nagylét pompás frázisai sem vonzanak már; tudjuk, hogy ez mind luxus és tűzijáték. Mit nekünk nagyképűsködés; teremtsük meg a tűrhető gazdasági és polgári létnek alapföltételeit!

Gazdasági és polgári létünk legprimitívebb intézményei merő farizeizmus és írott malaszt. Ha a fáradt századvég, ha az 1899. év rendbeszedné *választói jogunk* nevetséges kegyetlenségeit; ha az 1899. év meghozná botrányos *adórendszerünk reformját*: végleg meg volnánk vele elégedve, s bízó szemmel néznénk a XX. század munkájának, a szociális törvényhozásnak kiépítése elé.

Választói jogunk s adórendszerünk reformja nélkül ott leszünk az 1899. évben is, ahol eddig voltunk. Ázsia a magyar föld; romlott intelligencia háremezik s gyöngye nép verejtékezik rajta. E reformok nélkül a nemzet nyakán az iga; száján a gyeplő, mellyel vérig ráncigálják és faggatják a hivatalos Magyarország szolgalelkű hóhérjai. E reformok

nélkül tovább pusztít a válság, s ha egy időre narkotizálják is, annál szenvedélyesebben tör ki megint, nem a kormányválság, nem is csak a parlamenti válság, hanem az egész közélet válsága. Ki kell vágni a méregfának a gyökereit, ha gyökeres megoldást keresünk ; a gyökerei pedig az erőszak, a szolgaság, az önkény s ezek nyomában az ön-elvetés s a korrupció.

A regeneráció vihar nélkül nem esik meg az ember lelki életében ; mennyivel kevésbé lehetséges azon átesnünk viharos processzus nélkül a nemzetek életében ! De az nem baj, mert minél nagyobb lesz a vihar, annál gyökeresebben tisztít s végleg is csak azt söpri el, ami rothadt és korhadt. Ha ilyen lesz az 1899. év, akkor *új év* lesz ; adjon Isten *új évet* a magyar nemzetnek !

Magyarország sötét csillaga.

1899 jan. 8.

Fejünk fölött ragyog már a hit és tiszta erkölcs egén az epifania csillaga ; de biz Magyarország egén csak az a sötét csillag kovályog, mely politikai korrupcióba, erkölctelen erőszakba, szöszegő furfangba fojtotta el a magyar közélet tisztességének sugarait. Ha ennek a csillagnak árnyaiból koponyacsontok, állkapcsok, szemgödrök képződnének, a rémes halálhoz való hasonlatosság mellett Tisza Kálmánra ismernénk ez ijesztő képződményben. Ez a sovány, száraz, halálfejre emlékeztető arc, az a horgas orr, az a homlok, mely mögött Magyarország gonosz szelleme székel : Magyarország sötét csillagzata ; s ha kell fejfa — kereszt oda nem való —, melyet Magyarország hanyatlásának árka fölé tűzünk, tűzzük oda Tisza Kálmán száraz csontvázát ; s ha kell címer, mely jelezze a politikai korrupció s az ország erkölcsi süllyedésének szomorú emlékeit, vegyük címerül Tisza Kálmán fejét ; úgy illik az oda, mint a bagoly a várrom falára !

Huszonnégy éve jár már Magyarország egén az a sötét csillagzat, melynek Tisza-rendszer, Tisza-klikk a neve. Sokan megsóhajtották már ezelőtt is, s némelyek, kiknek éles volt a szemük már régóta, a vészthozó csillagzatot ; de a nemzet nagy tömegének álmos szemei csak most nyíltak meg ; csak most ismerik föl általában, hogy Magyarországon a politikai korrupció, az ország erkölcsi hanyatlása Tisza nevéhez fűződik ; s ha ez a csillagzat uralkodik még tovább rajtunk, akkor az állapotok a közromlás örvényébe hajolnak.

Bánffy báró a legmarkásabb képviselője e vészthozó, erőszakon, csaláson, hazugságon épülő rendszernek, melyre rásütötte még hegyibe az ő személyiségének alacsony jellegét. Ez a jelleg az ethikai motívumoknak, a nemes, nagy gondolatoknak teljes hiánya. Kormányzata, választási praxisa, intézkedései sehol sem árulják el skrupulusok leghalványabb nyomait. Az ethikai felelősség érzete, a tekintetek figyelembevétele nála soha sem kísértett. Ő a lélek s az erény e pszichológiáját nem érti.

A politikai erkölcs alacsony járása tehát a sötét csillagzat leggyászosabb darabontjához, a Tisza-rendszer legerőszakosabb képviselőjéhez, Bánffyhoz fűződik. Magyarországon elhangzott a szózat; egy kaszinó sem tűrhet meg tagjai közt oly embert, amilyen Bánffy, az ország miniszterelnöke. Ezt a kemény szót pisztolylövés el nem némíthatja; ezt a foltot két levegőbe lőtt lyuk el nem takarhatja. A kormánypárt tisztességes elemei is meghökkentek s bizalmukat veszítették Bánffy iránt, s a kérdés egyre élénkebben foglalkoztatta a parlamenti köröket, nem kellene-e Bánffyt elejteni az alkotmány kedvéért, s az erőszakos, alkotmányellenes állapotok elkerülése céljából.

De hiába! a tények erősebbek és következetesebbek mint az emberek. Magyarországon egy Bánffy mostanában lehetséges; garázdalkodásait eltűrték, — erőszakoskodásait szépitgették; a jog és erkölcs lábbal való tiprását neves férfiak, mágnások a kormánypártba való belépéssel legalább is tűrhetőnek jelezték. E szomorú tények az idők jelei, jelei a megfogyatkozott politikai tisztességnek és becsületességnek; a politikai jellem csődje áll ezek mögött a jelek mögött; s ha ott áll bár, az kifejti erejét, kifejti logikáját. Logikája a végleges elvetemültség, a frivolság, mely gyökeret ver a mamelukok erkölcsben s jellemben gyöngébb, a reakcióra képelenőbb csoportjaiban. Ezekből azután janicsárok lesznek. Azok már kivetkőztek az emberi tekintetekből. Hiába tartják szemeik elé a tarthatatlan helyzetet; hiába mutatják be schwarz-auf-weiss a miniszterelnök szószegését; a jelszó ki van adva: a klikket meg kell menteni, s az utolsó mohikánt nem szabad földadni; életünket és vérünket Bánffyért, vitam et sanguinem — sed avenam non: a zabos-tarisznyát, azt jó magunknak biztosítjuk.

Hová is lenne a közgazdasági tevékenység, a hidrotechnika s más művészet, ha Bánffy elbuknék? Hová mennének azok a pénzen választott semmiségek, kiket a korrupció,

ez az emlőtlen fia-hordó összekeresgölt a tehetséghiány tarlóiról, hogy őket nagyságos urakká és alázatos szolgálkává avassa. Mint férgek és puhányok a kórákás alatt, úgy húzzák meg magukat a hatalom oltalmában ; nekik ez a hatalom nem terhes, nem kellemetlen, csak szolgálatukat kéri, s azt ők szívesen prestálják, mert arra születtek ; s pénzt ad cserébe, az meg nekik nincs, s azt ha volna is, még százszor annyit is szívesen fogadnának. Lesz az homéri penna leírására alkalmas látvány, lesz az olimpusi élvezet, mikor ezek az exisztenciák költözködni kezdenek, s érezvén a kórákás omlását, más rakás alá sompolyogni kíváncznak.

Pedig ez be fog állni ; a Tisza-klikknek is csendítenek ; a Tisza-csillagzat is nekimenvén vakon a nemzet jogi érzetének, meteor-szilánkokra fog törni ; s mi lesz önökből, nagyságos mamelukok? Önök hulló csillagok lesznek. Nem fontos, nem költői vég-e ez? Füstbemennek, elpártolnak, szétozlanak mint a semmiség, s marad mi volt a pusztaság ! A pártfegyelmet csak az érdek tartotta fenn ; mihelyt az érdek foszlik, még Tisza István újévi köszöntője sem pótolhatja azt. A pártklub konferenciái sem pótolhatják az országgyűlési szavazásokat ; s még azt a számtani többséget, mely a kormánypárti klikk szemeiben jog, erkölcs, országos jólét fölött áll, sem ragyogtathatják érvényesen. Mindezekből világos, hogy a liberális párt parlamenti uralmának vége rohamosan közeledik, s nagyon ajánlatos, hogy úgy a valódi, mint a talmi, úgy a bevallott, mint a titkos Tisza-pártiak jól teszik, ha költözködnék : migrate coloni ! Élelmességüknek dolga lesz, hogy megint jó helyre, meleg tűzhely köré, húsos fazék mellé kerüljenek.

Farsang.

1899 febr. 12.

Nagy Magyarországon hosszú farsang járja. Farsangol itt mindenki, privátember és kormány, tarkaság és parlament ; tótágast áll az alkotmány ; az országgyűlésen komédiák folynak ; szavazások drága pénzen ; fizetések munka nélkül ; adót nem fizet senki ; katonát nem verbuválnak, s azalatt disszidensek, ellenzékiek s a kormány paroláznak. Hát nem farsang ez? alkotmányos, parlamentáris, miniszteri, kormány-farsang !

De mi ennek az eszeveszettségnek, mi ennek az ellenmondásnak a csúcspontja a közügyek ez általános tótágasá-

ban? Az, hogy immár a vak előtt is nyilvánvalóvá lesz, hogy a hatalom a nemzet életében külön intézmény, hogy a kormány külön érdek, mely nem a nemzet miatt, nem a nép miatt funkcionál; hanem a maga privát passziói, azaz, hogy privát érdekei után jár. Elmosódik a hazának, a népnek, a közérdeknek fogalma; nép, haza, közérdek bukdácsolhat, boldogulhat; amint egy hónapon át vergődik alkotmányellenesen, úgy vergődhetik tovább egy, vagy ha kell több éven át; mehet a maga útján; azalatt pedig a nép millióinak feje fölött elvívnak más, egészen magánérdekű harcot, mely független a néptől, a hazától; ez a harc dönt abban a kérdésben, hogy kié legyen a hatalom, ki legyen a kormányon?

Vagy hát nincs úgy? A politikai élet ezidőszerint nálunk csak e kérdés körül forog, hogy kié legyen a hatalom. Hogy pedig a hatalom a nép, a haza javára való, hogy annak szolgáljon, s a magánérdek azt ki ne hasznosítsa, ez a fogalom végleg elhomályosodott. A hatalom különálló szervezetet képez, mely lehetőleg függetleníttetik a néptől; a kormány különálló intézményt képez, mely a jogállamról szóló doktrínákkal fölemeltetik az eszmény magaslatára, bálványképül, hogy eltakarjuk vele a hazát és a népet.

A bálványkép föl is került jó magasra; övé a hatalom és az ország. Amen!

Valóban a jogállam minden, s a haza semmi; a kormány minden, s a nép semmi. Dehát nem a népért van-e a kormány s nem a haza miatt van-e az állam? Nem a népképviselő ellenőrzi-e s vonja-e felelősségre a kormányt? Igazad van magyarázatom, így van ez a papíron; de tényleg épen megfordítva van; mert a praxisban a haza van az állam miatt; az állam kihonosította a hazát, a kormány kistájgerolta a népet, s most ő tart kezében mindent s úgy beleült a jog és alkotmány kurilisi székébe, hogy nem Széll, de vihar legyen, aki kiemeli, s a széket magát török el a küszködők, mikor a hatalom beleavasodott birlalóit onnan kiljebbezni akarják.

Ez önző folyamatot megtanulták a hatalmasok a tengeri ráktól s az internacionális verébtől. A tengeri rák kistájgerolja kagylójából a puhányt, a veréb kihonosítja fészkeből a fecskét, s beleül ő maga; pedig a fészkek a fecske miatt s a kagyló a puhány miatt létezik. Így van ez a népek életében. Nép és állam, nemzet és kormány nem azonosak; az állam a nép intézménye, a nemzet kagylója; a nemzet védelmére való s nem öncél; de az önérdek kezeibe ragadja a kagylót s mellőzi s kihonosítja a népet; üres kagyló, gyöngy nélküli kagyló a

kagyló, mikor az ollós szerszámú rák ül benne ; olyan az állam most : üres kagyló ; kiesett belőle a hazafiúi, nemzeti érzélem gyöngye, mikor a koncon veszekesznek az urak s elfeledik a népet !

A meleg érdekközösség nemzet és állam, nép és kormány közt ez úton egyre vész ; annál inkább virágzik az internacionále, a vörös épügy, mint az aranyos. Jól érzik magukat az állam vasszerkezetében a hatalom emberei, de a nép bennük csak ollókat lát, melyek arra valók, hogy nyírjanak, megnyírbálják jogaiban épügy, mint jószágában. A rendszer a hatalom rendszere, mely mindennel foglalkozik, csak a hazával nem, s így a nép el is züllik, el is romlik, érzéketlen, hideg lesz alkotmánya, hazája iránt, megfogyatkozik benne a hazafiúi érzelem.

Hát farsang-e ez, vagy bolondház?

Ez a farsang hamvazószerdára nyit kilátást ! Bár volna ez a hamvazószerda az eszmélés napja is ; s majd ha a hazafiúi szeretet és magábaszállás józan gondolkozásra segíti a nemzet nagy zömét, adja Isten, hogy eltakarodjanak a hatalom polcáról azok, kikben a hatalom tótágast áll s észszerűtlenségének komédiáját produkálja.

Szolgálja a kormány a hazát ; ne legyen frivol önző ; ne nézze a hazát fejős tehénnek ; pusztuljon, ha a nemzet elfordul tőle ; akkor megint rend lesz e hazában ; az eszköz nem lesz cél, a cél nem lesz eszköz, s akkor majd politikailag sokszorosan vedlett nagyságos urak züglapokban panaszkodhatnak anarchiáról államban s egyházban.

Elveket s nem személyeket !

1899 márc. 5.

Kilátásunk van, hogy a magyar pártélet lassan-lassan nagy kihatású elvek szerint alakul meg. A legmagasabb elvi szempontot a néppárt képviseli ; mélyen járó, a nemzeti élet összes érdekeit egységesen fölfogó, iránytadó elvről csak is itt van szó. Vele szemben áll a szabadelvű konfúzió, mely részint cukros vízben elmosódva, sima szavak s ügyes alkalmazkodás kíséretében akar érvényesülni, részint pedig vitriolos oldatban, Bánffy-féle szerencsés kézzel, önti, ha nem belénk, hát nyakunk közé a liberális recipét.

Az elvi szempontok szerint való alakulást lehetetlen megakadályozni. Szüklátóköri pacifikátorok, jóságos anyám-

asszony-lelkek, békülékeny nyárspolgárok, vagy oly politikusok, kik a politikát az étellel összetévesztik, s magát az életet a pillanatok s a körülmények játékának tartják, az ilyenek igen azt gondolják, hogy a legmagasabb elvek szerint való pártállás, elvi hitvallás nélkül is lehet nemzeteket vezetni és boldogítani; no, dehát ezekről a jószívekről meg van írva, hogy a jószívnek rendesen két számfüle van.

A jó must kiforrja magát; épen úgy öntudatos nép nem gubbaszthat kis kaliberű tekintetek borókafái alatt; öntudatossága sürgeti, hogy elvek, nagy reformgondolatok szerint csoportosuljon. Míg ez nincs, addig csak forr; addig csak must, még nem bor. A tenger is kiveti a szemetet s nem sir utána, sőt fővényével be is takarja azt, hogy kedve szerint rothadjon: az elvek tisztulása is olyan mint az óceán: a seprút kiválasztja, a dögöt kidobja, a se hús-, se halféléket a lassú, de biztos bomlás útjára tereli; az elvek tiszta hullámcsapása pedig továbbra is friss ütemben, kifogyhatlan erőben végzi munkáját.

Ilyen az elvek járása, fejlődése, elhatalmasodása nálunk is; bizzunk bennük s ne hagyjunk föl velük.

Ne hagyjunk föl velük épen most, most legkevésbé!

Az anyám-asszonyok, kik a természettől gazdag bonómiával vannak megáldva, a jelen parlamenti helyzetben tán minden ellenzékiességnak végét látják; szemeik előtt egymás nyakába borulnak liberálisok, nemzetiek, disszidensek; az ellentétek elsimulnak s a világbékének árbócánál ott pipál s vígan dudál a kormánypárt és ellenzék; a néppárt meg alighanem észrevétlenül elpárolgott; elszégyelte magát, hogy az általános kibékülés e fönséges koncertjén macskazenét csináljon; azért tehát elódalgott; már csak a hire van meg.

E fölületes impressziókkal szemben, jó lesz öntudatunkra hozni, hogy a néppárt a tisztesség ez új rezsimje alatt akar csak amúgy igazán s jókedvűen föléledni; mert

Először: elveket s nem személyeket kell nézni. A személy az elv alkalmazásában sokat tehet; az eljárásban a kompromisszumok művészetét fejtheti ki; de már csak az elvről, ép mert személy, mert egyed és jellem, le nem tehet. Mi pedig az elvek s nem a személyek ellen küzdünk. Sőt a személyekkel nagyon jól kijövünk. Nem vagyunk harapósak, kik elvből uralkodnak. Ha ellentétes elvű, de jóhiszemű s lovagias emberrel van dolgunk, ki nem az erőszakoskodás korlátoltságával akar teremteni nemzeti államot, hanem mindenkinek megadja a maga jogát s «győzzön a jobb»-féle elv-

vel a maga legjobb tehetségeit viszi harcba, azt mi becsülni és tisztelni tudjuk, s kijövünk vele. De ne felejtsük el, hogy a személy csak egy ember, aki jön-megy ; ma miniszterelnök, holnap lefokozott szerencsétlen flótás ; az elv pedig elv, az marad, s az utód pedig megint egész brutalitásával alkalmazhatja ellenünk. Tehát elv ellen elvet kell állítani. A szabadelvűség, mely elvből Istent nem ismer s az embernek szabadságát Istennel szemben teljes korlátoeltsággal hangoztatja, tagadja a kereszténységet. Az atheus állam nem Istent imádó állam, még akkor sem, ha a miniszterelnök havonként járna gyónni és áldozni. Az elvből mindenhatónak deklarált állam kivonhatja magát az isteni tekintély alól ; ha néha, jó emberek lévén a kormányon, be is húzza csápjait, azért azok megvannak, sőt megnőnek s még mérgesebben tapogatóznak, mihelyt más ember kezébe kerül a hatalom. Krisztus, Mahomed s a modern kiadású Mózes elvből egy színvonalra nem tehetők. Állam nem uralkodhatik az egyházon. A lelkiismereti szabadságban patentekeket nem osztogathat. Hogy ezidőszerint épen nem teszi, sőt ha meg is igéri, hogy nem teszi, az sem ki nem elégít, sem meg nem nyugtat. Elv ellen elvet kell állítani.

Másodszor. Hiába hangoztatjuk jó elveinket, ha nem teremtünk nekik politikai képviseletet. A képviselet a gerinc, az elv a velő. Gerinc nélkül az elv kása és málé. Ha az elvnek nincs politikai képvisellete, tűrő, passzív állapot a sorsa ; fricskázza, aki bírja. A keresztény elv, ha málé és kása sorára jutni nem akar, ha a fricskázást tiszteletnek nem nézi, képviseletet kíván ; ez a képviselet a néppárt.

Harmadszor, ne mondják, hogy ez bizalmatlanság. Dehogy ; ez csak okosság. Nem oktalanság-e, ha valaki ellentétes elvű emberek kegyelmére épít ? Nem kompromittálja-e már azáltal is elveit ? Elveket ellenségeink jóindulatára bízni nem lehet.

Végül pedig, ha az emberek a túloldalon mind falnivaló jószágok is volnának, a kimondott rossz elveket határozatlanságunkkal támogatni, a méregcseppeket, még ha cukros vízben olvasztják is fel azokat, lenyelni nem szabad. Ön-ámitás, valóságos ópiumnyelés az, ha valaki a kereszténységet elvből tagadó pártba lép azzal biztatván magát : hiszen ezek jó emberek, ezek nem bántanak. Jó adag öntudatlanság s még nagyobb dózis hideglakatosság kell ahhoz, különben ezek a firmák ott túl sem vehetők számba ; csigavérű hullók, számító érdekhajhászok, még az ellenséges táborban is csak türt emberek ; először megéljenzik, azután megvetik.

Fúzió elvek ellen is.

1899 márc. 10.

Spartakus, a római szabados, összetoborzott jött-ment hadával a Vezuv azon mélyedésében táborozott, hol később a tűzokádó kráter nyílt; sátraik alatt már ott dübörgött a földalatti tűz, de ők még nem érezték hevét.

Tisztelet, becsület Széll Kálmánnak, nem hasonlítom össze Spartakusszal, de azt már biztos mondom, hogy összetoborzott hada lehetetlen hogy ne érezzen valamit abból a feszélyező, kellemetlen érzésből, mely elfogja az embert, ha egy pihenő kráter völgyében vesztegel. Mily ellentétek; mennyi elfojtott tűz; mennyi dübörgő érzelem; mennyi palástolt indulat; mennyi feszülés és feszengés; no meg talán egy jó adag borzongás! Borzongás a Tiszáék hátán, borzongás a Horánszkyék hátán! Egymás mellett feszengenek papok és inkarnált liberálisok; konzervatív tradíciók, liberális érzelmek; agrarizmus és börzianerizmus; az erőszak inspirációi s a méltányosság velleitásai; szent Isten, ha ez mind megszólal, lesz az koncert, nemcsak Széll, de vihar se bújja túl!

Azonban hisz ez a baj a párt legbensőbb privát dolga, s meg vagyok győződve, hogy egyszersmind legégetőbb gondja. Széll Kálmán föladata lesz összetartani e központfutó, egymást taszító elemeket; gondja lesz betömni az itt is, ott is nyiladozó réseket; izzad bele majd a pacifikációba; simítani, egyenlíteni fogja az ellentéteket s iparkodik el nem sülyyedni a szemenszedett rakománnyal. Szerencsét kívántak neki innen-onnan, s a refrén csak az volt: inkább bárnút, csak le Bánffyval.

Lehetetlen mégis, hogy a fúziónak ilyenét létesítésében észre ne vegyük a magyar parlamenti pártéletnek elv és jellem dolgában rohamos dekadenciáját. Nem beszélünk azokról, kiknek bevallott liberális elveik voltak, azok elvhűen fuzionáltak; de lehetetlen nem bámulnunk azon, hogy a fúzió sodró áramlata azokat is levette lábukról, kik a liberalizmust mint elvet határozottan elítélik, s e kárhoztatást programjukba fölvetették. Vékony lemezzé, papírrá verődött, aranyfűstté mángolódtott a magyar közéletben az elv, ha papok, ha érzelmeik és irányzatuk szerint határozottan konzervatív emberek, ha szavahihető, meghízható férfiak, kik a szabadelvű politikának szószerint való dezavualásával választattak meg képviselőkké, most a fúzió varázsfuvolájá-

nak hangjainál elvet, irányt felejtve, a legmagasabb nézpontokat ignorálva támolynak bele a fúzióba. Nem érlelődik-e meg ezúton a népben a meggyőződés, hogy a pártokkal és a képviselőkkel, bármily irányúak s elvéük legyenek, eben gubát cserél? Nem sülyed-e a magyar közéletben végleg az elvek tekintélye, nem száll-e gyatra jószág, ütötköpött bundagallér sorsára az elvek értéke s hozzá a bizalom is a férfiak adott szavába s jellemébe?

Nem is akarom külön nyomósítani azt a veszedelmet, melybe magukat a keresztény elvek meggyőződéses hívei belerántani engedik, hogy egy ily pártban, melyet a legtagabb *modus-vivendi* tarthat csak fönn, örökös konnivencia és tojástánc, szemhunyorgatás és restrikcio vár rájuk. Elveiket egyre a suba ujjába varrhatják, vagy akár szegre akaszt-hatják; úgysem érvényesíthetik ott azokat.

Igazán, urak, feleljenek: önékhöz fordulok, kik értik, mi a mélyenjáró különbség a kereszténység s a liberalizmus közt; ugyan gondolják-e, hogy érvényesíthetik ott túl elveiket? Képzelik-e, hogy a szabadelvű párt szakítani fog elvi tradícióival s megakasztja az elveknek törvényekben való kiépítését? Képzelik-e, hogy önök a pártirányzat méregfogait kitörik, s ártatlan vizisiklót táncoltatnak majd s bűvölnek meg a liberalizmusnak előbb félelmes csörgő kigyójában? Ha nem gondolják, hogy a liberalizmust megtörik a pártban, hogy állhatnak oda támogatóinak; hisz az előbb-utóbb kompromittálni fogja önöket?

Mihelyt a liberalizmus folytatja művét a magyar törvényhozásban, akkor az elődalgás vagy a kiutasítás vár az elveket *theoretice* valló, *practice* tagadó vagy legalább disszimuláló kétkulacsos fuzionistára.

De ha a liberalizmus esetleg nem üti tovább a vasat, és sikerül a következetlenség okosságával felúton megállítani a rombolást: e vizenyős pártalakulás a magyar nép jellemét ugyancsak nem fogja szolgálni; elmosódás és határozatlanság, az elveknek praktikus sikerekért való elcserélése, az ideális törekvések álmodása, fokozva ázsiai bambasággá és török közönnyé, hódít tért, s a történet rámutat majd azokra, kik mint az elvek képviselői elveket feledtek, mikor nemzetet szolgálni akartak. A közéletben továbbra is ott settenkednek az alkalmazkodás elvtelen lovagjai; ideális, öntudatos irányzat dekrepit, blazirt alakokon nem lép fel sehol. Alig vannak, kikben az új világharcok elvei megtestesülve a hatalmas személyiség ingerével lépnének föl; egyik a másik után el-

hagyja az elvet, a mellékes programmpontok érvényesítése után futkos.

Nyilvánvaló tehát e fúzióban is a nagy vezérgondolatoknak gyöngesége s a mély meggyőződéstől átjegecsedett jellemek hiánya. Győz az alkalmazkodás, elhódít a pillanatnyi sikerek reménye, míg végre beáll megint a politikai krach, melyben a tüskön-bokron s még azon túl — elven is keresztül fuzionáló urak egy tapasztalattal gazdagabbak lesznek, azzal, amit gyerekkorukban az olvasókönyvben is betűztek, hogy csak igazsággal, vagyis elvekkel lehet népeket nevelni és boldogítani.

A szabadelvű vulkán.

1899 márc. 12.

Ugyan van eszük azoknak a taljánoknak, kik Porticiben, Torre del Greco-, Annunziátában a Vezuv lábánál letelepednek, oda építik házaikat, villáikat? Pedig, ha a vulkán néhány napján rágyujt s tüzet okád, s hűszmázsás kövekkel hajigálkozik, hogy reszket és fut a sok talián! Ott hagyja házát, lugasát, günyáját s menekszik. A nemzeti párt minden eleme és rétege és színezete: katolikus grófok, mint Wenckheim Frigyes, tisztességes papok, mint Blaskovics Ferenc cakumpak átmentek a szabadelvű pártba. Ugyan meggondolták-e, hogy nem válik-e az úton a párt keble dühörgő vulkánná, hatalma szítáló konglomeráttá? Meggondolták-e, hogy e vegyes közönség körében megóvhatják-e elveiket? Nem lesznek-e kárhoztatva gyáva hallgatásra? Nem adják-e oda nevüket rossz irányzatok palástolására? S ha aztán a forrongás tüzet fog, s ha a vulkán dolgozni kezd, nem gondolják-e, hogy majd ők repülnek ki onnan legelőször, őket nézik majd balasztnak, fölösleges tehernek, melyen legokosabb minél előbb túladni?

Nem kívánom nekik, mert sajnálom őket; de hogy a vulkánnak nagyon is hamar kell működésbe jönnie, az bizonyos. A vulkán máris pipál; a tüzes tapló a lecsapott Bánffy, a ki-nullázott Gajári, az elődalgattatott Tisza, s a taplón kívül van a sok kóc, ami az öreg ágyúk körül mint fojtás szerepel. Valami taplófüst máris zavarta az orrunkat, midőn a mai Ujságban olvastuk az üzenetet, melyet szeretett újdonsatú bajtársainknak, főleg az olyan kétesen feketélő uraknak küldtek a tizenhárom-próbások. Hallják-e ifjú rekruták, «kétszeres kötöttségbe, a politikai mult s az aktuális program kere-

tébe lépnek ; ezek kizárnak minden esetleges változást az államférfiúi fölforgatásban s leterelnek eleve minden törekvést, de még a reményét is elfojtják annak, hogy akár mellék-, akár ellenirányzatok érvényesíthessék befolyásukat».

No, ez cifra dolog lesz ; nemcsak hogy ellenirányzatról, de még mellékirányzatról sem lehet szó ! A hám kész ; két istrángja a politikai mult s az aktuális program ; a paripa be van fogva ; a tapló meg van gyujtva ; no most csak bele a nemes állat fülbe, s lesz oly fölfordulás, amelyet egyhamar látni nem lehet. Vagy gondolja-e valaki komolyan, hogy azok a régi tradíciók, ezek a megcsökönyösödött nézetek, ezek a második természetű nevelt érzelmek, az a volapük hangulat, ez a zsidó iskola valamiféle jóságos hatalom által összehartható ? Ne legyek próféta, de Tamásnak kellennem, s akkor — akkor, kik dobatnak ki legelül ?

Azonban hagyjuk ezt akkorra, mikor majd beáll a katasztrófa. Addig pedig vessük föl a kérdést, ugyan hogyan történhetik meg nálunk voltaképp minden ; hogyan kotyvaszthatnak össze a politikai konyhában ily élvezhetetlen kása-kochot, amely nagy szívfájdalmára magának a szakácsnak egyhamar összerogy.

Erre az első felelet az, amit a német mond : mitgefangen, mitgehagen. A pajtások mennek, gyerünk mi is. A pajtások a bódulásig lelkesülnek, igyunk mi is. S ki ne innék a hatalom büvös-bájos poharából ! A hatalom édes és erős ; az elv szegény, s gyatra népben gyöngé is.

Magyarországon ez duplán igaz. Itt a keresztény elv nemcsak szegény, de koldus is, s oly gyöngé, hogy még gerince sincs. A magyar keresztény meggyőződésnek nincs gerince a közéletben ; hivatalos képviselői bujkálnak és tojástáncot járnak ; főurai néhánynak kivételével az elvi harcot szavak s nevek körül támasztott kifogásokkal ütik el. Nézzétek, hogy kuncsorodik a keresztény elv kaucsuk gerince ; hogy hajlik, pedig viola-tógába és prémes dolmányba öltözködik !

S mitől hajlik ? A sok jó reménytől ; az okos tartózkodástól ; a bölcs előrelátástól ; a tapintatos óvakodástól ! A katolikus érzelmű férfiak belemennek a liberális elvek táborába saját elveikkel, agrarizmusukkal, keresztény szociológiájukkal, s remélik, hogy ha másképp nem sikerült, majd kiütik őket ezután a világ fenekét.

A másik felelet és ok az, hogy félnek, hogy ellenzékiségükkel tönkremegy az ország. Egy kis elvi kétkulacsosság pedig nem árt, s különben is nálunk oly divat, mint a kostók

és a bajusz. A félelem az ő uralkodó érzelmük ; akárcsak beteljesedett volna rajtuk Jeremiás prófétának szava : «nem szerencsének és fénynek hívnak majd ezentúl téged, hanem mindenfelől való félelemnek». Félni, szepegni, óbégatni, óvatoskodni, mamlaszkodni — ez a keresztény elv praxisa a törökverő Magyarországon.

Érdekes pszichológiai tanulmányra készülünk : a szabad-
elvű vulkán pipálgatásait, benső csikorgatásait, kis- és nagy
kitöréseit akarjuk tanulmányozni. Annyi eszünk van, hogy
sem a torkába bele nem megyünk, sem Torre del Grecoban le
nem telepszünk ; de még portici némák sem akarunk lenni.
Fölmegyünk a keresztény elvek Camaldoli-jába, s onnan néz-
zük a hóbertos világot s a tüzes-szemű Vezuvot. Vak legyek,
ha Bánffy két macskaszeme máris nem ragyog úgy, mint két
láva-gombóc.

Liberalizmus vagy kereszténység ?

1899 márc. 16.

Valaki azt mondta, hogy a frázis a gondolat szemfödője.

Nálunk, hol a gondolat, mintha csak átültetett s meg nem
honosítható növény volna, sebtiben elhervad, kettős szükség
van e fontos intés megszívlelésére. Erőteljes gondolatirány-
zatok még nálunk szárnyra nem kaptak ; alighogy nekilendül-
tek, vállvonogatásokkal és szép szavakkal lefokozták s agyon-
verték őket. Azért hát ne vegye senki rossz néven, ha a szép
szót, még ha oly előkelő s barátságos részről jön is, mint Blas-
kovics Ferenc országgyűlési képviselő úr cikke a «Liberaliz-
mus- és konzervativizmusról», szemfödőnek nézzük, azt meg-
cibáljuk s szellőztetjük s elveinkről és irányzatunkról lehú-
zunk, mert meghalni ily fényes temetéssel sem akarunk.

Adjuk vissza a szavak értelmét. Adjuk vissza elsősorban
minálunk a liberalizmus értelmét. A gondolat már kiveszett
belőle ; úgy látszik, már nem elvet, csak tettet ; nem tant,
hanem eljárást ; nem világnézetet, hanem taktikát jelent.
Liberalizmusnak mondják azt, hogy «éljen az új», liberaliz-
musnak a jobbágyság felszabadítását ; s ha ez a liberalizmus,
ugyan kérem, fogjanak nekem jó pénzért valami oly csoda
konzervativet, aki e részben a statusante-t akarja vissza-
állítani ; liberalizmusnak a polgárok egyenjogusítását, a par-
lamenti alkotmányt, ellenben konzervativizmusnak mondják
az angol zsarnok törvényhozást a katolikus egyház ellen, az
írek kiirtását ; konzervativizmusnak Bismarck kulturkampfos

politikáját; szent Isten, ki ne akarna ilyen liberalizmust, s ki nem gyűlöl ily konzervativizmust? Nemde, hogy a «liberalizmus és a konzervativizmus» is csak nagy általánosságban jeleznek politikai irányzatokat?

Valóban, ily keretben mozgó politikai irányzatok közül választani modern embernek nem nehéz.

De egy végzetes tévedést látok a gondolatok e járásában, tévedést, mely egyes fénypontok által való megbűvölésből, egyes sikereknek szinte célzatos hánytorgatásából származik, hogy a fénytől, mely egy-két sugár, az ösvényt, mely pokoli éj, ne lássuk, hogy a sikerektől, melyeket a törtető néposztályok emelkedése s föltartóztathatlan ösztönei is hordoznak, a végzetes veszélyt, mely felé rohanunk, észre ne vegyük.

Ez okoskodásokban ugyanis az esedékesnek, a ténylegesnek összevonása szerepel a lényegessel; a tettnek az elvvel; az eljárásnak és tranzakciónak a világnézettel.

Nekünk a liberalizmus elsősorban is elv és pedig helytelen, téves vallási, erkölcsi elv, mely mint a penészfonál végigfut a theóriák fertőzetén, tudományban és világnézetben, ép-úgy végigkúszik az állami és polgári élet intézményeinek praktikus talajában.

A liberalizmus nekünk függetlenítése a tudománynak, az államnak, az iskolának, az életnek, a keresztény kinyilatkoztatástól. Konstruálása mindezeknek a tényezőknek a a keresztény hit és erkölcs mérőónja és útmutatása nélkül; eo ipso kimondása az állami mindenhatóságnak, s az egyháznak mint szabad, tökéletes társaságnak tagadása. A liberális állami élet zsidó, keresztény, pogány hittől absztrahál; konniveálhat egyik-másikkal; régi, megszűnt atyafiság és kollegialitás reminiscenciái fűzhetik a kereszténységhez; de ez a kereszténység nincs otthon a liberális állam házában, onnan bátran kiköltözködhetik; neki csak akkor int kenyér, ha térdel; csak akkor méltatják, ha hallgat.

Ez a liberalizmus mint elv; tehát aki a kereszténységet mint államot informáló, polgárt nevelő, embert fönntartó, népeket boldogító elvet tartja, az a liberalizmust, mint elvet, el nem fogadhatja.

Liberálisok-e a mi liberálisaink?

Igen vagy nem? Vagy tudják, hogy mi a liberalizmus vagy nem tudják. Ha nem tudják, akkor járatlanok a modern világnézetek harcában; ha tudják, akkor az akkort nem folytatom.

Nem maradna más hátra, mint hogy mondjuk: nálunk

a liberalizmus nem olyan mint másutt; másutt elv, nálunk nem az; másutt éles és érdes, nálunk kásás. Ha elhinném, hogy így van, sajnálnám közéletünk erélytelenségét, mely sem a jót, sem a rosszat szeretni elvhűen nem bírja; de nem hihetem el, mert látom az elvet magát, a maga meztelenségében, hallom teleszájjal hirdetni, látom az elvnek alkalmazását; látom a magyar államéletnek elvi liberalizmusból való kiindulását 1848-ban, az ott elvetett elveknek sok tergiverzációval, melynek főoka az apostoli király, de folytonos csáp-eregetését; biztosan tudom, hogy a magyar törvényhozás a kereszténységet nem nézi vezérelvnek; s ha vannak is sokan, kik azt teszik, de az elv törvényhozási kimondásának nyomaira sem akadunk.

Különben mit öntögetünk vizet a Dunába!? Apellálok a t. házra, naplóira, beszédeire, törvényeire; a liberalizmus képezi elvét, atmoszféráját, elemét.

Ez a két elv: kereszténység és liberalizmus tovább folytatja majd harcát; tán úgy mint a tűz és víz a régi világok emelésében; lesznek a liberalizmusnak is jóhiszemű pártolói és hívei; egyet azonban ne felejtünk el mindenekelőtt hangoztatni: más a haladás, a fejlődés, a jogokban való részeltezés, a kasztrendszernek széttörése, az alsó rétegek emelkedése, az igazi demokrácia, s más a liberalizmus. Azok az emberi természetnek, minél nemesebb és öntudatosabb az, föltartóztathatlan aspirációi; ez, a liberalizmus pedig egy helytelen, téves elv, mely az Isten legnagyobb jótéteményétől, a kereszténységtől elvonatkozik, mikor az emberiséget boldoggá tenni kívánja.

A szepegés politikája.

1899 máj. 13.

Fölcseperedett katolikus mozgalmunkra mindenhol hull a májusi áldás, a sok jó tanács; elvbarátok, szökevények, árulók, ellenségek nagylelkűen s bőségesen juttatnak belőle. Ki tilinkózik, ki vészkürtöl amott túl, — ki lelkesít, ki szepeg és aggódik emitt parton innen.

De vajjon a tanács jó-e vagy rossz, azt első tekintetre felismerhetjük egy ragyogó vonásról, az öntudatos erőnek anyajegyéről; ez az anyajegy a *tettrchivás*, az *akció szükségeségének kijelentése*.

Tenni vagy nem tenni, az nálunk annyi, mint lenni vagy nem lenni. Tagadás vagy állítás; tagadás, mely letagadja

az akció időszerűségével magát az elvet, annak létjogosultságát — vagy állítás, mely mikor lábra állít, ugyanakkor a küzdőter porondjára állni kényszerít. S mivel tenni nálunk annyi, mint lenni, nagyon jól tudjuk, hogy a «rossz tanács hegyéről» jön az a szép szó, mely a leszerelés nótáját fújja, s mely mikor békének nevezett megadásra szólít föl, szívében a szepegés, a félelem gyáva érzelmeit rejtegeti.

Abból az alkalomból reflektálunk erre, hogy a közelmúltban ismét megütötte füleinket egy kanonoki «futász» beszédében az a gyáva nóta: Vigyázzunk, ne ingereljük az ellenséget. Magyarországon az egyháznak nem kell frontot csinálni az állammal; a békés kiegyezés s az okos meghátrálás célravezetőbb; a külső tisztességet úgyis megőriztük az elveknek ártatlan hirdetése, az akció szükségességét pedig áldatlan konferenciázás által. Mert hát veszíthetünk sokat; az állam öfelsége elveszi iskoláinkat, lehúzza ingünket, vagy legalább kistájgerol stallumainkból.

Gyönyörű nóta biz ez! Egészen moll-os, s az alázatos kétrét-hajlásnak kulcsában van tartva; kiállhatatlan akár a macskanyávogás, s megtisztelő akár a kutyavisítás a korbács alól.

A kárhoztató ítéletet a szepegés politikájáról a fejlemények jelen stádiumában minden önérzetes ember magáévá fogja tenni. Nem kell nekünk manapság már csak sejteni és találgatni, hiszen látjuk a dolgokat a maguk rideg valóságában, sőt nyögünk bele, miután a liberalizmus úgy is mint hódító, előretörtető áramlat kidobta az egyháznak hiszékeny őrszemeit ezredéves sáncaikból, úgy is mint a társadalmat minden téren rekonstruálni akaró elv rákényszerít minket, hogy érvényesítsük mi is elveinket, gondolatainkat, szerezzünk érvényt igényeinknek, jussunknak a léthez s működéshez.

Hübele-Balázs módjára senki sem akar tenni; bizonytalan támadó harcokat provokálni nem okosság, nem erény, nem is bátorság, legfőljebb vakmerőség; de a ránk erőszakolt harcot fölvenni, s az elbukásig vagy a diadalig következetesen megvívni, az kötelesség is, tisztesség is.

S mégis mennyi tilinkózás, mennyi szepegés és aggódás bizonyos előkelő körökben; a bölcs Náthán ül ott is a küszöbön, csak hogy nem három gyűrűről, hanem egyről regél, azt is a mi orrunkra szeretné fűzni. Ezt a tartózkodást az elv s a jellem embere nem érti. Érzi, hogy aki a félelem s a gyáva aggódás sötét csillagzata alatt ül, nagy önmegtagadást gyakorol, de ez az önmegtagadás nem az erény, hanem a gyávaság

szolgálatában folyik; azért pedig sem méltánylással, sem elismeréssel nem adózunk. Legfőljebb lélektanuk iránt érdeklődhetünk.

A lélektan pedig arra utal, hogy vagy az észben, vagy az érzelemben van a hiba.

Ha e tartózkodást és szepegő óvakodást úgy magyarázzuk, hogy az illetők a keresztény akciót igazságtalannak, jogtalanak, meg nem okadatoltnak fogják föl, azt kellene róluk mondanunk, hogy elveinknek befellegzett. A liberalizmus mint elv s mint intézmény a kereszténységnek megtörését s egyelőre meggyöngítését vonja maga után; irányzatára rámondhatjuk, hogy ellenséges; és pedig nem azt mondjuk, hogy az államférfiak ellenségesek, hanem, hogy az elvek azok, s az állam, mely az elvek programját nyakába akasztotta, akarva nem akarva, a személyes jóindulatokon keresztül gázolva, mint ellenséges hatalom ül a keresztény társadalom nyakába.

Az ellenség elvi áramlat. Az ellenséget le kell győzni és nem megkérlelni. Aki kérlel, az győnge, s ha elvi harcokról van szó, már le is van győzve. A félelem rossz támasza a hatalomnak. A hatalom nem fél, csak a tehetetlenség fél. Ellenség kegyelméből nem lehet megélni; a kegyelemkenyér mindig keserű, de az ellenség nem ad még ilyen keserű kenyeret sem; az követ ad, azt is, hogy fejbe verjen.

Azonban vesszük észre, hogy a keresztény huzavona nem annyira az elveknek, mint inkább az érzelmeknek hazájából való; onnan veszi tápját.

Mi eddig úgy voltunk nevelve, hogy a hatalommal tartunk, vagyis, hogy ne saját lábainkon álljunk, hanem hogy kegyelmes karok nyúljanak hónunk alá s elcsemeljenek az öntudatosság sziklatalajáról; mi meg hálából még meg is csókoljuk a kezét, mely ezt a veszedelmes szolgálatot nyújtotta nekünk. Érzelmeket, melyek évszázadokon át nagyra-neveltetnek s szentelt hagyománykép öröklődnek át, főleg békés ázsiai természeteknél megtörni nem könnyű. Desperát tehetetlenség és nehézkesség ragadt át a keresztény életre ép e beteges érzelmekből. Valamint Kant két részre hasította a világot, lent maradt a markolható, de meg nem értett »Ding an sich«, a felhők közé pedig bekvártélyozta az ideákat, hol a borúból, ködből ki nem fogynak: úgy vagyunk mi; lent áll az erőteljes áldozatos, józan tette teremtettség, fönt örökös ködben, határozatlanságban mozog a főséges paktálás s előkelő taktikázás. Köd, felhő, ború, no meg villám van ott elég, de alap, párt nincs. Nálunk eddig a keresztény érdek

a népre nem akart támaszkodni, regenerációját onnan nem várta, azért tehát az elegyítések-, kiegyenlítések-, kárpótlásoknak, engedékenységeknek útjára tért. Fölvett elemeket, melyeket nem asszimilálhat — onnan az a szivacszerű, körvonalazhatlan karaktere; köveket fogott hálóiába s azokat vonszolta, a halakat pedig kidobta.

E copfos érzelmekkel szakítani kell; «előtted a küzdés, előtted a pálya». Ha élni akarunk, a politikai küzdelem terén kell magunknak szervezetet alkotnunk. Aki a fiaskótól fél, az menjen az útból; «Auguszt»-okra most nincs szükség; ez nem cirkusz, sem komédia; ide hősök kellene és nem gladiátorok.

A folytonos félelem és aggodalom úgyis fölér a lemondással. Ily érzelmek pedig sikert nem arathatnak. Ha fiatal lélekben jelentkeznek, fölérnek a májusi faggyal, mely minden hajtást leperzsel; ha érettebb lélekre borulnak, fölérnek a jégveréssel; utána kerges lesz a föld, kivész belőle a vetés s kifakad a dudva.

Különben pedig azt mondom: vegyük a liberalizmust is komolyba s lovagias ellenség-számba. A liberalizmus is, amennyiben elv és nem szenvedély, amennyiben igazságot akar szolgálni és nem közjót, vajjon gyáva megadásra számít-e? Nem akar-e harcban érvényesülni s nem lesz-e hálás oly ellenségnek, ki a jó ügy érdekében túlzásoktól visszariasztja? Argumentumokat argumentumok ellen, törekvést törekvés ellen! A küzdelem hevében, a gondolatok és nézetek összetűzésének őrlő munkájában képződik a «juste milieu» termékeny talaja, melyre reménységünk pálmáját ültetjük. Az elvi ellenkezés nem ellenségeskedés, nem szertelenség, hanem fontos és soha eléggé meg nem hálálható szolgálat, melyet nem azok teljesítenek, kik az igazságot megmondani félnek, hanem azok, kik nem félnek, mert jobban szeretik a hazát, mint siratják önkárukat.

Magyar stílus.

1899 máj. 14.

Szoktak-e fáradt emberek nagy alkotásokba belekapni? Teremnek-e gondolatzegény korszakokban eszmék? Van-e tartalom ott, hol minden az ürességnek iszonyú terhe alatt nyög? Van-e ott teremtvő életkedv, hol nyögés a nóta és panasz a szöveg hozzá?

Alig hiszem. Ilyen a mi korunk; fáradt, eszmeszegény, üres; mondjuk ki: dekadens korszak. Alkalmas-e az ilyen

kor új művészet megteremtésére, új irányok kijelölésére? alkalmas-e ez a vajúdo szociális, erkölcsi állapot nagy eszméknek foganatosítására? Bizonyára nem.

Ne mondjuk, hogy feketén látunk, hogy pesszimisták vagyunk. Beszéljünk józanul. Vannak-e a művelődés-történelemben fáradt korszakok? Igen, vannak; azoknak szomorú sorsa a bomlás s nem az alkotás; útjuk a züllés, irányuk a hanyatlás, míg végre beáll a folyamatba a keresztény, újjáalkotó eszme s az erkölcsi megifjodás. Társadalmunkban a keresztény élet éltető sugara még nem képes áttörni az elfogultság ködgomolyain; jőtevé melege még nem bír életet kiváltani az erkölcsi és vallási közönybe fagyott szívekben; azért az a többi eszme is, melyet a regeneráció nagy művével megbíznak, tehetetlen próbálkozásba öli magát; s az élet hanyatlásának s az erkölcsi züllésnek megakasztására segítségül hívott mentő is, a művészet, tört szárnyakkal fogja elhagyni sikertelen erőlködéseinek színhelyét. Mélyen meg vagyunk győződve arról, hogy ez a művészeti «rumli» is, melyet fölhevült s exaltált idealisták jelenleg Magyarországon végeznek, a szép szavaknak s a szecesszionista szörnyalkotásoknak izgalmas benyomásaival együtt eltűnik, s helyébe lép a kimerült idegesség, s egy újabb csalódással gazdagabb lemondás.

Hiába, a dekadencia nem alkot, nem teremt sehol semmit.

Ez a különös, idegenszerű szó ez időszerint népszerű lett, s a hozzácsatolt gondolat immár közérzést jelent: szomorú, melankólikus érzést, tehetetlen megadást, lefegyverző passzivitást. Hogy közérzéssé lett, látni való abból, hogy milliók lelkében mint folytonos, zűrzavaros benyomás képződik, s végre szomorú öntudattá fejlődik.

Dekadencia annyi, mint hanyatlás. A közősz ezt a fogalmat csatolta a szóhoz, s a fogalom eleven élet.

Azaz hogy nem élet, hanem hanyatlás, bomlás, züllés. E fölfogáshoz szegődik az a gondolat is, hogy ez a folyamat szükségyszerű, mint őszkor a levél-hullás; s megszáll valami bánatos érzés, valami melankólia, mely a képtelenség s a tehetetlenség passzivitásába süllyeszti azokat is, kik a dekadenciában semmi vonzót, vigasztalót nem látnak, kik szeretnének ellene tenni, de a természetszerű, szükséges folyamatokkal birokra nem kelhetvén, jobb időkre hagyják buzgalmas kiindulásukat.

A dekadenciáért lelkesülni nem lehet.. Csak hiszterikus teremtetések szuggerálhatják magukat bele valaminemű bete-

ges elragadtatásba. A vértelenség, a vérszegénység az élet ideálja nem lehet, s egy új művészeti korszak keveset ígér, melynek premiumos képe Maeterlinck hét vérszegény királykisasszonya.

Aki józan eszét erős, természetes idegzetnek alapján őrzi és megóvta, az tudja, hogy a dekadencia tünetei nagy, lelki betegségekre utalnak ; tudja, hogy végső érlüktetései, deliriumai egy haldokló kultúrePOCHÁNAK ; tudja, hogy a vég ezek után nincs messze, aminthogy biztosan tudja azt is, hogy a dekadens művészetekkel úzott izgatások az életszikrának végső föllobbanásaihoz, utolsó kitüzesedéseihez hasonlítanak ; a föllobbanások és kitüzesedések után beáll az éj, melynek egén az örök, keresztény gondolatok és példák új hajnalokként, új napokként hasadhatnak.

Eszme kell tehát ; igaz, örök, meleg eszme ; eszmék nélkül a hőroszból cézári gladiator válik, kinél a győzelem csak gyilkolásban áll. Nem a művészet adja az eszmét, de az eszme öltözködik művészetbe ; a lelkesülés olvasztja a színt, mint az áhitat az arcra a pirt. S mert ez a főséges, éltető eszme hiányzik, mert ez a meleg bensőséges érzelem nincs meg, azért azután dekadens a művészet is. A toll borzas és piszkos ; gonosz démon ül rajta, vastagon fog s csúf fekete harmatot bocsát az eszmék virágaira, mint egy csúnya bogár ; a vész csorba, síklík, kibicsaklik ; amilyen meztelen az élete, olyan meztelen minden alkotása ; az ecset szétmállik, szórt bocsát ; vonásai mint a meszelőé, néhol megakad s kék, lila, vörhenyes, képtelen szín-foltokat kanyarít a vászonra. Ezekhez a művészetekhez csatlakozik az a had, mely nem vésővel, sem ecsettel, hanem bicskával, törrel, dinamit-patrónnal elégíti ki a dekadenciának egészségtelen ösztönét ; vannak végül, kik szédelgős spekulációba vagy féktelen nemi életbe fojtják a századvégi életunalmat.

A dekadens művészet sem nem adhat, sem nem szolgálhat eszmét. Lelkesülni nem tud ; nem is fiatal, hanem életunt. Újat nem adhat, csak századvégit. Hangulatokat hajhász, s nagyra van vele, ha a zöld füvet cinóber-vörösre festheti. Ha reményeinknek új hajnalt akarnánk festeni, nem bíznók a dekadens művészetre : épügy ha eszméknek termékenyebb talajt, jobb jövőt akarunk biztosítani, ne forduljunk oly mozgalomhoz, mely üres formákkal s beteges irányzatokkal kísért köztünk. Teremtsünk hitben erős, tiszta erkölcsű, jó módú nemzeti életet, akkor a művészetnek eszméje is, kenyere is lesz.

Város-hiány.

1899 máj. 28.

Multkor Komáromban szálltam föl a rendkívül népes bécsi, azaz hogy budapesti hajóra. Jókedvű, német társaság állt a födélzetén s ostromolta látócsöveivel Komáromot. «Hát ez az a híres Komárom — mondá nevetve az egyik — hisz itt nincs mit nézni.» S valóban, ha várost akartak látni, azt itt se láthattak; a dísztelen, poros, piszkos Dunaparton olyan — Verebélyre, Ipolyságra emlékeztető házsor képviseli Komáromnak városszerűségét; abból pedig, ami a mögött rejtőzik, csak a Szent András-templomnak éktelenül ellapuló szörnyhátát látni. Nem haragudtam a német kritikusokra; nekik volt volna okuk haragudni. Hajókáztak több órán át s nem láttak mást, mint melankólikus füzéseket és szakadó partokat, itt-ott cégéres ökröt, amely viszont az eseményszámba menő bécsi hajót nézte. Pozsonytól Budapestig nem látnak várost; s azontúl van ám csak az igazi magyar világ: Adony, Ercsi, Apostag, Szalk, Földvár, Paks ijesztenek a partokon, s a Duna úgy hömpölyög, akárcsak a Laplata folyam.

Nekünk ez föl se tűnik. Pedig magában véve ez nagyon is föltűnő dolog. Az idegenek bárhonnan jönnek az országba, akár Pozsony, Ruttká, Homonna vagy Csáktornya felől, akár vizen, akár szárazon, kinézhetik a szemüket, míg valami városfelét látnak. Látnak kalászos határokat, erdőkoszorús, máshol pedig már nagyon is letarolt lejtőket, de várost nem igen. Egy-kettő, Trencsén, Kassa, Losonc, Miskolc, Nagykanizsa még csak találkozik, de különbet nem esznek.

Egy yankee-ről olvastam, hogy Ruttká felől Budapestre utazván, sokáig szótlan gondolkodásba merülve szemlélte Salgó romjait, a Mátrának ma már nem egy helyt letarolt lejtőit, Isaszeg határát s mindazt, ami elébe tárult. Aztán, mikor a vonat közeledett Budapesthez, a fél napi út tapasztalatait összegezve, fölállt s kifejezte azt a nézetét, hogy különös ország ez a mienk, *amelyben nincsenek városok!*

S ahol városok nincsenek, ott nincs tudomány, művészet, ipar; ott nincs fejlettebb vagyonosodás; ott a nemzet testében hiányzanak a szellemi életnek idegközpontjai; lomhán, lanyhán folyik szét ereje; az olyan ország, amelyben városok nincsenek, kolóniája lesz idegen, városokkal bíró országnak. Vidéke lesz azoknak a német, angol, amerikai városoknak,

amelyeknek gyártmányaival él. Ha idegen városoknak adófizető vidéke lenni tovább nem akarunk, magunknak kell városokat alkotnunk.

Ez a bölcsesség a nemzetgazdaság ábécéje.

Iparkodtunk is e részben az utóbbi időkben valamire jutni; adómentességgel, építkezésekkel közrehatottunk, hogy városaink legyenek. Ipartelepek létesültek; Miskolc, Szolnok, Arad, Győr, Szombathely szépen haladt; de mi ez mind a nyugateurópai városokhoz képest! Aki az ő mértékükkel jönne ide s arról akarná leolvasni a gazdasági haladást s a vagyonosodás fokait, az ugyan kegyetlen ítéletet mondana rólunk s alighanem kiszorítaná a Kárpátok kereteiben pompázó országot az ipari Európából.

A haladás útja tehát a városok feljesztése lévén, azon kell járnunk. E részben versenyre is kell kelniünk, birokra, de csak úgy, mint testvérek szoktak. Budapest egyoldalú emelése s a vidéki városoknak tervszerű nagy elhanyagoltatása azonban már nem testvéri, hanem legalább is mostoha elbánás. Hasonlóképp valami észszerű méltatlankodás szállja meg lelkünket, hogy elmaradásunk esetleg protekcióknak s előnyös helyzetünk ki nem használásának tulajdonítandó. Ha például látjuk, hogy a komáromi szigeten a Klapka-tölgy körül a «Magyar Folyam- és Tengerhajózási Társaság» hajógyárat épít; ha látjuk, hogy mellette a Kis-Duna kikotorva, téli kikötőnek van berendezve; bizony akkor el nem fojthatjuk magunkban a gondolatot, hogy annak nálunk, a meleg forrásoktól még keményebb télen sem befagyó Kis-Dunánk alkalmasabb helye volna; hozzájárulna örömünk teljességéhez az is, hogy a Kis-Dunát kikotorják s partjait kiköveznék.

De félre vérmes álmok, melyek azzal kecsegtetnek, hogy ős Esztergom valamikor városodási kiindulásokat vehetne. Mi szegény emberek vagyunk, s ami pénzünk van, azt a strázsahegyi üveghutába fektettük; ott majd fűjnek nekünk érte üveget; azaz, hogy a pénzt már elfűjták s az üveget lefűjták. Mindennek dacára mégis reméljük, hogy városaink szegénysége s a reánk erőszakolt, kikerülhetetlen küszködés alkalmas iskolát nyit a városokat nem szerető magyar népnek, ahol megtanulhatja, hogy boldogulásának fészke nem a vályogos falu, hanem az iparos város.

Találkozók.

1899 júl. 9.

Tíz-, huszonöt-, harmincéves találkozók hozzák e napokban városunkba gimnáziumunknak, illetőleg szemináriumunknak régi nemzedékeit. Vannak természetesen közöttük, kiknek haját az életkor dere megeste; vannak, kiknek fejét az élet gondja fényesre csiszolta; eljöttek, hogy ifjúságuk emlékein fölviduljanak s a legőszintébb diákbárság érzelmeinek áldozzanak.

Kellemes napok ezek nekik, s úgy látszik, kimondhatjuk, hogy e találkozóknak erkölcsi kihatásuk is van.

Az élet ekéje ugyanis nemcsak barázdákat, de örvényeket is szakít; éket ver a régen volt egyérműiek közé; elidegeníti még egy anyának fiait is, s akik régen pajtások voltak, azok más-más elveknek s az életnek visszas behatásai alatt gyakran ellenségekké válnak. Pedig minél több idegenkedő s ellenségeskedő ember van egy társadalomban, annál gyengébb az; s minél több szakadás, széthúzás, meghasonlás tarkítja az életet, annál végzetesebb a társadalom sorsa. A társadalom is szervezet; egy szervezetben egy léleknek kell lennie, mely akkor van meg, ha a társadalom tagjai egynek érzik magukat az elvek, a nézetek, a törekvések harmóniájában.

A magyar társadalom úgy össze-vissza van tördelve, mint száraz időben a megcserepedett agyag. Minden darabja külön áll, mindegyik széleit gondosan fölhaltja, s maga köré sötét árkot von. Osztályok, rangok, hivatalok, állások, családok, körök, csupa ily megcserepedett diribdarabok; ha köszöntik egymást, akkor nagyon jól van; ez a nonpluszultája a barátságnak; különben pedig a kutya és macska kölcsönös bizalmasságával gyanakodva, idegenkedve kerülgetik egymást. Összetartás kevés van közöttünk, — régi széthúzás lévén örökségünk. Hiúság, önteltség, urhatnamság űz csúfot belőlünk. Hozzájárult az utolsó évek politikai basáskodása, mely még inkább össze-vissza hanyta-vetette az embereket; a komizság ragadós lett; koncert vérebnak állt be a koma s közönséges útonállónak a jog, törvény s igazság útján a régi puszipajtás. Szánalmasan nézhette a nemesebb érzelmű ember e természetes fejlődést, mely nemcsak politikai pártokat, de társadalmi szakadásokat is teremtett.

E bitang szellemet már lefűjták, a szél elvitte a dögvész

levegőt; a nemtelen, kötelesség-feledett pajtások pedig gondolkozhatnak s penitenciát tarthatnak bűneik fölött. Azalatt pedig a társadalom is megteszi a magáét; a gyűlöletes szakadásokat kiküszöböli; az ellentétes érdekeket kiegyenlíti; az embereket elveik sérelme nélkül a társadalmi érintkezésben egymáshoz közelebb hozza, egymás iránt méltányosságra, kíméletre neveli.

E találkozókban is ezt a fontos érdekét látjuk szerencsésen képviselve.

A kölcsönös érintkezésben az osztály, állás, hivatás különbségei elsimulnak; a prelátus, az ügyész, a mérnök, a lelkész, az ügyvéd, a tanár a régi diákegyenlőség talaján találkoznak. Érdekeiket elfelejtik s érzelmeikre hallgatnak: a barátság, jóindulat, a kölcsönös megértés és becsülés érzelmeire. S ha szétmennek, hazaviszik az összetartozás érzetét. Az érdektelen barátság nemes indulata kíséri őket azután ott is, hol érdekeiket szolgálják; ott is, hol az élet gyakran ellentétbe állítja őket egymással; egy karaj kenyérért a vér vízzé nem válik, s a kölcsönös jóindulat az ellentéteket is kiegyenlíteni segíti; ez ezeknek a találkozóknak pszichológiája.

No és az erkölcs- s műveltség-történész tán a társadalmi hangnak finomodására is fog e találkozók népes, látogatott voltából következtethetni. Sokféle más-más irányú ember szívélyes találkozását csak magasabb műveltségi fok teheti lehetővé. Durva tónus sokakat elijeszt, többeket elkedvetlenít, kevesebbeket mulattat. Voltak idők, midőn férfitársaságokban, melyekből a hölgyek ki voltak zárva, az erkölcs képviselője ugyancsak nem érezhette magát jól, s éles, rikító ellentétet látott a környezet s azon ruha közt, melyet ő visel, ha ugyan az a ruha nem üresfejú s sívárszívú figurát, hanem öntudatos, elvhű embert takart. Figura senki sem akar lenni; s az csak becsületére válik, ha nem akar az lenni. A jellemnek is van légköre, levegője, melyet beszív; ez a légkör a környezetnek szelleme; s ha a légkör bűdös, bocsánat, ne vegye nekem rossz néven senki, ha otthagynom, még azon gyanunak terhe alatt is, hogy a társas világnak ellensége vagyok. Dehogy vagyok; sem a laikust nem gyűlölöm, sem a papot nem kedvelem elfogultan, érdemen kívül, hanem a nyers, durva, erkölcstelen tempót kerülöm akár frakkban, akár reverendában kerüljön szemem elé.

Hála Istennek, hogy ez idők már a mult szemfödője alá bujnak, s a társadalmi tisztesség, a művelt, erkölcsös tónus

laza társadalmunknak egységesítő lelkévé válik, mely lehetővé teszi a szívélyes érintkezést s biztosítja hazában s egyházban az összetartást.

Az ütött-kopott paraszt.

1899 júl. 23.

Nem tudom miért botráncoznak annyit írók és nem írók Mocsai miatt? Hát oly meglepő, oly elképzelhetetlen és idegenszerű ez az eset szép Magyarországon? Botráncozni csak azok botráncozhatnak, akik nem gondolkoznak s akik a tünetekből a szellemre, a közbeszédből a tetre, a közhangulatból a viseletre nem következtetnek ; de akik nyílt szemmel s figyelő ésszel járnak az utcán, vasúton, vendéglőben, azoknak Mocsai csak típus, csak kitevője annak a közérzésnek, mely a kabátos Magyarország nagy részét mételyezi ; azoknak Mocsai csak föl pattanó fekély, mely a magyar társadalmi élet belső bajait nyilvánosságra hozza.

Ez a közszellem, ez a mételyes érzés a rendiség szelleme. Magyarországon a rendiség szelleme még teljes virágzásban van, ami az úr és paraszt ellentétét illeti. E részben nálunk a 48 előtti idők folytatódnak, nem ugyan a papíron s a törvény-paragrafusokban, hanem a társadalmi osztályok érzésében. A régi határvonal az úr és paraszt közt még ma is meg van húzva, még pedig nem arra nézve, hogy az egyik kabátban, a másik lajbliban vagy szűrben jár, hanem arra nézve, hogy az úr a parasztot nem nézi egész embernek, annál kevésbé testvérnek, hanem régi, alkotmányias fölfogásban félmarhának.

Ne botráncozzunk meg ezen az őszinte beszéden, hanem merjük szóba foglalni a tényeket.

Ahol megfordultam e napokban vasúton, utcán, hajón s a mocsai esetről folyt a szóbeszéd, ott az «urak» csak per «kutya paraszt», «huncut paraszt», «gaznép» beszéltek ; «miért nem fogták be a száját egy százassal» s más effélék kockáztattak. Mindenki elítéli a mocsai esetet, de elítéli-e a közérzést is, mely ezt a mocsai esetet műveltségünk kirakatába «pièce de résistance»-ul kitette? Ha valakinek az Isten erdővédi méltóságig vagy pláne zsandárságig föl vitte a dolgát, tud-e az más hangon beszélni a népről, mint kutya paraszt, rongy paraszt? Az úgy látszik, itt minálunk a műveltséghez tartozik. Megvetés és utálat a nép iránt — ez jellemzi az érzést ; kegyetlenség, szívzetlenség adja a tempót, önkény,

erőszak, basáskodás sugalmazza a közigazgatást. Finnyás, kényes, duzzogó úrhatnamság áll a koplaló, szegény, elnyűtt paraszttal szemben !

Részvétet, leereszkedést, szánalmat az elhagyatott s elmaradt nép iránt csak kevesekben találhatunk ; ahol jóakarat jelentkezik egyik-másik nemesen érző, művelt emberben, azt a nép nyers, durva viselkedése s az elnyomásban dúsan tenyésző bűnei hamar kimerítik. A társadalom vezető osztályai pedig nem ébrednek annak öntudatára, hogy nekik a népet emelniök, gyámolítaniok kellene, s a tényleg fönnálló úr kitöltését nem a népnek hozzájuk való közeledésétől, hanem az ő leereszkedésüktől a néphez kellene várniok.

A baj tárgyi oka a nép alacsony kultúrájában fekszik, s mentségül is a bárdolatlan nép nyersességét lehetne fölhozni, mely a szivtelen, kegyetlen bánásmód befolyása által bűntermő fészekké lesz. A paraszt az úri gőg behatása alatt ketszínű, ravasz, álnok, bizalmatlan teherhordóvá fejlik, kiben a kegyetlen szegénység s a vigasztalan sors, mely a boldogulás reményét is elveszi tőle, minden eszmét kiöl.

De mentség-e ez? ! A posványt senki sem okozza, hogy féreg, béka, kígyó terem meg benne ; az elmaradt népet se okozza senki, hogy ravasz és álnok. A posványt le kell csapolni, ki kell szárítani, s akkor a dudva helyén arany-kalász reng majd : a nép lelkét is ki kell művelni, alacsony kultúrfokát föl kell emelni, a törvény betűjét az életbe kell átültetni, akkor az «imádott haza» s a «főlséges nép és nemzet» nem lesz álnok farizeizmus, akkor a nemzetért lángoló szóonokok nem lesznek privilegizált hazug-cigányok, s a váll-vetett munka az igazi kultúra jótéteményeiben részesíti majd a szegény, elnyomott elaljasodó-félben lévő népet !

Míg ezt meg nem tesszük, addig Ázsiából ki nem jövünk. Az úr és paraszt közti nagy úr az ázsiai kényúr- s rabszolga-államokra emlékeztet ; alacsony műveltségi fokra s a nemzetállam fogalmának teljes hiányára vall ; s valamint ott, úgy nálunk is főleg az állami s megyei adminisztráció személyzetén verődött ki. Tisztelet a kivételeknek, de hiszen országvilág tudja, hogy korrumpáló rendszereknek végrehajtó közegei csak gyászos szerepet játszhatnak ; szivtelenség a kegyetlenségig, könyörületlenség a basáskodásig, jogállam önkénnyel, káromkodással, pofonokkal garnirozva, s vele szemben a paraszt a szegénységnek Kun László-szekere elé fogva, s a megsemmisülésig három rétre hajtva — ez a magyar adminisztráció képe. Nem hasonlít-e ez inkább az orosz kan-

csukához s a szegény muzsikhoz, mint a művelt nyugat politikai egyenlőségéhez s testvériségéhez?!

De a közförlháborodás, mely a mocsai galantuomokat érte, majd öntudatra ébreszti a közérzést is, nemcsak annyiban, hogy a vétkes tisztviselők példás megbüntetését követeli, de inkább annyiban, hogy az ily eljárásnak penészfonalát saját viseletéből és érzéséből kiirtja.

Komoly munkásság.

1899 nov. 5.

Végre tehát a bajok nyitjára jutottunk, midőn Széll Kálmánnal fölismertük, hogy boldogulásunk akadályai nem annyira az intézményekben, mint inkább az emberekben rejlenek, s hogy következőleg előbb az embereket kellene megreformálnunk, mielőtt az intézményekkel bajlódnánk. «Embert keresek» — ez lesz a nemzeti reform jeligéje; naplopóból, törvényalkotóból és törvényelcsavaróból, lelkiismeretlen érdek-szolgából van elég; de az igazi embermagból kevés.

Annyi bizonyos, hogy rossz intézménynél rosszabb az erkölcstelen, jellemtelen ember; mert derék emberek kezében a hiányos intézmények sem ártanak sokat; semmiháziak pedig a legjobb intézményeket is kiforgatják. Amilyen széles az élet, olyan általános ez igazságnak a beigazulása, akár mely terére tekintünk az emberi tevékenységnek. Itt van pl. a szociális kérdés: ezt ugyan meg nem oldjuk, ha az embert szociálissá, erényessé nem tesszük; itt a politikának átgázolhatlan útvesztői: ezekből ki nem bontakozunk, ha az emberrel a közérdeket saját részleges érdekei fölött és azok ellen meg nem szeretettjük; amott látjuk, hogy a közigazgatás a vesztetetésnek s paragrafus-elcsavarásnak alkotmányos játéka válik, ha meg nem győződünk arról, hogy egészséges közmorál nem lehetséges tiszta erkölcsű magánélet nélkül; végül szomorúan tapasztaljuk, hogy a tudományos műveltség is a huncutságnak és alávalóságnak raffinériájává válik, ha nem nevel erőteljes, tiszta életű fiatalságot, ha nem teszi az embert jellemessé s önmegtagadóvá s nem tüzi legmagasbra, az élet koronájául a sokat emlegetett s mindenütt nélkülözött ideált.

Az erkölcsi elzúllás veszedelme azonban nem mindenkit fenyeget egy s ugyanazon oldalról, s a nemzetek is sajátos jellemük szerint más-más irányban térnek a hanyatlás út-

jaira. A magyar népnél az erkölcselenség legégetőbb sebe a szellemi renyheségben, a szellemi komoly munkának hiányában jelentkezik. Sehol sincs nálunk komoly munkásság, akár a tudomány, akár az erkölcsi vagy az egyházi élet terén. Azért az életnek nálunk nincs mélysége, azért nincs idealizmusunk. Nálunk eszmék nem születnek; a gondolatok csak importált kultúrcikkek; találmányaink nincsenek; a gazdasági munka úttörői sem gyarapították semmiféle vívmánnyal a nemzeti dicsőséget; talán az egyetlen, ami e tekintetben fölhozható, a gőzmalmok őrle szerkezetén eszközölt javítás, mely a magyar lisztipar fensőbbiségét évek során át biztosította s jövedelmezőségét emelte.

Mindennek oka a komoly szellemi munka hiánya. Pedig, ahol az hiányzik, ott nincs mély behatolás a dolgokba; ahol az hiányzik, ott a nagy problémák egyáltalában nem parancsolnak tiszteletet; ott hiányzik az eszmékbe vetett hit a hozzájuk való ragaszkodás s az értük való áldozatkészség. Legtalálókban jellemzi előttem e tunya lelkiületet az az intelligens úriember, ki, miután a szociális kérdéstről beszélgettünk, az eszmecsere eredményét e kijelentésben foglalta össze: «Tudja fene, mi lesz még».

Ez ázsiai fölfogás beleavasodott a magyar nép százados passzivitásába és szellemi tétlenségébe s kifejezést nyert a magyar dzsentriben, a nemzetnek szerepvívó osztályában, mely kitartó, szívós munkáért sohasem lelkesült, de élvezni, mulatni annál jobban tudott, s mely az idők munka-társadalmában csak bomlásával, ritkuló tehetségeivel, tömeges pusztulásával s a hatalom eszközeinek kiméletlen s erkölcs-telen kihasználásával tüntet.

Aki szintén igen keveset dolgozott egy életrevaló nemzetnek s az igazi demokráciának megteremtésében, az a papság. Az egyház a maga sine-curáiban híven képviseli a magyar dzsentri-társadalom szellemét. A «nagy többség anyagi jólétben s a magasabb társadalmi állással járó reputáción kívül egyébire nem vágy. Azt nem akarja észre sem venni, hogy a terjedő skepszis, a materializmus elhatalmasodása és a hanyatló társadalmakban felszínre kerülő irányzat, mely csak a — fájdalom — veszteségek és erőfeszítések nélkül teljesíthető kötelességeket vállalja el, aláássa azokat az alapokat is, melyeken a papság vagyoni helyzete és a tett nagy szolgálatok elismerése gyanánt adott becsülés nyugszik» — így ír Bernát István «A változások küszöbén» című röpiratában.

A legtöbb egyházi mozgalom nálunk csak a közjogi téren

jelentkezik ; harcolunk az iskolákért, a házasságért papíron, de az intézmények erkölcsi hatalmát és tartalmát nem érvényesítjük. Hogy volna lehetséges különben az, hogy a XIX. század végén az iskolákért hadakozó egyház meggyeszte nem katechizál, hogy iskoláinak igazgatói évszámra az iskola felé sem mennek, s tanfelügyelők e nehéz tisztelet sok esetben teljesíteni egyáltalában nem képesek?

Ime, ez is egy lap a hazugság kultuszában ; a régi fari-zeizmus új kiadása.

Komoly munkásságot kellene megindítanunk, alkalmas intézmények és központok teremtése által. Azokba bele kell állania a papságnak s a komoly munkára kedvet mutató világiaknak. Egy keveset mozog már a föld a szövetkezetekben, de különben még általános a régi «nem dolgozom»-divat. Az egyház sincs öntudatában a munka kötelességének, s ez az érzet egyre vész, minél magasabbra hágunk méltóságainak lépcsőjén. Pesten sok intézmény létesül a karitatív tevékenység terén ; ezek nem az egyházéi, hanem a filantrópiáé. Sokféle központ létesül a törekvések terén ; de nálunk úgy van, hogy az egyháziaknak vannak fényes házaik Pesten, de az egyházi karitatív egyesületi életnek nincsen kunyhója sem. A katechéta-ház, ez a rendkívül fontos intézmény vajúdik ; a katolikus karitatív intézményeknek nincs sem gerincük, sem központjuk ; az egyesek buzgalmukban megszakadnak, de az illetékes körökhöz még nem hatolt fel a szenvedők panasza ; akik pedig szintén beállnának a hámba rendezett viszonyok közt, azok most nem éreznek hivatást a komoly kilépésre és úttörésre s következőleg kávéházakban, orfeumokban, koncerteken, vadászatokon, zsurokon mutatják be életszerűségüket s a hagyományos szellemtelenségnek meg nem gyöngült divatját.

Annyi bizonyos, hogy munka nélkül társadalom, kivált a munka-társadalmak korában meg nem él, s következőleg, amely társadalmi intézmények vagy osztályok vagy kasztok, vagy nevezzük bárminek, a régi dologtalan trhánságnak mentsváraiban gondolják biztosítani s fönntartani kivált-ságos állásukat, azok fényesen kimutatják, hogy az idők járását nem értik, s ha nem akarják végleg lejárni magukat, kénytelenek a munka terére lépni. Ez a magyar közélet reformjának első paragrafusa.

A polgárok mestere.

1899 nov. 26.

Az esztergomi polgármester-választásnak nem épen nagy izgalmai és ünnepélyei immár elcsitultak ; a város hivatalos gépezete ismét nyélbe van ütve ; a közbizodalom az olaj azon a gépen ; a lelkesülés a tűz és gőz abban a kazánban s a polgármester a lendítőkerék rajta. Új, fényes és súlyos lendítőkeréket kapott a városi gépezet az új polgármesterben, s hogy nem fog megrozsdásodni, arról gondoskodik a földadatok nagy halmaza, melyeknek megoldása és földolgozása reá vár, meg a munkakedv, mert nemcsak új seprők sepernek jól, de új, olajozott fűtött gépek is jól dolgoznak.

Föl is van srófolva a várakozás, s a közbizalom reményteljesen néz a jövőbe. Nem mondhatná meg ugyan, hogy tulajdonkép mit vár, de a függő kölcsön rendezése, meg a fölruztatott nagy községi adónak csökkentése, a gazdasági közérdekek fölkarolása, a szegényedő polgárságnak istápolása, a községi szociális politikának előtérbe állítása, meg sok más tarka kép játszik a képzelet novemberi kódében s bizonyásgúl szolgál az emberi természet jóságos irányzata mellett, mely a lehetetlenséget is megálmodja s a képtelenségek országából is lehozza mindazt a sok meleg színt, mellyel sorsát enyhíteni s jövőjének biztatóbb képét megfesteni reméli.

Méltán emlegetem a képtelenségek országát. Ha az esztergomi polgár a százpercentes községi pótagónak rövid idő múlva való leszállításáról álmodozik s a tehetséges polgármester nevéhez fűzi ebbeli reményeit, vajjon nem a képtelenségek tája felé poroszkál-e? Az adósság megvan, azt meg kell fizetni ; azon sem tehetség, sem buzgalom, sem ügyszeretet nem változtat, s ép azért ez állapotoknak gyors eltűnését senkitől sem várhatjuk, s azoknak lassú megváltoztatását senki nyakába mint hanyagságot nem varrhatjuk. De azt az egyet már nem a képtelenségek, hanem a legvitalisabb érdekek s a legégetőbb szükségletek közé soroljuk méltán, hogy emeljük népünket, szervezzük tengődő, meghasonlott kisiparunkat, szerezzünk ennek munkát, annak kereseti forrást, hogy megleglje azt a sok garast, mely az életen kívül az adóra kell. Legyen a sok adóssághoz mód, azokat fizetni ; ez az igazi polgármesterség !

Ehhez kell a közérdekek fennkölt fölfogása, melyet a polgárság első sorban a polgárok mesterében keres.

A mi városunk teng, nemcsak azért, mert nincs elég nagy vidéke ; nemcsak azért, mert a közeli Pest sorvasztja ; nemcsak azért, mert hét országra szóló pechje van, romokat épít s rosszul számít, hanem azért teng, mert a közérdekek fennköltebb felfogása nélkül képes élni, s az ilyen élet csak tengés lehet. A közérdekek fennköltebb fölfogása nélkül a közélet köre is fokozottabban szűkebbre szorul, színvonala pedig leszáll s az egésznek süllyedése magával rántja az egyeseket, kik azután a közérdekkel fölhagyva, magánkörökbe vagy családjukba vonulnak vissza. Ez a visszavonulás kiszáritja a forrást, mely egyedül éltethetné az igazi polgárt, a köznek élő, a köznek érdekeit melegen szíven hordozó embert, s lehetetlenné teszi a nehéz föladatoknak megoldását.

Legyen a közérdekek fennköltebb fölfogásában s e fölfogás elterjesztésében a polgárok mestere : a polgármester.

Ezt nem a papir teszi, a bürokrácia nem érti ; a bürokrácia a kancsukát kalamárissal pótolja, de a pótlék oly rossz s oly tehetetlen, mint az eredeti szer.

Sok elfoglaltság sem teszi ; tele lehet valakinek mind a két keze munkával ; lóthat-futhat, fújhat, verejtékezhethet, reprezentálhat, dikciózhat napszámba ; ez a napszám nem gyümölcöző munka.

Eszméi, szelleme, erénye, áldozatkészsége által kell fogékonnyá tennie a szíveket ; megmozgatnia a keresetet nyújtó vállalatokat ; összpontosítani és szerveznie a társadalom alsóbb s nagyon széthúzó elemeit saját érdekeik óvására és előmozdítására. E célból el kell hengerítenie a haladás útjából a köveket. Minden társadalmi rétegben vannak hatalmaskodó emberek, kik tényleg dominálnak, nem eszük, de szájuk révén, azaz, hogy talán még annak révén sem, hanem valamiféle szájról-szájra adott s kellőleg meg nem okolt fensőbbiség révén ; ezek elnyomnak másokat s visszavonulásra készítetnek több jó, de duzzogó elemet. Olyanok ezek, mint a Lázkereszt-szikla faláról lezuhant s az út közepén fekvő kövek, csak arra valók, hogy a közlekedés elakadjon rajtuk. A polgárok mestere ez akadékokat eltakarítja az útból.

Érintkezése, közeledése által a távolfekvő s szívesen elvonuló elemeket közelebb hozza egymáshoz, kivált azokat, kik mivel magasabban állanak vagy laknak, szívesen elvonulnak s alig veszik észre, hogy Esztergomban s nem a Búbánati völgy magános lejtőin laknak. E széthúzó elemeknek mestere legyen a polgármester, s tanítsa őket polgárságra, vagyis közéletre. Polgár az, ki a köznek életét éli ; legyen az élet

több mint adófizetés ; mert ha a közhöz való viszonyunk csak az adókényszer jegye s a végrehajtó komasága alatt áll : akkor okvetlenül sok szegénysorsú polgártársra nézve eldugul a kereset forrása, s a közérdek hiánya miatt sok oly vállalat nem fog létesülni, mely százaknak enyhet s emberhez méltóbb boldogulást biztosítana.

A novemberi ködben gomolygó őszi remények helyébe állítsák föl ezt vezető programmpontul : Legyen a közérdek az első kötelesség, s a polgármester ez irányzatnak városunkban mestere.

Méreg és ellenszer.

1899 dec. 3.

Mióta a vidéki közigazgatások hazafias mozgalma megindult, hogy a mindinkább elharapódzó iszákosságnak gátat vessenek, s a korcsmákra, mint az erkölcstelenség s a népelzüllés kiváltságos fekélyeire fordult a közfigyelem : senki sem veheti túlbuzgóságnak vagy beteges finnyásságnak azt, ha komolyan hozzálatunk a mértékletességi egyletek alakításához.

Az ilyen beszédre eddig egy-egy elnyujtott «ó», vagy a világbölcseiség fölényével megcsinált mosoly volt a felelet : «Mit, Magyarországon mértékletességi egylet? nem való az nekünk ! A mi népünk képtelen arra ; az ének is azt mondja : addig iszom, míg a világ világ lesz» ; s más efféle kifogással elütötték a komoly szót. De mióta az iszákosság szenvedélye egyre jobban pusztít s a rendészeti kihágások számát ezrekre rügyja ; mióta a legelső s legjövedelmezőbb cikk Magyarországon a pálinka, melyen az állam gazdagszik s a zsidó korcsmáros népeket kisajátít ; mióta a pálinka-butykos az a lombik, melyben a hazai termést, földet, telket internacionális mozgó kincscé lehet olvasztani ; mióta a népszegényedésnek a regále-törvény szabadalmazott medret nyitott s azt a legerkölcstelenebb üzleti embereknek magyar királyi patent gyanánt juttatta : azóta a tehetetlenkedő nyafogásokra s a képtelenséggel való előmozdításokra a nép javát igazán szívükön hordozó emberek az egyedül találó felelettel szolgáltak, midőn a tettek mezejére léptek s a *Keresztény mértékletesség társulatait* megalakították.

Ez a tett a legékesszólóbb beszéd, fönséges mozgalom, valóságos kereszties hadjárat.

A társulat célja a mértékletenség megakadályozása, a

részigítő italok, elsősorban a pálinka használatának kiirtása, vagy legalább a keresztény mértékletesség határai közé való szorítása által.

A társulat tagjai vagy egész életükre, vagy bizonyos időre kötelezik magukat, hogy a pálinkától tartózkodnak. Némelyek egész életükre mondanak le mindennemű szeszital használatáról, mások csak három évre; mások ismét azt ígérik, hogy egy s ugyanazon alkalommal a közönséges pálinkából egy decinél többet soha nem isznak. Gyermekesek s ifjak is kötelezik magukat a szülők engedélyével, hogy életük 16. évéig, minden bármi módon készített pálinkás italtól tartózkodnak, a bornál, sörnél a keresztény mértékletességet megtartják s a korcsmákat és más veszélyes helyeket és társaságokat kerülnek. Ezt az ígéretet ünnepélyesen az oltár előtt a nép jelenlétében teszik.

Ez a társulat ott, ahol meggyökeresedik, a népnevelésnek elsőrendű intézménye, s örök hálára kötelezi le magának nemcsak az enyészet torkából kiragadt embereket, hanem az egész társadalmat s a nemzetet. Jól van megalapozva: a hit, a lelkiismeret, a vallásos motívumok alapján, s jó helyre van állítva: az oltár mellé. A filozófok s a jajgató hazafiak az erkölcsi téren nem igen boldogulnak. Ahol sarkantyút kell beleépítenünk az erkölcstelenség árjába, ott a köveket a szentély falaiból kell szednünk.

Ne mondjuk: lehetetlenség ezt létesítenünk!

Már a törvényhatóságok rimánkodnak, mozgolódnak, rendelkeznek; s az első erkölcsi intézmény, az egyház, ölbe rakott kezekkel nézze a vészt? Már ethikai társulatok tartanak fölolvadásokat s rámutatnak arra, hogy a korcsmák mérgét a szövetkezés erkölcsi erejével kell elfojtanunk, s a legnagyobb erkölcsi hatalom intézői még nem indultak meg a rendelkezésre álló nagy erőknél akcióba vitelére? Ha csődöt is mond mozgalmunk, ha nem érünk célt, melyet a világ statisztikájának rovataira méltatna, még akkor is neki kell gyürkőznünk, s bele kell állnunk az erkölcsiségnek tátongó réseibe, hogy ne süsse ránk senki a tétlenség bélyegét s ne vádoljon érzéketlenséggel ott, hol a méreg lelkeket öl s nemzeteket tesz tönkre.

Különben az eddigi kísérletek nem oly reménytelenek, hogy a mértékletességi egyleteknek szebb jövőt ne jósolhatnánk. A tót népnél csodálatosan terjed az egylet, s oly örömmel karolják föl, hogy becsületükre válik. «Két helyen — írja erre valaki — hogy más hasonló eredményekről hallgassak, a korcsmásos fölmondta a regálét. Isten — ha szabad

azt mondanom — tüntetőleg vonja be az egyletbe, gyakran a legnagyobb részegeskedőket, s ép ezek tartják meg a legpontosabban fogadásukat.»

Mialatt pedig az egyik kézzel építjük népünk jólétének roskadozó falait, a másikkal vívjuk az igazság, jog és törvény harcait. Mert hiszen vannak törvények is, melyek legalább részben volnának hivatva az iszákosság métegyének elejét venni. Sürgessük tehát a közigazgatásokat, hogy vegyék figyelembe a kihágási törvény paragrafusait, melyek tiltják, hogy ittas vendéget akár befogadjon a korcsmáros, akár italt adjon neki. Sujsák büntetéssel azokat, kik a törvény s a szabályzat ellen vétének ; jelentsék fel őket visszaesés esetén a pénzügyi igazgatóságnál, hogy az italmérés jogát tőlük megvonja ; ne engedjék meg a szolgabírák vasárnapról-vasárnapra a délutáni táncmultságokat, melyek annyi kihágásnak s a nép elbetyárosodásának okai.

Ezenkívül pedig lesz dolgunk a törvényhozásban. Az államnak nem érdeke a nagy italmérési jövedék, ha azon a nép elszegényedik és tönkremegy. Ha nem szabad az erdőket levágni ; ha tilos a rablógazdálkodás a mezőn : vajjon észszerű-e s nem bűn-e a rablógazdálkodás az emberéletben ? Igaz, hogy az államnak pillanatnyi pénzügyi érdeke, hogy minél több ember minél többet igyék ; érdeke ez a rideg fiskalizmusnak, érdeke ez a rögtöni gazdagodási mániának ; de mit használ ez a gazdagodás, ha csakhamar a nép elszegényedése- és elzüllésére vezet, és ezáltal ép az adózási képesség is megcsappan ? ! Az állam rendelje alá a fiskalizmust a nemzetet boldogító s erősítő szociálpolitikának ; ez pedig elítéli a zsarolás bűnét: erdő, föld s még inkább emberélet ellen.

Búr-angol tanulságok.

1899 dec. 10.

Ne féljenek, uraim, ez nem búr-barát cikk ; nem is azért íródik, hogy Mafekinget fölszabadítsuk ; de azért írom, mert jól esik a lelkemnek, hogy az angolt kissé megpaskolják azok a nagy kalapos, holland-pipás búrok, kik nem parancsolnak egy félvilágnak, sem elsőrangú flottával nem rendelkeznek, hanem csak szántani, bagózni, no meg jól löni tudnak. Különbözik pedig a búrokhoz sincs közöm, s a holland-vas-kalaposságért sincs mit lelkesülnöm ; de az tetszik az egészben, hogy az a cinccinátusi erkölcsökben fölnevelkedett nép,

a búr, bízni tud magában, nem ijed meg a viláгурalkodó angol árnyékától, nem vonul meg a kisebb nemzeteknek túrt szegléjébe, hanem közreműködik a gondviselés tervében, melyben ki van pontozva s okosan meg van határozva, hogy a fák ne nőjenek az égbe.

Mindenütt úgy van az jól, ha a fák nem nőnek az égbe ; ha sehol sem nőnek az égbe, sem a politikában, sem a tudományban, sem a szellemi világ más irányzatában, sem az iparban, sem a kereskedelemben, még a divatban sem. Ez a gondviselés különös jótéteménye s az igazi haladás biztosítéka. Szabad, sokoldalú s általános haladás csak úgy s akkor lehet, ha sem a fa a bokrot, sem a tekintély a tehetséget, sem a hatalom az egyedet, sem a király a polgárt, sem a püspök a hívót el nem nyomja. «Licht und Luft», világosság és levegő kell a fejlődésnek. Az emberből úgysis könnyen majom lesz s még könnyebben gondolatlan szolgalelek, ki csodákat hajhász s hőroszok után eped, minél törpébb önmaga ; alázatos bámuló és hűséges utánzó is akad nemzetségünkben elég, ami különben két nem megvetendő s igen kényelmes élet-hivatás, melyben nem kell más, mint kenyér, melyet egyék, s szeg, melyre az eszét akassza az ember.

Igy azonban gondoskodott rólunk s igazi javunkról s az emberiség legnagyobb érdekeiről az Úr s alkalmas karambolokat rendez a nemzetek életében, hogy a hatalmast a közcsodálatnak s az uralomnak polcáról kissé lejjebb szállítsa, hogy presztizsét, mely a szellemi életre rá szokott ülni, kivált a kisebb nemzetek életére, akárcsak a szürke hamufelhő a Vezuvio lábának illatos olajfaerdőire, szétoszlassa, s ezáltal a nemzeteket sajátos szellemük s kultúrájuk kifejlesztésére segítse. Milyen csunya is volt az a francia paróka, meg térdnadrág, meg lebbentyűs frakk a mult században, s nem kevésbé csunya, ha most megint csak az elegáns, a sikkes, az észszerű és célszerű, ami spleenes és angolos, s nemcsak kutyáink és lovaink, de kertjeink is angolositatnak. Chateaubriand panaszkodik, hogy az ő korában Franciaországban csak az angolt s az angolost bámulták, míg ellenben Angliában a franciát nevelték, s ha a színpadon szerepelnie kellett valakinek francia szerepben, arra kis, vékony, cinegelábú, kecskeszakállú emberkét szemeltek ki, almaszínű frakkba öltöztették, hogy úgy nézzen ki, mint egy kiéhezett táncmester vagy egy facér fodrász ; orránál fogták s békát etettek vele. A nemzetek világában s szellemük térfoglalásában is van apály s dagály, s beláthatjuk, hogy ez nagyon jól van így.

Ennek az aranyelvnek kell érvényesülnie a tudományban is. Jó a tekintély, de csak akkor, ha éltet s nem üt agyon ; jó a tekintély, ha fejleszt s nem tesz szajkóvá ; ellenben ha a tekintély a non-plus-ultra, mely az utat elzárja, akkor a haladásnak valóságos akadályává válik. Hányszor tartotta föl a tekintély uralma a tudomány haladását ; jól mondja P. Braun S. J., hogy örvidenünk kell, ha a régi nagy tekintélyek spekulációjukkal bele nem ártották magukat a természettudományokban sok mindenfélebe s nem kovácsoltak tekintélyükből békót a tudomány lábaira.

Ennek az aranyelvnek kell érvényesülnie az állami életben. A tökéletesebb, jobb kormányformának kérdése tulajdonképp erre megy ki : hogyan teremtsünk egyensúlyt a hatalomnak, hogy el ne nyomja a szabadságot, s hogyan szorítsuk mederbe a szabadságot, hogy el ne vigye a tekintélyt.

Kell a hatalomnak s tekintélynek mindenütt valami ösztöke ; valami, amitől féljen, s ami az Isten szavát amúgy hallhatóbban is fülébe juttassa ; kivált mikor előregszik s nagyot hall. No, meg az ő feje sem káptalan, s azért másnak gondolatára, eszméjére is rászorúl ; s az ő szíve sem merő szentség, s azért ráfér a nógatas s lendítés is.

E szempontból tesznek tehát a bürok nagy jót nemcsak maguknak, — hiszen még verést is kaphatnak, — de a vén Európának is, hol nagy a divatnak s a lelki röstségnek hatalma.

Ki az Úr?

Boldog új századot.

1900 jan. 1.

Belelépünk a XX. századba! Isten velünk! Boldog új évet s új évszázadot kívánunk! Az ezernyolcszáz elsuhogott már fejük felett valamennyi évtizedeivel és évegvedeivel s nem sodort a mulandóság örvényébe s nem kanyarított utolsó nyughelyünk fölött porból sírhantot; de az ezerkilencszáznak első két száma, az az egyes s az a kilences okvetlenül ott lesz, azon a kövön, vagy azon a fakereszten, amelyről lelkem saját maga nevét olvassa majd egyszer — talán nem is sokára.

Ugyancsak hozzá van nőve tehát szívünkhöz, érdekeinkhez, létünkhöz, reményeinkhez ez a két szám, az a tizenkilenc: bár földne egy beteljesülő, örök reményt!

S mialatt a halhatatlan remény örökzöldje kúszik a XIX. század romjain, beleereszti indáit s gyökereit a jövő jobb század éveibe, és mialatt mi is a századváltónál leülünk s ünnepélyes sejtelmek benyomásai alatt gondolatainkat rendezzük s ítéletet formálunk a multról: ugyan tisztában vagyunk-e az iránt, hogy mit kívánjunk, mitől féljünk, mit reméljünk? Dobunk-e követ arra az elmúlt századra, elátkozzuk-e törekvéseit, gyűlöletünkre érdemesítjük-e irányát, neki gyűrűközzünk-e, hogy szakítsunk emlékeivel, eszméivel, s jobbat, mást, vagy éppen mindannak ellenkezőjét vegyük be a jövő század programjába, ellenkezőjét annak, ami eddig a világot mozgatta?

Gondolom, úgy vagyunk vele, mint az angolok érdekes írójukkal, Samuel Johnsonnal, aki varázshatalmat gyakorolt a közönség fölött, úgy hogy angol hölgyek nyílt utcán megcsókolták, pedig nem volt szép, sem délceg, sem lovagias, hanem ellenkezőleg, csunya, nehézkes, otrombakezű- és lábú ember volt; de hát szellem lakott benne. A XIX. század is sokban hasonlít Johnsonhoz; vívmányaival elragad, hala-

dásával kápráztat, alkotásaival meghódít, megcsókoljuk ; pedig dehogy szép, s nem is délceg, nem lovagias, s mily otrombakezű, mily csámpáslábú ; a szépülés nagyon ráfér s a finomulás napszámba járhatna hozzá ; no, de mégis reméljük, hogy ha nekiállunk, vállvetett munkában, sok jó-akarattal majd csak formálódik, s emberségesebbé és szociálisabbá fejlík ; ujjaíró az erőszak karmai leválnak ; haladása nem tipor, nem szakít, hanem fejleszt ; nem lesz medve, hanem ember !

Van nagyon sok megsóhajtani valónk a mult századon s nagyon sok kívánni valónk a jövő századtól. A XIX. század a *szenvedélyes haladás százada volt* ; ez a vonás a mamájától szállt rá, mely maga a francia forradalom volt. Szenvedélyességében tört, zúzott, hősködött s anzagolt ; kételkedett hitben s hagyományban ; elvesztette a történeti érzéket ; kiszakította a hagyományok és szokások s az élet folytonosságának termő talajából a nemzetek fáját, s azt akarta, hogy ne hervadjon el, hanem éledjen föl. Dűhe fölér egy andalúziai bika dűhével, s teleszívta magát ellenszenvvel a kereszténység s az egyház ellen ; döntení, döfögetní, fölforgatní : ez volt passziója. Ez idő szerint a nemes állat már csak sok bolondot művel, s kíváncsiak vagyunk rá, hogy mikor jön meg az esze.

Miért ne legyen természetfölötti hit, mikor az ég mélyéből ránktekint a végtelenség az ő szép kék szemével s a csillagok ismeretlen világai reszketnek rajta mint lágy fénycsillámok ? Miért ne legyen társadalmi szervezete a legnagyobb érdeknek, az örök üdvnek, mikor társadalmilag van szervezve a vér a nemzetben, a kenyér a vállalatokban, a tudomány az akadémiákban ? Az örök üdv társadalmi szervezete pedig az egyház.

Hátha mégis csak megjön esze a nemes állatnak, a szenvedélyes haladásnak s az utat s rajta a korlátot nem nézi akadálynak, hanem biztosítéknak !

A XIX. század a *fölületesség százada is volt* ; ez a vonás a papájától szállt reá, kit liberalizmusnak hívtak. Főleg fiatal korában ez a liberalizmus könnyűvérű, csapodár svihák volt, aki azt gondolta, hogy csak hagyni kell mindent, nem kell törődni semmivel : laissez-faire, laissez-aller, ez volt az általános világ-meggyógyításnak recipéje. Így majd föllendül az ipar, megtalálja medrét a munka, egyensúlyba helyezkedik a pénz-zsák s az éhes gyomor, a burzsoá és proletár.

Ily papa- és mamajegyekkel tarkázott században volt

azután hadd-el-hadd ; nevetlen népek, ki nem forrt eszmék, holdkóros irányzatok, nevetséges nagyzasok, óriási könnyelműség, féktelen spekuláció, erkölcstelen gazdagulás, rémítő szegényedés ütték játékukat. A hit megrendült ; a tekintély tisztelete süllyedt, a szegénység nagy társadalmi osztályoknak nyakába akasztotta koldustarisznyáját, s a század nagy váltóján állva dörzsöli a szemét a világ, szeretné kidörzsölni a mámort s kezével szétszakítani a ködöt, hogy világosan lásson s biztosan megtudja, hogy hát merre?

Mindenekelőtt : *le a koldustarisznyával*. A koldustarisznya a legsúlyosabb malomkő, a koldusbot a legnehezebb fa. A jövő századnak a munkaszervezkedés századának kell lennie. Pénzünket elvitte a merkantilizmus, a nemzetközi tőke ; most már ideje, hogy utána rugaszkodjunk. Senki fiára nem szavazunk, aki a magyar földnek s a nemzeti munkának jogait nem biztosítja, aki az ipartörvényt módosítani nem akarja. Turbékolni már nem fogunk, üres hazafiságért s a liberalizmus szép szemeiért ; trubadurok voltunk már eleget, de éhesen énekelni nincs kedvünk.

Tehát *le a koldustarisznyával* ; ez az első századeleji pont.

A tekintélyt nem tiszteltük eléggé. Lump volt az édesapánk, akit liberalizmusnak hívtak ; borzasztóan kormányzott s agyonboldogított ; nem tudtuk megszeretni, sem tisztelni. Strébereket ültetett föl s derék embereket ültetett le ; az érdemet nem ismerte, s az uralmat, méltóságot és hatalmat árúnak nézte. Egyház és állam két nagy bolt lett, ahol a liberalizmus eladott mindent : miniszteri székeket és stallumokat, díszmagyart és cingulusokat, mindenféle kucsmákat és süvegeket, s miután végeladást csinált, odaült a küszöbre és jajveszékelné kezdett, hogy milyen rossz a világ, hogy nem tiszteli a tekintélyt, hogy támadja azt lépten-nyomon ; pedig tudhatná a licitáns, hogy amit megvenni lehet, azt tisztelni nem szokás, s amit licitálnak, azt kritizálni is szabad.

Tehát tisztelességes tekintélyt kérünk : ez a második századeleji jókívánság.

Azután valóságot és igazságot, őszinteséget és aranyértéket kérünk, ha egyelőre nem a valutában, de bizonynyal a társadalmi s a szellemi világban ; való, igaz műveltséget s nem látszatot ; való, igaz becsületet ; való, igaz jellemet és erényt talárban és civilben, hogy az az általános eladósodás, mely hitelből él, nemcsak a zsebet, de a becsületet illetőleg is kivesszen s egészséges realizmusnak engedjen helyet.

Ennyi valóságot azonban nem állíthatunk létbe azokkal a századvégi elvekkal, melyek a látszatot s a reklámot szolgálják, sem azzal a dekadens erkölccsel, mely fáradt s életével a küzdelmet is megúnta, sem azokkal az emberekkel, kik szerencsében utaznak, s hasznosabb dolgot egy önző karrier-nél elvégezni sem tudnak ; ehhez a sok valósághoz őszinte, szolid, mély lélek kell, s ezt a századok Urától a kezdődő évszázadnak ajándékuul kérjük.

Körök, kaszinók.

1900 jan. 14.

Azt mondják, hogy nincsenek négyszegletes körök, s hogy a kör quadraturáját keresni annyi, mint Lipótmező felé a legkurtább úton haladni. Dehogynincsenek, dehogynincsenek négyszegletes körök ; vannak bizony ; csak jó helyen kell azokat keresni. A mértanban igaz hogy nincsenek, de a társadalmi életben akárhány van.

Kör, melyben egymásba fogódzó pontok nincsenek, vagy ha vannak helyel-közzel, megszakítva vannak ; kör, melynek kerületében az egyik pont küljebb, a másik beljebb áll ; kör, melynek nincs vonzó központja és súlypontja : az ilyen körnek nevezett valami, bármi lehet, dülény, zig-zug tákolmány, de körnek ugyancsak nem nevezhető. Társadalmi viszonyokra átvive a beszédet, szintén bátran mondhatjuk : kör, mely csupa kiálló szögletből vagy beszögellő kuckóból áll ; kör, melynek tagjai nem egyjogú pontok s nem egymásba fogódzó vonalak ; kör, melynek tagjai a körből kikíváncsoznak s a körben jól nem érzik magukat ; kör, melyben klikkek, rétegek, osztálykülönbségek vannak ; kör, melynek nincs vonzó központja, értelmi, érzési súlypontja ; az ilyen körnek kör a neve, de nincs meg benne a körnek gondolata és valósága ; az ilyen körnek van kerülete, de az a kerület nem azt jelenti, hogy a pontok egy központot körítenek ; hanem azt, hogy a központot s egymást is kerülik.

Ime, itt a szegletes körnek megoldott problémája.

Mult szombaton az esztergomi Katholikus Kör megtartotta rendes évi közgyűlését. Elüljáróban egy nyomdafestékes csuvik már gutaütést csuvikolt neki, s szinte félős volt, hogy megesis a szíve rajtunk s a tömeges kilépések pótlására, melyeket ökelme magas, kormos és kormosító szerhájáról csuvikolt, föláladozza magát s belép a Katholikus Körbe. Mind e két

csapástól megóvott a végzet ez új esztendőben. A kör közgyűlése meleg érdeklődés mellett foly le ; oly eszmék ünneplésével, melyek jellemeknek és szíveknek köz- és súlypontjai lehetnek ; s csak azt kívánhatjuk, hogy gyujtsanak, hogy az összetartozandóság érzetét neveljék, hogy a betűt életre váltsák, hogy a köznapi gyér csoportokat vasárnapi látogatottsággá emeljék, hogy necsak ajakkal ne, de szemmel se kérdezhesse soha senki : én itt volnék, hát a többi hol van?

Nemcsak Esztergomban, de széles ez országban, a társadalmi élet terén nagy az unalom és részvétlenség. Egyletek, egyesületek, kaszinók, körök az igazak álmát alusszák. Vidéki «Jolánok» és fővárosi szerkesztői üzenetek különösen fölpanaszolják, hogy kevés az öröm, és sekély az élet ; hogy nagy unalom fogja el a művelt intelligencia szellemét ; hogy általános nemzetközi elégedetlenség terjeszkedik el rajta ; pedig mondják, hogy közkinccsé lett a tudás, az iskola, hirlapok, az irodalom, a közlekedési eszközök általános műveltséget teremtetek. Az emberek átlag ugyanazt olvassák, ugyanúgy gondolkoznak, de hidegebbek lettek ; nincs kedvük, nincs szellemük, nincs örömük.

Szentigaz, hogy úgy van : az élet melegét nélkülözzük ; nem azt a mesés szüreti, vidéki, batyubáli, disznótori, műkedvelő zene- és színházi kedvet — nem azt az élvészvár, telhetetlen, mulatós-kedvet értem, hanem azt a lélekkel, szellemmel, eszményi irányzattal áthatolt gondolkozást, azt a kölcsönös jóindulatot sugárzó érdeklődést értem, melyet azóta az élet materialista iránya, s legyünk igazságosak, a létért való küzdelem kegyetlensége kiölt ; a szellemi irányzat blazirttá lett, s a jókedv a megélhetés gondjainak ónsúlya alatt összezúzódt.

Ha valahogyan segíthetünk ezen, alkalmasabb eszközt e köztünk megfogyatkozott szellem élesztésére nem találhatunk, mint oly köröket, melyeknek *eszmái köz- és súlypontjuk van ;* oly köröket, melyek *nevükben is a legideálisabb programot, az eszmái irányzatot hirdetik ; s ezt teszik a katolikus körök.* Eszmét hirdetnek s arra való, hogy szellemet sugározzanak. Ne mondjátok, hogy szétszakítják a társadalmat, hogy valás szerint csoportosítják a kedélyeket ; ne azt mondjátok, hanem azt, hogy eszmékkal, eszményi irányzatokkal sietnek segítségére a hétköznapióságban meggémberedett magyar közéletnek ; ennek a közéletnek, mely szellemi restségből az eszmét mindig háttérbe szorítja s pajtáskodásból a legnagyobb érdekeknek sorvadását eltűri ; ennek a közéletnek, mely has-

csikarást kap az erélyes, öntudatos fellépéstől s lusta öntudatlanságba szeretné ringatni az elvi kiindulásokat.

Félre a tehetetlenkedő kuruzslókkal ! Akármilyen állásban legyenek, ha aranyláncot is hordanak, lágy-meleg, blazírt exisztenciák, s nem értik föl, hogy a magyar közélet ép azért beteg, mert nincs eszményi törekvése ; ellapul nálunk minden, mint a lepény. A katolikus körnek hivatása, hogy a társadalom lepény ne legyen !

De ha meg is van az értelmi súlypont, az eszményi központ a katolikus körben, vigyázzunk, hogy mindennek dacára a körből négyyszög ne váljék ; szegletek, kuckók, klikkek, szakadások, különbségek körbe nem valók, s hogy bele ne kerüljenek, az már valamennyiünknek sürgős föladata. Kezdjük el a személyes érintkezésen : ismerjük-e már egymást? Bemutatkoztunk-e már egymásnak valamennyien ? Ez az első lépés ; kanonok, táblabíró, ügyvéd, kereskedő, hivatalnok, tanár, ők a körben csak pontok, tartsanak össze s ne szegleteskedjenek : akkor az eszmei irányzat okvetlenül győzedelmeskedik. Ezt a benyomást vette a kör közgyűlésén minden résztvevő tag.

Puhányok.

1900 febr. 4.

Puhányoknak hívták a mi természetrajzunkban azokat a nyálkás, gerinctelen állatokat, melyek az élet alacsony fokán vesztegelve unatkoznak. A szó bizony csunya szó, de még csunyább az állat maga ; a szót már alighanem megváltoztatták ; mi szeretnők magát ezt a nyálkás típust megváltoztatni, nem az állatok, hanem az emberek közt.

Hát vannak puhány-emberek is? Akárhány ; s ugyan merre? Ezeket akarom most az új-évszázad alkalmából szívből felköszönteni.

Scheuffgen, trieri prépostról azt regélték a német zsidó lapok, hogy ő lesz a metzi püspök. Miután sokakat érhet az a baleset, hogy olyanok kandidálják őket püspökségre, érsekségre, kiknek maguknak dunsztjuk sincs arról, hogy mi kell ahhoz, hogy valaki püspök s ne névaláírásokat liferáló bürokrata séf legyen, nem nagy súlyt fektettünk a derek úr privát pech-jére. De miután ismételten emlegették nevét, végre is érdeklődni kezdtünk személye s érdemei iránt, s meg nem bántuk, mert látóköreink a kánoni kellékek iránt nagyon tárgult az illető cikkek olvasásából. Megtudtuk ugyanis, hogy

Scheuffgen többi között azért való püspöknek, mert *a*) have-lokban jár, *b*) s a trieri tiszti kaszinónak szívesen látott vendége ; e két adatból az író messzemenő konzekvenciát von az illető prépostnak liberális irányzatára, amiket vonni oktalanság és senki komolyba nem vehet. Havelok és tiszti kaszinó — no, ugyan ez gyöngé érdem a liberálisok szeretetére. Így gondolkodznak nálunk, s csodálkozunk, hogy a poroszok egy have-lokkal beérik.

A magyar liberális közvélemény ily lappáliákra nem tekint. Húzhat valaki kecskebőr-nadrágot s felöltözködhetik pifferaronak : járhat zöld nadrágban, pepita kabátban, kék cipőben, Rinaldo-kalapban ; húzhat vérvörös kesztyűt kacsóira s tulipiros nyakravalót a kollaré helyére ; járhat színházakba kulisszák elé vagy mögé, orfeumokba éjfél előtt vagy után, ezt mind megteheti, aminthogy azt az apostoli, katolikus anyaszentegyház némely papjai tényleg teszik ; de ez nem a legfőbb ok és érdem a liberálisok szeretetére ; *a legfőbb érdem a kormánypártiság, s a fő kánoni kellék a néppárt ellátése*, vagy legalább is valamiféle többszörösen nyilvánított csendes ellenszenv ellene.

S miután a nedves erdő gombát termel s a társadalmi miliő embert: úgy vesszük észre, hogy nem fogyunk ki e nagyreményű akarnokokból, kik ez olcsó kvalifikációt a legmagasabb előléptetésekre maguknak nagy könnyen megszerzik, kalapjukhoz tűzik, hogy mások is lássák. Vannak papjaink, kik egy bevallott, katolikus elveken álló politikai pártot nem pártolnak, kik vele szemben liberális elveket valló irányzatokhoz állnak, s e minőségükben mindenesetre érdekes típusok, melyekkel szívesen foglalkozik a zoológia s a pszichológia, hogy kiderítse eszük járásának tekervényeit s egy elnyomorodott s elcsenevészedett jellemességek hiányait.

Igen, típusok ők, spirituszba való torzalakok, gombos-türe szúrandó bögölyök. Természetrajzi sajátásaik s a közéletnek vonásai következő viszonyban állnak egymáshoz :

Gerincük nincs. A férfiúnak gerince az elv, mely körül élete kialakul ; nélküle gyöngének, járó-kelő ellentmondásnak érzi magát. Azok a jó urak azonban úgy tartják, hogy a ruha elvet hirdethet, s az élet azt megtagadhatja. Ők a kereszténységet hirdetik, de csak ruhájukkal ; az öntudatos elbbevallás gerince hiányzik ruhájuk alatt. De azért jól érzik magukat ; hiszen a gilisztának sincs gerince s a kecskének, ennek az őshalnak sincs csontja, csak porcogója, s mégis a gilisztának a sárban, s a kecskének a zavaros vízben kitűnő existenciája van.

A magyarországi kereszténység sár és iszapos víz ; az elvek kristályossága még nem képződött benne. A keresztény elvek csak vendégzerepelni jönnek hozzánk az erkölcsi téren csak úgy, mint a politikai életben. Amilyen fejletlen és határozatlan az egyházas élet az erkölcsi komolyság tekintetében, oly fejletlen a keresztény elv tiszteletben-tartása s az életben való megvallása. Itt az öntudat még álmos ; néha fölverik a német centrum, a belga katolicizmus példái lethargiájából, de lefekszik megint ; meglocsolják friss vízzel, de elalszik újra, s ezresekkel és infulákkal álmodik s azt mormolja álmában : hát nincs nekem aranyos dolgom, sok pénzem, és aranylánc-keresztmem? Sok a sár s az iszap szép Magyarországon ; nem csoda, hogy megterem benne a giliszta és féreg, a homo sapiens helyett a homo mollis — a puhány-ember !

A gerinctelenséggel együtt jár a *simulékonyság*. Ezt a jellegüket örökölték hosszú generációk láncolatából. Kegyelemre és tranzakcióra vannak betanítva s azt mondják : nem tehetünk róla, ez nálunk így szokás. Valamint a cigány-adoma szerint a kanárimadár azért szállt a kopasz szolgabíró fejére, mert állítólag tökbén fogták : úgy sok magyar papnak, kivált az aspiránsoknak buzdulatai, okoskodásai, förmedvényei mind a megadásra, a meghódolásra konkludálnak ; bizonyára azért, mert libériában nevelkedtek, libériához szoktak ; jobban érzik magukat, ha kegyelemből élhetnek gond nélkül, mint szabadon és jellemesen, de küzködve.

Különben pedig kihúzzák magukat, s jó katolikusoknak s a küzdő egyház bajnokainak akarnak tartatni ; ők csak azt a stenkerséget gyűlölik ; ha föltünnének s elvért kiszállnának, röstelnék, hogy a világ szeme fönnakadna rajtuk ; feszélyezné őket a cimbora, a te-tu ; ki tehet róla, hogy szerényeknek születtek, s hogy nincs megadva nekik az elvért síkra szállani? Ők elveiket könyvből tanulták, feleltek is belőlük a vizsgán ; kaptak eminenciát és dícséretet ; de át nem érezték, át nem élték soha.

A gerinctelenséggel és simulékonysággal együtt jár a *gyöngye emlékezet*. Gyorsan felejtenek s kevésre emlékeznek. Hogy a kereszténység-ellenes áramlatok és pártok mily sértőleg és támadólag beszélnek mindenről, ami e giliszta-lelkek előtt is szent és tiszteletreméltó, azt részben meg nem tudják, részben elfelejtik. Hogy ki adja be az egyház s a kereszténység álláspontjával ellenkező javaslatokat, arra nem emlékeznek, s hogy ki védi ilyenkor a keresztény elveket, vajjon liberális gyászvitézek, kik szegyenükben némaságra vannak kár-

hoztatva, s kukkot sem szólnak, vagy keresztény néppárti laikusok, azt nem kutatják. Meglehet, hogy ez a körülmény nem is jutott öntudatára klerikális lelkesülésüknek, mert hiszen a Pester Lloyd s a Budapesti Hirlap ezt különösen kiemelni tán ép az ilyen vízfejű emberekre való tekintetből, kik kedves előfizetőik és lelkes olvasóik, reájuk való tekintetből, mondom, kiemelni nem szokták.

Ez volna *e gerinctelen simulékony* teremtéseknek természetrajzuk és lélektanuk. Scheuffgen nem ilyen ; nem gerinctelen, hiszen centrumpárti, ha havelokban is ; s kell ilyennek lennie, mert a német nép erkölcsi komolysága komédiásokat nem tűr meg egyházi polcokon ; nálunk kanonokok s más kisebbsérendű egyháziak liberálisak, ha reverendában járnak is, mert közéletünk élıhetetlensége ezt is megbírja, s valamint a legtöbbben közülök a szép szemért az erkölcs szigorát és étheri fönségét eladják, s az egyház gyalázatára páváskodnak, úgy a szép szóért s nagy javadalmakért az elvek álláspontját is elárulják. Ezzel szemben egy föladatunk van, melyet a protestáns egyháztörténet-író, Haase így fejez ki: «gross ziehen den sittlichen Ernst des Volkes»; neveljünk erkölcsi komolyságot a népben s mindenekelőtt az egyházban ; papok kellenek nekünk, és nem farizeusok, férfiak és nem komédiások.

Az autonomia társadalmi jelentősége.

1900 febr. 8.

A katolikus autonómia a magyar társadalmi közélet szempontjából is nagy nemzeti jótétemény.

«Élni csak az a nemzet fog, melyben magában van életerő ; kit nem saját életereje, hanem csak mások gyámoltása tartogat, annak nincs jövődjé». Ezt mondta Kossuth Lajos a nemzetről ; ezt kell mondani minden intézményről, mely szellem és élet akar lenni.

Az egyháznak is, bár lelke az Isten, a nép szívében kell élnie ; össze kell fornia a nép életével ; hatalmas társadalmi intézménnyé kell válnia, melyben érvényesülni tudjanak a nép tehetségei, erkölcsi erői, társadalmi szükségletei ; mely föl tudja szívni a legnemesebb lelkesülést, a legkihatóbb tevékenységet ; szóval, mely terebélyes faként, gyökereit a nemzet összes rétegeibe mélyessze, a társadalmat, mint egyesítő, szervező erő áthassa.

Az autonomia szerv az egyház kezében a katolikus

társadalom egyesítésére, a társadalmi osztályoknak egymáshoz közelebbhozására : a leghatalmasabb szociális természetű szervezet, mely a modern egyház kebelében képződik, először a jog alapján, de amely lassanként a katolikus közérzést és közszellemet meg fogja teremteni, s az egyház természetfölötti céljainak alkalmas előmozdítójává válik.

Ezt a keresztény irányban társító hatalmát az autonómiának még nem igen emlegették. Ugron Gábor emelte azt ki hétfői beszédében. Pedig semmire sincs annyira szükségünk, mint a keresztény társadalmi összetartás intézményes kialakítására. Ezt sürgeti az idő ; róla olvassa le a történet az intézmények időszerűségét. Minden társadalmivá, szociális kihatásúvá, szociális tényezővé akar kialakulni. A világegyház tág keretében új keretezést keres, a Krisztus nagy testéhez, az egyházhoz való tartozást szorosabb egyesülésre, szervezésre használja föl.

Ne keressük az autonómiai mozgalmakban a széthúzásnak jelenségeit ; nem széthúzásról, hanem szorosabb társadalmi egyesülésről van ott szó ; a különféle osztályok, rétegek és állások egyesítéséről, az egész magyar egyháznak vállvetett tevékenységéről. Igen, vállvetett tevékenységről, hol nem a régi magyar rendi különbségek s nem a modern társadalmi osztályok szerint állnak egymástól távol a hívek, hanem ahol Szent Domonkos fehér gyapjúja, Szent Ferenc rőt habitusa, a lelkész fekete, a püspök viola válla éri egymást, ahol laikus és klerikus, dolmány és bíbor sorakozik egymáshoz közös társadalmi, katolikus tevékenységben.

Lesznek különbségek, joghatósági, rendi tekintélyek ; de a különbségek nem ellentétek, s a tekintély nem az elválást s a széthúzást, nem az elvonulást, hanem az egyesítést szolgálja. A különbségek az egységes test különbségei, hol más a fej, más a lábujj, de egy a szív s a meleg vér.

Eddig ez nálunk nem volt meg. A rendi szellem hideg szele járta át az egyházat is, s aki kidugta fejét a szokás, a hagyomány s a divat pokróca alól, az reumát kapott. A rendi szétállás erkölcsi visszassággá lett az egyházban. Látjuk a történelemben, hogy a fény és pompa rituáléja kiöli a szeretetet s a bizalmat, s a tekintélynek méltóságokba való öltözködése örvényt szakít a természet szerint legszorosabb egyházi s nemzeti egységekben.

Meg vagyunk győződve, hogy e társító törekvéseknek a magyar katolikus egyházban korszerű és népszerű kifejezése az autonomia lesz.

Mint megújult s öntudatra ébredt társadalmi nagyhatalom lép majd föl a közéletben, amely közéletet minden irányban lefoglalta a létért való küzdelem s az állami gyámkodásnak zsibbasztó befolyása. Harminc év óta naponként fokozódik az állami központosítás. Ma már nincs munkakör, melynek érdekszámai nem kereszteződnének a kormány előszobájában. Hatósági felügyelet alatt állunk az élet összes viszonyaiban, a szabad társadalmi mozgásnak teljes híjával. Minden az államé ; nemcsak a víz, a levegő, a hal, a vad, pálinka, só, kefék, sör, kén, cimek, szabadalmak, hivatalok, rongyok ; de az egyház is az övé. «Állam», ez az egyetlen imponáló név ; a modern népek szemeit kápráztató istenség ! A hegeli filozófia megvalósult : az állam az isten. A polgárság annak következtében visszavonul s hagyja az államot gondoskodni jó időről, kapadohányról és gondolatszabadságról ; tőle várja mindenét, gyámsága alá helyezi minden érdekét.

Friss levegőt kérünk, mert az általános gyámkodásnak e fülledt légkörében megfúlunk ; tiszta, pezsgő vért kérünk, mert elposhad itt mindenünk ; szabad tevékenységet, érvényesülést kérünk, mert visszafejlődünk a fajankók tehetetlenkedésébe, az agyongyámolt lelkek gyámoltalanságába !

S ime, amit kérünk, meglesz. Az örökké ifjú egyház beletalálja magát népek gondolkodásába, idők szükségleteibe, korszellemelek változataiba ; hasonul s nem változik ; fejlík, új ágakat hajt, új intézményeket létesít. A középkorban rendi ; pajzsba, vértbe öltözik és harcol ; az újkorban szociális ; zürichi munkás-kongresszusokon vesz részt s a Hyde-park padjairól beszél. S Magyarországon mit csinál ? Szintén társadalmivá lesz azáltal, hogy a magyar senyvedő közéletbe a társadalmi közéletnek s keresztény összműködésnek legnépszerűbb szervezetét állítja bele : autonómiát teremti.

Az autonómia a társadalmi közélet szempontjából is nagy nemzeti jótétemény.

Okosan, de tehetetlenül.

1900 márc. 4.

Érdekes szélcsend borong a magyar közélet fölött ; szélcsend, hol minden mozog, de semmi sem történik, hol sok az okvetetlenkedés, de sem komoly akarat, annál kevésbbé komoly tevékenység, sem fölmutatható eredmény nincs. S e szélcsendben unatkozik az ország, a kormány, a parlament,

a közigazgatás ; bizony, ha Kaffka és Egan nem zavarná a vizet, még meg is poshadnánk végleg ; no meg ha nem viharzának a szélsécsendbe néhány monumentális beszéd s még több nagyszabású chria.

Pedig hát van kormányunk és kormánypártunk, van sok okos emberünk, s Széllt, mint szabaditót üdvözölték a pártok, s ágyaztak neki átadott zászlóikból nyughelyet ; jóindulat vette s veszi körül, s rabonbánok is szelidebb húrokat pengetnek előtte ; hódolat és jóindulat a közvéleményben, új erőkkel szaporodott nemes elemekkel megifjodott párt a parlamentben ígértek neki s nekünk boldogulást.

Honnan tehát e körülmények közt az általános pangás? Honnan a Széll dacára az általános szélesend, hogy még nem is loccsan magasabbra a nemzetiségi vitát kivéve a parlamenti beszéd- és szóár?

A dolog világos ; a pangó helyzetnek oka az illúzió, mely valamit mutat, ami nincs, s biztat azzal, ami nem is lehet ; az pedig egy ijesztő hatalom. Az illúzió a dolgok látszatát nyújtja, de semmi valóságot nem ad ; láttat, ámit, bűvöl, míg érzelmekkel beérjük, de nem elégít ki, ha tetteket kívánunk ; az illúzió azt nem tünteti föl, hogy nekünk akcióképes kormányunk, törvényalkotásra alkalmas parlamentünk van ; nincs, illúzió az egész. Az illúzió azt állítja elénk, hogy a törvény, jog, igazság rendszere frontot csinált a korrupció ellen, hogy a tiszta liberalizmus programját követi ; dehogy követi, nem követi, nem is követheti, még ha akarná sem ; illúzió az egész. A komoly megfontolás azonban áttör a látszaton, s úgy találja, hogy van ugyan kormányunk, de azok a jó miniszterek nagyon vegyes politikai érzelmekkel ülnek egymás mellett ; egyik erre, másik arra gravitál, egymásban nem bíznak, s közülök többen Tiszáékhoz húznak. Van parlamentünk, de az oly hadihajó, mely lagunába szorult s forogni nem képes ; oly hadihajó, melynek fegyveres népe egymással néz farkasszemet, s azt lesi, hogy mikor mondja fel a jobbra vagy balra hajló fél az engedelmisséget. Közös név, de idegen vér ; egy párt, de sokféle érzelem ; nyájas arcok, de hideg lelkek. Mit csináljon a miniszterelnök az ily parlamenttel?

Van rendszerváltoztatás papíron, de a valóságban még nincs ; valami van mégis, t. i. a látszat finom fátyolával le vannak takarva a legtűrhetlenebb állapotok ; de ez a takaró olyan mint a márciusi hó, mely eltakarja a sarat, hogy az első csalogató napsugárra ismét elénk álljon mindaz, amit már

feledni is szerettünk volna. S hogy el ne feledjük azt, ami a takaró alatt lappang, utaztatják Kaffkát megyéről-megyére, aki bizonyára adatokat gyűjt a francia világkiállításon a huszárpavillon mellett felállítandó magyar közigazgatási pavillon számára.

Miniszterelnök és miniszterek, kivált Darányi és Hegedűs szebbnél-szebb dolgokat emlegetnek ; az előbbi a legideálisabb kormányának is becsületére váló, nagy népmentési ügyben fárad : az utóbbi a kereskedelmi tárca keretében a tisztességtelen verseny megrendszabályozása körül teszi meg a szükséges lépéseket s a becstelenség és szélhámos fogások ellen folytatott harcában oly babérokat szerezhet, melyek érdemesek a nemzet elismerésére. A miniszterelnök maga a magyar közgazdaság- s a nemzet egészséges haladásának egyik sarkalatos tételét, a vidéknek emelését hangoztatja Budapest mesterséges és elhamarkodott s ép azért részleteiben és alapelveiben is elhibázott emelésével szemben ; de lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy e kifogástalan törekvéseikben a miniszterek nem érzik magukat biztosaknak ; oly kocsin ülnek, mely minden percben fölfordulhat, s ők érzik legjobban, hogy mint emlegetik szekerüket láthatatlan hatalmak, hatalmas érdekek, melyek addig uralkodtak, gazdagodtak, mialatt az ország sorvadozott s egyre képtelenebb lett a nemzeti föladatok teljesítésére.

Az állapotok ez illúziós voltát még jobban megvilágítja az a körülmény, hogy ezt a dőlő szekeret jobbról-balról támogatják ; segítségére sietnek ; kedvéért mindent leszerelnek ; a nemzeti párt Széll kedvéért pláne megszűnt lenni ; a katolikus autonómiát lefűjják, állítólag Széll kedvéért, hogy neki nehézségeket ne csináljanak ; a tisztviselők éhenkórászknak, de túrjenek még, mert sok pénzt Széll nem kérhet, különben elkergetik ; a kongruáról szó ne essék, mert ez kényes dolog, és esetleg valaki még, akinek a zsebébe nyúlának, Széllre meg találna haragudni. Minisztereket Szélltől ne kérjenek, ő minisztert nem csinálhat sem Apponyiból, sem Szilágyiból, sem Horánszkyból ; váci püspököt tőle ne várjanak, mert az is kényes dolog, s valakit meg találna sérteni, akit elfelejtett kinevezni. No és esztergomi kanonokot sem mer kinevezni? Azt talán mégis, mert a pozsonyiakra már vállalkozott, de hátha ott is harap majd valaki?

Ime, gyöngé népek gyöngé kormánya van, s ahol nincs igazi elváltoztatás, ott nincs alapos boldogulás. Mennyire szükséges e körülmények közt a radikalizmus a jóban, ezzel a

bekötödsdi játékkal szemben, melyet a rosszal üznek ; mennyire szükséges Magyarországon a tojástáncsal szemben a Kinizsi tánca, mely az ellenséget nem cirógatja, de tapossa, s úgy kilép, hogy nem ingadozik, nem tántorog, de nem is fordul föl. Ezt jegyezzék meg maguknak azok a jó urak, kik szelidek, gyengédek s jámborak akarnak lenni az elvek feladásáig s azontúl, kik addig alkusznak az ördöggel, míg el nem viszi őket.

Az ellenséggel nem kell alkudozni, de meg kell azt verni ; különben kegyelemkenyérre jutunk, s annak végső karaját a koldustarisznya váltja föl.

Az ötvenkét éves «félistenek».

1900 márc. 18.

Átéltünk ismét egy évet, azt, mely a magyar szabadság hajnalával, március 15-ével hasadt a hazára !

Ötvenkétévesek már «félisteneink !» Ötvenkét év Istennek semmi, félistennek sem lehet sok, s mégis a mieinknek, azoknak a bizonyos negyvennyolcas félisteneknek, nagyon is sok, sok a rogyásig.

Mily ráncosak, mily hajlottak, mily töpörödöttek szegény, vitéz honvédeink közül azok, kikre a dicsőségen túl és fölül az ötvenkét esztendőnek ez az égi adománya nehezedik ! S ugyan derekasabbak, egyenesebbek, erősebbek, kevésbbé töpörödöttek s kevésbbé ráncosak-e a március 15-i szabadságok, a haladásnak pontokba szedett nagy szimbolumai, melyek előbb elbódították a világot s azokat a lelkes embereket, kik a szabadságokért vérüket ontották? Bizony rok-kant öregecskék lettek azok is.

S miért koptak el? Miért zsugorodtak össze? A honvédek azért, mert megöregedtek s hozzá sokat koplalva kényszerültek azt a különlegesen keserű hálátlanságot, a világ hálátlanságát hősökkel szemben tapasztalni ; az eszmék pedig azért koptak el, mert nem voltak egészen igazak, s mert nem szerettük őket önzetlenül. Félig arany voltak, félig agyag ; félig fényes felhő, félig valóság ; félig álom, félig igazság. A magyar közélet sok érzelem és kevés ész s még kevesebb munka volt. Már pedig az ilyen félség mindig félszég is ; az ilyen féligazságban sok a hazugság s e fényes köd kápráztathat ugyan, de nem szolgálhat alapul az ember s még kevésbbé a társadalom életének.

S ugyan miben rejlik a 48-as szabadságok gyöngéje, miben félszégsége?

A hazugsággal vegyes féligazság abban rejlik, hogy a liberalizmus teljes szabadságot hirdetett, azt pedig megvalósítani nem lehet; mert teljes, korlátlan szabadság a véges s ezer irányban korlátolt ember számára nem létezhetik; az agyrem is, tévely is, bűn is!

Értelmes, viszonylagos szabadság, az van. Így például: kiterjeszteni az alkotmányos szabadságokat, fölszabadítani a köznépet a robot alól, eltörölni a rendi kiváltságokat, az mind helyes. De hirdetni azt, hogy az állam a jog forrása; hirdetni, hogy az állam tekintet nélkül Istenre s a kinyilatkoztatásra, alkothatja törvényeit; csinálni oly törvényt, hogy az állam Istent nem ismer s szabadságára bízza mindenkiné a vallástalanságot; úgy berendezni a dolgokat, hogy az állam a kereszténységet mint kötelező normát nem ismeri: ez már nem szabadság, hanem bűn és gonoszság; ez már nem arany, hanem agyag; s aki az ily szabadságra épít, az a modern állam nabukodonozori szobrát állítja föl, s ne csodálkozzék azon, hogy ötven év múlva az a szobor repedezik, a lába szítál s bár pántozzák és abrincsolják, mégis csak a földre vágyik, gyöngé és erőtlén önmagában.

Mi az ember? Tán bizony Isten, hogy azt mondja: nem parancsol nekem senki? Mi az ember? Tán bizony az utolsó mohikán, aki őserdőben lakik fák, s nem emberek közt, hol nincs szabadsága korlátozva az összeség fensőbb érdekei által? A szabadságnak korlátai vannak, s annyi a korláta, ahány felsőbb erkölcsi kötelessége van az embernek. Csak ez észszerű; a többi humbug, s aki oktalanságért lelkesül, az megadja az árát!

Igy lettek öregek az ötvenkétéves félistenek! Így lettek hitelvesztettek az emberek szemeiben, úgy hogy vállat vonva mentek el mellettük a nemzedékek, azt mormogva fogaik közt: ez is egy nagy tévedés volt, melynek a nemzetek fölültek.

Értelmes szabadságot akarunk. Azt a szabadságot, mely nem emancipálja az államot, a társadalmat, az emberiséget Isten kinyilatkoztatása alól; azt a szabadságot, mely az isteni törvény korlátait elismeri, mert azok voltaképp nem korlátok, hanem sinek a rohanó vonatnak. Keresztény szabadságot akarunk s nem liberális mámor, mely nagyképű dikciózások után óriási általános kacenjammerre ébred.

Elég volt a liberális szabadságból; most már józan, nemzeti munkát várunk!

Földművelők kongresszusa.

1900 ápr. 18.

Magyarország kis egzisztenciáinak képviselői kongresszusra gyűltek Budapestre, hogy tanácskozzanak bajaikról s keressenek módozatokat ezeknek a bajoknak orvoslására. A kormány egy rendőrtanácsossal képviselteti magát ezen a kongresszuson, s ezzel is bizonyítja azt, hogy mennyire «szívén viseli» a kisemberek sorsát s mennyire «siet» a segítségükre. Pedig szociális és gazdasági bajainkkal annyira vagyunk már, hogy az állam e bajok orvoslására törvényhozási intézkedéstől nem fog elzárkózhatni.

Az orosz, tót és román vidékeken állandó az éhinség, az északkeleti Kárpátok lakóit kivándorlásra kényszeríti vagy rabszolgaságba süllyeszti a galíciai zsidóság, s most már olyan helyeken is fellép az éhinség, amelyekről mindnyájan azt tartottuk, hogy Magyarország leggazdagabb vidékei, vagyis Torontálban és Bácskában. Ezekről a jelenségekről a kormány, ha tudomást vesz, nem sokáig fog úgy intézkedhetni, hogy a felső vidékeken szétosztogat egy kis krumplit, Torontálba meg Bácskába kiküld egy miniszteri biztost s jelentést tétet magának a helyzetről.

A baj gyökere sokkal mélyebbre nyúlik, hogysem ily múltú intézkedésekkel ki lehetne rántani a nemzet testéből. Ebbe a kérdésbe a törvényhozásnak kell belenyúlni s megfelelő törvényeknek egész seregével átalakítani, új alapokra helyezni az egész szociális és gazdasági fejlődésünket. Annak a liberális lelkiismeretlen gazdálkodásnak, mely a kis egzisztenciákat kiszolgáltatja a nagyobb, hatalmasabb gazdasági erők abszorbeálásának, s a szabadverseny cégére alatt csak amolyan tessék-lássék módon siet a már agyonnyomott egzisztencia védelmére, ma már kiesett lába alól a talaj. Rába-szabályozást most már úgy csinálni, hogy a folyó, mely eddig csak minden második vagy harmadik évben öntött ki, a szabályozás óta minden évben következetesen kiönt, és a nép még ráadásul viseli a rengeteg szabályozási költségeket — most már veszély nélkül nem lehet.

A nagyipart támogatni állami szubvenciókkal a nagytőkének kiszolgáltatott munkás ellenében, vicinális hősöket nevelni, az adózó nép vállaira új és új terheket rakni, a börze-lovagokat dédelgetni, s önmagának az adózó nép rovására újabb és újabb jövedelmi forrásokat nyitni csak egy önző,

a keresztény szeretet tanait nem ismerő kormányzati rendszer képes. Pedig az államhatalomnak még akkor is, ha alapjából nélkülözi a keresztet, még akkor is a gazdaságilag gyengébbnek az oldalához kell szegődnie, hogy így a két erő egyesülése paralizálja a gazdaságilag magában is hatalmas tényező nyomását.

Ezt a szociális gazdasági alapot azonban csak *keresztény* alapokra helyezkedve lehet megoldani, mert csakis a *keresztény* szeretettel felruházva lehet érzéke a hatalomnak felismerni az ember bajait, lehet érző szíve, hogy a bajt az igazságnak, a méltányosságnak megfelelően szanálja. Addig tehát, míg *keresztény-szociális* törvényhozási intézkedések gazdaságpolitikánk terén nem történnek, addig semmiféle társadalmi reformot keresztülvinni nem lehet. Miniszteri rendeletekkel, municipális intézkedésekkel és hatáskörrel a XX. század egyik legnagyobb problémáját megoldani sohasem fogjuk. Mert szép például az, ha a főváros munkásotthont létesít; de hol van ez az intézmény még a munkás-kérdés megoldásától?

Mindenkori kormányaink nagyon jól értenek ahhoz, hogy silány külföldi törvényeket lefordíttatnak magyarra; arra azonban már nincs ideje, hogy törvényhozás útján gondoskodjék az inség, az árvizek enyhítéséről, a munkás egzisztenciájának biztosításáról, a kisiparos, kisgazda egy bizonyos minimumának megvédéséről.

Mindezeket a kérdéseket nem szabad az államhatalomnak csak a társadalomra bízni, mert a társadalom rétegeiből, mint a tapasztalat sajnos bizonyítja, rendesen oly elemek igyekeznek a saját bajukat szanálni, amelyek sem erkölcsileg, sem egyénileg helyes irányban tartani ezt a mozgalmat nem képesek. A szocializmus még eddig nem tudott ugyan mély gyökeret verni a magyar nép szívében, de a Bokányiak és a többi Jakabok hatalma szemlátomást nő, s ezzel a hatalommal a kormánynak kötelessége leszámolni, kötelessége pedig úgy, hogy maga veszi a kezébe azoknak az égető bajoknak a megoldását, melyeket a szocialisták maguk akarnak megoldani. A kormány a bajnak komoly és beható tanulmányozása után nem tehet mást, mint hogy antithézist állít fel a Bokányiaknak s a törvényhozás elé viszi az ügyet, amely csakis keresztény alapokra helyezkedve fogja megoldhatni az égető szociális kérdéseket s veheti elejét a nagyobb veszelemnek.

Valóságot mindenütt!

1900 júl. 8.

A spanyol irodalom virágzásának harmadik korszakában furcsa dolog történt: az, hogy azt az egész klasszikus divatot, minden ritmust és kapós rimet, verset, ódát, tragédiát, leszerelt egy csizmafoltozó varga, s azt mondta: ezentúl ez mind unalmas és kiállhatatlan; nekünk más divat, más irodalom, más színészet kell.

Ezt a híres vargát Sancheznek hívták; ami a spanyolban legalább oly előkelő név, mint a németben Majer és Huber, vagy a magyarban Kovács és Szabó; de azért kegyeit kereste Sancheznek minden dráma- és tragédia-író. S ugyan miben rejtett Sancheznek hatalma? Lángész volt-e vagy bűvész, vagy műtész? Sokkal kevesebb mindennél; ő nem volt egyéb, mint egy XVII. századbéli zsrnaliszta. Nos, és mily úton emelkedett befolyásra? Úgy, hogy sutba dobta a formát, száműzte a nyűgöt; eleven alakokat kért s nem mumiákat, igaz alakítást követelt s nem természetellenes erőlködést; kidobta az antikának falárait s utánuk küldte a hagyományos tisztelet nyugdíján élősködő üres formalitásokat. Azt akarta, hogy a hősök ne járjanak falákon, hanem saját lábukon; azt kívánta, hogy a skatulyát ne bámuljuk meg színes papírburkolatáért, hanem nézzük meg, hogy mi van benne, s ki mondta, hogy a nagy nevek tartalmatlanságáért ne lelkesüljünk. A névből is kiesik idővel a tartalom, mint a mák-kupakból a mák.

Az élet minden terén ismétlődik az, ami az irodalom történetében Sanchezekkel s Sanchezek nélkül megy végbe. A forma uralkodik s elnyomja az ügyet; a név csillog és szenved az érdek; a hagyomány érvényesül s a jelennek jóléte elpusztul. Az emberek a sikerrel kérkedőknek neveiből programokat csinálnak, valamint a remekművek vonásait és színezését iskolai paragrafusokká szélesítik. A hagyományosság ész és cél tekintetbe vétele nélkül a legfőbb parancs, melynek vasvesszejét a bürokratizmus nemcsak ráhúzza egyházra és társadalomra, hanem át is húzza eleven testükön úgy, hogy rángatózhatnak tőle s vergődhetnek rajta.

Szívesen elismerjük, hogy formák, falárok, fiókok nélkül semmit sem lehet adminisztrálni; elismerjük, hogy a tekintélynek impozáns kárpitozás kell; hogy a leomló redők gyámolítsák a benyomás silányságát; elismerjük, hogy a

hagyományosnak csontváznak kell lennie az eleven testben s összekötő hídnak kell lennie a múlt és jövő közt. Ez mind kell; de ugyanakkor kettőt kell követelnie a társadalom természetes fejlődésének; kettőt: először azt, hogy a hatalom a konzervatív tényezőktől gyámolítva *őszintén, komolyan, kitartóan dolgozzék*; másodsor azt, hogy *hatalmát soha a lehetségek elnyomására, soha az ügy rovására ne használja*; mihelyt rovására, kárára kezd válni a közérdeknek, rászolgál végnélküli panaszra és gyűlölködéssre s elveszti lábai alatt a talajt.

Tehát komoly munkát s a közérdeknek önzetlen szolgálatát követeljük a tekintélytől épügy, mint a közvitéztől, a hatalomtól épügy, mint az alattvalótól.

Nem érjük be az állással s a hagyományos előkelőség impozáns kárpitozásával.

Nem érjük be a névvel, sem a címmel.

Nem érjük be a munkátlanság megszokott, de meg nem okolt kiváltságával.

Nem érjük be velük sem az államban, sem az egyházban. A formák, üres, de szépen borított skatulyák; a ragyogó cégérek s a magas spanyolfalak előtt nem borulunk le, mint az igazhívő muzulmán a Kába köve előtt; mi tudjuk, hogy ezek mind kövek, hogy nincs bennük élet s nem serken meg haladásunk s fejlődésünk csirája kiaszott méhükben.

A kiváltságok s a semmittevések e «klasszicizmusa» előtt meg nem áll a világ haladása, hanem elsöpri azt.

Hogy Magyarországon az effajta klasszicizmus még virágzásban van, sajnos, tapasztaljuk. Virágzik, mint a bazsarózsa s hivaikodik, mint a pipacs. S még nem támadt Sanchezre, aki kitekerné a nyakát. Meg is járná Sanchez barátunk, mert bizonyára az ő nyakát tekerné ki.

S így lesz ez addig, míg Magyarországon a munka társadalma nem hódítja el a tért, s amíg a munkában öntudatra ébredt nép nem kezdi érezni magát, önmagát; nem kezdi érezni az élet valóságát és jogait. Az élet jogát pedig kihirdette Szent Pál, hogy aki nem dolgozik, az ne egyék; amiből körülbelül azt is le lehet hozni, hogy minél többje van valakinek, annál inkább dolgozzék; mert a sokból sok kötelesség származik s hárul a szerencsés birtokosra. Ez illik alacsonyra és nagy úrra, alattvalóra és hatalmasra. E szerint kell megvizsgálnia magát mindenkinek, arisztokratának és főpapnak, grófnak és püspöknek: végeznek-e oly komoly, oly nehéz, oly kitartó munkát ezekért az ezer és százezer és millió koro-

nákért, oly nehéz és oly kitartó munkát, mint amelyet a kapás ember végez júniusi napszámában s az arató júliusi hosszú napjain? Mert aki épenséggel semmit sem tesz, hogyan juthat az nagy, gyakran száz meg százezeres fizetéshez vagy jövedelemhez?

Aki erre a kérdésre lelkiismeretesen és megnyugtatólag tud felelni, az férfiú, és nem szám, sem cím, sem méltóság; az nem pénzeszsák, sem kenyérfogyasztó, s az ilyen megfejtí a társadalmi ellentéteknek egyik legégetőbb kérdését, melyet mások hiába oldozgatnak jogra, paragrafusokra, hagyományra való hivatkozással. Ez mind a múlté, mely nincs; a jelené a valóság, s a valóság az egyedüli s végleg is győzelmes hatalom, s a valóság így fejezhető ki, hogy «aki legtöbbet kap, az legtöbbet dolgozzék»; holott pedig tényleg úgy van, hogy a munka azok nyakába szakad, kik legkevesebbet kapnak jogból és jóból. Ez nem valóság, hanem hazugság.

Új év és évszázad.

1901 jan. 1.

Ez új év küszöbén egy új évszázad távlatát nyílik meg előttünk, s az ember sejtelmesebben áll meg a kalendáriumi rovatok kikezdésén ma, mint máskor. Vágy, képzelet, remény, félelem, bizalom környékezik az embert s varázsolják ünneppé ez új év napját, ünneppé, mely félig olyan, mint a menyegző, félig mint a temetés; átnyíllal ereinken mint serkentő meleg, majd meg fázós borzongással fut át rajtunk; nem csoda, hisz oly sok az, amit nyerhetünk s még több, amit veszíthetünk.

Mi lesz tehát ez az új év? menyegző vagy temetés, bölcső vagy koporsó, élet vagy halál? Mi lesz? fejlődés vagy pangás, virágzás vagy hervadás, haladás vagy hanyatlás? Mi lesz ebből a tevékenységből, ebből a törtetésből és küzdésből, melyet az új év vagy épen az új század helyez kilátásba?

Új lesz ez az év s még inkább új lesz ez a század egy föltétel alatt: ha a régiből az, ami tévely, hiba, bűn, ami idejét multa, kivész; új nemzedékek állnak bele az élet napszámába azon az áron, ha a régiek kidőlnek; új emberek lépnek föl a színen a régi embereknek már hült nyomaiban; új gondolatok foglalnak tért a régi gondolatok kivesztével; új nézetek lesznek uralkodók, ha a régiekre a feledés fátyola hull; szóval az új évszázad tavasza a réginek fölforgatott barázdáin

virít, s új élet lehetetlen ott, hol a vénhedt, korhadtt élhetlenséget el nem temették.

Látjátok tehát, mily kínos szó ez az «új év» és «új évszázad»; csupa szakítást, válást, lemondást, erőszakot és halált jelent; jelenti, hogy a régi ember s nézetei, érzelmei és élete lassan-lassan elhalnak, hogy az új ember új intézményeivel s új gondolataival foglalja el a tért. Így történt ez eddig; így fog történni ezentúl, s ugyanazon tünetek közt váltakoznak majd az idők fölöttünk, mint eddig: egyrésről a szenvedélyes újítás s az erőszakos szakítás zavarja meg a kedélyeket, másrésről a görcsös ragaszkodás, a réginek egyoldalú dicsérete s érzelmeink megszokottsága nehezíti a méltányos viselkedést. De e kettő közt utat talál magának a fejlődés, s az Isten gondolata, melyet gondolt az emberről s a világtörténelemről.

A mi táborunkban nem kísért a szenvedélyes újítás s az erőszakos szakítás, hanem inkább zavarja a fejlődést s a méltányos ítéletet a görcsös ragaszkodás s a réginek hagyományos s époly egyoldalú dicsérete. Érzelmeink gyakran megtévesztik ítéletünket, s nehezen helyezkedünk az új szempontokra, melyeket pedig okvetlenül el kell foglalnunk, legszentebb érdekeinknek szolgálatában is. Bizalmatlanság, tartózkodás, kétség, gyanakodás nehezíti meg az új időknek s követelményeiknek helyes megítélését.

Vesszen hát a régi, az ósdi, a korhadtt, az idejét mult s jöjjön el az új idők országa!

Ne féljünk az új időktől! Mily sokat köszönhetünk nekik minden téren; nemcsak uralmat a természet fölött, de erkölcsi kihatásokat is: intézményeket, jogot, finomodást, emberi érzést. Elhagytuk az ököljog s a nyers durva erőszakoskodás korszakát; s ami még van visszaesés Ázsia tornácaiban az igazi műveltségtől és szabadságtól, iparkodjunk azt is lehetetlenné tenni. Túl vagyunk a Nérók s a Kambyesek korán, túl az inkvizitorok s a boszorkányok korán; örüljünk neki, s ismerjük föl az új idő áldásait; Isten gondolatait tükröztetik ránk!

Ne féljünk az új időktől, ne a tudománytól, ép attól nem! Ne féljünk a kitágított szabadságtól! Vannak ugyan a tudománynak is gyermekbetegségei, s a szabadságnak is vannak forróláza, melyekben félrebeszél s néha őrzöng is; de az őrületet ne azonosítsuk a szabadság nemes természetével, hanem sürgessük e nemes természetnek teljesebb kifejlődését. Ki akarna közülünk a középkorba visszatérni? Ki

akarna mult századbeli állapotokat, dacára a gonosz francia forradalomnak? Meg vagyok győződve, hogy egy-két hét az elmúlt korok elzárt atmoszférájában elég volna az elméleti rajongóknak, a régi korok dicsérőinek kijózanítására.

Ne féljünk az új időktől s az új társadalmi alakulásoktól. Az állam szinte elvált az egyháztól, s amennyiben el nem vált, annyiban vaskarmai közt tartja a szellemi hatalmat. Értsük meg az új időket, ha még oly fájós is tapintatuk. Visszasírni az államnak az egyházhoz való régi állapotát lehetetlen; beleringatni magát a jóérzelmű állami hatalom támogatásába ezentúl nem lehet: az egyház számára az új idők csakis az erkölcsi kihatásokat, a társadalmi akciót, a buzgalmat, a nevelést, az erényt jelölik ki tevékenységi térül. A jogból s a közigazgatási asszisztenciából kevés maradt; az új idők a krisztusi egyháznak anyajegyére, a veleszületett szellemre és élet-erőre mutatnak.

Az új idők érdekes paradoxonkép a régi egyház szellemét és tevékenységét sürgetik; nem jogászokat, de apostolokat várnak.

A szellem e megújódásától, az új időknek e tavaszi leheletétől szétfoszlik majd az elfogultságnak s az animozitásnak az a ködfátyola is, mely a világnak elborult homlokán ül s erőszakos kitörésekre vezet, az egyház s a magánemberek szabadsága ellen. A hatalomra is ráfér az igazi nyílt tekintet s a gyanakodni nem tudó egyenesség, melynél fogva emancipálja magát a modern erőszaknak vezető hatalmától, a gyűlölködő szabadkőművességtől s a szellemi irányzatoknak az állami hatalom alá való hajtásától. Jogot, törvényt, szabadságot kérünk; nem szavakban, de tettekben utalványozzák ki azt nekünk, s nemcsak nekünk, hanem mindnyájunknak.

Tehát vesszen a régi, ami tévely, hiba, bűn, ami elavult és célszerűtlen; öltözködjék a régi és változhatlan igazság a korszerűségnek, az új igényeknek mezébe, intézményekbe, nézetekbe, életbe; járja át e változás szükségének belátása a vezető tényezőket: akkor kevésbbé siratjuk majd a régit s kevésbbé gyanakszunk majd az újra, hanem vállvetve iparkodunk majd a régi igazságot az új körülmények közt is diadalra juttatni.

Ki az ú r ?

1901 jan. 6.

Az első ú r a föld hátán a rák volt ; így tanítja azt a tudomány, s e ráknak neve trilobita volt. Furcsa világ lehetett az, melyben a rák, ez a reakcionárius rovar, a haladás élén járt ; hajlandók volnánk meggyanúsítani azt az ósrákot, hogy ú r korában, mikor ő volt a természet termelő képességének a típusa, még nem tanult meg hátrafelé járni, nem tanult meg reakcionáriusnak lenni ; ez a jeles szenvedélye talán csak később, szolga korában ragadt rája.

A második ú r a föld hátán valami csiga-féle néma állat volt, melyet ammonitának hívnak ; csont nem volt benne, hátán vitte házát, s ez az akkori kultúrának elég volt ; a természet beérte a csigavérrel, s abból bosszankodásra s fölhevülésre nem került.

A harmadik ú r a föld hátán egy kombinált szörnyalak volt a krokodilból, óriás gyikból, halból, delfinből, s ezeket saurusoknak hívták ; a természet magától elrémülhetett, mikor ez éhes fiainak iszonyú fogazatát s karmos kacsóit látta.

A negyedik ú r a föld hátán a vastagbőrűek családja volt ; igen tisztességes s mérsékelt érzületű növényevők, melyeknek késő ivadéka, a jelenkor elefántja s orrszarvúja mint valóságos kismiskák pillanthatnak föl megtermett őseikre.

Az ötödik ú r a ragadozó állat, melynek szinte nem fogak, hanem kések nőttek ki állkapcsából ; mindenféle macskák, hiénák, medvék.

S ezek után gyors tempóban megjelent a hatodik ú r a föld hátán : az ember. Isten hozta, nagyúr ! Kihez van szerencsénk ? Mi ön ? rák ? csiga ? saurus ? vastagbőrű ? ragadozó ? Ez alakokból, melyeket a természet kitapogatott a lehetőségek szürke világából, melyikből ragadt önre legtöbb ? melyik őseivel — bocsánat a darvinista kifejezésért — tetszik rokon-szenvezni bensőségesebben ?

Amint jön, felelheti ez a legifjabb ú r ; én olyan ú r vagyok, hogy rák is, csiga is, saurus is, vastagbőrű és ragadozó is lehetek ; sőt oly tökéletességre emelkedtem, hogy egyszerre is lehetek mindez. Elismerem ugyan, hogy ez a tökéletességem végzetes tökéletlenségem is, mely a visszaeséseknek nemcsak ajtót, de kaput is nyit ; de nem tehetek róla, s legfeljebb megígérem, hogy óvakodom majd, hogy dicstelen elváltozásokon át végre ki ne vetközzem formámból s visszafele fejlődjem.

A vajúdások s elváltozások a jó föltét dacára nagyon gyakoriak ; az élet oly körülmények közé hozza az embert, melyek közt megtörődik, átídomul ; kigyúrnák belőle a formás, a harmonikus alakot, az erőt, a jellemet, s hasonlónvá teszik nem az Istenhez, hanem azokhoz a mintákhoz, melyeket az Isten előhozott s próbaképen létbehívott, hogy valamennyit összetörje, mert valamennyinél szebbet, jobbat teremtett az emberben. Az ember visszafejlik gyávaságból, erőszakból, s utánozza a régi uraságokat, melyek előtte szerepeltek.

Az első utánzat a rákmintának szól !

Nem vagyunk-e mi rákok, hátrakúszó, gyáva rovarok? Állami s egyházi életünk akárhány oly jelenséget mutat, melyben a rák ökelmére ismerünk. A politikában is jelentkezik ez a ráktermészet. Kibontottuk a keresztény elvek zászlaját, politikai pártot is teremtettünk az elvek talaján ; nekibuzdultunk sok helyen ; de íme nézzétek azt a ráktempót, melylyel az « erején felül merő » hősök retirálni iparkodnak. Egyházi életünk meg pláne az egész állatvilágban nem találhatna maga számára kifejezőbb « mintát », mint a hátra toporzékoló rákot. Oda állítottak minket az autonómia folyóvizének partjára, de rosszul állítottak föl. A rák visszafelé mászik, s így történt, hogy a tisztelt kongresszus elmászott az autonómia megalkotásától ; mély állami komplikációkat szimatolva, szerencsésen visszahúzódott az alkotásoknak folyó eleven vizétől.

S kicsoda Széll Kálmán, ha nem egy újkori ammonita? Csigavér, aki bocsánatot kér, s azután bölcsen tűr. Kezdetben nem voltunk tisztában vele, most már mindent tudunk, azt, hogy a látszat mögött semmi sincs ; eszélyt, számító erőösszpontosítást, ügyes kistájgerolást szimatoltak a jog, törvény és igazság nemzetközi lobogója alatt küzdőterre lépő államférfiuban ; de íme a várakozás már eltűnt, az emberek ásítanak, s a ragadozó macska-félék visszasompolyognak s odadörgölőznek dorombolva a féelmes vitézhez.

Mert hogy vannak köztünk a ragadozó állatoknak nyomai, melyeket a « Széll » még be nem fűjt ; vannak politikai hagyományok, melyek az erőszakra, a saurusok szörnyepofájára s a ragadozók késes fogaira emlékeztetnek, azt nem szükség hangoztatnunk. S minél gyávábban húzza meg magát Széll Kálmán az erőszak híveinek pártfogása alá, minél sóvárabban lesi azoknak üvöltését s egy vásáros retorikának hitvány tárgyául liberális közhelyeket hajtogat felekezetiségről, jókatholikusságról meg más ízetlenségről ; annál biz-

tosabban fordul majd le az uralom polcáról ez az őcsiga, s fölülkerekednek majd a szaurusok, a szörnyek s a ragadozó állatok.

De jó az az anyatermészet, mely az eshetőségek e kegyetlen játékában gondoskodott — vastag bőrről. Helyes, a bőr vastag lehet, s nekünk arra nagy szükségünk van; de ne tűrjük a vastag bőrt az arcon, ne a lelkiismereten, hanem neveljük magunknak vastag bőrt, ellentállási képességet az élet küzdelmeiben. A vastag bőr arra képesít majd, hogy kitartsunk s minden támadást, minden konkolyhintést, minden igazságtalanságot erős lélekkel átszenvedjünk. A fiatal-ságban nincs meg ez a tulajdonság; de a fiatal törekvésekben annál inkább föllelhető; mert utóvégre is hol legyen lélek-ruganyosság, hol egészséges reakció, mint épen az elvekért lelkesülő mozgalmakban. Ne adjuk az öreget; nem komédiáról van szó.

Ha kitartunk s szenvedni s áldozni tudunk nagy célokért, akkor a vastagbőrűeknek másik jellege nem reánk, hanem ellenfeleinkre esik. A mi tette-képességünktől az ő orruk nyúlik meg; s ezt a sajátságot nem igen ambicionáljuk, sőt szívösen közreműködünk, hogy úgy legyen, hogy az orruk minél hosszabb legyen.

Legszükségesebb pedig a vastag bőr a gazdasági életben a piócák és poloskák ellen. Ezt a vastag bőrt neveli a népben a szövetkezeti mozgalom. Sokszor nevettem a népszerű István bácsi egyik könyvének a címén, hogy «Mit tanuljunk az elefánttól», s íme most látom, hogy magam is az elefánt iskolájába tértem a népet. Hogy mit tanuljunk? Felelet: vastag bőrt, t. polgártársak; bőrt, melyet az adósság ki nem lyukaszt, az uzsora ki nem koptat, a pióca át nem csíp. A rákok, csigák, szaurusok, ragadozók közt utóvégre is a vastagbőrűek, a bölcs, temperamentumos elefántok a legrokonszenvesebbek, s nekünk erre a típusra van szükségünk. Ha a pokolba kívánók a rákokat, csigákat, ragadozókat, ez igen üdvös kívánság, de mit használ; nem rajtunk áll ezt a menaszériát kipusztítani; de neveljük népünket politikailag önállóvá, s még előbb gazdaságilag ellentállóvá; fokozzuk benne az önállóságnak és függetlenségnek anyagi és erkölcsi erőit, s meglátjátok, leáldozik majd a rákok, csigák s ragadozók uralmának napja szinte magától, s úrrá lesz megint a földön — az ember.

Miért gazdag a zsidó és koldus a magyar ?

1901 jan. 13.

Ez a cím megdöbbenő világossággal s lovagias nyíltsággal tűzi ki a kérdést ; s így van ez jól, mert a jó kérdés első kelléke, hogy világos legyen. Mások nem szokták e kérdést föltenni, hanem merkantilizmust, forgó tőkét, tisztességtelen versenyt, kozmopolita pénzt s más efféléket emlegetnek, melyek finomabban hangzanak, de végre is álarcos, hímes-hámos kifejezések. A tudományhoz sem illik a lárva, s a «szép maszk» mögött is kiérzik az érdekeltek, hogy kinek bőréről van itt szó, s végre sem lesznek nagyon hálások a kíméletért.

A kifogástalanul világos kérdésre egy szerezcsen-mesével felelek, mely feketékről és fehérekről beszél s teljesen ránk illik, ha a feketék alatt a magyart — a tönkrement emberről a német úgyis azt mondja, hogy «schwarz» lett — s a fehérek alatt a zsidót értjük.

A mese pedig így hangzik :

Teremtett az Isten feketéket és fehéreket, s hogy sem neki, sem egymásnak szemrehányást ne tehessenek, rájuk bizta sorsuknak megválasztását. E végett letett a földre egy kobakot, melléje pedig egy lepecsételt tekercset. Előbb a feketék választottak ; ama reményben nyúltak a kobak után, hogy abban megtalálják mindazt, amire szükségük lehet. Így maradt a fehéreknek a pecsétes papirtekercs.

Találtak pedig a feketék a kobakban aranyat, ezüstöt, vasat, de nem tudtak velük mit csinálni ; ellenben a papirtekercs apróra elmondta, hogy mit kell csinálni az arannyal, ezüsttel, vassal. Választás után Isten a feketéket a bokrokba szállásolta, a fehéreket pedig kivezette a nagy vízhez ; azok ott a papirtekercsből megtanultak hajót építeni s megtanulták a feketéktől a vasat, ezüstöt, aranyat elcsereberélni.

Szakasztott így történt ez minálunk. A magyarok arany, ezüst, vas után, a birtok után nyúltak ; tanyáikon, faluikon ültek ; jó időkben élvezték, amit a föld bőven s nem nagy áldozatok árán hozott ; a gazdasági élet titkait nem kutatták ; a forgalmas, üzér szellemet semmire sem becsülték ; az egyszerű patriarkális életmód mellett a pénzgazdaság veszélyeit nem vették komolyba : így történt, hogy az arany, ezüst elúszott, a papirtekercs titka nyilvánvaló lett : hogy a nép a modern élet színvonalán fönn nem tarthatja magát, ha gazdasági érdekeit másoknak szolgáltatja ki ; s ha kiszolgál-

tatta, akkor, dacára a kutyabőröknek, armálisoknak, okleveleknek, címadományozásoknak, koldus lesz.

Zsidó lett az úr, s a magyar koldus lett; de mikor koldus lett, pirkadni kezdett neki is. A magyar láthatja már, hogy «schwarz», s hogy a szerecsen-mese itt már nem mese, de valóságos történet. S hála Istennek, hogy látja is s hogy kiadja a jelszót: az uzsorának veszni, pusztulni kell, minden alakban; kiállt a küzdőterre s odakiált az atyafiaknak: ragadjuk meg erős kézzel mi magunk a mi gazdasági érdekeinket s nyissuk tágra szemünket, hogy a politikai és szociális életnek előttünk tátongó örvényét először is lássuk, s azután kézzel-lábbal kapálózva védekezzünk ellene, hogy el ne nyeljen.

A mozgalom meg is indult; szövetkezetek támadnak minden téren, mint a gombák. Remélem, hogy nem lesznek gombák, s főleg hogy nem lesznek bolondgombák. A multkor említett budapesti ruhaszövetkezet szintén egy ilyen kísérlet, a szegény embernek fölruházására, melynek fejében eddig 30—40 százalékot, véres uzsorát fizetett.

E mozgalomban mindenkinek jelt kell látnia, s e jelben a reménynek fölcillanását, hogy e teljesen elzsidósodott országban van talán még erő, mely a jármot lerázza, s ha összpontosítjuk törekvéseinket, a megfogyatkozott gazdasági életet lábra állítja. E mozgalom nem idealizmusból táplálkozik. Sem faj-gyűlölet, sem faj-szeretet nem dolgozik benne, hanem a legtermészetesebb önvédelem. Reakciója ez a szegénységnek a végleges elnyomás ellen. Nem a haladás nagytervű nemtője sugallja, mely megdöbbenhetne a gazdasági nyomorúság nyomában járó szellemi elsatnyulástól; nem a művelődés s a finomulás vágya sarkalja a közönséget; ó, ezek gyöngye hatalmak a létért folytatott küzdelemben; a mozgató gondolat itt a kenyér; a ragyogó csillag a százfilléres korona; az elkeseredés keserű cseppjei a földre ömlő verejték, melynek gyümölcsét mások vitték el, legalább eddig.

Magyarországon nem segíthet senki és semmi egyéb, csakis a népfölkelés az uzsora ellen; de népfölkelés nem bunkóval, nem kaszával, hanem a gazdasági erők tömörülésével és összpontosításával. Azért áldozunk nagylelkűen a szövetkezeti mozgalomra: lelkesülést, pénzt, bizalmat és kitartást. Az ósdi emberek morálisa e jócselekedeteket nem ismeri; azt gondolja, hogy nagyobb jót tett, ha szegénynek 2—3 forintot adott, mint ha egy üzletrészt aláírt; azt gondolja, hogy a szorgalmasan tőkésített ezreket kegyes alapítványokra fordítva a testamentomban, megfosztaná értéküktől,

ha üzleti célokat szolgálna velük a szövetkezetekben ; hagyjuk ezt ; ez is abba a fejezetbe tartozik, melyben mondatik, hogy a világ fiai okosabbak a világosság fiainál, kik ez esetben inkább a korlátolttság fiainak bizonyulnak. Mi ellenkezőleg meg vagyunk győződve, hogy a pénz, mely a tisztességes munkát jogaihoz segíti, mely a nép gazdasági életét az uzsora jármából kiszabadítja s az anyagi boldogulás útján a lelkeket erény és vallás iránt is fogékonnyá teszi, szentebb mint bármely kegyes alapítvány, szentebb, mint az oltárok kincse, mert tisztességes, erkölcsös életbe van befektetve, melynek gyümölcsét képezik hazafias, vallásos nemzedékek, munkás családok, virágzásnak indult nemzet.

Ha ezek nincsenek, csinálhattok alapítványokat köz-célokra ! Bárhogy forgatjátok a dolgot, nézzetek bele alapított iskoláitokba, alapított kórházaitokba : klienseitek mindenütt tönkretett, kiszipolyozott koldusok.

Tegyetek már valamit, hogy koldusokká ne legyenek azok, kik még nem azok !

Üres püspöki székek.

1901 febr. 3.

A székesfehérvári és szombathelyi püspöki székek már jó ideje üresek, s nem mondhatni, hogy valami különös mozgalom volt volna észrevehető az érdekelték körében, a Pester Lloydot s néhány katilináris szerkesztő exisztenciát leszámitva. Nem hisszük ugyan, hogy a nagy férfiakban nem szükölködő magyar egyház keblében ne lettek volna olyanok, kik hivatást ne éreztek volna magukban s nem hozták volna meg az apostoli élet nélkülözéseinek áldozatát akár a székesfehérvári, akár a szombathelyi püspökségekért. Ilyesmit képzelni Magyarországon holdkórossággal fölrerne ; tudjuk ugyanis tapasztalatból, hogy a felelősségteljes püspökségek elfogadására mindig több a vállalkozó, mint a kis felelősséggel járó kóspallagi, unyi vagy moharai plébániákra. Azt meg épen nem szabad föltételezni, hogy a szerényebb ellátású, vékony-pénzü fehérvári püspökség nem vonzza az apostoli lelkeket. Ki keresne jövedelmet, mikor az apostolok utódjának lenni készül, s hogy intézhetné az evangélium által gyűlött arany a püspöki kinevezések s áthelyezések kényes ügyét? Távozá!l tölünk, sá!tán !

Most azonban, hogy Győr is megüresedett s a tavaszhoz

is közelebb értünk, erősen hisszük, hogy nagyobb lesz az érdeklődés s buján serken a püspöki hivatás. A kultuszminiszter is több levelet fog kapni, ahol finom tollvonásokkal szemei elé varázsoltatnak a hivatalosak árnyképei, s megírják aranyos tiszteletdíj nélkül is azt a «canonicus processust», mely bizonyára elfogulatlanabb mint az, melyet a már püspöknek kiválasztott s átlag szerencsésnek tartott halandó a régi stílusú formalításoknak megfelelően veszély nélkül áll ki a bécsi nunciatura ósdi szobáiban.

Mennyi püspök-aspiránst végeznek ki ezekben az anonim levelekben, melyekkel a kegyelmes miniszter úr megtiszteltetik. Mint hajdan Szent Cassian fró-stílusokkal szurkálták agyon hálátlan gyermekek: úgy most éles pennákkal szurkálják halálra sok jelességnek viruló reményét a jó és rossz barátok. Ó átkos irigység!

S mialatt a hivatalosak lótnak-futnak, remélnek, ígérnek, szurkáltatnak s vívódnak, addig azok, kik igazán hivatottak volnának, rejtőznek, vonakodnak s szerencsájükre ignoráltatnak. Így volt ez régen, így van ez most. Szent Ciprián elrejtőzött, midőn megtudta, hogy püspökké akarják választani; Szent Athanáz megszökött Alexandriából; Aranyszájú szent János, Szent Vazul, Nazianzi szent Gergely csak akkor fogadták el a püspökséget, mikor megbizonyosodtak arról, hogy a klérus s a nép egyértelműleg kívánják őket. Szent Ágoston elkerüli azokat a városokat, melyekben a püspöki szék megürült, nehogy valamely választónak rajta akadjon meg szeme.

Ahogy törik magukat most egyes kitűnőségek a püspökségek s érsekségek után: épügy vonakodtak önérzetes korok tisztább jellemei azok elfogadásától. Nem maradtak a világos beszédnél, hanem a cselekvés mezejére léptek; némelyek elbujtak üregekbe, mások kérték Istent, hogy vegye el őket, mielőtt felszenteltetnének; ezek konszekrációjáról írja Szent Ágoston: «Lefogják, elzárják, őrzik őket, nehogy megszökjenek; szinte megkötözve állítják oda a fölszentelő püspök kezei alá, hogy a szó szoros értelmében áldozatokul tekintessenek» (Epist. 173). Sőt még erélyesebben léptek föl: Szent Epifánnak a diakonusok befogják száját, hogy ne emelhesen szót a rajta elkövetett szent erőszak ellen. Ammonius levágja ujjait s füleit s azzal ijesztgeti az őt még azután is fölszentelni szándékozó püspököket, hogy leharapja még a nyelvét is, ha békében nem hagyják.

Soroljunk-e föl még más példákat is? Amit ezek tettek,

az, gondolom, elég arra, hogy a könnyelmű s elkapatott embereknek önbizalmát megszegyenítse ; de aligha elég arra, hogy azoknak a vakmerőségét fékezze, kik a karriér ügető tempójában tüskén-bokron átugratnak, s túlteszik magukat azokon a korlátokon, melyeket fennkölt gondolkodás, lelkiismeret, kánonok, alázat, szerénység emeltek. Szükség volt a nagy jellemeknek túlzott aggályosságára s megdőbbentő alázatosságára, hogy a mitől sem félő kis lelkeknek megnyíljék a szemük ; s ha nem is érzik át a nagy lelkek gondolatait, legalább a szerénységnek nagynehezen fölvert sejtelme ejtse őket egy keveset gondolkozóba, hogy tán még sem valók ők arra, amire annyira kíváncsiak.

A hetedik század végén tartott nantes-i zsinat megfosztott állásától minden egyházi férfiút, ki új méltóságok után törte magát. Tekintve az utolsó harminc év tapasztalatát, nem volna-e jó ezt a kánont, a szendergő kánonok beláthatlan sírdombjaiból föltámasztani, hogy tavaszt s új életet hozzon a magyar egyháznak püspök-kinevezéseibe? Nem hisszük, hogy a hetedik században annyi püspök-aspiránst termelt volna a még elmaradt kultúra, mint a huszadik század hajnalán. Akkor még annak a szónak «stréber» nem volt polgárjoga ; a dolog megvolt, de divattá még nem lett.

Most megvan e divat, de csak léha lelkek szolgálnak neki, nagyságos gigerlik. E divat ellen állást foglal majd az igazi egyházi érzés, az életszentségre s buzgóságra s nem protekciókra alapított választás és kinevezés. Mikor jön meg ezeknek országa? Annál előbb jön meg, minél többen leszünk, kik Istenen kívül semmit sem keresünk, s kik zászlónkra írjuk a mai világban nélkülözhetetlen jeligét : «Ne félj senkitől, sem fölfelé, sem lefelé, senkitől, csak Istentől».

Humana commedia.

1901 febr. 17.

Az élet nemcsak komoly, de nevetséges is ; a lét nagy gondolatait Isten adja meg, míg a komikumról az ember gondoskodik ; a szintér maga a nagy világ, s színész is bőven van. A színészek átlag jó házból valók s mint komikusok utólérhetetlenek, lévén a jó komikusnak főkélléke, hogy komolyan adja a bolondot, s hogy ne bosszankodjék, ha nevetnek rajta ; már pedig e kelléknek átlag megfelelnek az élet komikusai ; s ha néha ki is esnek szerepükből s bosszankodni készülnének, csakhamar észreveszik, hogy az nekik

sehogysem áll jól, s hogy legjobb, ha ignorálják a kacagókat. A kacagók a maguk részéről a jókedv jogát csorbítani nem engedik, s követelik, hogy az, kinek rendben van a szalmája s nem komédiás, a nyugodt öntudat páholyában üljön és nevéssen.

E jogunkat ez egyszer, e farsangi vasárnapon, még ellenségeink sem vonhatják kétségbe. Lássuk tehát a komédiát!

Első fölvonás : Tetemrehívás !

A magyar parlament lelki szemei előtt kiterítve fekszik a marosvásárhelyi áldozatok, s fölvonulnak a kiontott magyar vérnek bosszulói : a nagy Kossuth kis fia, Pichler Adonisz, a hengerded Komjáthy s a többi megemberedett fúria, s szónokol Kossuth Franci s reszketve mondja, mint egy kálvinista búcsúztató : Ki mer itt nevetni? Álljon ki s mutassa meg, hogy nem becsüli a magyar vért ! S miután ennek a megmutatására senki sem vállalkozott, két napig zúgott a vihar az unalmas országházban, dörögtek és bosszút leheltek ; azután egy búbajos intésre a vihar elcsitult ; Kossuth Franci megszűnt reszketni, Pichler szép ajkai nem sziszegtek, Komjáthy szájöble kitöltődött ; a vért bosszuló negyvennyolcasok alázatos hatvannyolcasok lettek s egy árva kukkot sem szóltak többet.

Honnan e szofokleszi fordulat? Okvetlenül valami mély benyomás fogta le a viharzó lelkeket. Ily mély benyomások a kormánynak sokba szoktak kerülni, de végre is kellemesek neki ; nekünk sem kellemetlenek, legalább annyiban nem, hogy látjuk, mily mesteri kézzel értik azok az ügyes színészek a tragédiát komédiává változtatni ; bátran tehetik ; ők ha tragédiát is játszanak, akkor is komikusok.

Második fölvonás : Lemondás.

Az ember sokoldalú lény ; a képviselőség sem képes kimeríteni sokféle tehetségét, tehát «közgazdasági tevékenységre» adja fejét. Ez annyit tesz, hogy a honatyák iparkodnak a pénzintézeteket néhány ezer koronával évenként megkönnýíteni azon nagy szolgálat fejében, hogy a nevüket fektetik be gyümölcsöztetőleg a vállalatba. Ettől a közgazdasági tevékenységtől a közönség szegény lesz, ők meg gazdagok — már aki, mert mindenkinek nem jut. De vannak köztük hősök, kik lemondani tudnak ; ilyen Tisza István, ki a többi között leköszönt oly bank elnökségéről is, mely meg akar bukni. Hát nem volt jó ott leköszönni s a lemondás áldozatát Deák szelleméért meghozni? Hogyne lett volna jó ; most már bukhatik a bank ; a krach nem Tiszát éri.

S e játékok a nemzet szemei előtt folynak le, s vállalkoznak rájuk fölnőtt emberek. Úgy látszik, nem veszik észre, hogy a józan népnek van szeme, mellyel észrevegye, s van lelke, mellyel megítélje ez országos komédiákat. Ott fönnt azt nem látják, vagy legalább teljesen beleringatják magukat abba a fölfogásba, hogy port hinteni mások szemeibe előkelő foglalkozás. Vagy nem porhintés-e, hogy az egészségügyért lelkesül a belügyminiszter, s pálinkával teszi tönkre a népet a finanszminiszter. Jogot, törvényt, igazságot ígér a miniszterelnök, de kezelésüket azok kezében hagyja, kik kitűnően beváltak a jogtalanságnak, törvénytelenységnek és igazságtalanságnak szolgálatában. Főispánokat meneszt, kik mindig maradnak s nem mennek, s ha kellene kinevezni újakat, éhenkórász riporterek cihelődnek föl szerény főispán-jelöltekkel a miniszter segítségére.

A főrendiház üléstermét most ez alkalommal elkerülöm, bár ott is a farsang az úr. Ez a terem, mely teli van az autonómiai közgyűlésnek és a 27-es és a hármass bizottságnak s nem tudom hányféle kiküldöttségnek vajúdásaival; az intelligenciának s a tudománynak e hegyei apró, igénytelen egeret szülnek, mely igazán a szó szoros és átvitt értelmében is a macskának se kell; ott kerítik azt az óriási feneket annak a kis bődönynek, melyre rá lesz írva: katolikus autonomia; de belül nem friss túró, hanem kvargli lesz.

Hagyjuk e nagyságokat! Seneca «de laude stultitiae» c. könyvével hónunk alatt, siessünk élvezni a kisvárosok farsangjait. Itt a komikusok sokkal egyszerűbb emberek; a főszerepet viszik az országháznak nem annyira terméből, mint folyosóiról hazavetődött, huszad-harmincadrangú képviselő urak, kik a kormány terveiből tudnak elárulni ártatlan valótlanosságokat. Eltörpülnek mellettük a városi klikkek vezető férfiai, a becsületükre és vitézségükre féltékeny városatyák, azzal a mezővárosi, vagy éppen szabad-királyi-városi tapintattal és ésszel, mely a szóból ki nem fog, de a tette rá nem ér; mely veri a mellét, hogy kiáll pofozkodni és bizony verekedni is kész a becsületért; de azért készek kezét is fogni bármikor katilinakkal, mert félnek, hogy megkarcolják lúdtollal ábrázatukat; mert tetszik tudni, régen megmondták már Pozsonyban, hogy «vitam et sanguinem, sed avenam non»; életet és vért igen, de zabot nem adunk — az ügylátszik, magunknak is kell.

A kisebb emberekre ettől a sok nagy komikustól már rá sem hederítünk. Mozognak a színen még mások is: politizáló

vargák, moralizáló lókötők, szabadságban úszó rablelkek, kik gondolják, hogy közvéleményt csinálhatnak, ha valahol egy cilinderre tettek szert. A cilinder nem elég, a cilinder alá is kellene valami, még pedig nem paróka. Kivált pedig tisztesség, erkölcs, jellem kell a világnak ; s mert ez nincs, azért nem vehetők komolyba az emberek ; azért vedlik ki belőlük a könnyelmű fölületes szószátyár, ki máskép beszél és máskép tesz ; vagy jobban mondva bármit beszél s bármit tesz, mindig hasból, illetőleg zsebből beszél s oda is néz.

De azért a néppárt, mely nem komédiázik, mely férfiakat követel s nem tűr proviziós, közgazdaságilag tevékeny figurákat, mely a komoly keresztény erkölcs alapján áll, s nem úszik a korrupció árával : gonosz, istentelen párt. Hogyne volna gonosz, hisz ezeket a komikusokat mind kipörkölni szándékozik !

Személyes politika.

1901 febr. 24.

Az elméletet a gyakorlattal kell összekötnünk tudományban épűgy, mint az életben, ha boldogulni akarunk. A modern tudományokban, melyeknek mechanikus jellegük van, a leghatalmasabb szellemek annyira gyakorlatiak, hogy nem tudni, vajjon lakatosok-e inkább, vagy csillagászok, laboránsok-e vagy természettudósok. Némelyik inkább az elméletre, másik inkább a gyakorlatra fekteti a fősúlyt; de a legkihatóbbak azok, kik mint Leonardo da Vinci timárok, mészárosok, anatomusok, gépészek, lakatosok, kőművesek, botanikusok egyszemélyben, kik tapasztalva, kísérletezve állapítják meg a további eljárást ; ezek az igazán termékeny s kiható emberek.

De ha a tudományban is egybe kell fűznünk a gyakorlatot s az elméletet, mit kell majd tennünk az életben? Itt az elmélet az elv, s a gyakorlat az ember. Elvek emberek nélkül természetlenek ; csak a megtestesült elv hat ki ; az elv pedig testet ölt az emberekben. Aki az elveket szolgálni akarja, annak az alkalmas embereket kell az életbe beállítania ; aki az elvet pártolni akarja, annak az elv embereihez kell szegődni, ügyüket előmozdítani, s boldogulásukban az elv győzelmét látni.

Nézzétek, hogy tett a kálvinistaság Tisza alatt. Ahol megürült valami járásbíróság vagy adótárnokság, a maga embereit dugta be a hivatalba ; a kálvinista hivatalnok húzott

maga után ismét kálvinista irnokot, díjnokot, kálvinista szolgát; lassankint összeverődtek harmincan-negyvenen s alakítottak hitközséget, melynek papja az állami kongruából húzza fizetési pótlékát; szóval embereik által tért foglalnak, s erkölcsileg s anyagilag megerősödnek.

Vagy megfordítva, nézzétek azokat a jeles egyetemi tanárokat, kik a humanizmust hirdetik s toleranciában utaznak, mikép fogtak kezét, keresztelt zsidók, kálvinisták, Heinrichok, Gyulaiak, kik közül az egyik körülmetéletlen pogány pláne azt merte mondani, hogy ő a keresztet szívéből is kitepte már, s fújták a követ ellenünk; pedig aránylag mily kicsiny dolog volt az, amiről szó volt, t. i. hogy visszahelyezzék a keresztet az egyetem tanács- és dísztermébe. Kezet fogtak s leszavazták a katolikusokat. S így tesznek mindenütt, s nem feszélyezi őket sem humanizmus, sem tolerancia; elvont elvekkel be nem érik; embereket, intézményeket, tényeket állítanak az elvek helyébe.

Ezt személyes politikának hívják. Tőlem hívhatják, ahogy akarják. Annyi világos előttem, hogy az elv ártatlan és erőtlén, ha nincs ember, kiben az elv kifejezésre jutott. Prosperálni elvek sohasem fognak másképp, mint alkalmas emberek által, kik az életben állást, tért foglalnak. Tehát mindenkinek személyes politikát kell üznie; az elvet az emberben kell szemlélnie s az elvnek erejét az embernek erkölcsi erejével s jellemével mérnie.

Nekünk is pártfogolni kell a mi embereinket s az ő vállalataikat; nekünk is a jó ügyet jó embereinknek segélyezése és előmozdítása által kell szolgálnunk s alaposan ki kell józanodnunk abból az ostoba nagylelkűségből, mely mindenütt az ügyet s nem az embert akarja nézni, s annyira nézi, hogy azután az embert nem választván meg jól, az ügyet is romlásba sodorja. Így tesszük tönkre saját ügyünket idegen emberekkel. Oktalan pártatlanságunk által ezeket meg nem nyerjük s kiszolgáltatjuk nekik a hatalmi eszközöket, melyeket azután nagy könnyen ellenünk fordítanak.

Ne kovácsoljunk fegyvert önmagunk ellen. A mi embereinket ügyis nyomják, ahogy tudják, s ha kell belőlük választani valami hivatalra, gondjuk van rá, hogy a totyákat s a tehetetlenek ültessék nyakunkba. Ezekről természetesen az elv is pihen, mert angol-betegségben van embere, s a gyakorlatra a szép szavak és fönséges elvek hangoztatásától nem kerül a sor. Hisz ez utóbbit a katolikusok, sajnos, gyakran keservesen érzik: azt, hogy szó van elég s elvekből is túlsok,

de még több a totyaság, mely az elvet seholsem érvényesíti. Ebből Magyarországon nekünk az utóbbi időben vékaszámbra jutott.

De nem is fordul jobbra sorsunk, míg ez elementáris élet-szükséglettel le nem számolunk, s míg az elveket embereinkben megtestesítve nem látjuk, hogy kisebb vagy nagyobb körben csoportosulva s összetartva, az elvet az életben lábra állítsuk. Így kell tennünk a gazdasági, így a politikai, így az irodalmi érdekekben. Aki tisztán katolikus városokba kálvinistákat protegál bele akármilyen állásba s hivatalba, aki humanizmusból a mi embereinket elejti, aki zsidó lapokra fizet elő még most is s a katolikus irodalmat nem ápolja, annak egészséges érzékében kell kételkednünk, illetőleg bámulnunk kell azt az érzéketlenséget, mely a jó lélettől, ha nagy úrról van szó, vagy az öntudatlanságtól, ha közember ez a gyáva vitéz, a szent ügyet nemtörődésével elárulja. Lehet-e ennek más nevet adni, mint hogy totyaságnak mondjuk? Nem, ezt másképp nem hívhatjuk. Hiába hangoztatják az ilyenek elveiket; gyakorlat nélkül az elvek semmit sem érnek, senkit sem veszélyeznek, senkiben kárt nem tesznek, de nem is használnak senkinek, csak az ellenségnek.

Sürgessük tehát a személyes politikának térfoglalását köztünk, s mikor elvet hangoztatunk, keressük mindig az elv mögött az embert. Mert régi dolog, hogy egy keresztény tudós többet ér, mint száz apologia; egy jó pap többet, mint valamennyi kánon, — egy erőteljes, elveinket védő parlamenti párt többet, mint valamennyi sopánkodás, hogy rosszul állunk.

Az az ügy, mely az elvet emberekben föl nem lépteti, vagy mondjuk inkább mely az elvet emberekkel ki nem váltja, mindig rosszul fog állani, és szomorú sorsa a tehetetlen sopánkodás.

Nagybőjt az országgyűlésen.

1901 márc. 3.

Nagyszerű föllépése volt a néppártnak a magyar országgyűlésen február 22-én és 23-án. Ép a nagybőjt első pénteke volt, mikor fölemelte és fölmagasztalta elveinek zászlaját, a keresztet, s tartott azoknak az uraknak, kik ritkán hallanak keresztény igazságokat, oly nagybőjti prédikációt, amelyet a magyar országgyűlésen eddig senki sem mondott. A kereszt védelmében tényleg az a néhány képviselő úgy állt ott az

ország színe előtt, mintha keresztes-vitézek lettek volna, elvhűségbe, bátorságba, kitartásba, megfélemlíthetetlenségbe öltözve; szavuk úgy hangzott, mintha pallosok suhogának; az eszme erejében az egyes alakok hősökké nőttek, s úgy tetszett, mintha a maroknyi párt hangos, lármás hadsereggé sokasodott volna, mely azt zúgja: Ne féljete, sokan vannak velünk.

S valóban a parlament többsége s a keresztény Magyarország a néppárttal érzett. Ilyenkor az igazság ereje áttör a hagyományos gondolatlanságon; áttöri a rágalmak- és jogtalan vádaknak jégkergét, és az elbódított közönség látja, hogy nem aljas, nem átkos elvekért küzd a néppárt, hanem a legszentebb érdekekért; nem haszonlesésből, hanem meggyőződésből áll ki a küzdőterre, s úgy beszél, hogy szavától meglágyulnak a szívek a túloldalon is, bár nem lazulnak meg mindjárt a szájkosár madzagai, melyeket a pártfegyelem s az emberi gyávaság köt csomóba a t. nagyságos urak felséges ajkaira.

Ezt a mély benyomást s az igazság hódító erejét azon a nagybőjti pénteken a házban s a házon kívül egyaránt érezték; érezték azok a képviselők, kik meggyőződésből keresztények, de politikából liberálisok; érezték azok a nagyságos és méltóságos urak, kik a keresztet aranyláncon nyakukban hordják, de a kereszt védelméért ki nem lépnek; érezték azok a papok és jó katolikusok, kik frázisokkal eltorlaszolják magukat, hogy a cselekvés terére lépniök s kellemetlen kedélyháborgásoknak magokat kitenniök ne kelljen. Ezek titokban mind elismeréssel adóztak a néppártnak, s ugyanakkor titkos szégyent érezhettek: önmaguk előtt szégyenkeztek.

Mert vak legyen, aki nem látja, hogy a felekezetiség vak-lármájából agyonijedezett liberális urak közül senki sem szólalt volna föl a kereszt ügyében, ha a néppárt nincs ott. Agyonhallgatták volna ezt is.

Vak legyen, aki nem látja, hogy keresztény érdekek védelmét hiába várjuk azoktól, kik az érdekeket elvi magaslatra emelni nem képesek, s nem mernek belőlük programmpontokat alakítani, bár nagyon verik a mellüket, hogy szívükön hordják a kereszténységet. Agyonhallgattatás: ez a gyávaságnak megérdemlett jutalma; ezt kapnók meg, ha a liberális urakra hagyatkoznánk — no és még valamit: itt-ott az elismerésnek s a kegyes megemlékezésnek kenyérmorzsáját hullatná elénk a t. kormány, hogy ne látszassék, mintha végleg megfeledkezett volna rólunk.

S ez elég önöknek t. béke-szírénék? Ezt önök megegyeztetik elveik szeretetével, s a meggyőződésnek hódító erejével? Ugyan kérem, ha már megvakultak, hát meg is siketültek? S ha nem siketek, emlékezzenek vissza, mikor hallottak ily beszédet a magyar országgyűlésen, mint amilyeneket a néppárt mond? Ilyet még minálunk nem hallottak. Eddig kegyesen ignoráltattunk s kegyetlenül agyonhallgattattunk; ez volt sorsunk; s ez volna sorsa minden nagy keresztény érdeknek ezentúl is, ha a megalkuvás s a csendes passzivitás receptje szerint keresnénk orvoslást bajainkra.

Mennyire máskép áll a dolog, mikor nem kegyelemből, de önerőnkéből élünk, mennyire esik latba parlamenti pártunknak tevékenysége úgy az ügy méltóságára, mint a közhangulatra való tekintetből. Az ügy megérdemli, hogy ne ellenségeink jóindulatának alapjára állítsuk, mert a jóindulat nemes érzés ugyan, de az elvi ellentét oly hatalom, mely a jóindulatot lépten-nyomon megrendítheti s a legkritikusabb pillanatokban kérdéssé teheti; a közhangulat pedig még inkább sürgeti a parlamenti képviselőket. Árván-elhagyottan állnak a faluban, városban a keresztény nagy elveknek hívei; ellenséges világnézetek háttérbe szorítják a keresztény fölfogást; a felekezetlen állam parvenü-pompájával s a pénz hatalmával imponál a közönségnek: ki bírná ily körülmények közt meggátolni a züllést? Ki bírná elfojtani a lemondásnak dalait? Vert hadsereg az ilyen nép, s vezérei, ha megalkusznak az ellenséggel, elbújnak magányos házaik zöld zsalugátereire mögé s onnan szidják a világot. De adjatok egy erős parlamenti pártot, s meglátjátok, mily óriás kihatása lesz annak az önbizalom fokozására, az elvek nyílt megvallására; a parlamenti párt zászlóját leszűrve a közvélemény szakadó partjába, a partszakadás megakasztódik, s az ország kormányzásában s a közigazgatásban hathatósan lehet majd elveinknek érvényt szerezni.

Hát mit szoltok ehhez ti, kik a néppárt ellen kifogásokat emeltek? Érzitek, hogy gyöngék s szervezetlenek vagyunk, s még sem akartok erősülni? Érzitek, hogy kullogtok a szerék után kivert kuvaszokként, s mégis a kegyelem-kenyér elméletét hirdetitek? Beteges lelkek tünetét látjuk mi viselkedésekben, veszedelmes influenzát, mely a nagyoknak, a felsőbbeknek határozatlanságából szivárog el csontjaitokba.

Igen; ennél eszünkbe jön valami: csodálkoztunk, hogy egy magyar főpap sem gratulált tüntetőleg gróf Zichy Jánosnak s Rakovszkynak; de bizonyára megtették titokban.

Az alkoholista állam.

1901 ápr. 18.

A bécsi antialkoholista kongresszus kimutatta, hogy van benne szellem és lélek, jöllehet nem él spiritusszal. Bátran nekirontott élethivatásoknak, tudománynak, nézeteknek, melyek mögött spirituszt szimatolt, néha oly bátran, hogy a kongresszusban is majdnem birokra kerültek a puritánok az engesztelékeny atyafiakkal. De a legnagyobb hőstettet akkor hajtotta végre, mikor az államoknak elevenjére tapintott s felszólította a kormányokat, hogy ideje volna már többé nem pusztítani a föld népét pálinkával.

Valóban érdekes egy tabló : a vízbe szerelmes kongresszus megtérésre inti a pálinkát protegáló kultúrállamokat ! Hihetetlen s szinte komikus szembeállítás s ugyanakkor nagy áldozatra való fölhívás, mikor a modern államok pálinkából élnek s tényleg ők maguk a legnagyobb alkoholisták. Hogy csináljanak hát frontot a pálinka ellen? !

Számtalan millió folyik a kincstár fiókjaiba ; azt mind a pálinka görgeti. A regále óriás jövedelmi forrása mind a hordók csapjain keresztül csörgedez, s a finansminiszter kétségbeesnék s csődöt mondana, ha a nép szívéen a pálinka szeretete helyett a vízért való lelkesülés győzne. Borzalommal tekint a modern állam e józan világnézet térfoglalása elé.

No, a kétségbeesésre ráérnek még, s a kongresszus elveiből a gyakorlati világban egyhamar nem támad államrendítő s kormányokat buktató veszedelem. De ha a veszedelem még nem is imminens, közeledésének jele már ott lebeg a látóhatár fölött, felhője nem nagyobb, mint egy tót kalap, de az a felhő az orkánt hirdeti, mely elmaradhatlan.

Előbb-utóbb az államnak magának kell antialkoholistává válnia ; neki kell a pálinka forrásait kiszárítania, a hordók dongáit bevernie, mert különben a vér forrásai apadnak ki a népben, s a megmérgezett vérből származik a nemzet-halál. Akkor aztán se vér, se pénz ; pénz nélkül pedig a pálinkában sincs üdv.

Rászorítja a kormányokat az antialkoholizmusnak gyakorlati pártfogására már az az eszményi tekintet, hogy kultúrállamokat akarnak képviselni. Bámulatos dolog, az állam kultúrállam akar lenni s a nemzeti hanyatlásnak egyik legmérgeesebb tényezőjét, az alkoholt fogadja el haladásának s erő kifejllesztésének forrásául. Úgy alakultak a dolgok, hogy a

kultúrállamnak egyik főbenjáró érdeke, hogy népei minél többet igyanak, tehát minél előbb s minél alaposabban tönkremenjenek. Érdeke a minél nagyobb fogyasztási adó s italmérési jövedék, azt pedig másképp előteremteni nem lehet, csak úgy ha a pálinka minél nagyobb csapokból csörgedezik. A társadalom küzködik s vért izzad, hogy a fojtogató alkoholizmust magától távol tartsa, a kultúrállam pedig sunyít hozzá s nevet a markába, ha milliókat írhat ez elszegényítő veszedelem jövedéki rovataiba.

Míg ez iránt az államnak nem lesz érzéke, addig szomorú, de eklatáns bizonyosságát nyújtja annak, hogy állam és haza, kormány és nép két tényleg különálló kategória, hogy az egyik a másiknak romlásán emelkedhetik, természetesen ideig-óráig, míg azután mindkettő megkeserüli a természetellenes gazdálkodást. Az alkoholista állam fiskális érdekeinek hajhászásában, a gazdasági érdeknek a nép erkölcsi életétől való absztrahálásában, tényleg nemcsak eltekint a nép érdekétől, de határozottan a nép romlásán dolgozik. Ily tótágot álló állapotok nem tarthatnak sokáig. A kultúrállam érzéketlenségének a nép igazi java és baja iránt meg kell szűnnie; a fiskális kormányok szemeinek meg kell nyílniuk; s tudjátok, mi nyitja majd meg szemeiket? Ugyanaz, ami elkápráztatta, ugyanaz, ami úgy elámitotta őket, hogy a népet ne is lássák s csak öndicsőségük tömjén-füstfelhőiben éljenek, az fogja őket kijózanítani. A pénz, míg befolyt a pálinkázásból, feledtette az államokkal az igazi népérdeket; a pénz, mely majd be nem foly a kolduspálinkázók után, az fogja előtérbe állítani és sürgetni a nép érdekeit.

Ez a folyamat gyorsan megy végbe, kivált szegény államokban; s gondolom, Magyarország is az.

A szegény államok nagyon rászorulnak a nagyzási divat világában a pálinkajövedelemre, de viszont náluk dugul be ez a forrás leghamarább. A silány táplálkozás mellett az alkohol a szegény nép mérge. Ahol szalonna és kolbász járja, ahol a nép hússal táplálkozik, ott az alkohol nem emésztí föl az életerőt oly rohamosan; de ahol a nép még vasárnapon is alig lát húst a tálban, ahol krumplival alszik, krumplival ebred kapás, favágó és iskolás gyermek: ott a pálinka tűz, mely a csontokban ég. Példa rá Galicia és Bukovina, s példa rá bizonyára a mi Liptónk, Árvánk és Trencsénk.

Külön törvényt kellett a korhely-járványra való tekintetből alkotni Galiciában, ez szép volt a kormánytól; de a törvény nem használt semmit, mert a kormány alkoholista

maradt, s amit egyik kézzel nyujtott, azt a másikkal elvette. Meghagyta az alkohollal dolgozó választási rendszert — tout comme chez nous ; tétlenül nézte a kisiparnak tönkremenetelét s a kisiparosoknak a körülmények által korhelyekké való rendszeres neveltetését — úgy, mint nálunk ; s ami fő : a zsidók kezében hagyta a korcsmákat — erre már nem is mondok kádenciát. Nem használt a galíciai iszákosságot korlátozó törvény semmit, mert ott volt a zsidó korcsmáros, aki túljárt a törvény eszén, túltette magát egy nemzet vergődésén s szipolyozta tovább a népet, mely oly türelmes volt vagy már oly korcs volt, hogy ki nem vándorolt. Koldussá teszik a népet ; zorddá, lakálytalanná viskóját s még fizikai tengődése alá is parazsat raknak, hogy végleg tönkretegyék. Adjatok ily körülmények közt a hazájához ösztönszerűen ragaszkodó népnek az ösztön helyett egy kevés kombináló ész, s itt hagy államot, hazát, korcsmát s elmegy pereputtyostól oly vidékre, hol a pálinkához gulyást is szerezhet.

Nézzen e tükörbe a tisztelt kormány, nézze meg magát benne a nevére büszkélkedő kultúrállam s vonja le a következtetést : *alkoholista állam kultúrállam nem lehet.*

Nézetrostálás.

Mázsálás.

1901 ápr. 21.

A ki nem forrott eszmék még folyton kísértének köztünk. Az agráriusok kenyeret kérnek s ígérnek, de a merkantilista és üzérkedő szabadelvűek programjának keretében kívánják ígéretüket beváltani ; féltő, hogy az elveknek szóáradata elusztatja majd az agráriusok kenyerét.

Az egyetemi ifjúság a keresztért lelkesül ; Bodnár Zsigmond előadásokat tart nekik az idealizmus ébredéséről ; kimutatja az idealizmusnak s realizmusnak váltakozását a történelemben s gratulál nekik, hogy a realizmus leáldozó csillaga után az ő lelkesülésüknek hevében kel föl az idealizmusnak napja ; de biztos világtörténelmi tény az is, hogy amely nemzet más bevándorlott népeknek adja át saját gazdasági erőinek hasznosítását s maga nem néz a gyakorlati munka után, annak eszményi irányzata homokra van építve s lelkesülése nem lesz kitartó. A keresztért való lelkesülést ki kell váltani a fizikai rendben is ; s ott azt másképp kiváltani nem lehet, mint gyakorlati irányban és produktív munkában.

A papság ébredezőfélben van s szeretné az evangéliumot az életben hatalommá nevelni ; törekszik az erkölcsi s vallási lét öntudatára ébreszteni a népet ; templomait kifesteti s az Isten-tiszteletre nagyobb súlyt fektet ; a missziók által a szentségekhez való járulást s az önmagábatérést előmozdítja ; de legyen meggyőződve, hogy ha bitang jószág gyanánt prédául odadobja vagy átengedi a népet a szipolyozóknak, ha áhítatos gerjedelmek közt szemet hűny az uzsorások üzelveire s nem érez hivatást a lelkipásztorkodást a gazdasági jóllét mezején is érvényesíteni, akkor törekvései csütörtököt mondanak ; szözei, prédikációi hiábavaló levegőverdesés ; az apostollal el lehet mondani róla : hogy bizonytalanba és sikertelenül erőlködik.

E részben a történeti materializmussal tartok. Amely

nép koldus, az nem alkalmas a mennyek országára ; amely nép kifosztani engedi magát, az értelmileg elmaradt s okvetlenül a kurtábbat húzza lépten-nyomon ; Jeremiással elsírhathja : Szolgák uralkodtak rajtunk ; még a vizért is saját hazánkban másnak fizetünk ; mindenért adózunk ; munkánk gyümölcsét más ette meg.

Azért a keresztet, az egyházat, az idealista ifjúságot és papságot az emberi lét törvényeivel kell helyes összeköttetésbe hozni. Tudniok kell, hogy szép szóval, kenetességgel nem állítják meg a gazdaságilag erősebbnek pusztító munkáját ; be kell látniok, hogy nem győznek a pénz hatalom ellen, mely a gazdasági logika vas-szükségességével halad előre és hódít ; nem győznek még akkor sem, ha csupa Kapisztránná válik minden pap s Ozanámmá minden pesti egyetemi polgár ; egy föltétel alatt győznek : ha a gazdasági hatalommal szemben a népet gazdaságilag ellentállóvá s versenyre alkalmassá teszik.

A nemzeteket is méri vaskarú mérleg nélkül, de mégis azon a mérlegen, melynek két karja a «követel és tartozik» ; ennek a mérlegnek nyelve mondja ki a «lenni vagy nem lenni» ítéletet. Minden népnek e mérlegen kell «latba esnie». Sokáig tarthat a váltakozó küzdelem, az emelkedés és leszállás ; a mérlegen sokáig himbálózhatnak, de végre is eldől a sors.

E mérlegen a gazdasági javak nyomnak és döntenek ; más szóval : koldusnépek tönkremennek. Nem mondtam én, hogy a gazdasági helyzet megteremtésébe erkölcsi hatalmak be nem folynak. Hogyne folyna be szorgalom, élelmesség, takarékoság, önmegtagadás, kitartás, Istenbe vetett bizalom és remény? Sok mindenféle nehezék esik bele e serpenyőkbe, erkölcsi, értelmi, láthatatlan és önmagában mérlegelhetlen befolyás : de végre is, amely serpenyőbe beleült a szegénység, annak a népnek «cupassz», fölbillen a mérleg karja, s kifordul a semmisségbe a nép.

Erkölcsi javaknak gazdasági erők nélkül nincs értékük s nincs forgalmuk ; szegény népeknek nincs kultúrájuk ; s a szegénységet meg nem állítja, ismétlem, sem kapisztráni szó, sem malaszt, sem kereszt, sem keresztért való lelkesedés ; ez mind szükséges, de azután hozzá kell fogni a kérlelhetetlen, józan munkához.

Magyarországon most mázsálja a magyar népet a gazdasági fejlődés ; a mérlegnek egyik serpenyőjében ülnek a magyarországi népek, a másikban a zsidóság.

Ne vesse senki a szememre a gyűlöletet, sem az egyenes

szót. Nem szeretek zsákban macskát árulni s a divat miatt az igazságról bölcsen hallgatni ; azért kimondom, hogy Magyarországon jelenleg csendes honfoglalás folyik ; gazdasági logikus folyamat megy végbe, melyről köznyelven azt mondják, hogy az erősebb legyőzi a gyöngét, vagy hogy a csuka megeszi a pontyot.

A magyar nép a gyöngé, de ízletes pontyocska, a zsidóság a csuka. A magyar nép értelmi ereje, értelmessége, faji ellentállása kisebb, bármit zengjenek is róla, kisebb, mint a szemita népeké ; ennek a tényállásnak gazdasági kifejezése az, hogy üres a zsebe. Ez a zseb egyre ürül, a munka gyümölcse mindaddig másé lesz, míg az együgyű s jámbor nép raffinált élelmességgel szemben áll. Míg egymásra bizzuk őket, biztos hogy a gyöngé elvész, s az erős erősebbé válik.

Mit kell tehát tennünk?

Először azt, hogy az idealizmusnak reális alapjáról ne feledkezzünk meg, mert különben homokra építettünk. Fogja meg mindenki két kézzel a gazdasági érdeknek mentő kötelét ; azon van a horgonya az örök életnek is s ahhoz van kötve az élet zivataros tengerén úszó, mentő szálfa, a kereszt.

Másodszor legyünk meggyőződve, hogy a nép egyenként elvész és elpusztul ; csakis szövetkezve képes ellentállni az erősebbnek ; szövetkezésben a nép az erősebb.

Bár nyitná meg ez a nyílt s világos beszéd sok süket, nembánom-embernek a fülét ; bár hangolná komoly és őszinte reflexiókra ! Lehetetlen, hogy értelmes ember, ki a nép embere, ez egyszerű adatokból ki nem értené a főbenjáró elvet, mely szövetkezésre, gazdasági védekezésre kötelez.

Az új főispán.

1901 ápr. 28.

Pénteken vonult be városunkba Esztergom megyének új főispánja, *Horváth Béla*. A közönség élénk s osztatlan örömmel s lelkes ovációkkal fogadta, s méltán, hiszen a megyének fejét tisztelte meg benne, akinek elég gondja s még több dolga lesz, ha a lelkesülés s a beköszöntők pillanataiban sugallt szép terveknek és nemes szándékatoknak csak kis részét is megvalósítja ; üdvözölte mint magas államhivatalnokot, akinek közpályáján a jellemnek szomorú fogyatkozásait észre nem vehette ; s rokonszenvvel fogadta a leereszkedő s szeretetreméltó embert, ki társadalmi erényeivel képes lesz enyhíteni a

politikai ellentéteket, s kinek finom modora nem engedi a sebeket ecettel mosni s a hatalmat kegyetlenséggel párosítani.

E szempontok alatt minden ember csatlakozott a főispán üdvözléséhez ; pártkülönség nélkül kért magának részt mindenki a hódolatból, melyet a közjó első sáfárának, s a közérdek hivatott hordozójának jóindulat, illem és szokás hozott.

Mi mindnyájan úgy tekintünk az új főispánra, mint aki azért jött közénk, hogy a közjót, a közérdeket szolgálja, hogy a közszabadságot óvja s mindnyájunknak jogait biztosítsa s megvédelmezze. Alkotmányos állam más jellegeket nem ismer hivatalnokaiban ; legelső hivatalnokait is «minisztereknek», vagyis szolgálknak, a király s a közjó szolgálinak nézi. Nem uralkodni, hanem szolgálni, nem napot lopni, hanem dolgozni az ő feladatuk.

Mint a közjó első munkását, mint a közérdek napszámosságát, mint az alkotmányosság örét fogadtuk *Horváth Bédát* Esztergom falai közé.

Ez lesz működésének s törekvéseinek színtere.

Esztergom megye nem nagy, élete nem izgalmas, politikai küzdelme nem heves. Egyetlen ellenzéki képviselőnk volt, az is belépett a kormánypártba ; de azért az ellenzék nem evezett át vele ; képviselőnk megszűnt ellenzéki lenni, de azért a megyében az ellenzéki szellem él s nem hal meg ezentúl sem.

A főispánt ez az ellenzék is lojálisan üdvözli. Miért nem ? Hiszen az ellenzéket okos politika ellenségnek sohasem tekintheti ; nem ellenség az, aki velünk egy sorban küzd a haza javáért. Ezért küzd ellenzék és kormánypárt, s ezért kell küzdeniök, míg önérdékeikért a közérdeket s a hatalomért a hazát el nem árulják. Sőt ellenzék nélkül, igazi ellenzéki szellem nélkül sem a nemzet, sem a kormány nem érezheti magát biztonságban. A hatalom, melynek ellenőre nincs, tekintély, melynek intézkedéseit ellenkezés és vitatás meg nem rostálja, nagy kísértetben forognak, hogy elkapatva egyoldalulag saját eszméik kizárólagos uralmát szolgálják, s az élet sokféle szükségleteinek s érdekeinek méltányos kielégítését elhanyagolják.

Ahol ellenzéki szellem nincs, ott vagy a boldogság terjesztette ki fellegtelen égboltját az emberek fejei fölé, vagy végleg elernyedett a szellem, megposhadt a vér s szegre akasztódott az önálló gondolat. Örület volna elhinni, hogy Magyarország, hogy megyénk a boldogság hazája ; ellenkezőleg az életküzdelem dűlja keblüket, s az elszegényedés komor fellegei vonják be az eget. Az általános jólétből még jósokára nem szereltetik le az ellenzék ; s vajjon a kormányzás s a közigaz-

gatas oly kitünő-e nálunk, hogy diadalaitól és sikereitől szétfoszlik az aggodalom s a bizalmatlanság köde, s talaját veszti a közállapotok javításának vágya? Vannak-e oly szigorú politikai erkölceink, melyek parlamentünk iránt bizalmat ébreszthetnek? S ha mindez nincs meg, akkor a jellemekre s az önálló emberekre, kik mást is tudnak gondolni, mint amit a hatalom gondol, ráerőszakolja magát az ellenzéki szellem. Ők is akarnak jót, a haza javát, de nem úgy, mint a hatalom időszerinti bírlalói. Ezt ellenzéki szellemnek hívjuk.

Amilyen erős kormányra van szüksége Magyarországnak, oly erőteljes ellenzéki szellemet sem nélkülözhet. Nem nélkülözhet addig, míg annyi töméntelen sok a baj ; nem addig, míg a hagyományos kormányzati rendszerrel az ország elszegényesítését s a független Magyarország pusztulását elősegítik. Az ellenzéki szellem abban a mértékben fog visszafejlődni, amelyben az állapotok javulnak s a panaszok elcsitulnak.

Még sok panaszunk van s messze járunk az ellenzéki amentől. A jó közigazgatás sokat lendíthet azon, hogy az ellenzékot lefegyverezze. Tegyük meg az urak, s mi hallgatsunk. Önök tönkre tehetnek minket ; szüntessék meg legalább a kiáltó bajokat. Mi csak az önök jócselekedeteitől pusztulunk, míg ellenben az önök bűnei a mi fegyvereink.

Mindenekelőtt pedig szabadságot kívánunk és követelünk, mert csak a szabadság légkörében éledhet föl a nemzeti élet s annak minden életrevaló irányzata. Ez alapon állunk, s aki ez alap ellen tör, azt még tisztelni sem tudjuk. Esztergomban eddig a bizalmat ez alap rendíthetlensége iránt bátran előlegezhettük ; reméljük, hogy a közélet ez elemi kellékét ezentúl sem fogjuk nélkülözni.

Ebben a reményben üdvözljük mi is a főispánt, s kívánjuk, hogy a megye politikai életét az igazi államiság szellemében élessze, a társadalmi erőket egyesítse s kiváltkép a gazdasági jólét fejlesztésében keresse s találja meg babérjait.

Májusi fagyok.

1901 máj. 19.

Nálunk így áll be a fagy. Kevés az országban a vízfölület ; óceán nem környékez, nagy tavaink nincsenek ; termőföld, kő, homok borítja a hazát. De a napsugár gyorsabban melegíti át a homokot, követ, földet, mint a vizet, s így történik, hogy Magyarország fölött melegebb s ép azért könnyebb légoszlop

áll, melyet elsöpör a hideg tájaknak, nevezetesen Oroszországnak felénk tóduló fuvalma.

Magyarországon tehát szőlő, gyümölcs, tavaszi rügy és fakadás, plánta és hajtás megfagy az orosz hideg légáramlattól. A hideg lehelet nyomában halál jár.

Most pedig térjünk át a társadalom világába, melynek szintén van forró napja, vannak hajtásai, bimbói, csirái, de van fagya, van hideg légáramlata is, mely öl és pusztít. A társadalom egén ott ragyog és tüzel az igazságok, az elvek s az ideálok napja, mely a nem vizenyős szíveket átmelegíti, tűz-oszloppá fölszítja lelkesülésüket; de vannak a társadalomban hideg, fagyos fuvalmak is, melyek a lelkesülést hűtik s a szíveket a közöny s a nembánomság jégkérgével borítják.

Ez a jó s ez a rossz, ez a fény s ez az árny mindig együtt lesz. Meg volnánk verve, ha nem volnának köztünk férfiak, kik valóságos kőszirtjei az elvhűségnek és tűzhelyei a lelkesülésnek. Az igazi intelligencia mindig érzékenységet s fogékonyságot fog mutatni az eszményi irányzatok, a jog, törvény s igazság iránt, s irányt is fog adni másoknak, kik a szellemi s erkölcsi hatalmakat tisztelni és súlyukat érezni nem igen bírják. S elsősorban lelkesülnie és hevülnie kell a papságnak, mely a népnek nemcsak apostola, de született vezére is a földi boldogulásnak tekervényes útjain.

Nem panaszkodhatunk a fölött, hogy az elvek s igazságok napja nem sütött volna ránk, s hogy nem melegítette volna föl a nép javát szolgáló intelligens és apostoli férfiakat. Megtörtént az bőségesen, s néhány «ó-liberális» urat, kik azóta hallgatni járnak a parlamentbe, s néhányat, aki úrrá akart volna lenni, leszámítva, megálltuk a helyünket; s ha mégis letiportak, azt nem mint emberek, hanem mint vadállatok, nem mint törvényt tisztelő, hanem mint a törvény szelleméig föl nem emelkedett duhajok tették. Amit azok ránk hoztak, az már nem májusi fagy, hanem tél volt, melytől Magyarországon megdermedt az erkölcsi érzés, s megfagyott a jog, törvény és igazság.

S valamint nem panaszkodhatunk a mult fölött, úgy nem panaszkodhatunk a jelen fölött sem, ami az eszmék hatalmát s az elveknek kihatását illeti. Süt a nap az égről most is, s nem vált vizenyőssé az intelligens s keresztény érzés az országban. Föl is melegíti a szíveket, s akikban van nyiltabb s tágabb körű fölfogás s mindenekelőtt meg nem hamisított keresztény érzés, azok hevülnek s lelkesülnek is s mint tűzfokok melegítik is az ajkukon és személyiségükön csüggő népet.

Vannak azonban mindenféle árnyalatú és fölfogású urak talárban és civilben, kik a hideg számításban s az önző ambícióban már jól lehültek, s kik az időjárás szeszélyei szerint a köpönyegforgatásba beletanultak; ezek fölfújják magukat s érvényesülési viszketegtől bántva, s hogy maguknak a felsőbbeknél az «Ochsentur» meredek ösvényén érdemeket szerezzenek, ráfújnak a hevülő alsóbb rétegekre akár püspöki, akár vikáriusi, akár esperesi, akár plébánosi magaslatról, vagy épen főispáni, szolgabírói, jegyzői polcra, s csinálnak májusi fagyot júniusban, júliusban, sőt augusztusban is; a kánikulában is; csak választás legyen.

S hiába, ember az ember, leggyöngébb pedig a fagyokkal szemben az érzékeny ember. Némelyik nagyon is érzékeny a léghuzam iránt; megérzi az enyhe hűs fuvalmat is és náthát kap, köhögős lesz, elreked, feje fáj, akadozik a beszéde; nem tudni, mi a baja; csak az avatott szem igazodik el gyöngeségein.

Az ilyen csúzos és rheumás emberek nem bírják el az érzékeny lelkiismeretnek szemrehányását, hogy ők a felsőbbeknek nem tetszenek, s a fuvalom szerint igazítják életdereglyéjüknek vitorláját; tetszeni akarnak minden hatalmasságnak, de nem Istenért; s viszont ők maguk nagyobb kegyek reményében nyomják alárendeltjeiket.

Nem tudom, hogy ezek a májusi fagyok mennyire csapnak ránk abban a szeptemberi vagy októberi választásban; de jó lesz ellenük eleve védekezni. A védekezés saját lelkületünk megizmosodása. Ne imponáljon nekünk az igazság s a kereszténység védelmében sem hivatal, sem cím. Mi férfiak, jellemes emberek s tiszta öntudatú polgárok vagyunk. Mi a hazának javát akarjuk s törvény ellen nem cselekszünk. Mi a polgári szabadság talaján állunk, mint minden más párt, s a közügyet legalább is úgy akarjuk szolgálni, mint a miniszter, hozzá még ingyen: tehát miért hajoljunk meg más párt-programm előtt? Azt csak akkor tehetnők, ha a miénk iránt bizalmatlanokká lennénk, vagy ha a «bizalom s elveink föntartásával» farkcsóválva a jog, igazság s törvény szolgálatán kívül magunk számára keresnénk koncot.

De az ilyen emberek épen nincsenek hivatva arra, hogy másokat károsan befolyásoljanak; a politikai szabadságok szolgálatában oly emberek, kik a protekció ponyváját szeretnék nyakuk köré tekerni, irányt nem adhatnak. Tehát bujjanak el s hagyjanak másokat tenni, kik még nem akarnak mások kegyelméből valamik lenni.

Nekünk nem kell pányva, akármilyen színű legyen is, s zablyával nem engedjük magunkat fölkontároztatni, még akkor sem, ha nincs vasból.

Nézetrostálás.

1901 jún. 16.

Jöjjünk már egyszer tisztába az elvek, s azoknak kihivatósága iránt; döntsük el a kérdést, hogy mit akarunk? Akarunk-e lenni vagy nem lenni?

Az «Esztergom» mult heti cikke rámutatott a magyar politikai életnek hangyabolyára, melyben nagy a zavar, sőt a maró sav, de áldásos munkából annál kevesebb van benne. Az úgynevezett liberálisok alkusznak, ölelkeznek, kiegyeznek, s ugyanakkor összevesznek, settenkednek, s szétkülönböznek. Mi minden mozog már a magyar politikai életnek kerületén! *Új függetlenségi-párt*, mely alapjában minden létező függetlenségi párttól el akar térni, mert nekik nem tetszik sem Kossuth, sem Ugron, *új liberális-párt*, vagyis hogy a régi liberális párt, mely Borsod, Hont, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok s Baranya megyékben emelgeti macskabajuszos fejét s megörökíteni kívánja a Bánffy-politikát. *Szél Kálmán hívei*, az echt-liberálisok, kik a liberális hagyományokat maguknak foglalják le, s kiknek pártja képezi az igazi, romlatlan liberalizmusnak hites-helyét; ezek rá akarnak támaszkodni a «nagy és szabad közvéleményre», mialatt vármegyék szakadnak ki az összecsirizelt pártegységből, macskazenés ritmusok olvadnak bele az összetartás himnusába s a mindennapi kis és nagy surlódások elkoptatják a mérsékletnek kerékkötő láncát, úgy, hogy a pártegység szekeréből szerteszéjjel szaladnak a kerekek.

Ez különben az ő bajuk, s nem a mienk; de van ezekben a választási szervezkedésekben jómagunknak is gondunk, dolgunk, no meg bajunk is.

A mi bajunk az elveknek s az eszméknek zűrzavara, mely még egyre kísért a magyar politikai élet alakulásában. Végignézzve a beteges gyöngé vajúadásokon, még mindig nélkülözzük az elveknek azt a határozottságát, mely a tojástáncot kizárja, s a föllépésnek azt a gyakorlati következetességét, mely tétovázást nem tűr. Nem is kell a Diogenesnek embert kereső lámpását meggyujtanunk, hogy az elvtelenségnek s a szószátyárságnak némbereibe ütközzünk. Hiszen

még mindig találkoznak *derűs világnézetű urak*, kik a néppárt harcát fölöslegesnek tartják; találkoznak jóízű kövér urak, kik az «*omnis pinguis bonus*» elv alapján a szent mérséklet hárfáját pengetik, kik rábizzák elveiket Széll Kálmán gondnokságára s imádkoznak Bánffy megtéréseért — Széll Kálmán aklába. Vannak, kik barátkozva békülékeny hazafiakkal, személyes tekintetektől elfelejtik az elvi ellentéteknek kérlelhetségségét s a kvaterkázás és skizelés közben vallott politikából nem nézik ki a kereszténységet fenyegető veszedelmet. Sőt talán azt is elhiszik, hogy ki kell békülnünk (mintha mi valakire haragudnánk), s be kell lépnünk a kormánypártba, hogy a *jó elemeket* támogassuk s a harcot az egyház s a kereszténység ellen lehetetlenné tegyük.

Nagyon méltányoljuk a társadalmi érintkezésnek művelt formáit, de ezek a művelt formák s a lojális viselkedés nem gátolnak meg abban, hogy tisztán lássunk, s hogy a barátkozástól elveinket föl ne adjuk, mert ez már nem műveltség, de butaság, nem finomság, hanem hóbort volna.

Értsük meg hát egymást; értsük meg, hogy itt elvről, szükségességről, kötelezettségről van szó.

A kereszténység s a liberalizmus *két egymással homlok-egyenest álló világnézet*. Nem beszélek én ennek az X. vagy annak az Y. úrnak a liberálizmusáról, ki liberálizmus alatt szólás- és gyülekezési szabadságot, vagy politikai türelmeséget, vagy pláne a pápák liberálítását, vagyis bőkezűségét érti; az az ő baja, hogy a liberálizmusból ennyit ért s nem többet. Nekünk nem ilyen rosszul és hiányosan értesült úri emberekkel van dolgunk, hanem a métellyel magával s azokkal, kik a liberalizmus alatt értik azt a modern, európai, naturalisztikus, hitetlen szellem-áramlatot, mely *a kereszténységet nem ismeri el isteninek, mely az isteni tekintélyt el nem fogadja, s ez alapon mondja ki a hívés, a gondolkodás, a cselekvés szabadságát*; ezt a szabadságot, ezt a szörnyszabadságot keresztelték el liberalizmusnak.

Ha valaki azt mondja, hogy ő nem ily liberális, hanem másmilyen, annak azt tanácsoljuk, hogy ne szolgálja az eszmezavart s ne vegyen föl nevet, mely megveti azt, amit az ilyen jóhiszemű úri ember tisztel, s amely tagadja azt, amit az ilyen elmaradt értesültségű honfi tesz. Mert, ha tényleg a politikai türelmességnek s a modern államélet intézményeinek, például a sajtószabadságnak, a szólás- és gyülekezési szabadságnak hívei is liberálisoknak mondják magukat s frontot csinálnak ellenünk, mintha mi e szabadságokat

el akarnók törülni: az ilyen fölfogást nemcsak sajnálnók, de kötelességünk minden követ megmozgatni s minden fölvilágosítást megadni, hogy a jóhiszeműségből báránybunda ne legyen, melyet farkasok húznak magukra, hogy jóhiszemű ellenfeleinket s minket is szétszaggassanak.

Nem tehetek róla, de lépten-nyomon ez eszmezavarba ütközöm. A liberalizmus mindenféle kiadásban kóvályog a világban; e szép névvel, melyen az újkor vívmányainak parfümjé van előtve, kérkedik minden irányzat; e névtől kábul el az újkor gyermeke, mint az ópiumtól a kínai ember a bricskán, s a gebulyától a hal a vízben; ahol e név mámora előmlik, ott lehanyatlanak a karok, lekonyulnak a fejek, megcsuklanak a térdek, s egy fejvesztett hódolat foglalja el a szíveket: ezek mind koruknak gyermekei, a szabadságnak védői és élvezői akarnak lenni, tehát ők liberálisok.

Ime, ez a szép szónak hatalma s a gondolatlanságnak végzete.

De, uramfia, ha valamikor, hát most már kiábrándulhatunk volna a szavak kultuszából, mikor a szavak látszólagossága alatt mérget szivárogtatnak a népnek ereibe s a szép szavaknak hamis cégére alatt meghamisítják intézményeinket, megmérgezik társadalmunk, iskolánk, törvényhozásunk szellemét. Ezt a pusztítást, romlást, mételyt akarják-e azok a jóindulatú, magukat liberálisoknak nevező, s az egyházzal rokonszenvező urak! De ha nem ezt akarják, mit árulnak egy gyékényen a liberalizmussal? Ha a hitet akarják, mit nevezik magukat liberálisoknak, mikor a liberalizmus a hitelenségnek szabadsága? Ha a kereszténységet fönntartani kívánják, mit hívják magukat liberálisoknak, mikor a liberalizmus a kereszténységnek jellemző vonását, az isteni eredetet s törvényeinek isteni kötelezését tagadja? Félre az álarccal! Vagy ők dobják el maguktól e nevet, vagy azokkal, kik az elvi liberalizmusnak hívei, dobassák el; ezt az utóbbit nem tehetik meg, tehát tegyék meg jómaguk azt, hogy álnévvel ne takaródzzanak s ne segítsék a kereszténységnek halálos elleneit.

Akinek a liberalizmusról nem ez a nézete, arról elismerem, hogy van nézete, de tagadom, hogy ez a nézet megfeleljen a valóságnak. Aki azt mondja, hogy a liberalizmus máshol rossz lehet, de nálunk nem lesz ilyen, mert mi kitörjük a kigyónak méregfogait s nem vesszük át a nyugati radikalizmust a maga nyersségében, annak kereken kijelentem, hogy nem ismeri a modern kultúr-életet s nincs tisztában az esz-

mék áramlatával s nem tudja azt sem, hogy a liberalizmus honnan vette magát.

A liberalizmus a hitetlen tudomány fattyúja, melynek fejébe nyomták a mult század forradalmaiban a frigiai sipkát, s mikor a forradalmak elültek, frakkot és cilindert adtak rá, s megtették alkotmányos miniszternek. A liberalizmus nem fog addig leszereltetni, míg a tudomány az Istenhez vissza nem tér, ami ezidőszerint egyhamar még nem várható. Azért uralkodik s pusztít a liberális szellem köztünk, azért emeli föl a fejét, mert érzi a háta mögött a katedrák tekintélyét, de ugyanezért lehetetlenséget emleget az a nagyképű, de jószívű állítás is, hogy nálunk a liberalizmus nem lesz veszedelmes, mert mi kitörjük a méregfogait. Azt, uraim, önök nem tehetik, legkevesbbé akkor, ha félreértett szép szavakkal a hátát védik s terjeszkedésének a fogalmak megzavarása által s tétovázó viseletük által szolgálnak. Addig míg a tudomány meg nem fordul, a liberalizmusnak csak az ütheti ki a méregfogát, aki a hitnek, a kereszténységnek zászlaját magasra tartja s alkotmányos jogainak gyakorlata által sáncot, gátat emel pusztításai ellen. Ne gondoskodjanak méregfog-kitörésről, t. uraim; nem kell ahhoz foghúzó, sem fogó, álljanak keresztény elvi alapra s meglátják, hogy a keresztény elvek zászlajának rúdját le nem tűzhetik a hazai földre anélkül, hogy a liberalizmus kígyójának feje szét ne loccsanjon. A liberalizmus mindenütt egy s ugyanaz, ahol materialista, hitetlen korszellem leng, Magyarországon csakúgy, mint Német- és Franciaországban: s az orvossága is mindenütt egy s ugyanaz: a kereszténység.

Első dolgunk tehát tisztába jönni az iránt, hogy a liberalizmus nem egyéb, mint a modern hitetlenségnek átültetése a politikai, társadalmi, erkölcsi, gazdasági rendbe; ha ezt fölértettük, akkor belátjuk azt is, hogy ezt a keresztény ember nem pártolhatja, liberális pártra nem szavazhat; s azoknak a jóhiszemű s magukat liberálisoknak nevező úri embereknek jellemzésére csak azt tartsa mindig szem előtt, hogy az ilyen jó szívnek, mely érzelmei szerint jót akar, de a tényállást rosszul ítéli meg, két jókora számárfüle van.

Az elvi harcban nagy nehézséget képez elleneinknek egyéni jóindulata, s azoknak emberséges s békülékeny szel-leme.

Megengedem, hogy Széll Kálmán méltányosabb, békülékenyebb, engedékenyebb, mint elődjei; de ki lesz az a szerencsétlen flótás, aki az egyéniségtől elfelejti az elvet, s meg

nem gondolja, hogy az elven s annak logikáján Széll Kálmán sem változtathat?

Ha a liberalizmus annyit jelent, mint modern hitetlenség s ez elv szerint való berendezkedés minden téren: megbeníthat-e akkor minket Széll Kálmán békülékeny iránya s lefegyverezhet-e alapjában rossz elveket szolgáló, inkább gyöngö, mint jóindulatú politikája?

Meghódíthat-e Széll Kálmán szép szeme, a főispánok tósztja s a megyei hajdúknak tisztelgése? Nem, mert az embernél erősebb az elv, s a jóakarathnál hatalmasabb a fejlődésnek logikája. A mosoly elül, a tószt elhangzik, s marad az elv, mely — megfojt.

Liberalizmus mint elv csak egyféle van; van különböző kiadása, de az elve egy; vannak különböző megszorításai, de az eszme ugyanaz. Van radikális liberalizmus, mint a franciáké, van mérsékelt liberalizmus, mint a Széll Kálmáné. Az elv ugyanaz, a formája pedig függ a körülményektől, a véres vagy a mézes szájtól, az elmék ingerültségétől vagy apáthiájától, a szívek gyulladáshoz vagy kiábrándult voltától. De az ő elvük mindig a mi halálunk; a halál pedig halál marad, ha változik is a kivégzés módja! A radikális liberalizmus ugyanis kötélhalálra ítélne, a doktrinér liberalizmus mérget adna be; a békülékeny liberalizmus pedig meleg fürdőbe akarna ültetni, ott legyezgetne s föl vágná ereinket; kötelet nem sodorna, nyakunkat ki nem tekerné, de azt éreznők, hogy gyöngülünk, hogy szemünk káprázik, s a fürdővíz pirosul.

Tessék választani a liberalizmus kedveskedései közt! Mi kell önöknek, békülékeny hazafiak? Kötél? Ha az kell, s ha türelmességük olyan hősies, amilyen hősies a bizalmunk, akkor az is meglesz, még pedig akár a legfinomabb apatini kenderből. Vagy méreg vagy kád kell önöknek, melyből koporsó legyen? Mi kell? Annak, aki élni akar, mindezekből semmi sem kell; de akkor az elv se kelljen neki, mely ezekkel kedveskedik.

A tapasztalat s a törvényhozási munka is mutatja, hogy e téren csakis az elvre kell néznünk s a személyes rokonszenvre nem szabad támaszkodnunk; nádszál az, mely meghajlik minden szélrezenéstől. Pillantsanak vissza a kételkedők a magyar törvényhozás munkájára s jelöljenek meg nekem egyetlenegy pontot a doktrinér liberalizmus programjában, melynek megszavazásába a radikális irányzat bele ne vinné a mérsékelteket, mondjuk Komjáthyék Széll

Kálmánt. A kormánypárt az egyházpolitikai törvényhozásban megvalósította Irányinak legmerészebb álmait, s a liberalizmusnak szolgálatában a függetlenségi pártnak radikális, egyházgyűlölő töredékével kezét fogva járt el. Elhiszik-e majd, hogy ugyanaz a kormánypárt megtagadja majd a liberális elvet, ha Kossuthék a liberális sajtó támogatásával fölfrissítik a liberális programnak hervadó jerikói rózsáit, s nem nyúl-e majd utánuk, hogy ő is szakítson magának belőlük dicsőségének s elvűségének koszorújába? Elhiszik-e, hogy a liberális kormánypárt megretírel, ha majd Kossuthék megfűjják a harci kürtöt s a liberalizmusnak többi követelményeivel állnak elő, amilyen az oktatásügy teljes államosítása s a szekularizáció? Elhiszik-e, hogy akkor a liberalizmus megtagadja majd önmagát s farkasszemet néz majd a közvéleménnyel, melyet egyre izgat s viharra nevel, s hogy lerázza magáról azoknak az erőszakos elemeknek ölelő karjait, melyek melengetik, míg kedvük szerint tesz, de meg is fojtják, mihelyt tőlük különszakadni készül.

Elhiszik azt? Hisz ez babona és paralízis volna!

Menjünk át a nemzeti életnek más tereire.

Mondják meg, hogy a gazdasági téren hol áll meg a liberalizmus a plutokrata Mezeiék dédelgetésében, s hol szakad meg a kormánypártnak függetlenségi fegyverszövetkezése? Az elvtől, a programtól sehol és soha; csak a körülmények, a rendszernek rideg képtelensége akasztja meg a barátságot. Ott szakad meg köztük a jó viszony, ahol a gazdaságilag agyonboldogított nép kiüresíti a falvakat, s a rongyos emberek saját rongyaikat lebegtetik a liberális gazdaságnak zászlójául. Íme, az elvtől a liberalizmusban megbékül radikális, doktrinér és mérsékelt; csak a valóság, mely nem a liberalizmus programja szerint készül, az csördít nyakuk közé és szétugrasztja a hazug komákat.

Mondják meg, mikor kezdik gyógyítani a jog, igazság és törvény genfi lobogója alatt evező liberálisok a politikai romlottságot, mely Tisza Kálmán alatt kisarjadzott s Bánffy alatt dudvává burjánzott? Mikor kötözik meg a szabadság nevében üzőtt garázdálkodókat? Mikor teremtenek védelmet az osztályérdekeknek? Mikor mondják ki, hogy a liberális kereskedelmi szabadságnak igazi neve csalás, a liberális iparszabadságnak igazi neve rablás és zsarolás? Mikor zúdulnak föl bizonyos tanárok ellen, hogy nem ismerik el a nemzeti iskolát, s elvük az ubi hene, ibi patria? Mikor? mikor? Az elvektől soha; hiszen az ő elveik az a maszlag, mely a nemzet testén

ezt a pokolvarat s erkölcsének tölgyén ezt a fagyalt növeszti nagygyá; az ő frázisos elveik azok, melyeknek kápráztató ragyogásától elvesztették a józan erkölcsnek, a jognak, törvénynek s igazságnak talaját lábaik alól, s mikor már korrupcióban mállott szét testük, s nyomorban s alávalóságban fagyott meg a nemzeti élet, akkor lépnek föl; gyógyítani akarnak, de a mérget tovább is rejtegetik, hogy esetleg ismét használhassák.

S önök, békülékeny urak, a szép szavakért, a tósztokért, a pacsizásért, az indolenciából származó dicsőségért oda akarnának állni a liberalizmusnak zászlaja alá, s ámítani akarnák magukat békével, boldogulással, az úgynek jobb s áldásosabb szolgálatával? Ó, végzetes rövidlátás!

De talán még megnyílik a megbűvölt szem, ha nagyobb méretek kerülnek eléje, s ha Magyarországnak s politikai életének hullámfodraiban az európai élet fenékhullámaina ismer. Ami nálunk még csak fodor, az másutt már fenékhullám; ez a hullám az a korszellem, mely az egyház ellen zivatarú borzasztja taróját, s el akarja azt pusztítani. Lehet, hogy Stewart Chamberlain túloz, mikor «Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts» című művében állítja, hogy száz év múlva a kereszténység Európának legfőllebb egyharmadát öleli majd föl, de bizonyára érzelmei s benyomásai után beszél. Annyi bizonyos, hogy az a szellemi áramlat átvonul a művelt világ érzelmein és nézetein, s hogy északi szélként átzúg az emberiség kultúrájának kertjén s megborrongatja minden fűszálát, megrezdíti minden levelét. Az eszmék harca végigvonul filozófián, kultúrán, politikán s hullámhegyeket vet-hány. Nézzétek a «Los von Rom» s más hasonszórú mozgalmakat! Nézzétek Belgiumban a doktrinér liberalizmus harcát! Németországban a Kulturkampf-ot! Franciaországban a rojalisták vereségeit! S mondjátok meg, hol védtek meg a miniszterek és kormányok a keresztény elveket? Sehol; ők sehol; de föllépett más védőcsapat, lengett más zászló; föllépett a keresztény elvhű népképviselő, s az rendet csinált Belgiumban s Németországban; s ahol föl nem lépett, ott a kormány a liberalizmus jóindulatával lenyakazza a kereszténységet.

S mi mégis a mi liberálisainknak jóindulatára építünk? Azokéra, kik jönnek-mennek, kiket a politikai szeszély beültet miniszteri székekbe ma, s holnap a pad alá esnek? Azokéra, kik szintén csak képviselői az államhatalomnak, amely hatalomért küzdenek radikálisok, szocialisták, szabadkőmí-

vesek, Tiszák és Bánffyisták, hogy azután, ha majd megkaparintják a hatalmat, az ő szájuk íze szerint csinálják meg a felekezeti békét, a gazdasági rendet, a társadalmi életet? Bízunk csak Széll Kálmánban, akit egy-két politikai időváltozás elfűj, s ne tegyünk semmit, ne szervezkedjünk, s akkor az államhatalom jövődó birlalói majd kezelik nélkülünk a kultúrállam érdekeit, a regálét s a kanoniákat, az iskolát, művészetet, tudományt, s a mi panaszainkra egy feleletük lesz: «Vogel frisz, oder stirb»; a nyugtalankodóknak pedig följebb akasztják az abrakos tarisznyát. Dicstelen, de megérdemelt sorsa ez mindig a tehetetlenségnek s a gyávaságnak!

Gyávaságnak — mondom; minek is nevezhetném másnak? Nagy érdekek harcában ki nem állni, hanem magát mások kegyelmére bízni, mi volna az egyéb, mint gyávaság? Mert nem azért vonulnánk el a harctérről, mivel elveinkben kételkedünk; sem azért, mivel jogainkról lemondani kívánunk; hanem egyesegyedül azért, mert a szenteknek vallott elvek kivételét s a követelt jogoknak érvényesülését nem az erők mérkőzésében, tehát harcban, hanem kegyelmi úton, a hatalomba vetett bizalom révén akarjuk biztosítani. Nos, ez úton ellenségekkel szemben elveket győzelemre juttatni s jogokat érvényesíteni nem lehet. Adjátok ezt a tanácsot az agráriusoknak, hogy bizzák magukat a merkantilistákra; kapacitáljátok a szocialistákat, hogy tegyék le bizalommal érdekeiket a börzsiánerek puha kezeibe, s figyeljete, hogy mi feleletet kaptok. Ügyetlen árulóknak néznék az ily tanácsadókat!

Különben is rosszul jár, ki a politikusoknak kegyelmére számít, mert a politikai életnek váltólázai és meglepetései, a hatalmi érdekeknek harcai, s a hatalomhoz való ragaszkodásban meghozott áldozatoknak hosszú sora kiábrándíthatnának aziránt, hogy létért való küzdelemben kegyelemnek helye nincs.

Nincs tehát pardon, nincs kegyelem; minden érdeket az érdekelteknek kell kiküzdeniök; érte kell harcolniok és áldozatot hozniok! Ha pedig harcolni nem akarnak, akkor ök maguk válnak majd áldozatokká, melyeket a történelem s a dolgok kérlelhetlen rendje tesz az igazság oltárára, az 50. zsoltár zárószavai szerint: «akkor tesznek oltárodra borjakat».

Vagy hős, vagy áldozati borjú; tertium non datur.

Tessék választani!

A nemzet iskolája.

1901 jún. 29.

Úgy tudom, hogy az ifjú Gracchusok ép az iskolából jöttek haza, mikor anyjuk, Cornelia így mutatta be őket: íme, az én gyöngyeim. A nemzeteket nevelő egyháznak nem lehet más ambíciója s a nemzetnek magának nem lehet öntudatosabb vigasza, mint az, hogy ifjú nemzedékéről elmondhassa: ezek az én gyöngyeim!

S gyöngyök mindenesetre lesznek: vagy fagyöngyök, vagy drágagyöngyök! S hogy fagyöngy vagy drágagyöngy lesz az ifjúságból, azt tanítói, azt iskolái eszközlik. A szerint, amint az iskola a nemzet hitéből, erkölcséből, hagyományából, szóval életeterejéből nő ki; a szerint, amint lombos ágat képez, mely a törzset élteni és termékenyíti, vagy pedig mérges fagyöngyöt képez, mely idegenből jött, hitből, erkölcsből, hagyományainkból nem fakadt; a gyökerét ugyan vérünkbe ágyazza, de csak azért, hogy gyöngítsen és hervasszon.

Az apostoli korifeusok névnapján, az emberiség nagy tanítóinak ünnepén mélyen megrendít e kérdés: mi lesz velünk! fagyöngy vagy drágagyöngy-e ifjúságunk? Öntudatunkra ébred az emberiség harca reményeiért, jövőjeért, mondjuk önmagáért, melyet tudatlanság és bűn ellen iskoláiban folytat; szemünk elé lép azoknak a nagy érdekeknek mérkőzése, melyet a szellemi áramlatok az iskoláért folytatnak. Az apostolok emléke fölébreszti lelkünkben annak a nagy, nyers embertömegnek emlékét, melyet a kereszténység idomított s melyet a kultúra magasabb fokára emelni siet ugyancsak az iskolákban kultúr- és fajpolitika, kereszténység és liberalizmus, egyház, állam, társadalom, község, család, elv és gyakorlat.

Tartsuk szentül mindig az elvet: az iskolának ki kell nőnie a népek hitéből, erkölcséből, hagyományaiból; ami erő, élet, eszmény, lélek van az emberiségben, azt mind bele kell fektetni az iskolák intézményébe, hogy ez intézmény szerve legyen a legnemesebb gondolkozásnak, szerve a legtisztább érzésnek, hogy hajtása legyen a nemzeti életerőnek, fakadó bimbója a közeli tavasznak, alvó rügye a későbbi jövőnek; s azért méltányoljuk, hogy egyház, állam, társadalom, község, család mint szemük fényét tekintsék az iskolát, melynek küszöbe fölött virraszt hitbeli meggyőződésük- s áldozatkészségüknek őrangyala. Egyikét sem utasítjuk el, mindnyájunk lelkesülésének s fáradozásainak nyílt

terét látjuk itt, s ha valahol borzadunk a testvérharctól, az egyháznak s államnak ellenséges mérkőzésétől, a jogoknak nyers szembeállításától : borzadunk tőlük az iskolaügy terén ; mert a májusi vetés nem arra való, hogy küzdő porond legyen, s nem azért vetünk, hogy a fejlődő kalászt letapossa önző, hatalmi érdekek patája.

Voltak Salamonok, kik a gyermeket ketté akarták vágni, kik a tudást az erkölctől, a nemzeti nevelést a vallásos meggyőződéstől el akarták választani. Mi rémülünk egy kultúrpolitikától, mely az erkölcsi irányzatot az iskolákban csökkentse, mely az egyházat, a nemzetek anyját száraz mellű dajkával pótolja, melyet a modern pedagógiában annyiszor szerződtetni készül. Rémülünk oly fanatikus megvakulástól, mely féltékenységből s hatalmi vágyból kiszorítaná az iskolából a társadalmat, a községet, az egyházat, s theóriák miatt szétszakítaná a kapcsolatokat, melyek a gyermeket a nép hitével, hagyományaival s életével kötik össze.

Rémülünk, mert akkor az iskola fagyöngy lesz a nemzeti élet törzsén s nem fakadó lomb ; akkor az iskola elszakítja a gyermeket az anya kebléről, pedig az anya keblén tanulta az anyanyelvet ; éket ver a múlt s a jövő közé, mert idegen szellemben s nem hagyományainkhoz való ragaszkodásban, műveltségünk ápolására, fajunk szeretetére, intézményeink fejlesztésére neveli a gyermeket. Idegen gondolkodásban, szakítva a hittel, idegenkedve a legszentebb hagyományoktól, idegennek is érzi magát az ezredéves törzsben, táperejét még szívja a népből, de már életét nem éli.

Reméljük, hogy kultúrpolitikánk nem áll be méregkeverőnek s nem ássa alá az erőteljes, nemzeti élet alapjait idegen theóriákért. Ha ápolja az erőteljes, nemzeti irányzatot, azt értjük ; ha a magyar állam nemzedéket akar nevelni népiszólán, polgári iskolán, középiskolán, akadémián, egyetemen át, mely a nemzeti kultúrának híve s hordozója legyen, azt méltányoljuk ; ha azzal az ezer népiskolával a miniszter ezer bástyát akar állítani, a protekciónak, hanem a tervszerűen dolgozó, nemzeti kultúrának, azt dicsérjük ; de mindenkifőlt szívérogtasson ez a mi kultúránk keresztény bensőséget s mélységet az iskolákba ; teremtsen erőteljes erkölcsi irányzatot, melyben az elhangzó szóból hit, a gondolatból eszmény váljék ; hevítsen lelket, melyben a hegy-völgy mint haza tükröződjék ; neveljen ifjúságot, melynek vére kart mozgat, kezét idomít, hogy komoly munkában a kőből kenyér, a sárból is gyöngy váljék.

Ne legyen az iskola fagyöngy; legyen fakadó lomb; s lomb akkor lesz, ha a nemzet életéből él. Azért vonja be a kultúrpolitika a nemzeti élet összes tényezőit az iskolába; vonja be akciójába az egyházat, a községet, a társadalmat; ahol moccan egy ideg, mely hevülni s dolgozni akar a nemzet legvitalisabb érdekében, azt ne vágjuk el; örüljünk, ha kezét fog e nagy érdekek szolgálatában egyház, állam, társadalom, család, község, s ha az ügy szolgálatára följajánlja filléreit s érdeklődését, melyet nem a rideg jog préselt ki belőle, hanem az áldozatrakész meggyőződés ajánlt föl.

Nevelje a nemzet szemefényét egyház és társadalom, kegyelem és természet, hagyomány és élet, s az iskola ne állja ezeknek útját a maga szürke theóriáival. A kereszténység őseréjéből szívja ifjúságunk a tiszta erkölcsöt — tanuljon életet az erdőktől s hegyektől; a kegyelem s a természet csodálatos szava ébressze szabadságszeretetét, adjon neki igaz gondolatokat és mély érzést.

Eletet keresünk s nem fagyöngyöt!

Az iskolának padjain, körzöin, léniáin, rovatain, paragrafusain kívül van a hitnek s a természetnek ősvilága; ezekből táplálkozzék az iskola is, ha az életnek eleven hajtása akar lenni. Innen szívárog az iskolába s a nemzedékbe az ifjúság ereje, a benyomások eredetisége, az az eredeti egyenlőtlenség, mely mindenütt uralkodik s a fejlődésnek és haladásnak eleven idegét képezi.

Az az iskola, mely szürke theóriából lett, mely hatalmi túltengést szolgál, mely az államnak odaad mindent s az élet-halál akciójából kizárja a legtörzsökösebb erkölcsi hatalmakat, maradjon távol a magyar hazától; nevének említésével mondjuk: szabadíts meg a gonosztól — az a pedagógia, mely tulajdonkép suszteráj s kaptákkal dolgozik, az a pedagógia, mely büro s rovatokkal bibelődik s nem néz a hitre, a szívre, az erkölcsre, az életre. Haragszunk rád, te kínai lábelnyomorító, te indián fejidomító! Mit idomítsz? mit nevelsz? A szellemtelenség üressége a te vívmányod, a közepszerűség a te színvonalad, a fegyelem dresszurája a te lélekölőd. Te a lábból bunkót, a fejből lapos csontbüttyköt idomítasz; iskoláid kalitkák, itt madzagra kötöd a verebet s a sasfiókot egyaránt, s mire megnyitod kalitkádnak ajtaját, azon veszed észre magadat, hogy neveltjeidnek elszáradtak szárnyaik, repülni, szárnyalni elfelejtettek, földön csoszogó, gyalogjáró falatkeresőkké lettek.

Ez a mi felfogásunk az iskola nemzedéket nevelő hiva-

tásáról, mely minden érdeket kielégít s biztosítja az igazi és sokoldalú kultúrának békéltető s nemesítő sikereit.

Felelet a nehézségre.

1901 júl. 7.

A «nézetrostálás» viszont megrostáltatott. Szívesen veszszük azt a különféle rostát ; hiszen a jó ügyet, a kölcsönös fölvilágosítást s nem az elfogultságot s a csökönyösséget szolgáljuk.

Köszönöm a különböző oldalról vett hozzászólást ; anynyira köszönöm, hogy kérek belőle a jövőre is. Magamnak csak annyit tartok fönn, hogy a rostált szemet újra megrostálhassam.

Némely urak azt mondták, hogy a rosta szeme nagyít, — hogy nem hiába a sötét kapu mögött lakunk, az ő-sion északra néző oldalán, de sötéten is látunk, s fagyos a lehelle-tünk ; le kell jönni az északi, a ködös oldalról, le kell ereszkedni a sötét kapu alagútján, le a vár-úti kapaszkodón a gyakorlati életnek tarka, de nem sívár mezejére, s meglátjuk majd, hogy az az élet nem merő tarló, melyen önzés és erőszak arat úgy, hogy nem hagy rajta virágot ; hogy az emberek, még ha liberálisoknak nevezik is magukat, nem oly rosszak, mint ahogy látszanak, kivált az előtt, ki az elvek magasan fekvő, de ép azért életszegény régiójából nézi a világot. Mert, aki magasan járó felhőkön úszik, aki az elvek ridegségét személyes érintkezésben nem puhítja meg, az csak csontvázakat lát, vér- és vasembereket kontemplál, kiknek feje egy logikus elv, s mellkasukban szív helyett epe-zacsokot hordanak ; de aki az élet érzelmes párázatában mozog, az belátja, hogy a mi liberálisaink nem hitetlenek, nem egyházgyűlölők ; az lépten-nyomon tapasztalhatja, hogy ők is békét kívánnak s nem harcot, hogy a Kulturkampf s a francia radikalizmus nem ideáljuk s a belga Frère Orban nem komájuk ; meg lehet tehát velük félni, s ha nemi is a békecsókot csattantjuk el arcukon, a békejobbot, melyet felénk nyújtanak, méltán megvághatjuk.

Ez az egyik kifogás, melyben nézetrostálásunkat viszont megrostálják.

Erre a kifogásra azt felelem, hogy semmit sem tagadok el a liberálisoktól abból, ami érzelmeikre, itt és most uralkodó hangulatukra vonatkozik. Én nem mondom, hogy X. Y. úr, aki magát liberálisnak mondja, hitetlen ; nem mondom,

hogy egyházgyűlölő, vagy marakodó, kiállhatatlan stenker, szó sincs róla ; én tisztelem és becsülöm a személyt, mihelyt jóakaratan és tiszta önzetlenségben lép felém ; de újra ismétlem, nekem nincs személyekkel dolgom, hanem irányzatokkal, szellemi áramlatokkal, melyekkel szemben az egyéni jóindulat csak fővény, csak forgács, s nem parancsol nekik, hanem ragadtatik tőlük.

Nézetem az, hogy Magyarország nem a Csendes Óceán korallszigete, melyet a fejlődő emberiség nagy kontinenseivel sem posta, sem telefon, sem távíró nem köt össze, s nem oly atoll, hová az eszmék csirája a szél szárnyain el nem jut, s az európai gőzhajóknak a füstje el nem vetődik ; Magyarország nem Oroszország, hol a távíró villamosszikrát útjában megakasztják, ha a cár öfelségének kellemetlen igazságokat készül kikopogni a papírszeletre ; hanem úgy tartom, hogy Magyarország az európai népek nagy közösségének eleven tagja, mely éled a nagy eszmék melegétől, s konvulziókba esik az új világ programjától. Ezek a gondolatok, ezek az eszmék nem sárga-feketék, nem piros-fehér-zöldek, nem fekete-fehérek ; ha volna volapük szín, abba öltöztetném őket ; e gondolatok a nyugati műveltség gondolatai, melyek kelnek s nyugszanak, szárnyra kapnak s száguldanak, lombos fává hajtanak ki rövid idő alatt, hogy ismét elhervadjanak.

Nagyszerű nézni e játékot, melyben kavarodnak, szint-alakot cserélnek s elváltoznak ; élvezet nézni azt az izzást, melyben kigyúlnak, hogy nemsokára kialudjanak, s a gondolkozó embereknek különös passziója lehet megcsodálni azt az összeköttetést, melyben egymással állnak, s valamint a megbillentett hangok megfelelő zöngéiket ébresztik : úgy az eszmék is egymást keltegetik és tartalmukat kölcsönösen kitarják. Hogy csak egyet említsek, mily érdekes a racionalizmusnak s romantikának, a filozófiának s a politikának mint hatásnak és ellenhatásnak föllépte ; mily érdekes az a hintázás, melyet végeznek ; mily fejlődési fokokon fut föl a filozófia, hogy mint rakéta a sötét éjben majd vérvörös tüzesőt bocsásson a földre a radikalizmusban, majd mint méléző sötétzöld, vagy ultramarin kék golyó himbálódzzék a magasságban s hatás nélkül aludjék el önmagában !

E modern nagy eszmeáramlatok tükröződnek a művelt világon ; ez a művelt világ az ő betegük, majd hiszterikusuk, majd bamba paralitikusuk. A tudományok katedrái állnak a világ közvéleménye mögött ; ezek azok az aeolusi barlangok, honnan a szél, a világ gondolatainak szele fúj. Az aka-

demikus képzettségű s újságolvasó urak, azok csak a nagy hadseregnek, melyet intelligenciának hívnak, közönséges, panganétos, csillagtalan bakái; a hadseregnek generálisai, az indításoknak forrásai, azok az uralkodó eszmék személytelen generálisok; nem is emberek, hanem áramlatok. Az emberek csak fejlesztőik, vagy esetleg fékezőik; de nem bírják hatalmukban őket; Bismarck is mondta, hogy ő nem indítja meg az érzések s a gondolatok áramát; de miután bennük úszik kormányhajója, úgy evez rajtuk, hogy part-hoz jusson.

Tehát mélyen tisztelt liberális ellenfeleim, azt a kérdést vagyok bátor önök előtt fölvetni: nem hiszik-e, hogy mi is a modern áramlatok hullámaiban úszunk? Gondolják-e, hogy ez áramlatok, ha a Kárpátokhoz érnek, kiszáradnak, vagy megváltoznak? Föltartanunk ez áramlatokat a Kárpátoknál nem lehet, arra erőnk nincs; ez özönvízzel mást nem tehetünk, mint hogy bárkákat építünk, úszó menedékhelyeket, melyekben harcias oroszlán is van, de olajfaágra vágó galamb is van, s a változékony, játszi, ingerlékeny közvéleménynek sokszor piszkos, mindig pusztító árja fölött elvárjuk a nézettisztulásnak, az igazság felhőkkel borított egének kitisztulását.

Tisztul-e már az ég?

Még nagyon haragos. A kedélyek a modern nézeteknek ellenséges behatása alatt preparálva vannak Isten, egyház, kereszténység, erkölcs ellen irányuló obstrukcióra. Preparálta őket erre az alacsony szenvedélyeken kívül a modern tudománynak számtalan, amily divatos, époly hóbortos eszméje; s a divat nagy hatalom; akár abronccsal körít, akár szakajtóval koronáz, mindig tetszik, mindig hódít.

Önök is a modern ingerültségnek s animozitásnak gyermekei; de önök jó gyermekek, mert naivak, mert abban bíznak, hogy nálunk a szerbtövis magvából az ördög-szekere nem hajt ki; bíznak a magyar népnek józan, egészséges ösztöneiben. Mi a magyar népnek józanságát, egészséges ösztöneit elismerjük; de a tapasztalat azt mondja, hogy vannak ragadós betegségek, melyeket az egészséges ember is megkap, s a pszichológia azt hirdeti, hogy nemcsak a levegőben vannak baktériumok, de a szellemi élet légkörében is vannak miazmák. S ha vannak, mit tegyünk ellenük? Ölbe rakjuk tán kezeinket s pipaszónál dicsérgessük jó egészségünket? Vagy gyujtsunk tüzet, mely a levegőt tisztítsa, s hintsük meg fertőtlenítő savval az érzékeny lelkeket?

No nem tehetünk róla ; előttünk a világráamlatok s a pszichológia óriási tekintélyek, s azok rámutatnak a védelem fölkarolására. Mi a modern khaoszbán kitűzzük a keresztény elveket ! Nem a jogi formákat értem, hanem az elveket mondom ; nem a formát, nem a jogi paragrafust, nem a fiskálisok szövegezéseit értem ; azokon korrektúra eshetik, s a módosítás szinte kívánatos minden nagyobb fordulónál, de az elveket, a természetfölötti irányzatot, a nagy sarkköveket nem engedjük ; pedig az áramlat azok ellen tör. Hogy ellenük tör, azt nem is hiszem, hogy komolyan tagadásba vennék ; hogy a nyugati eszméáramlatnak a páthosza a hitetlenség, arról csak naivak kételkedhetnek. De ha maguk nem látják, hát higgyék el komoly tudósoknak : «Der Unglaube ist das Pathos der Wissenschaft», mondja Baltzer.

Sok a miazma a nyugati eszméáramlatban ; e miazmákat ápolják melegágyakban ; minden radikális és hitetlen és hozzá még jellemtelen hírlap — ha csak kétszer is jelenik meg egy héten —, miazma-melegágy, jobban mondva «Mistbett» — szemétágy, s gondos kertészek öntözik a melegágyat locskos tintával, fekete epével, undok békanyállal.

A szellemek tehát inficiálva vannak, s az ily túlzogatott, inficiált szervezetben kiüthet mindenféle baj, agy-gyulladás, agylágyulás, üszök, veszettség. Nem várhatjuk meg, nem szabad megvárunk e veszedelem kitörését ; elég nekünk a kóros tünet ! Elég nekünk a szél is, mely a miazmát hozza, arra, hogy óvintézkedéseinket megtegyük. Nem volna bennünk ügyszeretet, nem egészséges vér, ha a romlásra nem reagálnánk ; magunk is már inficiált, meggyöngített szervezetek volnánk, ha nem állnánk ellen az ellenséges befolyásnak, ha nem állnánk ellen a gyöngé kor vérszegény eszméinek !

Végezzünk !

A korszak iránya a viziló renyhességére emlékeztető materializmus ; fordul ugyan már a Jónás (a budapesti állatkerti vizilovat így hívják), de csak lassan ; újságok, népképviselő, kormányok mind, szellem tekintetében nem a sashoz, de a Jónáshoz állnak közel ; erős injekciókra van szüksége a kábult közvéleménynek, hogy eszméljen s megtérjen. S mikor így áll a világ, akkor önök egy jó tanáccsal látnak el minket, azzal, hogy «tartsatok velünk, majd fordul a világ, ha megint kedve tartja». Erre csak azt feleljük, hogy a csibuk szára nem a világ tengelye, s Mohammed nem a mi prófétánk ; különben a törtető világ a maga számára sem

kér ez orvosságból ; mi sem kérünk, hanem tovább dolgozunk.

Még egy kifogás.

1901 júl. 14.

A «nézetrostálás» ellen emelt *második kifogás* meg az volt, hogy nagyon borzongós az állásfoglalása s vad az arkifejezése ; úgy néz bele a világba, mint az erdei vagy a réti ember, ki nem fészülködik, nem nyiratkozik, kinek szakálla, mint a tuskésbokor, s ebbe a torzonborz szakállába mormog haragos, epés mondásokat. Meg kellene tehát az embert fészülni s emberségesebb ábrázatra segíteni, akkor talán megértené, hogy ne járjon külön útakon, hanem egyesüljön testvéreivel, kik szintén jót akarnak ; akarnak erős, békés, fejlődő Magyarországot.

Igen, nekünk «vad» embereknek azt tanácsolják jóakaróink, hogy egyesüljünk Széll Kálmánnal, mert annak tisztességes és békéltető politikája van ; ne csináljunk frontot ellene, mert ezáltal csak gyöngítjük őt magát s nyakunkra hozzuk a radikális liberalizmust, amelyből már élveztünk Bánffy alatt izleltetőt, s az a csepp izleltető is elég volt ahhoz, hogy az ország gyomra fölforduljon s halálos lázba essék a népek kedélye.

Tisztelt, békés jóakaróink ! Mi nem fogadhatjuk el az önök jótanácsát, sokféle okokból, melyeket most itt előadunk s méltányos elbírálásukra bocsátunk.

Nem fogadhatjuk el először azért, mert az elv Széll Kálmánnál és Bánffynál is ugyanaz, azt *liberalizmusnak* hívják ; a mundur tehát ugyanaz, a zászló ugyanaz, de az egyik mord vad-tatár ; a másik a genfi konvenciónak zászlaja alatt akar evezni ; vajjon sikerül-e neki, az még más kérdés. Ezen mundur alatt a mienktől elütő világnézet, más fölfogás rejtőzik, s egy teljesen elütő elv lappang mindkettőnél ; de az egyiknél az elv jóindulatú mérséklettel párosul, míg a másiknál kiméletlen, sebző szélsőségekké élesedik ; mit használ az, ha jó-rossz sorsunk nem az elvre, hanem az egyén kedélyvilágára s belátására van bízva?

Megirta azt már Buday Barna, hogy a liberalizmus olyan, mint a fölírás a hordókon, melyeknek lényegesen különböző tartalmuk van. Minden hordón azt olvassuk, hogy liberalizmus ; a Bánffy termése is liberalizmus, a Széll Kálmán termése is liberalizmus ; az egyik csingér, a másik keceli, —

pardon ispitahegyi ; a nevük ugyanaz, s aki a liberalizmusból kér, mindkettőből kaphat ; aszerint amint a Széll Kálmánnak vagy Bánffy-nak a természet ütik csapra. S melyiket fogják csapra ütni, s a képviselő urak melyik liberalizmushoz fognak szegődni? A Szélléhez, vagy a Bánffyéhoz? S akit megválasztunk a Széll liberalizmusának alapján, mikor fog az átugrani a Bánffy aklába? Ha interpelláljuk, vállat vonva azt feleli : liberalizmus a mi zászlónk ; itt is, ott is az leng, már csak meg nem tagadhatjuk a vérrokonainkat?!

Továbbá : nézzék csak a békéltető barátaink, mily zsidó-iskola, mily vásárcsarnok az a liberális-párt ; ott mindenkinek van helye : Tiszának, Apponyinak, Bujanovicsnak, Matlekovicznak, Károlyi Sándornak, Lányczynak, Weisz Bertholdnak ; befogadnák oda még Kossuth Ferencet s befogadnák, még pedig nagyon szívesen Rakovszkyt is, csak hallgatna, s ez utóbbit Apponyi egy közbeszólással már meg is hívta. Hát volt-e a Noe bárkájában ennél tarkább közönség? Ahová mindenki bemehet, ott nagyon vegyes társaság lehet. S ezt az egyveleget is egy szakajtó borítja, megint ezzel a címmel : liberalizmus.

Lelkesülhet-e ezért komoly hazafi? Sőt ép az elvi határozatlanságban s az elvek fölött való alkudozásban látjuk mi a szabadelvűségnek szomorú fejlődését. Sem politikai, sem erkölcsi tartalom nem lehet az ily zűrzavarban. A Tiszabánffy politika által évtizedek óta degenerálódott társadalmi élet rászorulna már erőteljesebb s ugyanakkor ideálisabb kilendülésekre. Azonban programmtalansággal ezen a bajon segíteni nem lehet ; a tárt kapuk, vagyis hogy a leomlott falak nem arra valók hogy följük írassuk : idegeneknek tilos a bemenet, s így egyöntetű eljárásra, erőteljes szellemre ily párt kebelében nem számíthat senki, elvi szilárdságot nem várhat senki ; az egész pártot csak az érdek jégkérge tartja össze, mely enged s leolvad, mihelyt mosolygóbb s aranyosabb napsugár éri.

Tartalmat, nem szavakat ; programmot, nem alkalmazkodási vonaglásokat ; lendületet, nem tojástartancot sürgetnek az elvek s az időnek jelei. Nálunk van program, nálunk van elv ; mi nem gyújtunk gyertyát az Istennek s az ördögnek ; mi nem megyünk karonfogva Mezeivel s Lánczyval ; aziránt tisztában van a világ, s e tisztánlátás nekünk fény-sugár ; míg a zavarosban való halászás a liberálisokat iszappal borítja — nekik sem erősítő fürdő az! A magyar nép közérdekének sem erősítő fürdője az a zavaros áram, melyet manap

liberalizmusnak hívnak ; a gazdaságban elúsztatja a jólétet s hoz helyette piócat ; a nemzet-testből kimos egész vidék-számra lakosságot, munkáskart, s hoz helyette handlét.

S végre hová érnének ők velünk s érnénk mi majd velük, ha hozzájuk pártolnánk s a határozott keresztény alapot oldalt hagyva, az alkalmazkodás zsombékaira lépnénk? Követelni mégis csak követelnénk egyet-mást s iparkodnánk meggyőződésünknek kifejezést adni s törekvéseinknek súlyt kölcsönözni még a liberális táborban is ; de hová jutna a pártvezetőség? *Teljesen félszeg pártpolitikai helyzetbe kerülne*, mely megbénítaná akcióját, s lekötne összes erőit a széthúzó elemeknek együtt-tartásában. Azt már a Széll-kormánynál láttuk, hogy se ide, se oda ; hogy az egész akciója se ki, se be ; olyan mint az ablak-félfa ; mert hová is jusson az a szekér, melyet mindenfelé húznak, s melynek kocsisa nem abban találja fővirtusát, hogy előrecihekedjék, hanem csakis abban, hogy a széjjelhúzókat megfékezze s legjobb esetben föl ne forduljon? Így volt ez eddig. S hogyan legyen ezentúl? Még egy új elem kerüljön be csend- és rend-háborítónak — értem a liberalizmusnak édes csendjét és békés rendjét, — egy elvhű, elszánt elem, s akkor azután majd áldásosabban működhetik a kormány s fejtheti ki az ország boldogítására programját?

No aki azt elhiszi, annak nem a hitét csodálom, hanem a babonását bámulom. Az ember olajat önt a tűzre s várja, hogy a tűz így majd csak elalszik ; a pacifikátorok a liberális zsidó-iskolát meg akarják fejteni néhány jótorkú fenyegyerekkel, akkor majd csak lesz ott csend ! Hogyne lenne, mikor még nagyobb rendetlenség lesz !

S mi történnék végleg is ott velünk? Hozzánk fordulnának s a közbéke kedvéért kívánnák, hogy hallgassunk hűségesen s ne tegyük idegessé a velünk ellenszenveskedő elemeket. Megint csak a mi rovásunkra állna helyre a béke, vagyis nekünk kellene engednünk és hallgatnunk. S így hűségesen agyonhallgatnók érdekeinket s elveinket s iparkodnánk agyonhallgattatni lelkiismeretünket, mely félreismerhetlenül árulóknak bélyegezne.

Ime a dolgok fejlődése mily világításban mutatja be a liberálisoknak s a keresztény elvek barátainak kibékülését. Ha ők rajtunk segíteni akarnának, lejtőre kerülnének s félszeg, tűrhetetlen pártpolitikai helyzetbe jutnának, mely a nyakukat szegné. Ha pedig nem akarnának segíteni rajtunk, vagy pláne nem is akarnának meghallgatni minket, akkor rajtunk volna a pusztulás sora ; ott rekednénk a hallgatás

némaságába, s a közvélemény megbélyegző nembánomsága temetné el tehetetlenkedésünket. Ha pedig megemberelnők magunkat s dolgoznánk, beszélénk, agitálnánk, akkor kitennék szűrünket, s ott volnánk ahol most vagyunk. Hát minek bevinni azt a szűrt, mikor az nemsokára úgyis kikerülne?

Elég volt már a tehetetlenkedésből! A gyermekkor cipőjét s kurta nadrágját s matróz-zubbonykáját már túlságosan sokáig hordtuk; azóta nagy ügyel-bajjal fölcseperedtünk és sok hideg tuss árán öntudatra ébredtünk; ne térjünk vissza a gyerekeskedésbe; a kurta harisnya-nadrág jól állt a gyereknek, de emberen az merő nevetség volna. Most már belementünk a szervezkedésbe; rajta, szervezkedjünk tovább; mert ha most elmulasztjuk, akkor majd később újonnan kezdhethük, s volna-e az okosság? Ha most újra elalszunk s a változó miniszterek jóindulatának kegyelemkenyerére fanyalodunk, akkor ez az álom már a halál álmához jár közel, s csak csodák állíthatnak megint lábra valamikor. Csodák? Azaz hogy csodaszerű nyomorúságok, melyekre rászolgálunk. S akkor, mondom, újra kezdhethük majd annak a kötelességnek teljesítését, melyet elv-bevallásnak hívnak; újra kezdhethük azt a robotot, melyet el nem enged a dolgok rendje s világ folyása! Mert az eszmék mindig vajúdnak s alakítani akarják a valóság világát, s az ígék mindig a megtestesülést várják és sürgetik. A keresztény világnézet is megtestesülést sürget minden téren, az állami élet terén is; vigyázzatok, ha megtestesülését megakadályozzátok, megölik!

Tisztul az ég.

1901 aug. 18.

Kánikula van. Be jó volna, ha tisztulna a levegő! Be jó volna, ha végigzúgna a hazán; a nemzet közéletén valami frissítő, élesztő, levegőt tisztító vihar, mely nem dönt, nem zúg, de megmozgat minden gallyat, minden levelet s nyaka közé zúdítja a nyavalyás, álmos világnak az ébresztő, erősítő fűdőt! Zúrzavaros, álmos s álmos a látóhatár, az emberek ásitoznak és unatkoznak; csak a követjelöltek mozognak, hol szerényen, egymagukban, hol «forspontosan», ki ökörrrel, ki számmárral, ki pappal, ki csizmadiával.

Mindenki várja, hogy mit csinál majd a «tisztult» liberalizmus, s mint tisztul majd ki a Bánffyéktól és Tiszaéktól.

Mindenki várja, hogy mily purgáción megy majd át a Széll Kálmán pártja, mikor a liberális program határozatlanságának révén e pártba belecsimpaszkodik boldog-boldogtalan, kinek egy szerelme, egy gondolata van, s az a régi rendszer. Mindenki várja, hogy mily világosság gyúl ki majd a politikai zürzavar megtisztítására, ha a liberális rémuralomnak messze világító oszlopai egyesítik fényüket a Széll-féle liberalizmusnak szelídfényű mécsesével. Erre a nagy komédiára kíváncsi mindenki.

S mikor itt kíváncsiskodunk s türelmetlenül szellőztetjük a közel jövőnek szürke fátyolát, a messze távol multnak kékségéből egy meztlábás, de királyi alak jön felénk; megáll a nemzeti komédiának nagy, vásáros bódéja előtt, leszakítja a lengő nemzeti zászlókat s ostort köt belőlük; fogja a zászlórudat s botnak használja, nem önmagának támaszára, hanem a zsbongó népnek s a szereplő komédiásoknak hátára, s rendet csinál. Szétveri a szédelgőket s kijózanítja az elámitottakat. A kijózanodott nép pedig kerekre nyílt szemmel néz s látja maga előtt Szent Istvánt, az alázatos lelkű és meztlábás, de apostoli s hőslelkű királyt; homlokához kap s eldobja magától a szembekötő fátyolt, melyet raffinált gyanúsításokból s rágalmakból szőttek szemeire ellenséges kezek, s arra veszi útját, hol tiszta, hajthatatlan elvek s meleg fajszeretet élnek.

Ez már volna levegő- és közélet-tisztulás, s a nemzet egyetlen, határozott lépéssel lelépne arról a kálváriás keresztútról, melyen porkolábok s farizeusok vonszolják a szenvedő nemzetet.

Pedig hát oly nehéz-e fölnyitni a bágyadt szemeket s ki-dörzsölni belőlük a szólamok ígézetét? Oly nehéz-e eligazodni azon, hogy hol-merre van az igazság s a javítás?

A szemem megakad a szent király meztelen lábán s fénysugaras fején. A fénysugaras fej jelenti az örök eszméket s a verőfényes elveket, s a meztelen láb jelenti a föld népével való közösséget. Mi e kettőt valljuk.

Mi áll ezzel szemben? A tisztességes liberálisok ezzel szemben határozottan gumielveket, nemzetközi, kozmopolita szólamokat hangoztatnak; a tisztességtelenek pedig a gyanúsítás, rágalmazás homályát horitják a közönségre, s egyre reakcióval és ultramontanizmussal dolgoznak, ijesztenek és rémítenek; zavarják a vizet s a kedélyeket. Ők nem írnak, hanem mázolnak, kezükben a nyomdafesték festékeshőgrévé lesz, s világosság helyett sötétséget árasztanak.

Ezekről nem tisztul a politikai légkör.

De ott van még a mezítelen láb, mely az alázatos leereszkedésnek, a föld népével való közösségnek, a szenvedélyes fajszeretetnek kifejezése. Szent István király éji zarándokútjain alázatból szeretett mezítláb járni; járni úgy, mint ahogy a nép jár, s az ilyen alázatos, bár királyi léleknek nem esett azután nehezebbre érezni is úgy, mint ahogy a nép érez; érezni, szenvedni s küszködni a néppel!

Szívesen elismerem azt a csekély politikai megtisztulást, mely az új kormányzathoz fűződik, s mely kivált az agrárpolitikának némi érvényesülése volt. De ha ez irányban fekszik a politikai megtisztulás, ugyan remélhetünk-e sokat a jövőnek liberalizmusától, melynek valóságos kinszenvedését ép az agrár-politika képezi? Remélhetünk-e lényeges javulást attól a politikai párttól, melybe belevonulnak a gazdasági egyenlőtlenségnek védői, a destruktív irányzatnak kalózkodó lovagjai, kik mindenáron meg akarják akasztani a magyar gazdasági életnek ezt a kiindulását s a gazdasági politikának ez irányzatát?

Ott nem látunk érzést, részvétet, fajszeretetet; ott nem törődnek a néppel s a szegénység szenvedéseivel; ha azon a párton keres valaki lábat, megtalálja azt is, de nem a földet taposó gyalogos mezítlábat, hanem a lólábat! A lóláb, az kilátszik mindenhol; az a láb, mely tapos, de nem földet, hanem embert, eszmét, jólétet!

Félre a sötétséggel s a lólábbal! Félre Szulyovszky Dezsőnek csatlós plébánosaival s más mandátumot verhuvaló sertéskereskedőknek csizmadiájával! Mi csizmadiát nem akarunk fogni sem reverendában, sem szalonkabátban. Mi szembe-kötő fátyolt nem akarunk hasítani sem reverendából, sem frakkból; nekünk világosság, elvek, egyenesség, népszerűség és fajszeretet kell, s a sötétség-csinálókat még akkor is megvetjük, ha evangéliummal s rituáléval kezükben jelennek meg előttünk; valamint hogy nem imponál nekünk cseppet sem, ha nyomdafestékes bögrét vesz valaki kezébe s hirdeti, hogy ő ír, mikor mázol.

S ugyan kinek imponálna ez? Az olyan megérvék a nemes-ségre, mely a lófő-székely hasonlatosságára lófő-magyarra avatná az embert. Tudtunkra ezt a címet a Királyhágón innen senki sem ambicionálja.

Néppárti képviselők Esztergom megyében.

1901 szept. 15.

A doroghi járásban Bonyhádi Perczell Béla lépett föl néppárti programmal, a köbölkutiban Bonitz Ferenc, az «Alkotmány» szerkesztője. Mindkettő járja már a kerületet, s a nép lelkesen fogadja őket. A doroghi járás mindenkor erős ellenzéki hajlamokat mutatott, s Esztergommegyében a közgazgatás ezt senkinek sem róttá föl bűnül s nem erőszakoskodott, kivéven a mult választásnak egy pofozkodó, most már levitézlett alakját. Bonyhádi Perczellel szemben áll az ezelőtt pezsgőben s most alapítványokban utazó Szaczellári; Bonitzsal szemben a kossuthpárti Szemere Huba lépett föl.

Szaczellári úr a politikában is szerencsét próbál; ő, mint halljuk, tud játszani a börzén; megpróbálja hát a politikában is, hátha elsül. Hogy más szándékai lennének, azt nem gondoljuk; neki most ez a drága sport kell. Hogy az ország érdekeit tekintve mit akar, s melyikét kívánja a veszélyeztetett néperdekek közül előmozdítani, azt sem birtuk fölfedezni; képviselői kvalifikációja s honatyai hivatása iránt teljes sötétségben hagyott ő is, a multja is, a jelene is, még a négyes fogata is!

Szemere Hubát sajnáljuk, hogy Kossuthékkal szövetségbe; mit remél Szemere a párt «elnökétől», Kossuth Ferenc-től, ki lehetőleg keveset örökölt apjától a fényes néven kívül? Kossuth zászlaja alá menekszik az eszeveszett ultra-liberalizmus, mely Magyarországon a zsidó érdekek feltolását jelenti a kereszténység rovására. Kossuth a zsidó hatalmat, a merkantilizmust, a zsidó befolyást védi lépten-nyomon. Ezt akarja talán Szemere Huba is? Nem, ezt nem akarhatja! S mit vár Szemere Huba a Kossuth Ferenc «által elnökölt» (Kossuth szavai!) párttól? Mit Eötvös, Komjáthy s más hasonlószerű alakok egyesülésétől? Mit tettek e jelesek a magyar népért, mit a magyar földért? A hatalmasokat protezsálták a börzén s a román búzában, s a szegényeknek bokrétát kötötték függetlenségi frázisokból.

Szemere állítja, hogy ő kívánt a gazdasági téren akarja befolyását érvényesíteni. Nagyon sajnáljuk, hogy e szándékaival Kossuthhoz szegődik! Ugyan mit tett ez a párt a magyar földműves nép végromlásának megakadályozására? Kezükben van az alföld nagy része, s mégis úgy van, hogy a termelőosztály, a nemzeti munka védelmére Eötvös, Kom-

játhy, Kossuth semmit sem tettek. Szinte nevetséges, hogy ilyen megfiskálosodott frázis-hősökben érzéket keressünk a küszködő nép iránt. Tettek-e mindnyájan összevéve annyit, mint amennyi egy szűk gazdakör akciójába befoglalható? Nem szavazta-e rá ép ez a jeles párt a maga lelkes szavazóira a román búzát? ! Házalhat-e továbbá ez az érdekes ellenzéki párt, mely Bánffy-t szolgálta, s mely Mezei Mór- és Sándor Pálékhoz az összetévesztésig veszedelmesen hasonlít, — az önálló vámterület elvével? Az önálló vámterület már nem kizárólagos Kossuth-párti elv, az nem jellemző politikai kérdés; azt most néppártiak, liberálisok egyaránt elfogadják megfejtésnek a közgazdasági érdekek szabályozásában. Tessek elolvasni Károlyi Sándor gróf gönci beszédét; ő is azt mondja, hogy nemcsak nem irtózik a gondolattól, de elfogadja azt kiutnak. Tehát az önálló vámterület elve egyszerűen ki van véve a politikai kérdések közül s oda van állítva mint módozat, mint kiút, melyet minden párton szívesen megragadnak a mezőgazdaság érdekeinek megmentésére. De mit fognak Kossuthék tenni a börze túlkapásai ellen? mit az uzsora ellen? mit azoknak érdekében, kik a megélhetés nyomorúságai közt a pusztulás szélén állnak? Mit? Mit tettek eddig? Eddig mindig a zsidó hatalmat szolgálták. S mit fognak tenni ezután? Ezután úgy-e Kossuth Ferenc agrár-programmja szerint sietnek majd a haza megmentésére, azon program szerint, melyet bátran szavalhat el Kossuth Ferenc után akár Mezei Mór, akár Sándor Pál ! S Szemere Huba ezekkel fog kezét, kiknek a magyar politika, ez a magyar föld, ez a magyar nép annyira idegen? !

Köbölkuton Kobek küzd a győzelem babérjáért.

Ettől az úrtól semmi beszédet sem olvastunk; ő a parlamentben nem parlamentál; ő hallgat. Hogy mily szolgálatoakra érzi magát hivatva a közügyek terén, azt nem tudjuk; ő egy csendes liberális. Ő folytatni fogja azt, amit eddig tett, illetőleg nem tett; s bizonyára a korteseken fog mulni, ha megválasztatik ! A korteseket nem ismerjük, alighanem abból a bransból valók, amelyből a párkányi függetlenség veszi vezérferfiát, kik közül a legkimagaslóbb Frühaufnak hívatik.

Kívánjuk a magyar népnek Doroghon épúgy, mint Köbölkuton, hogy igazán «früh auf» legyen ! Keljen föl jókor s dörzsölje ki szemeiből az álmot, hogy lásson, s ne engedje magát megmosni szappan nélkül !

Csak előre !

1901 szept. 22.

Közelednek a választási küzdelmeknek napjai ; harcra készülünk, s immár királyi szó is biztat, hogy a harc nemes lesz, hogy a döntés az emberi s polgári jogok genfi konvenciójának zászlaja alatt esik meg. Királyi szó biztosít, hogy a mult választásoknak utálatos alávalósága, a jogtiprás, az elnyomás nem ismétlődik ; ez a királyi szó ítelt az erkölcsi halottak, a bukottak fölött, s visszariasztja a letűnt rendszer még most is tisztségben tengődő szolgálait, hogy amit tanultak régi uruktól, azt felejtsek el, s Magyarországból, a magyar alkotmányosságból többé csúfot üzni ne merjenek.

E királyi szóban bizakodva, kilép a néppárt is az alkotmányos mérkőzésnek porondjára. Zászlaja tiszta és ragyogó s koszorú díszíti, melyet a mult parlamenti időszakban kötött rá a történelem, nem csinált virágból, hanem igaz érdemből.

Libeg-lobog körülötte sok zászló ; sok rongyos, sok szennyes, sok lyukas és foltos foszlány. Harcoltak azok alatt is, már akik ! A legtöbb nem harcolt, csak pihent ; nem ember volt, hanem mameluk, nem értelmes, a választókerület nézeteit s kívánságait tolmácsoló képviselő, hanem szavazógép, melyet főlhúz miniszteri kegy ; automata volt, melybe ha bedobnak hatost, értsd az érdekek judás-garasát, az automata csattant egyet, egy igent, vagy nem-et, aszerint, amint kívánják tőle ; kitolódik belőle értelmi s erkölcsi tartalma : a hatalmat pártoló szavazat.

Hát ez is zászló? Álljon alája akinek kedve van hozzá ! A zászlót, melyet harc tépett meg, mindig tiszteljük ; de az érdekek váltóját megvetjük. Ha harcban tépik meg a zászlót, azt a tépést rongynak nem tartjuk ; de ha kikócosodik valami belső erőtlenségtől, ha megfogyatkozik szálainak, szövésének, szervezetének silányságától, azt eldobjuk s ereklyének el nem tesszük.

S bizony ebben a választási mozgalomban is föl-föl-tünedeznek szennyes, foltos, lyukas zászlók, úgy hogy szemet kell hűnyiniok azoknak, kik alájuk állnak. Foltozzák a viselt dolgoknak e megviselt jelvényeit ígéretekkel, színezik szenvedélyekkel, aranyozzák fuvardíjakon kívül holmi alapítványokkal tűzoltók, bandák, egyletek számára, s iparkodnak boldogulni.

A néppárt ilyesmire nem szorul ! Viselt dolgai csak dicső-

séget hoztak rá. Kerekre nyílt az elámított magyar közvéleménynek szeme, mikor a néppárt parlamenti multjából azt látta, hogy hiszen ezek dolgoztak s küzdtek eszményekért, hitért, elvekért, népért, mint senki más; ezek nyúltak bele a korrupciónak méhelyébe s szétrugdosták a koporsódeszkákat, melyek közé a romlás ágyazta a magyar közéletet; ezek voltak elsőknek mindenütt; a közszabadságok már megrongált falainak réseibe ők is beleálltak a nemzetnek legjobbjaival, s nincs törvényhozási munka, melyből oroszlánrészt nem kértek ki maguknak. Neveik országos nevek lettek; hírüket tisztelet környékezte.

S most megerősödve öntudatban, megizmosodva a munkától s a sikertől, veszi föl a néppárt az egész vonalon a harcot; főkép Esztergommegyében is két helyen, a doroghi s a köbölkúti választókerületben, s meg van győződve, hogy mint multkor, úgy most is a hatóságok a királyi szót a szabadválasztásokról tiszteletben fogják tartani; s ugyanakkor bízik benne, hogy a nép megérti szavát, s a Kossuth-párttal szemben, mely a radikálizmusnak vizeire evez ki — ha Szemere nem is mutat kedvet hozzá, s a kormánypárttal szemben, mely Bátorkeszről eddig nem sok bátorságot merített, ráadja szavazatát a néppártra, mely mindazt a jót akarja, amit mások ígérnek, de a jó ígéretnek alapul a keresztény magyarságot, a hitet, a nemcsak szép szóval hirdetett, hanem a kereszténységre alapított erkölcsöt nyújtja. S mutassatok csak rá Kossuth lapulásaira s a katolikusokat gyűlölő viselkedésére; mutassatok rá az Ugron-hajszára, melyet e jeles párt inszenált, nem a szabadságért, nem a magyarságért, nem a negyvennyolcért, hanem Ugron nyílt, bátor, keresztény pártállása miatt. Ott tehát az összhang kedvéért ilyen embereket nem tűrnek meg; pedig Ugron — mondjunk legkevesebbet — van olyan ember, mint Kossuth Ferenc. Sőt itt csak egy nagy névnek kis hordozója, ott a függetlenségnek nevével és eszével tündöklő bajnoka szerepel. Tehát tisztá bort s ne szódát!

A néppárt különben is emelt homlokkal vonul a küzdelembe.

Nemcsak elvek, hanem nevek is ragyognak jelöltjeinek jegyzékeiben. Igazán bámulatos, hogy mily visszhangra talált a sokat rágalmazott s félreértett néppárti zászlóbontás. Ha átfutjuk a néppárti jelöltek névsorát, meglep a társadalmi állásoknak az a változatossága, mellyel találkozunk; méltóságos, nagyságos, tekintetes címek, papok, katonák,

generálisok, ügyvédek, orvosok, egyetemi orvostanárok, gazdák, zszurnaliszták, hivatalnokok, bírák, művészek vannak a jelöltek sorában. Ez a névsor is föler már egy győzelemmel ! A nehézkes, álmos magyar közélet mintha fölocsudnék ; szemébe vágja a sajtó hazug részének újságcsomóit ; lerázza az elfogultság békóit s utat mutat a magyar intelligencia gondolatban legszegényebb részének, mely csak olvas, mely csak hisz a betűnek, de nem gondolkozik s még kevésbbé cselekszik — utat mutat a politikai s társadalmi újjászülésre.

Válasz az «Autonomiá»-ra.

1901 nov. 17.

Az «Esztergom» utolsó számában megjelent az Autonomiáról egy cikk, melynek rövid s velős értelme ez : ne csináljunk autonomiát, hanem legyünk buzgó katolikusok.

S miért ne csináljunk autonomiát? Azért ne, mert ha a püspökjelölést egy vegyes bizottságra bizzuk, nem kapunk külön püspököket, mint amilyeneket most kapunk a t. kormánytól ; másodsor azért ne, mert a sok mindenféle egyháztanács nem fogna több jót mint rosszat eredményezni ; az adminisztráció meglassíttatnék s a választások révén veszedés és pártoskodás ütné föl köztünk fejét. Ime ott a virágölgyi s szakolcai plébánosválasztás, mindkettőt meg kellett semmisíteni ; sokkal jobb volna, ha a polgárok békében maradnának s hagynák intézni dolgaikat a fölsöbbségektől ; két-három ember könnyebben fér meg egymással s hamarabb egyeznek meg, mint százan-ezren.

Helyes, mélyen tisztelt cikkíró úr ! Mindenesetre a legjobb volna, ha a pápa adna nekünk püspököket, apostoli, kiváló férfiakat ; nemkülönben legjobb volna, ha e jeles püspökök nevelnének maguknak kitűnő apostoli papokat, kiket a hívek bizalommal fogadnának, mert hiszen a fópásztor küldi őket, az, aki lelkét is odaadja juhaiért s ki csakis a lelkek üdvét tartja szem előtt. Igen, ez volna a legjobb ; de ugye ez tiszta theória, szublimált elvonás, illatos képzelgés és semmi egyéb ; s ehelyett van egy szabad rendelkezésétől megfosztott, agyongyámságolt egyház, mely a kormánytól kapja püspökeit, kanonokjait, épügy mint ahogy a hadsereg kapja tábornokait és őrnagyait ; van egy állami hatalom, mely természeténél fogva mindent hatalma alá akar hajtani, s mely a polgárok vallási szabadságát csakügy,

mint politikai függetlenségét saját hatalmi érdekei szerint kész megnyirbálni s lehetőségig szűkre szorítani.

Aki erről kételkedik, az nem ismeri a hatalom pszichológiáját; az nem ismeri az európai szellem szabadságharcát, melyet a hatalommal a politikai és vallási szabadságért vívott, vívott elkeseredetten, vívott kegyetlenül, vívott áldozatosan, s e közben vétkes és borzalmas túlzásokra ragadtatta el magát; de mégis csak jól tette, kivívta a politikai és vallási szabadságot.

Nem reflektálok arra a nyomorult szerepre, melyet az egyház, az udvarképes egyház játszott széles Európában; nem reflektálok Lord Harlam kijelentésére, hogy az egyháznak nyakára kutya-nyakravalót fűztek, ahol fűzhetek, s adtak neki enni hűséges szolgálataiért; nem, erre nem reflektálok; hiszen ez mult idő, s hál' Istennek, hogy túlestünk rajta. De, tisztelt cikkíró úr, az állami hatalom természete nem változott; az állami hatalom most is uralkodni akar az egyházon; hiszi ezt, vagy nem? Hiszi-e, hogy hatalmát ki akarja használni s befolyását mindig s mindenáron érvényesíteni? Hiszi-e, hogy mindenben politikai célok és érdekek szerint igazodik s nem az egyház javát tartja szem előtt? Nem gondolhatom, hogy e tényállást félreismeri.

Már most mit csináljunk a hatalom e terjeszkedésével szemben? «Nyugodjunk meg az apostoli főkegyúr katolikus érületében . . . nyugodjunk meg az apostoli szentszék éberségében . . .» De mikor az apostoli főkegyúr katolikus érületét a politikában utazó kormányok, ut figura docet, mindenképen befolyásolni akarják s befolyásolják is; mikor a pártérdekek az apostoli főkegyúr érületének hozzájuk való elhajlítására mindent megtesznek: akkor a találó szó, minderre ez legyen: nyugodjunk meg? Nyugodjunk meg, mikor mások nem nyugszanak! Nyugodjunk meg a főkegyúr érületén, mely nem tart örökké, hiszen a főkegyúrral együtt hal meg; nyugodjunk meg s ne biztosítsuk intézményesen a legnagyobb érdeket, hiszen a főkegyúr szubjektív érületén nyugszik biztonságunk!

Nyugodjunk meg az apostoli szentszék éberségén — igen nyugodjunk meg! Lehet az apostoli szentszék éber, s azért mégis a kormányok zsarnoki kényszerűségét ébren kényszerül elviselni; kandidációkat, diplomáciai fufangokat, rászedéseket, kiméletlenségeket ébren kényszerül elszenvedni, mert a katolikusok feje fölött el rendelkezik a kormány mindenel ami katolikus! Rómában nem úgy gondolkoznak. Ró-

mában azt a szép szót, mit a cikkíró úr nagy lelki megnyugvással ír le, hogy «*Dei miseratione et apostolicae sedis gratia*», nem mondogatják keserű fohászok nélkül. S hogy senki se vádoljon tiszteletlenséggel s célzatossággal, kijelentem, hogy Franciaországra gondolok, ahol a katolikusok megnyughatnak az apostoli szentszék éberségében, de abból hasznuk nem lesz; s az apostoli szentszék érzi legjobban, hogy az abszolút hatalmú kormányokkal szemben, melyeknek nem kell félni semmiféle erőteljes akciótól, csak De Mun gróf akadémikus beszédeit kell végighallgatniok, ki van szolgáltva teljesen a hatalomnak. No hát nyugodjatok meg!

Hallottam Rómában egy híres embertől, hogy a francia kormány a legártatlanabb, tehát a legrosszabb papokat szokta fölterjeszteni püspökségekre, s szellemdús antithézissel folytatta, hogy a szentszék a legrosszabbak közül a legjobbakat választja ki!

Ó gonosz francia kormány! hát nem «*Dei miseratione et apostolicae sedis gratia*» neveztetnek ki püspökeid? Hogyne, hogyne? E részből nincs baj, hanem abban, hogy az apostolicae sedis gratia csikorog, mikor a kormány kandidátusait rostálja.

Mily jó volna meg nem nyugodni sem a változó katolikus érzületén a főkegyúrnak, sem a presszionált éberségén a szentszéknek, hanem dolgozni az egyház fölszabadításán s tűrhetetlen állapotokat nem tűrni! Segíteni kell a jót, s nem megnyugvással nézni küszködéseit; s a segítség ezidőszerint a katolikus autonomia lesz.

S ez jobb lesz, mint a kormány sugallata, akárki mit beszél; jobb már csak az elvi szempont miatt is, hogy mi intézkedünk a mi dolgainkban s a mi befolyásunk érvényesül a kormány kimaradhatlan befolyása mellett is. Ha pedig nem dolgozunk, s nem tömörülünk s nem szervezkedünk, akkor tényleg bízó megnyugvás helyett meghunyászkodásra és szégyenítő szolgaságra ébredhetünk; adja Isten, hogy ne ébredjünk; de a dolgok folyását s más országok példáját véve föl, méltán mondhatom, hogy nagy kötelességmulasztásnak öntudatára ébredhetünk abban az esetben, ha majd erőszakosabb kormányok, más gyöngébb főkegyúr katolikus érzületét befolyásolni s az éber szentszékre akaratukat ráoktrojálni tudják. Akkor majd a puha megnyugvásnak dunái, melyekkel a főkegyurak hagyományos kegyelete vetett ágyat a katolikusoknak, kiszakadnak, a tollút szétviszi a szenvedélyek szele, s mi majd a vasléceken, tulajdonképen

a vaslécek közt találjuk magunkat, s elfogjuk mondhatni : Haj, akkor megnyugodtunk, mikor nyugalmunkat intézményesen kellett volna biztosítani a szabadságokat korlátozó és elnyomó hatalommal szemben ; akkor megnyugodtunk s nem tettünk semmit ; most már nyugodhatunk : Dormite jam et requiescite, aludjatok már és pihenjete ; ilyen békében legkésőbb a kínos kényszerűség.

Tehát ne nyugodjunk meg sem a főkegyúr katolikus érzületében, sem az apostoli szentszék éberségében, hanem segítsük a katolikus érzületet s az apostoli éberséget diadalra.

A buzgó katolikusokról legközelebb !

Tisztességtelen pénzkeresés.

1901 nov. 24.

Nem akarunk rekriminációkba esni. Végre is ránk fog-nak, hogy stenkerek vagyunk s nem tudjuk méltányolni a világot. Azért tehát vártunk s olvastuk a magyar közvélemény megnyilatkozását az aradi, veszprémi, kiscelli s végre a soproni eset s nevezetesen Schladerer úr és elszánt neje fölött. S nem olvastunk semmi újat ; mindaz meg volt írva régen, hogy rossz a világ, s hogy a társadalom maga neveli romlott légkörében az erkölcstelenségnek s alávalóságnak szomorú alakjait. Olvastuk és épültünk azon az őszinte szörnyűködésen, mellyel a sajtó kifejezést adott felebaráti és honfiúi bánatának ily erkölcsi romlottság fölött ; épültünk azon a filozófáláson, mellyel mindenkit pörbe fogtak : a társadalmat, mely a strébert, a nagyzás bolondját elősegítette bűnös törekvéseiben ; a közszellemet, melynek imponál a vakmerőség s az úrhatnámság, s mely nem tudja megválasztani a közélet vezető egyéniségeit ; a hitvest, ki a végső igazságokat kergette s az élet forrásait kutatta, mialatt férjét a pokolba kergette ; az intézet vezetőségét, mely laza ellenőrzést gyakorolt ; s végre magát a sikkasztót, ki az arany nimbuszával s gavallér-életével nem tudta magának megszerezni a közbizalmat.

Tehát ezek mind bűnösök, úgye? Igen, mindnyájan azok, s el is veszik büntetésüket ; de van egy nagy bűnös, ha nem a legnagyobb, s ez az, aki vezércikkhez tiszta erkölcsről, aki szörnyűködik a társadalom romlottsága fölött, mialatt napszámba rontja a tiszta erkölcsöknek alapját, a hitet, hirdeti a bünt hirdetési rovataiban, s csiklandozza a «bestiá-

nak» — pardon a kifejezésért, ezt is a modern kor legnépszerűbb filozófusától, Nietzschétől kölcsönöztem, — a bestiának alacsony szenvedélyeit.

Tessék megnézni, hogy miről hoznak tárcákat azok a lapok, melyek ily nagy katasztrófák alkalmával az Isten ítélőszékére is hivatkoznak mint kiengesztelő momentumra; tessék megnézni, hogy ugyanabban a számban, melynek első lapján erkölcsprédikációi pózban tartanak prelekciót a köz-tisztességről, mit hirdetnek pénzért a hirdetési rovatokban, s tisztába jövünk azonnal, hogy az ilyen társadalomban, melynek szócsövei az erkölcsöt nem veszik komolyba, a köz-életnek gyökerei rothadtak.

Az ilyen sajtóvállalatok pénzkereső részvénytársulatok; az ilyen írók írnak, mert fizetik őket, s azt írják, amit fizetnek; soproni bankbukás alkalmából erkölcsi prédikációt, holnap buzdítást a házasságtörésre, holnapután szöveget a «Szűz imájához», s azután ha nem lesz mit írni, fejbe lövik magukat. Mindebben az erőtlen moralizálásban, ebben a sok léha beszédben, ebben az öntudatos vagy öntudatlan komédiázásban nincs egy mákszemnyi igazság, nincs annyi erkölcsi erő, amennyivel föl kellene szerelni akárcsak egy tisztességes kondást.

De ha ennyi erkölcsi nihilizmus szorult már a sajtó részvényes uraiba s fizetett napszámosaiba, még sem értjük, hogy a társadalom hogyan tűrheti meg ezt a drága komédiát, s hogyan fizethet lapokért, melyek az erkölcstelenség méte-lyét hozzák be a családba. Mert hiszen nem hunyhat szemet az előtt, hogy e lapok a meztelenség s a szemtelenség kultúrájának béresei, s hogy maguk az írók egy- és négykrajcáros rikkancsai azoknak a vállalatoknak, melyek haldokló népeknek olcsón szolgálnak festett arcú romlottsággal. A pénzkereső napisajtó révén árad szét a vidékre a romlás, egy- és négykrajcáros lapokkal tesznek tönkre erkölcsöt, melyet kincsen sem lehet venni. Így lesznek hervadtak a szívek s fáradtak a fejek; így vesznek el rothadásban a nemzetek, s kifordulnak Babilon és Ninive falai a pogány költő szavai szerint: Cernimus mirantes oppida posse mori.

E mételty ellen egyetlenegy orvosszernek van biztos gyógyító ereje: Ne fizessd a komédiást, s nem fog játszani, illetőleg írni; ne fizess elő, s a tisztelt részvényesek sietve kiadják majd a jelszót a szerkesztőségnek, hogy necsak vezércikkekben, de tárcákban, színházi rovatokban s hírekben is hirdesse a tízparancsolatot.

De mivel tényleg úgy vagyunk, hogy az egyetlen «Alkotmány»-t s az ősi «Magyar Állam»-ot kivéve nincs modern igényeknek megfelelő erkölcsös budapesti lapunk, --- ismétlem. egyetlen egy sincs — legalább azt tegyük, hogy lapjártatási kényszerben lévén, sűrűn küldjük föl az intő levelezőlapokat a szerkesztőségekhez, melyeken protestálunk az irodalmi kútmérgezés s erkölcstelen hirdetések ellen.

Talán akkor a profit veszedelme magábatérésre bírja a kultúra apostolait, mert hiszen náluk is úgy lesz, mint más közönséges halandóknál, hogy a zseben s a gyomron keresztül juthatunk el a szívhez. Ezzel útját állnók a tisztességtelen üzletek legveszedelmesebb nemének.

Mommsen, Willmann, Hertling.

1901 nov. 27.

A német tudósok közt családi perpatvar ütött ki.

Az öreg Mommsen nyilatkozatot tett közzé, melyben a német tudomány lefokozása ellen protestál. A lefokozás Mommsen szerint abban áll, hogy néhány egyetemnek szabályrendelete kívánja, hogy a filozófia s a történettudományi katedrára határozottan katolikus, tehát nem jó-katolikus, hanem katolikus elvű tanárokat is nevezzenek ki. E szabályrendelet nem új, hiszen Bonnban és Breslauban már száz év előtt hozták meg; ami azonban most az öreg Mommsent rávette, hogy 80 éves korában papucsait levesse s kothurnusokat húzzon fel, s a háziköntöst harci vérttel cserélje föl, az az ifjú Spahn történésznek a straszburgi egyetemi tanárságra való kineveztetése. Spahn Márton csak huszonhat éves s teljesen katolikus, elvhű tudós.

Az öreg Mommsen ezt a lefokozását a tudománynak nem tűrhette, s azért nyilatkozott, s nyilatkozatával a liberális köztevékenységnek síma jegére lépett, ahol eddig mindig rosszul járt, s ez esetben sem kerüli ki sorsát.

A nyilatkozat kifogásolja az ilyen tudósoknak kineveztetését, mert kifogásolja tudományukat. Mommsen ugyan nem azt mondja, hogy Spahnnak tudománya nincs, hiszen lehet neki; de megérteti a nyilatkozatnak olvasóival, hogy elfogulatlannak s igaznak lenni s másrészt hívó kereszténynak lenni senkinek sem sikerül. *Neki tudomány kell, melynek nincsenek föllevései; tudomány kell, melynek nincsenek változatlan megállapodásai*, melyekhez nyúlni szabad ne legyen. Már pedig

a kereszténység bizonyos feltevéseknek s megállapodásoknak summája : tehát rajta elfogulatlan tudomány föl nem épülhet.

Ez már azután igazán baj ; mert ha így áll a dolog, akkor a tudomány egyáltalában képtelenség ; *lévén minden tudománynak egész csapat föllevése*, melyek nélkül sem kiindulni, sem megállani nem képes. A tudomány végre is emberi tudás ; emberi fiziológián és pszichológián épül, emberi ismerettanon alapul ; ezek mind föltevésai. Fölteszi, hogy van testünk, s ez a lét háromirányú kiterjedéssel bír, amit mások tagadnak ; fölteszi, hogy az igazság objektív tényállás, amit sokan el nem ismernek ; fölteszi, hogy a valóság, a lényeg valami állandó maradandó érték s nincs örökös folyásban s elváltozásban, amit most föl nem tenni hegeli, divatos filozófia ; fölteszi, hogy az ismeret objektív s nem szubjektív alakulás, amitől szintén nagyon sokan elvonatkoznak. Ez csupa ismerettani és methodológiai föltevés, s ezeket vagy az ellenkezőt minden tudomány fölteszi.

Mi lesz tehát a tudományból, mely ne induljon semmiféle föltevésből?

Nem is akart Mommsen ily radikalizmust, amelyet a logika erejében akarnia kellett volna ; nála a föltevés csak a dogmára vonatkozik ; szerinte dogmát nem szabad tartania annak, aki tudós akar lenni ; mert a dogma *a szabad kutatásnak korlátja*.

Gondolhatjuk, hogy miféle zűrzavar kóvályog a modern ember fejében, mikor az ősz Mommsen ily gyerekségekre vetemedik. Vagy talán ép az agg-kor hajlandó kísérteteknek látására? Nem jellemezhetjük ezt a fölfogást másnak, mint kísértet-látásnak ; de ép azért a legelszántabban protestálunk ez eltévelyedések ellen.

Higgyék el már, hogy a dogma teljes szabadságot ad a tényeknek vizsgálatában és kipuhatolásában. Senkinek eszé ágában sincs, hogy az egyetemen a protestáns kémikus mellé még katolikus kémikus-tanszéknek fölállítását követelje. De a filozófiában s a történettudományban nemcsak tényekről van szó, hanem a tényeknek magyarázatáról és fölfogásáról és elbírálásáról, amibe belejátszik a tanárnak világnézete s nevezetesen állásfoglalása a vallási kérdésekkel szemben. S ha az egyetemen helye van a hitetlen világnézetnek, miért ne legyen helye a hívőnek? S ha a szubjektív érzés és gondolkodás az egyik irányban érvényesül, hát miért ne érvényesüljön az ellenkezőben? Én most nem mondom, hogy nincs igaza, vagy hogy van igaza, de ha világnézetekről van

szó és szubjektív színezésről, hát miért számúzi az egyiket a másik kedvéért? Hiszen legalább is emberek! No lám s jóllehet így állnak az ügyek, az egyikre mindjárt ráfognak, hogy föltevés, azért félre vele; a másik pedig, amely teljesen szubjektív, egyoldalú nézet, megkapja a szabadságot, övé a hatalom s a kathedra.

Nem, a tudomány így nem holdogul. A tudománynak azt kell mondania: félre az elfogultsággal, mert az butít, s ha Mommsen is a pártfogója az egyoldalúságnak és animozitásnak, mi nem kérünk belőle; s ebben az értelemben szólaltak föl már Mommsen ellen *Willmann Ottó* prágai és *Hertling* müncheni egyetemi tanárok.

Válasz az «Autonomiá»-ra.

1901 dec. 1.

Az «Autonomia» című cikknek második részében a szerző azért viseltetik kevés bizalommal a létesítendő autonomia iránt, mert kevés jót ígér magának a világi elem befolyásától a katolikus egyházban.

Ki volna az, aki elfogódás nélkül s a biztos siker meggyőződésével nyilatkozhatnék e részben? Hol van az a próféta, aki itt világosan látna, s nem pusztá sejtelmek közt tapogatózva, reménykedve keresné az utat? Valóban önhittség szólna belőlünk, ha másképp éreznénk; s ha mindent aranyos-verőfényesnek néznénk, ez esetben megérdemelnők a bizalmatlanságot, mellyel a mérsékelt elemek állásfoglalásunkat s törekvéseinket kísérnék.

Teljesen tisztában vagyunk tehát a föladat nehézségeivel, s nem lovaljuk bele magunkat vérmes reményekbe, az autonomiával szemben sem, de azért mégis az autonomiának létesítése mellett foglalunk állást.

A mi érvünk e részben az a nagy fájdalom, melyet a magyar katolikusoknak lethargiája fölött érzünk. Ez a fájdalom erőteljes visszahatássá válik, s fölveti a kérdést, hogy mi által ébreszthetnénk az egyház ügye s a vallásos élet iránt érdeklődést az intelligenciának alélt tömegében? Mi által hozhatnók pezsgésbe a közérzést, mi által gyujthatnánk lelkesülést a nembánom-emberekben?

Magyarországon a közszellem rémítően lanyha és léha. Ritkán látni annyi gyámoltalanságot, annyi gyöngeséget és neveletlenséget a közélet bármely terén, mint minálunk.

Akár a gazdasági, akár a politikai életet tekintjük, hiányoznak a nevelt, fejlett egyéniségeknek ethikai alapjai, amely alapokat nem a törvények, hanem csakis a nevelés, a tanítás, a komoly munka s az öntevékenység teremthetik meg.

Az idők jelei az öntevékenységre mutatnak; adjunk az embereknek dolgot, foglalkozást, jelöljünk ki nekik valami tért az egyház ügyeiben, — hát ha ez a fölkeltett önrendelkezés elnémítja ajkukon azt az unos-untalan hangoztatott kifogást: az egyház a papok dolga. Adjunk a laikusoknak magának az egyháznak jelenleg a tekintély által kezelt hatalmából s intézkedéseiből egy darabot; hisz az nem a világ; s az nem érinti az egyháznak isteni jogait és törvényeit; s az emberi eredetű jogok keretében már csak lehet valami újat s időszerűt alkotni!

Azt mondja erre bizonyosan a tisztelt cikkíró úr: Igen, én is akarok társadalmi tevékenységet a laikusok számára, de ez a tér máris nyitva áll; a társadalmi tevékenység terén vannak köreink, egyleteink, szövetkezeteink. S egyházközségi tanácsnál többet ér egy katolikus olvasókör, egyházmegyei tanácsnál többet ér egynéhány néppárti képviselő, országos autonómiai tanácsnál többet ér a katolikus világi értelmiség tevékeny részvétele a katolikus nagygyűléseken stb.

Hát tisztelt cikkíró úr, értsük meg egymást! Én erre nem azt felelem, hogy egyházközségi tanácsnál kevesebbet ér egy katolikus olvasókör, egyházmegyei tanácsnál kevesebbet ér néhány néppárti képviselő stb.; én nem azt mondom, hanem azt ajánlom figyelmébe: Ha annyira pang nálunk az élet, s ha a keresztény Magyarországnak társadalmi, gazdasági, tudományos, művészeti érdekei, mint a beláthatlan pusztá területnek el előttünk, melyen csak néhány vállalkozó lélek toporzékol sok buzgalommal és kevés sikerrel: ugyan mondja csak, hát miért ne próbálkozzunk meg még egy eszközzel, mely intézményesen csatolja az intelligenciát az egyházhoz? Miért ne kísértsük meg az oly radikális eszköznek igénybevételét, mely a laikusoknak már nemcsak merően buzgalmi tért, hanem magyar egyházjogi érvényesülést biztosít s szinte rákényszeríti őket, hogy az egyházzal törődjenek, amely eljárásunk törvényszerűen s authentice megcáfolná az eddigi vélekedést, hogy az egyház a papok dolga?

Az autonomia is meg minden intézmény és törvény önmagában terméketlen és keveset ér; de a rátermett férfiak kezében élőszervvé válik, mert azok lelket, szellemet tudnak

beleönteni. Az autonómiától, mint törvényes intézménytől sem várok csodadolgokat ; nem nézem azt varázseszköznek, nem általános gyógyszernek ; hanem *izgalószernek* nézem, mely a maga részéről a melegebb érdeklődésnek folyamatát váltja ki közönségünkben. Nem állítom, hogy az autonómiával a szellem adva van ; nekem az autonómia is csak csontváz, mely köré illeszkedik majd ideg és izom.

Azok a buzgalmi gyakorlatok, miket a tisztelt cikkíró úr ajánl, bizonyára a hitéletnek megnyilatkozása, s végre is a hitéletnek kell a híveket eleven bástyákká tömörítenie. Egy kukkot sem szólok az ellen, hogy bizony nálunk nincs meleg hitélet ; s ép oly nevetséges előttem az az állítás, hogy az autonómiának hiánya okolja meg ezt a részvétlenséget a vallásos életben s az egyház ügyeinek előmozdításában ; de én azt állítom, hogy az autonómia által szorosabban kötődnek a hívek az egyházhoz. Ha lesz mi fölött rendelkezniök, ha lesz ott valami tennivalójuk, mindenesetre eltűnik majd az a megcsontosodott nembánomság minden egyházi ügygel s érdekekkel szemben ; s ha van aztán hozzávaló ember, ha van apostoli lélek és szellem a papságban, az ily érdeklődő elemet már csak könnyebben hódíthat meg és köthet le a szorosabb értelemben vett hitélethez is.

Lehet, s van is fejlett egyházi élet autonómia nélkül is ; de az ilyen lomha, gyámoltalan közszellemben miért ne mozgathatnók meg a kor uralkodó eszméjével, az önrendelkezéssel s öntevékenységgel az egyházi életnek rengeteg, nagy fáját? Nekünk mint szellemben s lelki életben elmaradt magyaroknak nyújt az Isten egy természetes feszítőrudat az autonómiában ; használjuk azt föl ; az idők jelei szorítanak rá.

Levél a «Szövetkezés» szerkesztőjéhez.

1901 dec. 5.

Mélyen tisztelt Szerkesztő Úr ! Nagy és közérdekű ügyben ragadom meg a tollat ; bántja a lelkemet egy sötét árnyék, mely nem is a lelkemre, hanem a magyar közéletnek legfontosabb s legvitálisabb érdekére esett a közelmúlt napokban. Szerkesztő úr sejti aggodalmaimat s bizonyára maga is osztja azokat ; hiszen szemünk fényére, a nép gazdasági felszabadulásának mozgalmára, a mi kedves szövetkezeteinkre vonatkoznak.

Az utóbbi napok parlamenti vitáiban érzékenyen fel-

jajdult a katolikus papság, mely pedig a szövetkezeti ügynek apostola és lelkes hordozója, egy oly helyről történt támadás miatt, mely a szövetkezeti mozgalommal s nevezetesen a «Hangya»-központtal közeli érintkezésben áll. Ez alkalmából az edelényi és szendrőládi szövetkezetek vezetői fel is szólaltak s Károlyi Sándor gróftól orvoslást kértek, s nevezetesen azt is kérelmezték, hogy szüntesse meg azokat a csipkedéseket, melyek a «Hangya» hivatalos lapjában a keresztény szövetkezetek ellen intézettek. Ime, a támadást feljajdulás, félreértés, idegenkedés, egyéni animozitás és ellenszenv követi; valamiféle meghasonlás támad a szövetkezeti mozgalomban s ellentétet éleszt ki azok közt, kiknek egymást nem támadniok, hanem támogatniok kellene.

Jól van ez így, Szerkesztő Úr? Nem, ez a végnek kezdete volna, s e kezdetnek mi teljes elszántsággal véget vetni akarunk.

Nem térek most ki azokra a «csipkedésekre», melyeket a «Hangya» hivatalos lapjának szemére hánynak, mert meg vagyok győződve, hogy mindennek a t. szerkesztőség félremagyarázhatlan lojalitással véget vet; hasonlóképp nem szedem szét annak a fájó sebnek rostjait, melyet a parlamenti támadás rajtunk vert; de azt annál nyomatékosabban hangoztatom, hogy a politikai élet hevét és szenvedélyességét ne vigye át senki a szövetkezeti térre, mert az olyan, aki ezt teszi, égő csóvával jár a kazlak közt, s ha nem is gyújt, akkor is árt, mert bizalmatlanságot, idegenkedést és rémületet támaszt. Azért mindnyájunknak oda kell hatnunk, hogy szűnjék meg köztünk minden viszály, vessünk véget minden félreértésnek, ne kövessünk senkit a személyeskedés terére, nehogy mindennek a legfontosabb közügy adja meg az árát, s politikai vagdalódzásokkal népünk legvitálisabb érdekeit károsítsuk vagy pláne tönkretegyük.

Nem, nem, ezt nem tehetjük! Utunkat állja kötelességérzetünk, utunkat állja a nyomorúság s a közszükség, mely rákényszerít, hogy egymással soha másban, mint buzgalomban s önzetlenségben ne versenyezzünk. Mi lesz, ha egymást tépjük és sebezünk? Félre a közérdek e nagy veszélyeztetésével! Ezt be kell látni mindenkinek, s aki ehhez nem tartja magát, az csak ellensége a szövetkezeti mozgalomnak, mint ahogy ellensége a közügynek mindaz, aki egyéni sérelmeit a közérdek károsításával orvosolgatja. Nekünk más dolgunk van. Föladatunk óriási; a tér beláthatatlan; nem két, hanem tíz központnak volna dolga elég; egyik sem áll útjában a

másiknak ; az igények oly nagyok, hogy kielégítésükről még nem is álmodhatunk ; annál inkább kell tehát száműznünk azokat a kísértéseket, melyek a különállást gyűlöletté, a buzgalmat kisszerű féltékenykedéssé, az önálló törekvést testvérharccá változtatnák.

Meg vagyok győződve, hogy azok, kik a szövetkezeti mozgalmat ennyire fejlesztették s a szövetkezeteket szemük fényének tekintik, mindent el fognak követni, hogy az egyének közti surlódás az ügynek, a közérdeknek fenyegető veszélyévé ne váljék, s viszont mi is, kik mindenünket, kik a gazdasági megújodást és felszabadulást a szövetkezetektől várjuk s kik a tervszerű kezdeményezéssel, kitartó munkával s önzetlen lelkesüléssel megindított s naggyá növesztett szövetkezeti mozgalmától végleges sikereket várunk, szem előtt fogjuk tartani, hogy az ügyet minden egyéni érdek fölé emeljük s azt önmagunknál is többre becsüljük.

Legyen tehát szent köztünk a béke, mert nem a harcnak, kiváltkép nem az egyéni torzsalkodás harcának áldatlan munkáját, hanem a békének, a nemzeti felszabadításnak napszámát végezzük. Ne zavarja meg az elveknek, a közös törekvéseknek összhangját viszály, versengés, gyanúsítás ; s ha a hajón, melyen nemzetünk boldogulásának reményét — még nem kincset, hanem csak reményét — visszük, vágódott valami rés, ne essünk neki baltákkal, hogy kapuvá szélesbüljön ; hanem essünk neki s fogjuk be kézzel, fogjuk be testünkkel, hogy a romlásnak útját álljuk !

S még egyet ! Ime, itt állunk már két csatasorban, a közös ellenség, a nép megrontói ellen ; ugyan nem kötni való bolondok volnánk, ha most egymás ellen fordulnánk s a közös erőt az eszmének diszkreditálására, a mozgalomnak gyöngítésére, egymásnak keserítésére s elleneink felmagasztalására fordítanók ?

Isten ments ez óriási végzetes csapástól !

Nem mintha kételkedném, hogy a szövetkezeti ügy barátai talán nem így gondolkoznak, hanem csakis azért, hogy a közérzésnek kifejezést adjak, fogtam e levél megírásához ; kérem a t. szerkesztő urat, szíveskedjék ezt közzétenni s engem a régi fegyverbarátság érzelmeiben továbbra is részesíteni.

Esztergom, 1901 december 3.

A t. szerkesztő úrnak

alázatos szolgálja

Prohászka Ottokár.

Reklámos jótékonyág.

1901 dec. 8.

Bismarck herceg azt mondta, hogy még a rideg politikának homlokán is ott ragyogjon a szociális olajcsepp ; mert oly politikai program, mely a társadalom bajain nem segít, vagy legalább segíteni nem iparkodik, a nagy világban ezidő szerint nem udvarképes. Bismarck herceg tehát olajcseppek-ről beszél ; hej, be keveset mond ! Mi már olajcseppekkel nem boldogulunk ; nekünk olajtengerek kellenének, hogy a társadalom testének sebeit gyógyíthatnók ; egy-két csepp ennek a tengernyi bajnak meg se kottyán ; legalább is olajforrások kellenek.

A társadalom tehát iparkodik is, s mindenféle forrást nyit a könyörületnek ; fehér, vörös, kék keresztet tűz ki, jó szíveket toboroz, sorsjegyekkel, fortunaasszony álkulcsaival nyitogatja a szekrényeket ; de a legszembeszökőbb s a legmodernebb e részben az, amit a budapesti jótékonyásznak egy reklámos neve végez a kenyér- és a tejosztogatás terén. Ennek a jótékonyásznak fullajtárjai, dobosai, csatlósai, rikancsai vannak, s úgy látszik, nem is tartaná jóízűnek azt a kenyeret s édesnek azt a tejet, ha a reklám nyomdafestékjét nem kenné rá, s nem keverné bele. Ennél a reklámos könyörületnél a fődolog úgy látszik az, ami a régi farizeizmusnál volt főbenjáró, t. i. hogy a világ lássa, hogy tudja s tapsolja meg a jótettet ! Ennek a karitásznak bizonyos átható, keleti, terpentinszaga van, hogy az ember meg is érzi mindjárt, hogy kinek kezéből jön az a karaj kenyér vagy az a pohár tej.

Nem akarunk levonni senkinek érdeméből, aki jót cselekszik ; de a reklámos könyörületre kemény kritika fér rá ; ráfér azért, mert csunya és egészségtelen irányzat rejlik benne, s mert megteveszti a közönséget.

S hogy ez utóbbival kezdjem : ugyan hát nem azt a benyomást teszi a reklámos könyörület, hogy háttérbe akarja szorítani a nemes, de reklámmal nem dolgozó szeretetet, mely utálja a nagy dobot s a sípot, s érzelmeit s áldozatait nem viszi a vásárra ? A közönség, mely csak a reklámos karajokról és csuporokról olvas, azt a benyomást veszi, hogy lám, mennyit tesznek ezek, ezek a könyörületes Weiszok és Schwarzok, ezek az irgalmas szabadkőműves páholyok, mialatt a keresztény egyletekről s nagy urakról ilyet ritkán olvasunk ; ritkán hát, mert ülnek a pénzszákokon s élvezik kincseiket.

Ugye ezt a benyomást veszi az ember? S megfelel-e az igazságnak ez a benyomás? Megtudja-e azt valaki, hogy a budapesti belvárosi s a Margit-körúti barátok hány száz és ezer forintot osztogatnak szét Szent Antal kenyere címén? Megtudja-e azt valaki, hogy a Vince-egyletek mennyi olajcseppet öntenek szociális és családi és egyéni sebekre? Gyanítják-e azt, hogy az ilyen városnak, amilyen Esztergom, Szent Vince-egylete egy év alatt 1022 korona ára kenyeret és 500 korona ára lisztet osztott szét?

Igen, de azt fogják talán erre válaszolni, hogy miért nem hirdetik önök is, hogy mit s mennyit tesznek? Gondolom azonban, hogy a közönségnek finom ízlése magától is megadja a hetvenkedésre a feleletet; aki pedig megadni nem tudja, az a mi fölvilágosításunk után sem érti meg, hogy reklámot üzni könyörülettel épűgy nem illik, mint ahogy nem illik könnyekkel; s ha a jótékonyági egyletek mégis adnak ki évi kimutatásokat, az nem reklámra, hanem a nyilvánosságnak ellenőrzési jogára való tekintetből történik, hogy tudja mindenki, hogy a közönség alamizsnái hová fordíthatnak.

Eltételezve azonban az eljárás izléstelenségétől, van a reklámnak e frivol használata ellen még más kifogásunk is; s ez az, hogy a könyörületességnek egészségtelen s célszerűtlen irányt ad.

Engedjék nyíltan kimondanom: az a jótékonyág, mely a pesti bolthelyiségek előtt az utcákon összecsiszítja a népet s kenyérkarajokat osztogat, melyekbe ott rögtön kell beleharapni, s tejet mér, melyet ott kell mindjárt meginni, nagyon is kétes szeretet, s félő, vajjon nem törli-e le e könyörület homlokáról a testvériség jellegét. Könnyen megeshetik, hogy ez úton nem olajat, hanem kénsavat csepegtet a lelkekbe, s ha kenyeret is nyújt a szegényeknek, az a kenyér könnyen kővé válhatik, mellyel ugyanakkor megdobja s megsebzí a szegényt, még pedig azért, mert a jótékonyáságból hiányzik a szív, s szív nélkül nincs szeretet!

Jót kell tenni a szegénnyel; ahhoz nem elég a kenyér és tej, ahhoz szeretet kell. Az elhagyatott embereket meg kell közelíteni, ahhoz nem elég az utcákon való összecsiszítás; az elkeseredetteket meg kell enyhíteni, ahhoz leereszkedés, testvéri jóindulat, ahhoz az apostoltól emlegetett *ingenium caritatis*, a szeretetnek érzéke kell.

Hagyjátok el ezeket az embercsiszításokat, nagyon hasonlítanak a marhaetetés- és itatáshoz; így szokták a vadaskertek vadállományát is etetni télen; a szeretet nem így tesz;

az külön veszi a szegényt, kinek «nincs embere», s embert küld neki, embert a szó legnemesebb értelmében, szerető jó barátot. A keresztény könyörület beleállítja a jótévőt a szegényeknek s gyámoltalanoknak szolgálatába s közvetlen, személyes érintkezés által sugározza beléjük a jóindulatnak melegét s a jó tanácsnak nemesítő hatását. A keresztény könyörület megtiszteli a szegényt, s meglátogatja őt saját hajlékában ; leül ágya szélére vagy rozoga székére s érezteti vele, hogy becsüli és szereti. Az ilyen szegényápolás képes jót tenni, mert az nemcsak kenyeret ad a «csordás állatnak» (pardon, kérem, Nietzsche-i kifejezés s embert jelent), hanem bizalmat s bátorságot csepegtet beléje, kibékíti őt a szerető társadalommal s erőt ad neki sorsának elviselésére.

Mindenki látja, hogy mennyivel több erő s áldás, mennyivel több finomság és szellem van a könyörületnek e módjában. Azért mi már csak a nem reklámos, de annál áldásosabb s emberségesebb könyörületet ajánljuk.

Társadalmi népmentés.

1902.

1902 jan. 1.

Elfogódott szívvel állunk ismét egy új évnek küszöbén ; a küszöböt át kell lépnünk, de azt már nem tudjuk, hogy tulajdonképen hová lépünk be, örvénybe-e, börtönbe-e, vagy tűrhető otthonba?

Az újév néma és hideg ; úgy tesz, mint egy előkelő idegen ; be van gombolkozva nyakig, s el nem árul titkaiból semmit ; hideg, mint egy angol lord és kiszámíthatlan, mint egy ideges miss. Környezete illik hozzá : csupasz erdő, szürke ég, fakó avar, zörgő haraszt ; csupa rom és foszlány a multhól, mely alatt élet és halál rejtőzik ; életcsira és halálgomba, páf-rány és penész pihen dohos környezetében.

S mialatt az újév tekintete zord, fátyolos és bizonytalan, addig az élet, ez a meleg és reális hatalom, sürgősségi indítványokkal támad neki az épen hogy föltápaszkodni készülő újévnek ; mialatt a Szilveszter-estének bánattal vegyes öröme az újév első napját is az érzelmek ünnepévé avatja, addig a prózai eszmélődés már számonkéri a munkaterveket, meghányja a köznapi föladatoknak programját, vizsgálja az elért eredményeket, kutatja a jövő küzdelmeknek irányát, s miután mindent meghányt-megvetett, kiadja az egyedül célravezető jelszót : erkölcsi megújulás s gazdasági fölszabadulás kell nekünk, s azért rá kell lépnünk az egyedül célravezető ösvényre is, a komoly keresztény életnek, s a komoly munkának útjaira !

Tagadhatlan, hogy vészes felhők, romok és pusztulás környékeznak s a jövőnek látóhatára elborult. Gazdaságilag a nemzet az elszegényedésnek kátyús dűlőin toporzékol, s a vámháború veszedelme a nyugati láthatárt még a rendesnél is komorabb felhőkbe borítja. Mi lesz velünk, kérdezi a komoly hazafi? Mi lesz a magyar föld aranyos búzájával, ha Németország elzárja piacait előlünk? Ettől az aranyos búzá-

tól lesz talán még konkolyosabb a magyar nép kenyere? Sülyosbul-e majd még egyre kezeinken a hipotékák és egyéb nyomasztó szolgálatok bilincse? Bomlanak-e majd még tovább is a gazdasági s erkölcsi rendnek támasztékai? Vagy meg-sokálja-e már az Úr szenvedéseinket s fölszítja-e az erkölcsi-ben hanyatló s gazdaságilag leszállt nemzetnek életerejét és ellentálló képességét? ! Mit mondjunk : jobbra, vagy rossz-szabbra változik-e sorsunk?

Az elváltozott gazdasági viszonyok közt elváltozott a me-gyék társadalmának képe is ; a radikalizmus leszámol vele s ugyanakkor leszámolt a szuverénitással, az önállósággal és függetlenséggel, s minden hatalmat a központra ruházott rá, vagyis inkább azokra a közelebből meg nem határozható tényezőkre, melyek a kormányférfiaknak hitelt nyitnak és irányt adnak. Megáll-e a rombolás munkája s nem folytatód-ik-e tovább az újévben is, hogy elsöpörje a régi társadalom talaját, s a talajjal az érzelmeket s a régi fajfönn tartó erénye-ket is? A jövőendő bizonyára elviszi a megyét is, mint ahogy elvitte a megyének éltető szellemét, a magyar nemességet.

De ha már viszi a talajt, lerombolja a kastélyt, szétszórja a népet, bár adna az idők mostohasága nekünk embert, fér-fiút, ki nemcsak beszélni s ügyesen vagdalódní, hanem al-kotni is tudna ! Bár adna erős kormányt, melynek politikája nem állna az újdonság káprázatának behatása alatt, hogy mikor új és nagy dolgok meghonosításán fárado, ugyanakkor a meglevőknek fönn tartásával is törődjék. Ez volna az igazi államférfiúi tehetségnek kritériuma ; ez volna az igazi, nem-zetboldogító jókívánság 1902 január elsején.

Azonban ez nem függ tőlünk ; a génuszokat nem nevel-hetjük ; azok a csillagokból ereszkednek le áldásképp a né-pekre ; amit azonban senki mástól nem várhatunk s amit ki-zárólag nekünk magunknak kell megtennünk, azzal bátran meggratulálhatjuk a küzködő nemzetet, s ez nem más, mint a komoly munka a nemzeti lét egész vonalán, — komoly munka Magyarországnak erkölcsi és gazdasági restaurációjára !

Ez tőlünk függ ; ez a mi dolgunk. S van-e ebből a nemzet-mentő munkából elég minálunk?

«Magas hegyre menj föl, ki örömet hirdetsz Sionnak», mondja a próféta ; magas hegyre menj föl s onnan nézz végig, talál-sz-e még az országban férfiakat, kik kötelességérzetből s nem reklámszerűen, kik önzetlenül s nem haszonvágyból dol-goznak, s menj föl s nézz végig, talál-sz-e még embereket, kik az erkölcsi-ben hanyatló s gazdaságilag leszállt nemzetet lábra

állítani igyekeznek s kik bár elismerésre nem számítanak, mégsem veszítették el a közérzéseket? Találsz-e férfiakat, kik reagálni tudnak a hiúság, a hazugság, a stréberség bacillusainak, s kik a jelennek sivárságától még nem veszítették el reményüket a jobb jövőre?

Hál' Istennek, hogy vannak ilyenek ; vannak, kik még nem hajtottak térdet Bál előtt. Ővék az egész érdem, hogy a nemzet el nem sorvad még ijesztőbben ; sőt nekik köszönhetjük, hogy az életnek, az erkölcsi megújulásnak s a gazdasági ellentállásnak egészséges reakciója indul meg köztünk. A jobb jövőnek ez apostolaiból kérjen magának a nemzet minél többet ; ebből a magból kívánunk minél többet az egyháznak, mely ha fölfogja hivatását, óriási szolgálatokat tehet a népeknek ; ebből a magból kívánunk minél többet az országházba, hol kétszáz szavazó embert is szívesen pótolnánk tíz kapacitással ; s ugyancsak apostolokat kívánunk a magyar nép lelki nyomorának s gazdasági gyámoltalanságának fölségelezésére ; de abból már nem tizedet, nem százat, nem ezret, hanem legalább is egyet minden faluba.

Püspöki kar és kultuszminiszter.

1902 febr. 2.

Bocsánat, hogy ismét autonomiáról szól az ének ! Már torkig vagyunk vele, de még sem mellőzhetjük, hiszen egy ország szemét szűrja. Eddig úgy meredt ki közéletünk árjából, mint egy zátonyra került hajó, melynek a kereke sem éri a vizet ; a legutolsó napokban azonban ügylátszik, hogy jobbra fordult sorsa. Mindegy ; a látszat nem valóság ; mi tovább küzdünk s törtetünk előre. A beszédekkel jóllaktunk ; mondhatom, kielégítették akadémikus igényeinket, s kivitták a kongresszusnak azt az elismerést, hogy a vita igen magas színvonalon állt. Azt készséggel elismerjük, s a szónoki sikereket föltétlenül nyugtázzuk. Annál alacsonyabb színvonalon álltak a kormány jóindulata s a katolikusoknak igényei, melyeket egy életerős, tartalmas autonomiai szervezetre támasztaniok kellett volna, nem prófétai reménysegeknek s állambölcseési mérsékletnek, tehát szép szavaknak hangoztatásával, hanem melyet támasztaniok kellett volna a kongresszushoz egyedül méltó nagy tettel, egy kompakt, erőteljes, összetartó föllépéssel.

De hát ez óhajnak teljesülése roppant sok előzményhez

és föltételhez és kellékhez van kötve, melyeket közéletünkben és egyházunkban teljesen nélkülözünk, azért megvalósulását nem is remélhattuk. Az erőteljes föllépést követő erőteljes szervezet helyett most a gyöngye föllépést kísérő tehetetlen szervezettel állunk szemközt — azzal is csak egyelőre papíron, mert hiszen letárgyalva még nincs, s ki tudja, lesz-e? Ki tudja, megtalálják-e módját az intéző körök, hogy a szerény igényeket is kielégítő s a püspöki hozzájárulást elnyerő autonómiai szervezetet nyélbe ütniök sikerül. Ez bizonyára nem könnyű dolog; nem könnyű már csak azért sem, mert a gyöngének minden nehéz, s ha valaki az engedékenység sikamlós lejtőire lépett, akkor a lefelé való licitálás szinte rendszerré válik nála.

Minket most az intéző körök további szereplése érdekel, nevezetesen a miniszternek s a püspöki karnak magatartása.

A püspöki karról elhiszük, hogy akar autonómiát. Vétkezniék a lojalitás ellen, ha az ünnepélyes kijelentésekben is csak politikát és diplomáciát szimatolnánk; azonban más kérdés az, hogy remél-e a püspöki kar autonómiát, s kire támaszkodik e reményében? Ehhez a kérdéshez már igazán sok szó fér. A püspöki kar oly autonómiát akar, amelynek jogkörében az alapok és alapítványok, s a katolikus iskolák jellege, s az ezeknek kezelésére vonatkozó jogosítványoknak valamiféle kezdetleges átruházása biztosítva legyen. Senki sem gondolja azt, hogy a teljes önkormányzatnak megfelelő hatalmi kört egyszerre megteremtünk sikerül; de azt várjuk, hogy alkalmas szervezetet létesítsünk, melyre a hatáskörök egymásután átruházhatók lesznek, s tényleg a legfőbb kegyúr intézkedő és rendelkező akarata folytán át is ruháztatnak.

A mi nehézségünk a püspöki karnak ez őszinte törekvéseivel szemben az, hogy nem értjük, mint remélhet életre képes autonómiai szervezetet a püspöki kar, mikor ismeri a miniszternek abbeli szándékait, hogy nem akar nekünk adni semmit? Hogy fogja a püspöki kar a részletes tárgyalás folyamán a szervezetbe behozandó módosításait a miniszteri akarral szembeállítani, s mily szolgálatot tesz ezzel a miniszternek?

Nekünk jó szolgálatot tesz, mert ez esetben, ha a részletesen kidomborított követeléseket a miniszter teljesíteni nem akarja, még világosabban lesz kihegyezve az ellentét a miniszteri akarat s a katolikusok jogos kíváncsiak közt; de gondolható-e, hogy a miniszter a katolikus közlelkiisme-

ret, s a kormány hatalmi érdeke közt tátongó úrt nyilvánvalóbbá tenni s az ellentéteket kiélesíteni akarja? Azt nem akarhatja ; ezzel a legrosszabb szolgálatot tenné a politikának s a legjobbat nekünk. Ha az ellentétek e kihegyezésétől félnie kellett volna, akkor nem szavaztatja meg általánosságban a javaslatot, mert a részletes tárgyalásban kihegyezett ellenkezés még kellemetlenebb volna neki, mint ha Zichy Nándorék leszavazzák a javaslatot s újat csinálnak.

S ime mindennek az ellenkezőjét látjuk. A miniszter utána járt, hogy szavazzák meg a huszonhetes bizottságnak javaslatát ; kérte a javaslat ellenzőit, hogy legalább tartózkodjanak a szavazástól ; a szavazásban tehát célt ért Apponyi és a kormány, s most várja a püspöki karnak hatalmi jogkört sürgető indítványait az alapokra s az iskolára nézve.

E furcsa helyzetből a kormány háromféleképp szabadulhat. Lehetséges, hogy a miniszter reméli, hogy a püspöki karral sikerül majd megegyeznie a módosítások iránt s ugyanakkor reméli, hogy a megegyezésben nem lesz több, mint a mostani javaslatban. Ez a kiút kompromittálná a püspöki kart ; tehát lehetetlen. A másik kiút volna, hogy a püspökök módosításait a miniszter a többséggel leszavaztatja. Ezt az esetet nem tekintjük lehetségesnek ; nem mintha a kormány pártja a püspöki kart le nem szavazhatná, hanem azért, mert lehetetlenségnek tartjuk, hogy a kultuszminiszter így fizessen vissza annak a püspöki karnak, mely Apponyival szavazott vagy a szavazástól tartózkodott, ép a kultuszminiszter kedvéért is. Különben Apponyi legutóbbi nyilatkozata után világos, hogy a kormány a püspöki kar ellen a kongresszus kebelében mozgalmat indítani nem akar.

Mit akar tehát a kormány? Meg akarja-e adni azt, amit eddig kereken megtagadott? Megpuhult-e a kongresszus ellenzékének elszánt, bátor föllépése folytán? Megrémült talán a szavazás eredményétől, melynek sikerét csakis a püspöki karnak köszönheti? Előttünk mindezek a remények rémes képzeletnek látszanak. Azt az egyet elfogadjuk, hogy a kormány a huszonhetes bizottság javaslata mellett nagyobb többségre számított ; de dacára e csalódásának, nem hisszük, hogy nézeteit és szándékait azóta s annak folytán megváltoztatta volna. Politikája most is az, ami volt két hét előtt ; adni most sem akar semmit. Ujra kérdem, mi lehet annak a frontváltoztatásnak az oka?

Vigyázzatok, hogy úgy ne legyen, hogy a kongresszus megszavaz mindent, amit ez időszerint megszavazhat ; Appo-

nyi hozzájárul a püspöki kar indítványaihoz ; a kongresszus pártjai egymás nyakába borulnak ; a kormány majd fölterjeszti az egész szervezetet a királyhoz, s öfelsége a legfőbb kegyúr pedig azt mondja, hogy ezt a szervezetet nem erősítheti meg. Akkor mi hosszú orral távozunk, s valaki majd a markába nevet. Timeo Danaos et dona ferentes !

Ebben a játékban ismét a kisebbség az, mely az egyenes elvbevallás s az önzetlen, egyházas érzés fényes példáját szolgáltatja. Azért a katolikus közlelkiismeret, melyet a hit, az egyházhoz való ragaszkodás s nem a politikai vagy személyes érdek parancsa vezényel, ösztönszerűen is Zichy Nándor s Ugron Gábor felé fordul, s nem imponál neki az a tudomány s az az «erős jogérzék», mely alkotni semmit, veszíteni mindent tud.

Műipar.

1902 febr. 23.

Szívesen elismerjük, hogy egy idő óta a magyar kormány s a magyar társadalom intéző körei komolyan hozzáláttak, hogy Magyarország iparosai műveltség tekintetében megfelelhessenek azoknak az igényeknek, melyeket a fejlett munka, az öntudatos alakítás támaszt az iparosokkal szemben. Megteremtették az iparművészeti múzeumot, a szakipari műhelyeket, az ipari szakoktatást, s mindezekkel az intézményekkel föl akarják ébresztetni az iparosokban a munka nemesebb, igazán emberi hajlamát, mely nemcsak jó munkát kíván adni, hanem művet akar teremteni, akar a műigényeknek, a finomabb ízlésnek is eleget tenni. A gépnek elhatalmasodásakor azt gondoltuk, hogy az ipar már csak gyáripar lesz, s a munka a gép munkája lesz ; de a fejlődés rátanít, hogy a tervező, a koncipiáló, az önállóan alakító, a művészi és műipari munkának egyre tágul a tere. Mindenütt a művészi szépet keresik formában, kivitelben, s a művészet elhagyja már azt a kizárólagos országát, mely márványból, ércből s vászonból állt, s mindenek megkísérti erejét : korszokon, poharakon, ágyakon, padokon, lámpákon, szőnyegeken, kárpitokon. Az európai szárazföldön 15 év óta, Angliában 40 év óta létezik egy valóságos, új művészeti ág, mondjuk létezik műipar, s valamint régen mutogattak «egy Rembrandtot,» «egy Tiziánt» : úgy most mutogatnak poharat Emil Gallé-től, széket Riemerschmiedtől, függönyt Obrist-től ; pohár, szék,

függöny már művészi tárgy lett. Ezt az irányt John Ruskin kezdte ki s nagy tanítványa William Moris folytatta; elvük az volt: mindenbe bele kell vinni a művészi szépet. Azóta ez az elv hódít s nagy műipart teremtett s teremteni fog ezentúl is, s vele együtt ébred az iparosokban is a gépszerű munkával szemben az ízléses föltalálás és kialakítás hajlama.

Az iparművészeti irány a modern s a természetes ízlést pártolja; nem bolondul egy ó-német diván után, nem rajong egy XV. Lajos korabeli szalonért; azóta megváltozott az ember ízlése, megváltozott az élet divatja, minek tehát ránk erőszakolni valamit, ami nem nekünk való? Mi nem vagyunk ó-németek: tehát ne adjatok nekünk ó-német bútort; mi nem találjuk kedvünket életben «à la Louis XV.», tehát hagyjatok nekünk békét vele; a mi házaink, a mi egészségügyünk, a mi életmódunk más lett, s azért mi nem majmolni, hanem élni akarunk.

Igaz, hogy az iparművészetnek termékei még nagyon drágák, de ép az iparművészeti irány fog majd ezen is segíteni. Ennek az iparművészeti iránynak ugyanis az az elve, hogy ne az anyagot nézzük, amiből a dolog készül, hanem nézzük a formát, s adjunk minden tárgynak oly alakot, mely neki megfelelően szép legyen. Így például: szép a mahagonifa, de szép a fenyőfa is; a föladat abban áll, hogy a fenyőfát is úgy dolgozzuk föl, hogy neki megfelelő szép alakot nyerjen. A jó ízlés ellen vét az, aki fénymázzal, gipszszel varázsol elénk nem igaz alakokat, s aki fenyőfából mahagoni bútort csinál. Minden tárgynak lehet szép alakot adni; egyszerű bútort is lehet megfelelően szépen kiállítani; konyhaszereket is lehet műiparral előállítani; nem igaz, hogy a közönséges tárgynak csúnyának, ízléstelennek kell lennie.

Különben csak álljunk a nagy városok kirakatai elé, s észre fogjuk venni, hogy a bútoriparra, a keramikára, az üvegárakra mily óriási befolyást gyakorol utóbbi időkben a művészet.

Maguk a gyári vállalatok egyre több művészt, műiparost foglalkoztatnak, hogy ne csak a sablonnak, a kaptának, hanem a művészi igényeknek is legyen érvényesülésük magában a gyári iparban is. Elrettentő tünet e jó irányzatban csak a szecesszió, mely fejébe vette, hogy eredeti lesz minden áron, s «stilszerű hóborttal» gyárt napszámba. De ez a kóros irányzat — meg vagyunk győződve — nem prosperál, s a teremtő erő, mely ezekben a művészekben szinte duzzad

és feszeleg, majd a maga kárán józanodik művészi, de szolid munkássá.

Henry Van der Velde adott ki e részben egy igazán oktató művet: *Die Renaissance im modernen Kunstgewerbe*; e műben hangoztatja a műipar józan elveit. Nem akar ő egyeduralmat sem a gótikának, sem a reneszánsznak; szelint a szépség a dolgok természetének megfelelő vonal- és színharmónia, s forrása kifogyhatlan, mint ahogy azt a természetben látjuk, ahol föltalálhatók minden ízlésnek s minden művészi iránynak elvei és formái. Ebből következik az is, hogy minden tárgynak lehet szép, művészi alakot adni; azért Van der Velde reklamálja a «művész» nevét és dicsőségét a mérnököknek, kik gyönyörű ívekben építik hidainkat, a mechanikusoknak, kik egy szép gőzmozdonyt vagy gőzhajót építenek, kik a biciklinek szép alakot adnak; ezek az ő szemében mind művészek; s fölhívja az iparosokat, kik gyermekkocsikat, mosó és fürdőszoba cikkeket, villamos lámpákat, sebészeti szereket gyártanak, hogy versenyezzenek a «művész» címéért. Az alakra irányul most az iparművészet figyelme, s így valamikép ismét felülkerekedik az ember keze a gép vaskarjai fölé.

Igazán érdekes folyamata ez az emberi munka fejlődésének; a technikus ügyesség s az erőfölhasználás egyrészt, melyet a gép képvisel, s a szellem, az értelem, az ízlés munkája, melyet az ember alakító keze szolgáltat, fölváltva élesztik az egymást váltó koroknak munkakedvét; majd az egyik, majd a másik áll előtérben, s már ez is bizonyítja, hogy kizárólag sem az egyiké, sem a másike a létjogosultság, hanem hogy egymásba forrva gép és kéz, erő és ész szolgálhatja csak sikeresen a munkának s a haladásnak jobb jövőjét.

Végre-valahára.

1902 máj. 25.

Öminenciája július elejére Esztergomba fogja összehívni a papság képviselőit, hogy az egyházmegyének egyik leg-égetőbb anyagi kérdését, a papi nyugdíjügyet végre-valahára dülőre segítsék.

A képviselők — alighanem az esperesek s egy-egy küldött minden esperesi kerületből — tanácskoznak majd a követendő vezérelvekről, megállapítják a tételeket, megbeszélnek a módokat; a munkálat azután öminenciája

elé kerül szentesítés végett s életbe lép, hogy a sok sóhaj, a töméntelen beszéd után tetté váltsuk az eszmét, s megtegyük azt, amit tennünk kell, s amit tenni ajánlkoztunk, t. i. hogy híven, buzgón s kitartóan fizessünk.

No, csakhogy már fizethetünk — önmagunknak ! Ez nagy jótét s kiáltó szükséglet !

Örömmel vettük tudomásul, hogy ezt az ügyet a bíboros főpásztor mindig szíven hordozta s csak a kongrua-összeírás befejezését várta, hogy az eszmét megvalósítsa. Öminenciája tudja, hogy a nyugdíj ügye képezi a papság megélhetési gondjainak s anyagi érdekei biztosítására irányuló törekvéseinek egyik főtárgyát. Ezt sürgették, ezt panasztolták föl, ezt sóhajtották meg úton-útfélen ; erre a hiányra mutattak rá, mint az egyházi szervezet maradiságának egyik kiáltó bizonyására.

S igazuk volt !

Mikor tehát öminenciája ezt a vajúdo ügyet a megvalósulás stádiumába állítja, akkor a papságnak egyik szíve vágyát s egyik legfőbb óhaját teljesíti. Meg is vagyunk győződve, hogy a hercegprimás ez elhatározása az egész egyházmegyében osztatlan tetszést arat, úgysis, mint a főpásztori szorgosságnak s atyai gondosságnak egyik kiemelkedő ténye, úgysis, mint a maradi s tűrhetetlen állapotoknak egyik lényeges reformja. Az egyházmegye önérzettel mutathat rá főpásztorának e fontos s áldásteljes kezdeményezésére, s háláját mindenekelőtt az az indulat fogja jellemezni : no lám, van aki gondol ránk ; van aki törődik velünk, nem vagyunk magunkra hagyatva.

Azonban szükséges, hogy öminenciájának nagylelkű kezdeményezését mindnyájunknak közös, vállvetett akciója kísérje és kövesse. Elsősorban azoknak kell jó munkát végezniök, kik a szabályzatot készítik, másodsorban nekünk kell híven s kitartóan közreműködnünk s közreadakoznunk, hogy az alapot megteremtsük.

A jó szervezetnek nyélbe ütésére öminenciája a gyakorlat s tapasztalat embereit hívja meg az élet mezejéről, hogy tárják ki nézeteiket s állapodjanak meg a legjobb irányelvek s a gyakorlati módozatok iránt.

Ez nem lesz túlságosan nehéz. A tanácskozás nem folyik nem tudom miféle absztrúz s titokzatos kérdésekről, hanem oly dolgokról, melyeket már agyonbeszéltek úton-útfélen. A debattok, melyek a nyugdíj-ügyről folytak, szinte üresre csépeltek itt már minden lehető s lehetetlen indítványt s

ellenvetést s javaslatot s nehézséget. A nézetek is eléggé kifejecesedtek már a szóáradatból, mint a kandli-cukor a cukros oldatból, s tisztában vagyunk az iránt, hogy mit kívánna a papság, s hogyan kontemplálja a nyugdíj-ügy rendezését.

De ha ez iránt nincs is nézeteltérés, annál szükségesebbnek tartjuk az irányelv hangoztatását, mely gondolom mindenütt élénk visszhangra talál, s ez az, hogy tűzzék ki a nyugdíj-szabályzat homlokára elvül, hogy a nyugdíj nem kegyelem-pénz, melyet ha a legkegyelmesebb kézből is, de alamizsnakép kapunk, hanem hogy a nyugdíj törvényes illeték, melyhez jogot formálhat az, akinek jár.

Aki fizet, az nem kontemplál kegyelmet. Legyen abban a szabályzatban kimondva, hogy kinek, mikor, mily körülmények közt, mily feltételek alatt s mennyihez van joga; legyenek meghatározva a betétek, hogy mindenki lássa: beteg vagy öreg napjaira erre van kilátásod, ehhez van jogod.

Ha e vezéreszmét ignorálnák vagy éppen egészen megtagadnák, az az intézmény népszerűségét nagyban csökkentené. Ha azt mondhatnák a szabályzatra, hogy ezentúl sem tudunk semmi biztosat; nem tudjuk, kapunk-e, nem-e nyugdíjat; nem tudjuk, mikor mennyit kapunk; nem tudjuk, biztosítva van-e jövőnk munkaképtelenség, rokkantság, öregség esetére; vagy pláne ha a szabályzatban ki lesz tűzve, hogy 25-en kapnak, de ami föle van a nyomorúságnak, az a kegyelemre lesz utalva; gondolom, hogy ezekkel a kifogásokkal s ily rendelkezésekkel léket ütnénk a hajón már a kikötőben, s bátran visszaadhatnók a bizottságnak, hogy foltozza meg úgy, hogy újat csinál. Óvjuk meg a szabályzatot ily balesetektől, melyek az intézmény népszerűségét veszélyeztetnék. Ahol áldozatkészségre appellálunk, ott úgyis az intézmény népszerűségét kell mindenekelőtt biztosítanunk, s a keserves hozzájárulást a bizalom élesztése által megkönynyítenünk.

A nehézségeket szívesen beismerjük s az alkotmányozó kongresszus bölcsességére bízunk. Belátjuk azt is, hogy a nyugdíj-ügyet nem szabad úgy rendezni, hogy az egyházi kormányzatnak kerékkötője legyen. Arra való a szabályzat. A szabályzat megalkotásába bele kell folynia a körültekintésnek, az okos mérsékletnek, hogy egyrészt az igazán rászoruló paptársak igényét kielégítsék, másrészt azonban ne legyen a nyugdíj az elkedvetlenedett, de még munkaképes erőknél vezető csatornája; hogy ne mondhassa ki majd jövő évre

40 savanyú ember: megyek penzióba; Isten áldja meg magukat, kedélyes fizetők! — a püspök meg azon vegye magát észre, hogy se pénz, se pap, s hogy ez úton majd az egész egyházmegyé nyugalomba vonul.

Az okos szabályzat, no meg az épen nem kecsegtető kilátások, melyek másfelé hívnának, bizonyára útját vágják majd a nagy méreteket ölthető nyugdíjaztatásnak; a tételeket pedig úgy lehet megszabni, hogy a méltányos nyugdíj-igények jogos kielégítésben részesüljenek, míg a korai nyugalmi aspirációk gyöngé viszonzásra találjanak.

A második nagy tett, melyet a nyugdíj ügye sürget, az reánk, illetőleg a zsebünkre vár; itt az elv: fizess híven s kitartóan. Többen bizalmatlankodnak s hirdetik, hogy hallották a fűszerezestől s a könyvárusoktól (talán az újságkiadók-tól is?), hogy a papok rossz fizetők. Erre csak azt mondhatjuk: lehet, hogy rossz fizetők másoknak, de maguknak már csak fizetnek; nemo sibi malus! Különben legyen itt is szankció; aki több éven át nem fizet, az veszítse el nyugdíj-igényét!

Nem hisszük, hogy ez a fontos közérdek, s ugyanakkor égető magánérdek, ne váltson ki a papságban osztatlan áldozatkésztséget, s bízunk benne, hogy nem találkoznak köztünk olyanok, kik az eszmét pajzsra emelik s lelkesen körülhordozzák, mikor pedig tette kerülné a dolog, ugyancsak alaposan megbuktatják!

A nyugtalanító nyugdíj.

1902 júl. 6.

A szakadó partok, a csuszamló hegyek, a kitörő kráterek nemcsak rombolói a fönnálló világnak, hanem megteremtői az új rendnek. Megindulnak, kitörnek, mert kell kitörniök; a fizikai törvények szorítják és sürgetik munkájukat, de az új elhelyezkedés megint csak megteremti a tűrhető állapotokat, egyensúlyt teremt.

Ez áll a fizikai világra. Ez áll a társadalomra is.

Az is mozog, az is feszül, az is új elhelyezkedéseket teremt, mert az ő törvénye is az erők egyensúlya, s ez egyensúly ha megbomlik, új rekonstrukciót követel.

Megebomlik pedig, ha a nyomás, ha a teher egyenlőtlen; megebomlik, ha a javak, jogok, kiváltságok egyoldalú fölhalmozása a társadalom széles rétegeire nézve elviselhetetlen; ezek a rétegek ezt az egyenlőtlenséget sokáig el nem viselik, s a

lelkek világában is az egyensúlyozás fizikai törvénye követeli jogait.

Ez a társadalmi egyensúly terjesztette ki a közterhek viselését a társadalmi tényezőknek egész vonalára ; ez a törvény törülte el a kiváltságokat ; ez sürgeti a törvényhozói munkát, mely régi jogokat törleszt s új jogokat teremt, mihelyt azokra szükség van. Ez a törvény szorítja a társadalmat, hogy gondoskodjék a szenvedőkről, a szegényekről ; ez a törvény sürgeti a gazdagot, hogy ossza meg javait a szegénnyel, s ez a sürgetés oly komoly, oly ellentállhatlan, hogy azt a társadalomnak okvetlenül ki kell elégítenie.

Azért lépett életbe a közteherviselés az állami adókban, azért lép életbe most is lépten-nyomon az állami rokkant- és nyugdíjintézmény, mely a munkás-rétegekre nehezedő terhet ép azért, mert azt el nem bírják azok a rétegek, azokkal osztja meg, kik a teherviselésnek részét elviselni nagyon is jól bírják.

Ezzel a gondolattal meg kell barátkoznia mindenkinek ; a legsötétebb reakcionárius volna az, ki a fizikai s erkölcsi világ e vakszükségességének oktanul fejfel nekimenne.

Az egyházban is érvényesül az egyensúlyozásnak ez a törvénye. A kiáltó ellentétek, melyek vagyoni tekintetben a dolgozó klérus s a káptalanok és püspökök közt egy világi szemét szűrják, sokáig elviselhetetlenek ; nem az agitátoroknak izgató munkája, hanem az élet törvényei, az egyensúlynak vasszükségessége miatt.

Legyen az egyházi intéző férfiaknak is annyi belátásuk, amennyivel a tapasztalat, az idők jele, a társadalmi fejlődés kínálkozik. Tegyenek, teremtsenek intézményeket, melyek az ellentéteket kiegyenlítsék legalább annyira, hogy az életnek kegyetlen gondjait s bajait csökkentsék.

Ezt a sürgetést kiérettük a múlt hétnek nyugdíj-konferenciáját átlengő szellemből. Ezt a szellemet nem csinálták, nem szították ; ez a szellem a fejlődés törvényének öntudatra ébredése.

Igy érez most az ember, akár világi, akár pap, s ily méltányos kiegyenlítéseket sürget egyházban s államban egyaránt.

Ezt a fejlődést a régi jogokra való hivatkozással, a statusquo-ra való appellálásokkal sem megtörni, sem megállítani nem lehet. Sőt ez a fejlődés kuncsorítja össze a jogi paragrafusokat ; ez roppantja meg a fönnálló viszonyokat ; ez vesz el régi s ad új jogokat ; ez állít a jogok s javak élvezetébe olyanokat, kik addig azok élvezetéből ki voltak zárva.

A társadalom azonban nagy előnyben van a fizikának vak erői fölött. Ezek az erők vadak, szükségképen hatnak, nem látnak, nem éreznek; de a társadalmi tényezőknek eszük is, szívük is van. Ők intézik dolgaikat, ők érzik át a közszükségleteket s intézkedhetnek, még mielőtt — a haladás fejük fölött elrobog.

A karitasz ösztöneiben, a nagylelkűség áldozataiban, a fenkölt gondolkozás elszánt kilépéseiben meg is nyilatkozik az orvoslás szükségessége; a jómódúak, a föld javait élvezők el nem zárkozhatnak a benyomás elől, hogy nekik tenniök kell, s kilépnek és adakoznak; de a fejlődés azt is bizonyítja, hogy a karitasszal be nem éri, mert nem a caritas, hanem a justitia képezi alapját a fönnállásnak s a boldogulásnak.

Azért a caritas áldozatait a justitia adóivá változtatja, s rendszert teremt a rendszertelen, bár nemes impulzusokba.

Hogy pedig a justitia is ott vesz és szed, ahol talál, s hogy az egyházban is a nagy beneficiumokat szemeli ki és kötelezi nagyobb, de könnyebb teherviselésre, az már csak könnyen érthető; mert végre is nem a rendszertelen, célszerűtlen, három századdal hátul botorkáló állapotoknak megörökítésére való az egyház java, pénze, hatalma, hanem hogy most, a mostani állapotoknak megfelelőleg szerveztessék és hasznosíttassék.

Aki ez ellen küzd, az az új bort akarja régi, foltos tömlőkbe fejteni; megteheti, de az lesz a vége, hogy — ő maga sem iszik belőle; a megrepedt tömlők borát fölissza az állam!

Mikor pirkad már egyszer a vaskalap alatt életrevaló, elszántabb gondolat?!

Az egységes Magyarország.

1902 aug. 17.

Nem tudom, hogy mások mit éreznek, de én borzadok, ha Magyarország ethnográfiai térképére nézek.

A geográfiai egység Magyarországon nagyszerű. A Kárpátok sziklafala három oldalról fogja be az országot; de ethnográfiai térképünk csupa folt: magyarok, tótok, oláhok, horvátok, németek más-más színekkel tarkázzák s különbségeket szőnek az állami egységbe faj, nyelv s vallás tekintetében.

Hogyan néz le Szent István király a magas égből e sokszínű országra? Azt olvassuk róla, hogy a sok nyelvű országot

mondotta legerősebbnek ; a mi korunkban ez a politikai bölcsesség már rég idejét multá, s mindenki az egyfajú, egy nyelvű egy vallású országot tartja leghatalmasabbnak, lévén az egység mindig erő, s a sokszerűség mindig valamiféle szét-húzás és gyöngeség.

De ha már itt a sok színes folt, ha nyakunkon a sokféle különbség faj, nyelv, vallás tekintetében : a bölcs kormányzásnak válik főadatává e különbségeket állami egységbe foglalni s az ellentéteken túl a boldog, megelégedett népek érzelmi egységét megteremteni. Ez az óriási nehéz feladat seholsem égetőbb, mint nálunk és Ausztriában, s a kölcsönös méltányosság s a kormányzás bölcs mérsékletén kívül felsőbb, ideális kapcsoknak megteremtését, illetőleg izmosítását követeli.

Magyarország népeinek egyensúlyát kiváltkép két eszme veszélyezteti : a nemzeti s a vallási eszme.

A nemzeti eszme a leghatalmasabb fajfenntartó erők közé tartozik, s amely mértékben ébred öntudatra, abban a mértékben válik legyőzhetetlenné s meggátolja, hogy akár egy kisebb faj a nagyobbba beolvadjon. A nemzeti eszmét minden fajban a kultúra, az irodalom s a művészet, szóval a szellemi élet ébreszti, s mihelyt ez a kultúra olyan, hogy a nemzeti eszmét lábra segíti, ellentállási képességet nyújt a fajnak. A nyugoti szlávokat, névszerint a cseheket és morvákat a németiség főleg nemzeti öntudatuk és fejlett kultúrájuk miatt nem volt képes asszimilálni, s ezentúl sem fogja azt tehetni, hacsak kultúrájuktól meg nem fosztja őket.

A nemzeti ébredés tehát a kultúra napkeltével jelentkezik, haladásával fejlődik, s föltartóztathatlanul meghódítja a nemzeti eszme számára a lelkeket. A nemzeti eszme állítja bele a világba az öntudatos népfajokat ; ahány faj, annyi öntudat, annyi különálló egyed.

Hogy a nemzeti eszme meddig uralkodik majd az európai kultúrában s meddig ver éket a sokfajú államok szerkezetébe, azt nem tudjuk. Ezidőszerint azt kell mondanunk, hogy a nemzeti eszme uralkodó eszméje az európai népeletnek, sőt hogy a túlszigázott sovinizmus s a vad nacionalizmus nemcsak uralkodik, hanem zsarnokoskodik Európában s elnyomja még a vallásnak s a szabadságnak eszméjét is.

A szűkebb értelemben vett Magyarországon három faj áll egymás mellett : a magyar, az oláh s a tót. Mind a három fajnak van sajátos nemzeti eszméje, van faji öntudata, kultúrája, irodalma és művészete ; mind a három faj a fajfönn-

tartás ösztönével ébreszti saját nemzeti öntudatát, emeli kultúráját, fejleszti irodalmát. Egységet, vagyis inkább egyensúlyt a magyar államban csak a magyar fajnak kulturális túlsúlya, mondjuk, a magyar kultúrának túlszárnyaló fejlettsége teremthet. Előljárni, kitűnni, ragyogni: ezek a döntő jelszavak a szellemi élet versenyében; itt a túlsúly csak szellemi érték lehet.

Azonban Magyarország egyensúlyának még nagyobb nehézsége a vallási különbség. Nem az, mely a katolicizmus s a protestantizmus közt áll fönn, hanem az, mely a kelet s a nyugat vallása közt érvényesül. Magyarországon vonul át a kelet s a nyugat határvonala, s ezt a határvonalat a keleti vallás vonja meg. Az oláhság nem tartozik nyugathoz, mert vallása, liturgiája a kelethez láncolja. Ez a keleti vallás Bizancnak hagyatéka, s azóta is Bizanc felé, Bizanc örököse felé tereli a népeket. A keleti vallás Bizanc bukása óta a legnagyobb egységet, a pánszlávizmust szolgálja. A katolikus szlávok sohasem voltak megnyerhetők a moszkvai célokra, pedig faj- és nyelvrokonság köti őket a szláv centrumhoz. A keleti vallás egységesítő ereje ellenben Oroszországhoz vonzott nyelvileg nem rokon népeket is, mint pl. az oláhokat.

Higgyük el, amit Beksics mond, hogy ha első királyunk, Szent István, a római helyett a keleti egyházhoz csatlakozik, Magyarország nemcsak a kultúrában maradt volna a balkáni népek színvonalán, hanem a magyar nemzet szintén beolvadt volna talán a szlávizmusba, mint rokona, a bolgár nép.

Ez az a nagy nehézség, mely mint törés^(re) vagy szakadásra való nagy hajlandóság vonul át a magyar állami egységen. Két ily óriási ellentétet kiegyenlíteni vajmi nehéz, s ismét csak a nyugati vallásnak, a katolicizmusnak fölmagasztaltatása, belső értékének érvényesülése s szellemi fölényének diadalra jutása által érhető el.

Van a katolicizmusban faj- és nemzetfönntartó erő. Vértanúi népek belőle merítik küzdelmeikhez a lelket. Lengyelország a katolicizmus segítségével védekezik Oroszország beolvasztó kísérleteivel szemben. Az írek rég elvesztették nyelvüket. Alig százezer ír tud még anyanyelvén szólni a kerry-i hegyek közt, de azért az ír nemzeti egyéniség él s kiküzde már polgári jogait s ki fogja küzdeni, ami még hiányzik. Ez az ír nemzeti egyéniség kizárólag a katolicizmusban tartotta fönn magát.

Hol kellene a katolicizmus faj- és nemzet-konzerváló erejének inkább érvényesülnie, mint itt minálunk, hol a

nyugat s a kelet vallási ellentéte szinte két csataélben hegyesedik ki s néz farkas-szemet egymással?!

Fejtegetésünk tehát arra a következtetésre kényszerít, hogy a fajok, népek s nemzetek küzdelmében Magyarország állami egysége s boldogulása a magyar kultúrának fölényén s a katolicizmus erejének kifejtésén fordul meg. Fejtsük ki sajátos, mélyen keresztény kultúránkat, s akkor a szellem összefoglaló ereje a különböző fajokból s nemzetekből mozaik-képet alkot, melynek egyes részei, bár különbözők, mégis az egésznek szolgálnak.

Társadalmi népmentés.

1902 aug. 31.

Vannak még Magyarországon férfiak, kiknek eszük is van, szívük is van hozzá, hogy a népen segítsenek, s kik a törvényhozás terén épűgy, mint a társadalmi tevékenység mezején teljes erejükből kiállnak meggátolni a nép hanyatlását.

Vannak, — igaz, hogy nem sokan, — kik teljesen szakítanak a magyar nem-bánomság hagyományaival, melyeknél fogva városok, falvak előljárói, földesurak, papok, tanítók, jegyzők magára hagyták a népet, mely egyre mélyebben süllyedt a lejtőn.

Két ilyen mentő-intézményt üdvözlünk napjainkban, az egyik a gazdasági munkások biztosítása, a másik a Keresztény Népszövetség. Az egyik a törvény terén, a másik a társadalmi életben érvényesül; az egyik már törvény, a másik még csak eszme; mindkettő azonban írott malaszt lesz addig, míg a társadalmi közérdeklődés s ez intézményekben rejlő nagy gondolatnak lelkes fölkarolása nem lép ki mellettük s nem lehel lelket beléjük.

Hogy a Népszövetség tisztára társadalmi mozgalom, azt mindenki látja. A hatalom itt nem asszisztál; ezt nekünk kell nyélbe ütnünk. Ebbe a mozgalomba belelép mindenki, ki a védtelen népet föl akarja karolni s azt a számtalan visszaélések ellen, melyek járatlanságát, tudatlanságát s együgyűségét lépten-nyomon fenyegetik, meg akarja védeni. Ez a mentő mozgalom nem irányul az ügyvédi kar tisztességes elemei ellen; ők maguk tudják legjobban, hogy jó volna bizonyos ügyvédek ellen ügyvédek fölállítani a prédául odadobott népnek védelmére. A pöröket sem fogjuk a Nép-

szövetséggel a világból száműzni, de a peren kívüli eljárásban jogsegélyt fogunk a népnek nyújtani, hogy lelkiismeretlenül perbe ne hajsoltassék. Hasonlókép a Népszövetség nem a közigazgatás ellen irányul, de igenis ellenőrző társadalmi közeg akar lenni, mely a népszabadságot a kény és kedv ellen hathatósan megvédje. A nép tanácstalanul áll a legtöbb helyen, mint a kormányrúdjától s árbocától megfeszített hajó, kapkodva, úszítva egyik bajból a másikba, egyik pörből a másikba: akár nyer, akár vesz, egyaránt tönkre megy.

Ennek kell ez a Népszövetség! S azután a nép jó barátainak s önzetlen s ingyenes védőinek is kell egy központ, hová elégtelenségükben s szorultságukban forduljanak s ahonnan a szervezett népvédelem magas színvonalának megfelelő útbaigazítást s támogatást nyerhessenek.

De ha társadalmi ez a mozgalom, hát világos, hogy azt nekünk s csakis nekünk kell megcsinálnunk s a népnek ezzel szembenálló óriási indolenciáját nekünk kell letörnünk. Magára hagyatva a mi népünk, rá se hederít szociális hatású intézményekre; nincs neki ez iránt érzéke. Ha az értelmiség, a földesurak, papok, tanítók, jegyzők föl nem karolják a népnek ez érdekét, az eszme eszme marad s testet soha sem ölt.

S ennek megvilágítására nem hivatkozhatnám jobb példára, mint ép arra a másik intézményre, melyet a törvényhozás léptetett ugyan életbe, de amely szintén a társadalmi közreműködéstől várja sikereit, értem a mezei munkások biztosítását.

Most vagdalgják Magyarországon a kezeket, tépik a lábakat, zúzzák a karokat; most izzadnak az orvosok, borogatnak a betegápolók, virrasztanak a kedves-testvérek. Mi is van hát most Magyarországon? Csata, háború, zendülés? nem; hanem cséplés! A cséplőgép csépel szalmát és embert; zúz kalászt, lábat, kezét; szór magot és vért. Nálunk a gépet olajjal s túlságosan sok embervérrel kenik, s míg oly vigyázatlanok s könnyelműek lesznek embereink, addig a szerencsétlenségek lajstroma hova-tovább megnyúlik.

Hát nem nagyszerű és fölséges intézmény az, mely a szerencsétlen munkásnak kezéből ki akarja csavarni a koldusbotot s biztosítani akarja a nyomorultat, ki kezét-lábát elvesztette, hogy már nem bizonytalan és sok helyen el is maradó kegyelemben, hanem intézményesen kiutalt segélyben részesüljön? Igen, de ennek a sok jónak egy föltétele van, az,

hogy beiratkozzék, s hogy lefizesse biztosítási illetékét; ezt a föltételt pedig a mi népünk magamagától egykönnyen teljesíteni nem fogja. A mi népünk bizalmatlan, s mihelyt valami, kiváltképen pénz, az «urak» kezére van bízva, arra keresztet vet. Hogy az állam biztosítékot nyújt az iránt, hogy itt rá nem szedik, azt fölfogni nem bírja, hisz az állam is urakból áll.

A törvényhozás még nem számolt a népnek e praktikus indolenciájával. Az ő szemei előtt csak az eszme s a közhasznú cél lebegett. Szabadságára bízta a népnek, hogy lépjen be a segélypénztárba, ha akar, — fizessen, ha akar; de ezzel egyszersmind az óriási többség számára az intézményt egyelőre hatálytalanná tette.

Ha a törvényhozás a biztosítást kihatóvá akarja tenni s ha sikerekre számít, akkor neki azt kötelezővé kell tennie. A mi népünk oly ügyetlen és nevetlen, hogy saját belátására ezt a nagy érdeket bízni nem lehet. Az nem lép be sehová, ahol fizetni kell.

S ki vigye be s ki kapacitálja pl. a népet, hogy lépjen be a biztosításba? A biztosítási pénztáraknak kezelésével addig is, míg külön nem szervezkednek, a jegyzők vannak megbízva. A jegyzők most már ennek az intézménynek is lelkei, nyélbeütői, mozgatói; mert a jegyző Magyarországon minden; minden, tehát semmi! Mindennek kellene lennie, de azt tisztességesen el nem végezheti; tehát tesz, amit tehet s úgy ahogy tehet, laviroz, kapkod, dolgozik, nyög, s örül, ha békét hagynak neki.

Igy aligha lesz valami a segélypénztárból s épen úgy sok másból, ami csak papíron van meg, mert hiányzik a papirostörvénynek életbe való átültetése; hiányzik a népet fölkaroló, a népet vezető, tudatlanságához leereszkedő, gyarlóságát fölemelő hatalom.

A közigazgatás e részben sokat tehet; de úgy, amint az most él s uralkodik, nem tesz, s nem is várhatunk tőle sokat; tehát magunknak kell tennünk. A Népszövetség is ebből a gondolatból indul ki. Társadalmi, testvéri közreműködés kell a gyengéknek gyámolítására, akik nemcsak gyengék, hanem csökönyösek és hálátlanok, ha erős, szilárd társadalmat kívánunk teremteni. Nagylelkű, a szó szoros értelmében ingyenes, mérget s hálátlanságot nyelni tudó közérzés s önzetlenség kell hozzá, hogy a nép jólétét s boldogságát előmozdíthassuk.

Az ütött-kopott nép.

1902 szept. 14.

Szegény, elhagyatott falusi nép, ki lesz a te segitőd, ki a te gyámolod?

Nincs az a széljárta, horpadt szerhájú, vakolatából ki-vedlett, sárral tapasztott kutyakaparó, melyhez Magyarországon a nép közigazgatási állapotát s életkörülményeit hasonlítani lehetne. Ha volna olyan kutyakaparó, melynek nincs udvara, nincs portája, melynek hideg volna tűzhelye, s szerteszéjjel hullnának falai, azt a szegénység terhe alatt roskadozó, rongyos, fonnyadtarcú lakók, ezek az igazán örömtelen existenciák, fölguytanák s elmennének — Amerikába.

Szent Isten, milyenek azok a faluk a magyar kultúrállamban! Ha a falvaknak is van fiziognomiájuk, Magyarország faluinak arculatáról a rendetlenségnek, a föloszlásnak, a bomlásnak, a züllésnek, az éhségnek foltjai rínak le, melyeket közbe-közbe még a kényuraságnak, a szívtelenségnek, az elnyomásnak, s az elsötétült nép-kedélynek barázdái szántanak föl! Milyenek azok a faluk a ruthéneknek, a székelyeknek, a fölvidéki tótoknak szomorú földjén, s milyenek azok a magyar faluk is, hol a műveltségben való elmaradottság nem pótolja a magyar közállapotoknak mesés rendetlenségét, s hol az együgyű s fejletlen nép támasz és segély nélkül vívódik s vergődik!

A mi népünk elhagyatottságának egyik főoka a rossz közigazgatás; nem a személyeket, hanem a rendszert értjük; bár a közállapotok ilyenén sülyedése mellett az egyének közül is rendkívül sokan számtalan kifogás alá esnek. Azonban a kivetni való elemek miatt a tiszteletreméltó férfiakat nem akarjuk, nem is akarhatjuk sérteni, sőt a rostálatlan, gazos búza közt az arany-búza magot annál többre becsüljük. De magának a rendszernek hiányosságán egyesek buzgalma s ügyeszerete nem lendít, s ahol aztán nyomorult kezekre van bízva a gépezet, ott annál biztosabban s annál kíméletlenebbül ront s sietteti a népnek pusztulását.

A magyar közigazgatás képtelenségét legjobban bebizonyította egy komárommegyebeli, jogvégzett falusi bíró és hozzá gróf is egy személyben, aki következetesen végrehajtott minden törvényt, minden miniszteri s főispáni rendeletet; lett is erre nagy hadd-el-hadd. Egyre kapta a megyétől a leiratokat, hogy ezt meg azt a törvényt, azt meg azt a rendeletet további intézkedésig végrehajtania nem szabad. S valahányszor ily leiratot kapott, külön iratcsomóba kötötte a kifogá-

solt törvényt és rendeletet, amely iratcsomóra azt írta rá : végrehajthatatlan törvények.

Mikor már jó nagy garmada került a végrehajthatatlan papiros-törvényekből, s kinevette magát rajta község, járás, megye, Hieronymi miniszter magához kérte a gróf-bíró, hogy az akkor szóvatott közigazgatási reform ebből a gyűjteményből is okuljon.

Azóta sem okult, hanem tovább okvetetlenkedik.

Ami kiváltképen szemébe ötlük az európai embernek a magyar faluknak Ázsiájában, az az a körülmény, hogy a közigazgatás nem gyógyítja a népnek sérelmeit, hogy kiszolgáltatja az önkénynek az ütött-kopott parasztot, hogy a rendtelenségnek, a végre nem hajtott s nem rendezett ügyeknek bozótjába kergetett népet nem segíti, hogy fölszólalásait sutba dobhatja, hogy hivatalok, pénzüzetek keresztüljárhatnak a paraszton, hogy bélyegcsonkítások s hamis adók kivetésében, elmarasztalásokban nem talál a nép kellő védelmet, hogy bizonyos közügyek elintézésében, melyekhez joga van, süket fülekre talál, lóthat-futhat Ponciustól-Pilátusig, föllebbezhet, fölfolyamodhatik, kérvényezhet, s végre is tehetetlenségének s hiábavaló erőlködésének belátása után a nyögés s csendes fohászkodás keserűségébe merül.

Ily állapotoknak eltűréséhez lent egy műveletlen, elrongyolt, elfásult nép, fönt pedig a közigazgatási rendszer teljes bankrotja s a közigazgatást kezelő szervekbe száradt, hagyományos úri szellem kell, melynek nincs szíve a paraszt iránt. Közigazgatásunknak nem volt szíve a nép iránt épen úgy, mint ahogy törvényhozásunknak sem volt szíve, nemcsak régen, mikor a nemes ember még külön fajzatnak tartotta magát, hanem még a XIX. századnak népfölzsabadító tavaszában sem ; akkor is minden, ami ide bevág, frázis és tetthiány és porhintés volt. A magyar törvényhozás a falu népével nem törődött ; ahelyett a börzét s a «kereskedelmet» hízlalta. Hogyne, hisz ha a börze nem is volt csont az ő csontjából, azért a kizsartolt népnek megroppant s szétszedett csontjaiból neki is jutott egy kis velő, s magyar földön is igaz a német szó : Wer schmiert, der fährt !

Mindezek után az a fohász tör ki szívünkől : Népszövetség és közigazgatási reform, jöjjön el a te országod !

De megtoldjuk a fohászt azzal a kérdéssel, melyet az elhagyatott népnek nyílt s lappangó barátaihoz intézünk : Nem lehetne-e a nyilvánosság igénybevételével is ezeken a rothadt állapotokon lendíteni? Így végezze a sajtó közhasznú munkát!

Jól dolgozunk.

1902 szept. 28.

S. P., ki vérénél, szívénel, hagyományainál és foglalkozásánál fogva annyira van a nép panaszai-, fohásza- és sóhajaitól, mint Makó Jeruzsálemtől, illetőleg Jeruzsálem Makótól, beállt Magyarország közéletébe fonográfnak, magába vette a nép bánatát, fohását, nyögését s most Sopronban kiharsogtatta világgá, hogy mi kell, mi nem kell a népnek, mi fáj, mi nem fáj neki.

A szatócsoknak, azoknak a hirhedt, falusi szatócsoknak, kiknek bransából kerülnek ki a falukat fölszívó piócák, — azoknak a batyuval bejövő s százezrekkel kibujdosó, «földhöz tapadt», értsd 500—5000 holdhoz tapadt, szerény új földbirtokosoknak, — annak az élelmes boltos, kocsmáros, szatócs-céhnek, mely népünk élehetlenségének s volt kormányaink ostobaságainak okmányát nyúlőrön kiállítva örökíti meg a világtörténelemben — ezeknek protektora, S. P., birt annyi bátorsággal, hogy kimondja, hogy mi kell, mi nem kell a népnek. Ily jött-ment, 50 krajcáros hazafi, kinek minden porci-kája idegen, kinek a néphez nincs más viszonya, mint épen az, hogy a gyorsvonat első osztályából végigné a rongyos magyarországi falukon s mikor már megunta az unalmas képet, illatos, kék füstfellegeket fúj a kupé ablakára ; ez a firma ad tanítást gróf Károlyi Sándornak s kitessékeli őt a liberális, népkedvelő népképviselők társaságából.

Károlyi gróf pedig alighanem erre is azt fogja mondani : az elérhető nagyobb jóért itt maradok ; tán csak nem dobnak ki ; s ott marad s zsebvágja S. P. úr kellemkedéseit.

Az ellentéteknek e nagy huzavonájában a népnek különféle érdekei kerülnek szóba, melyeket a kereskedők az arisztokratáknak, az arisztokraták a kereskedőknek hánynak szemükre s melyeket végleg rendezni csak úgy sikerül majd, ha a népnek pénze is, földje is lesz elég.

A népnek nem egy, hanem sok panasza, mert nem egy, hanem sok, sőt töméntelen sok baja van. Panasza az, hogy nincs földje ; de még nagyobb panasza az, hogy ami földje van, az is elúszik, s ami el nem úszik, azon is másnak, az uzsorának robotol.

Sok helyen nincs földje ; óraszámra utazik az ember latifundiumok közt ; ezekből gondolom, itt is, ott is, egy-két ezer holdat lehetne a népnek számára kihasítani, mert különben

nem fejlődhetik. De mit használ az is, ami van, ha abból is ki-stájerolják, s ha élhetetlensége s műveletlensége vagy primitív gazdálkodása révén elmarad s adósságokba öli keserves keresetét.

A pénzuzsora már csak nem titok Magyarországon ! S az sem titok, hogy egyik-másik falusi szatócs az egész falut zsebében tartja, vagy dobra vereti ! E végzetes romlás ellen vannak a szövetkezetek, s hogy valóban beütnek, azt a láрма mutatja, melyet a S. P.-féle érdekszövetkezet az ország különböző pontjain időnként csap !

A nép ne legyen senki kedvéért, hanem önmagáért s felsőbb rendeltetéseért a világon. Ne legyen a világon az agráriusoknak, de még kevésbé az uzsorásoknak kedvéért ! Az agráriusok kedvéért nem lesz, ha tisztességes napszáma lesz ; az uzsorásoknak kedvéért nem lesz, ha saját földjén a kereset az övé s nem az uzsorásé lesz.

De az uzsora olyan, hogy akár van földje a népnek, akár nincs, akár van keresete, akár nincs, befészkel magát s visz, rabol, amit ér, s ez ellen vannak a szövetkezetek.

Mit használna a népnek föld, mit a kereset, ha azt az uzsora elszedi? Adjatok földet a népnek, — kiáltják az idegeknek, — adjatok neki keresetet ! Ne robotoljon nektek a nép, nem a ti kedvetekért van a világon ! Helyes ; ez szép beszéd, de hogy foganatos legyen, necsak ezt hangoztassátok, hanem tegyétek hozzá : hogy pedig ami van föld, az el ne üsszék s a földhöz földet, ha jut, szerezni lehessen, továbbá, hogy a kereset, melyet az agráriusokon kivasaltunk, a Pinkelesz batyújába ne vándoroljon, adjatok földön és kereseten kívül szövetkezeteket a népnek, melyek megóvják birtokát és szükségben segítik jómagát.

Ez szép és egész beszéd ; ez már nem is beszéd csupán, hanem tett ; népmentő tett !

Maradjunk mi meg a tettnél ; az üdvözt ! Ne kérdezzük se Icigtől, se S. P.-tól, hogy mi kell a népnek ; jól tudjuk mi azt. Csak egyben hagyjuk magunkat megerősíteni jajgatásaik által, hogy a szövetkezetek által tényleg tűnedezik a pénzhatalom s a közvetítő uzsora uralma.

Urak, papok, tanítók, kik a népet szeretitek s a kizsákmányolás ellen véditek, higgyétek el S. P.-nak, hogy ti alaposan és sikeresen dolgoztok ! Lövegeitek találhatnak, mert nagy az «aj-vaj» Izraelben. Ti hivatástokat erre senki mástól, mint az intelligenciának vezető szerepétől s a fajszeretet sugalataiból veszitek. Ti nem akartok elnyomni senkit, ti a szatócsokat

sem akarjátok kipusztítani, hanem a gyöngét akarjátok megvédeni. Ti nem vagytok antiszemiták, de nem is vagytok buta jafetiták, hogy tönkretenni engedjétek fajtokat a szemiták által. Ti nem vagytok békebontók, hanem hazafiak, mert tevékenységetek nem a harc s a gyűlölködés, hanem az építés és alkotás. Ti nem szórtok szét, hanem gyűjtőtök ; egybegyűjtitek a szétszedett, ütött-kopott népet, hogy életképes fajjá s nemzetté legyen s koldusbotra ne kerüljön !

Rajta, dolgozzunk tovább ! S. P. diagnózisa biztat, hogy a beteg nemzet orvoslása sikeres. Élni fog !

Szociálisták s antiszemiták.

1902 nov. 23.

Vádolnak szocializmussal, antiszemitizmussal, radikalizmussal, ki ezzel, ki azzal, ahogy jön ; az egyik ezt, a másik azt hajtogatja, természetesen aszerint, amint elevenjükre tapintunk s egyéni vagy osztályérdekeiket veszélyeztetjük. Kijelentjük, hogy nekünk az egészen mindegy, hogy mások, kik matricákkal és frázisokkal dolgoznak, miféle érzelmi megháborodásokba esnek ; reánk nézve a dolog, nem a név, hanem a közügy, s nem a részleges érdek a döntő. Mikor társadalmi s gazdasági állásfoglalásról van szó, akkor nem theóriák, hanem gyakorlati szükségletek lebegnek szemeink előtt, s fölelvünk az igazságnak s a gyöngének védelme.

Ha ezt szocializmusnak, antiszemitizmusnak, radikalizmusnak tetszik hívni az illető uraknak, ez egészen privát passziójuk, de reánk nézve nem irányadó, s hozzá tehetjük bátran, hogy a jogfejlődés s az emberi szellem törtétese sem fog ez akadékokba belebotlani, s azért útjáról bizonyosan egy paraszthajszállal sem fog letérni !

De lássuk hát, hogy mi fán terem az a mi szocializmusunk, s ami még borzasztóbb, a mi antiszemitizmusunk ?

Mi látjuk a népek nyomorát s a gyengéknek vívódását ; látjuk, hogy a jog az erőseké, s hogy ez a fönnálló jog a hatalmat, a birtokot, a vagyont s ezzel az uralmat a «beati possidentes» számára köti le ; látjuk, hogy élettelen dolgok fölhalmozása, milyen a pénz, cárinál nagyobb s kegyetlenebb hatalmat gyakorol munkás, gazda s a szegények milliói fölött ; vaspántokat kovácsol s életet pusztít ; látjuk, hogy a hatalom nem enged s abszurd állapotokba kergeti bele a milliókat ; látjuk, hogy az áriai fajoknak idealizmusát s a

keresztény kultúra moralitását nem osztó szemiták mint használják föl a gazdasági kalózkodást s mint szárnyalják túl nem az ész, hanem a buta pénztömeg növekvő hatalmával a magyar népet ; s mikor ezt mind látjuk, akkor kilépünk s kimondjuk : szabad teret a fejlődésnek ! Kenyeret és földet és levegőt a gyöngének ! Szabad teret az erőgyűtésnek !

Mert mindenki fölzizzen, akit taposnak, s mindenki föl-sikít, akit elevenen megnyúznak, s a panasznak és sírásnak s a protestálásnak szabadságát, azt méltóztassék nekik még kegyesen megengedni ! Jogok, jogalkotás, új s jobb állapotok, új intézményeknek létbe hívása, a fejlődés új útjainak megnyitása mindig a gyöngék erőgyűjtésének s ritkán a hatalom s az erők önmérsékletének az eredménye.

Magyarországon a nép fejletlensége, kulturális elmara-dottsága és gazdasági tehetetlensége nem európai, hanem ázsiai. A szatócsoktól kiszipolyozott faluknak sora egy oly rémségesen sötét vonalat húz bele Magyarország térképébe, amilyen csak a sirt, a halált jelképezheti. A magyar köz-szellemnek iskolázatlansága a nemzetek hadviselésében, mely nem golyókkal s puskaporral, hanem értékpapirokkal s való-ságos értékeket fikciókkal eltüntető pénzműveletekkel fo-lyik, — gondoljanak a papiros-búzára ! — egyre nagyobb s tűrhetlenebb függésbe hozza az intelligenciát és a népet a nemzetközi pénzhatalomtól. A földbirtoknak aránylag kevés kézben való fölhalmozódása a faluknak szaporodását s gazdasági föllendülését lehetetlenné teszi. Szóval a magyar gazdasági viszonyok olyanok, hogy a tényleges állapotoknak s az azokat megörökíteni vágyó jognak vaskapcsaival van odakovácsolva a nép, mely a gyengéknek számíthatlan soka-sága, a szolgaságnak s nyomorúságnak gránitsziklájához.

Mit hirdetünk már most mi? Azt, hogy aki erős és hatal-mas, az adjon ; a gyöngé pedig tömörüljön. A tömörülés az egyensúlyt helyreállítja s a valóságos többséget uralomra juttatja. Ezt a célt a tömörülés kétféleképp szolgálja : úgyis, hogy nagyobb vagyont állít a kapitalizmus ellen, úgyis, hogy a törvényt a maga javára megváltoztatja. Mihelyt ezt meg-tette, erős lesz !

Mert a jog mindig a hatalommal, az erőssel, a vagyon-nal tart ; a jog csak variációja annak a híres mondatnak : melior est conditio possidentis !

Nekünk a gazdasági liberalizmus ellen s az azt kihasz-náló akár keresztény, akár zsidó elem ellen az a kifogásunk,

ami a kifosztott s kiszipolyozott embernek a hatalmasabbal s az elnyomóval szemben. Mi nem személyt, nem fajt, nem vallást támadunk, mi a rendszert, a hatalomnak rossz rendszer révén való elhatalmasodását támadjuk. Azután tanokat is üldözünk, melyek más morált állítanak föl az áriai népek idealizmusával s jelesen a kereszténységgel szemben. Mert a genfi konvenció mindenütt ér: mérgezett golyókkal lődözni nem szabad, s miután a kereskedelembe s a gazdasági életben sok van az erkölcsi tényezőkre s a lelkiismeretre bízva, azért mi a mi érdekeinket csak egyenlő morálisú népekkel szemben vagyunk képesek megvédeni!

Ér-e a mi tisztelt zsidó polgártársaink közt még a tal mud, vagy nem ér? S melyik kiadás ér? Ki a színnel! Hisz itt nincs hosszú vezércikkre, hanem csak egyszerű igen vagy nem-re szükség!

Mi a népet, mert gyenge, mindenütt tömörítjük, szövetkezetekbe sorakoztatjuk, mert látjuk, hogy különben megesznek az idegenek, nem az ész s a műveltség hordozói, hanem a «dicső sár», a pénz hatalomnak eszménytelen szolgái. S ime mennyit kell azért hallanunk népbutításról és fanatizálásról! Igen, ez a fanatikuskok beszéde, kik a népet nem szeretik, mert nem az ő vérük, s mert idegenek közte! De nekünk a maroknyi «élelmes» tömegnek jajveszékélése tyrtaeusi ének, mely biztat, hogy jól dolgozunk s hogy jó irányban haladunk a győzelem felé.

Mi tudjuk, hogy a gazdasági liberalizmus fölszabadítás akart lenni s különösen a szerzési szabadságot szolgálta, de látjuk, hogy most már nem fölszabadítássá, hanem kalózkodássá vedlett át. «A liberalizmus, mely kiindulása idejében az egyenlőségnek sugárzó génusza volt, alkonyán a birtoktalan nagy tömegek éhségi törvényévé lett», s koldusságba s a gazdasági elnyomorodás révén szellemi elernyedésbe, lemondásba, jellemtelenségbe vezetett.

Ez a mi állásfoglalásunk, s ez se nem gyűlölködés, se nem irigykedés; még kevésbbé középkorba való visszaesés; hanem a legéletrevalóbb követelménynek s a fejlődés létföltételének hangoztatása!

Nem kell azért mindent felosztani, nem kell a tulajdonjogról lemondani; csak az értelmes fejlődésnek s a tűrhetetlen állapotok rendezésének kívánunk szabad tért. Nem a jogrend fölbomlásáról van itt szó, hanem arról, hogy millióknak lehetővé tegyünk a legprimitívebb életfunkciókat.

Aki emiatt követ dob ránk, az vagy reakcionárius, vagy

szürke hiéna, mely jól találja magát a pusztulás s a romlás kietlenségében, igazi ragadozó elősdiye a szenvedő társadalomnak s sárga filloxérája kizsarolható polgártársainak.

Csak egy föltétel alatt.

1903 márc. 22.

Ma egy hete ültük meg a szabadság ünnepét ; megültük ; megtettük, amivel a történelemnek tartoztunk ; bár élvezhetnők is már egyszer azt, amit annyszer s oly áradozó lelkesüléssel ünnepelünk ! Bár ne kellene az ünnepi lelkesülés délibábjából mindannyszer visszatérnünk, a szürke, ízetlen életnek robotmunkájába !

Nemcsak hogy nem élvezzük az igazi s öntudatos nemzetnek való szabadságot, hanem inkább nyögünk a szabadságnak nevezett szolgaság alatt, mely törvényes formák alatt nehezedik ránk s nem kímél meg a valóságos szolgaságnak semmiféle átkától. Fizess s verejtékezzél s ismét fizess ; dolgozzál az államnak s koplalj magad ; tápláld katonáékat, fizess hivatalnokokat ; add rájuk a vánkosodat is, magad pedig, ha tetszik, vándorolj ki ; ime a szabadságnak gyakorlati magyarázata.

Kedves népképviseletünk, mely a mi képviseletünk, legalább annak túlnyomó része, most épen azon dolgozik, hogy az alkotmányos szabadságnak nevezett ezt a nyűgöt még kiállhatatlanabbá s az igát még elviselhetetlenebbé tegye.

Az alatt az ország közönsége kézzel-lábbal dolgozik, hogy távol tartsa magától a szeretett népképviseletnek ily irányú határozatait s azoknak áldásait ; gyülesezik, agitál, peticionál, protestál, de azért, ha új választás kerül, mégis adófölemelést megszavazó honatyákat választ. S így azután mi, a fölséges nép, mely nyög s verejtékezik, mely adóprésben vérét csurgatja, mi protestálunk is, s megszavazzuk is azt, ami fáj s kiállhatlan már nekünk. Mi szavazzuk meg a civilizta fölemelését, a katonai létszám fölemelését, a tisztviselők fizetésének fölemelését, az adók fölemelését, s azután jajgatunk, hogy nem fizethetünk, hanem inkább kivándorlunk.

Azt mondják erre, hogy nem mi tesszük ezt, hanem a képviselők. A képviselők pedig azt mondják, hogy nem ők teszik, hanem a kormány. A kormány azt mondja, hogy legalább ami a katonai létszám emelését illeti, azt nem ő teszi,

hanem a király. A király azt mondja, hogy ő nem teszi, hanem a hármasszövetség. A hármasszövetség azt mondja, hogy ő nem teszi, hanem az európai helyzet. Nos, és az európai helyzet mit fog mondani? Az már elvisel mindent; azt interpellálni, azt ütni nem lehet; az amolyan néma, nagy úr, mint maga a végzet!

A mi végzetünk tehát az: fizess a végkimerülésig — így van ez megírva a csillagokban, akarom mondani az európai konstellációban.

Bármilyen legyen valakinek a nézete a népképviselőről, akár azt tartsa, hogy a képviselő, mint a neve mondja, igazán képviseli választóinak nézeteit s kívánságait, akár azt, hogy nem képviseli azokat, de mint a legjobb s a legokosabb közülök, ő áll ki oda s ő mondja meg, hogy mi kell a nemzetnek s mi jó az országnak: de oly képtelenséget már csak nem állíthat senki, hogy néhány embernek, ha nagy urak is volnának, az ötleteiért tönkre hagyják menni a népet s katonásdi kedvtelésekért Amerikába szorítsák a munkás kezeket!

Aki a népet tekinti s fizetése képességét tartja szem előtt, az nem szavazhat meg semmiféle civilisztafölemelést, semmiféle katonai költségdöbbltet, semmiféle tisztviselőfizetés fölemelést, mielőtt nem talál föl új adót, melyet ne a nép, hanem a jobb létnek örvendő társadalmi rétegek fizessenek. Ha ilyet kitalál és kiró, s bejön a pénz, akkor megszavazhat belőle, amennyi telik azokra a fényes passziókra. Míg azt ki nem találja s míg a népen nem könnyít, addig adófölemelésekről s fizetésjavításokról szó nem eshetik.

A teheremelési határozatokat csak kapcsolatban volna szabad tárgyalni a nép javát célzó törvényjavaslatokkal. Először azt kellene kérdezni: mit tesztenek a népért? Mert udvarért, katonákért, hivatalnokokért tesztenek; azt látjuk; de hát értünk mit tesztenek? Új adót rendeltek, ugy-e? Köszönjük!

Láttuk a fizetésfölemelést megvitató bizottságokban, hogy a néppárt a tisztviselők fizetésének fölemeléseért sem lelkesült ilyen körülmények közt s a népnek illeten egyoldalú megterhelhetése mellett. Többeknek ez föltűnt s azt mondták: ej, hát a néppárt így szereti a szegény embereket, értsd a tisztviselőket? Csodálom, hogy ezt mondták; hisz ép ezzel mutatta ki, hogy szereti a szegényeket.

A néppárt szereti a szegény embereket, de azért mégsem lelkesülhet a «szegény» embereknek a legszegényebbek

rovására való fölsegélyezéseért! A néppárt belátja, hogy, ha a szegényt segíteni akarjuk, azt ne a koldusnak filléreiből tegyük. Azután meg azt is gondoljuk, hogy a szükségleten túl fölszaporított hivatalnokseregért, azokért a hivatalokért, melyeket csak a tönkrement exisztenciáknak valamelyes elhelyezéseért teremtettek, lelkesülnie egyáltalában senkinek sem lehet. Hogy a nép nem lelkesül értük, az bizonyos. Hogy nem lelkesül a szolgálatért, mellyel boldogítják, az is világos. Fizetésfölemelésben az igazi munkát, a reális szükségletet s a közjónak tett szolgálatot kell részesíteni; azért kívánta a néppárt, hogy mindenekelőtt teremtsék meg a tisztviselők pragmatikáját.

No de Ausztria mindenről gondoskodott, civillisztáról, katonáékról, tisztviselők fizetésfölemeléséről; hát mi elmaradjunk? Igaz, gondoskodott; de hisz mi is akarunk gondoskodni s rögtön beleegyezőnk minden kiadástöbbletbe, ha azt, amit Ausztria a népért már megtett, megteszik minálunk is. Beleegyezőnk a kiadástöbbletbe, ha meghatározzák a lét-minimumot, mely adómentes legyen, hogy az igazán szegény ember ne fizessen adót; ez az egyik pont; s ha leszállítják a földadót; ez a másik pont.

Tessék ezt megtenni, akkor belemehetünk a kiadásokba. Aki enélkül megy bele, az mondhatja, hogy tekintettel van Európára, a hármasszövetségre, az intelligenciának érdekeire, a hadsereg dicsőségére, a monarchia nagyhatalmi állására, de biztosítom, hogy nincs tekintettel a szenvedő népre.

Nálunk ez az első tekintet, amely dönt, még pedig nemcsak a korteskedések alkalmával, hanem az országgyűlésnek fényes termeiben is.

Három apostola a romániai magyaroknak.

1903 jún. 14.

Három derék magyar pap indul ki e napokban Romániába, hogy az elhagyatott, hitükben s nemzetiségükben egyaránt veszélyeztetett székely kivándorlóknak gondozását elvállalja. Három ember százezrek közé, mialatt Amerikáról még mindig hallgat a krónika, mert ott ezidőszent csak egy kétes-jogú püspöki vizitátor kísért a rutének közt, a többi sok ezer magyar és tót kivándorló minden tekintetben magára van hagyatva s nemzetiségi s vallási szempontból egyaránt csak a magánbuzgalom tesz köztük, ami jót vagy rosszat tehet!

Ez a mi három romániai apostolunk mégis nagy vigaszunkra szolgál s eseményszámba vesszük kiindulásukat, mert azt látjuk benne, hogy fölébredt már az illetékes körök figyelme, megmozdult a szívük, hogy hozzáfogjanak a nagy mentési munkába, melyet az apostoli buzgalom csakúgy sürget, mint a politika. A kormány és a Szent László-társulat itt most kezét fogtak, s a kivitel a Szent László-társulat elnökének, Szmracsányi nagyvárad püspöknek lesz kiváló érdeme.

Szinte megfoghatatlan az a hosszú, szívtelen késedelemzés, melyet a magyarság e részben tanúsított! Hogy pedig az egyház őrei és pásztorai sem vetettek ügyet a kivándorlónak lelki veszedelmére, azt megérteni csak úgy tudjuk, ha meggondoljuk, hogy a székelység földrajzilag is, gazdaságilag is s a közje s közénk befészkelődött idegen szászság s oláhság miatt is annyira távoleső világ nekünk, hogy veszedelme ez országban nem lett kiáltó szóvá, mely az alvókat felébressze, s a székely veszedelem prófétái sem bírtak mélyebb benyomást tenni a magyar közvéleményre!

Nekünk e veszedelem iránt nem volt érzékünk, amint-hogy most sincs elég. Mi a kivándorlást nem méltányoltuk s annak fontosságát és kihatását föl nem fogtuk. Hogy az ilyen kivándorlás, amilyen itt minálunk dívik, a tehetetlenségnek s gyámoltalanságnak bizonyossága, hogy szegyen és gyalázat, azt föl nem értettük. Hiszen inkább azt szoktuk fölpanaszolni, hogy sokan vagyunk, s a magyar közész a gazdasági bajok főokául úgyis a túlnépesedést s egyedüli orvosságául a kivándorlást, háborút és dőghalált tekinti. Annál is inkább hajlunk e bölcsesség felé, mert hiszen kivándorlással mindenütt találkozunk; kivándorlás mindig volt, nemcsak nálunk, hanem Német-, Ir- s Franciaországban is. S nemcsak Amerikába, hanem Oroszországba is, Boszniába is vándorolnak ki. Volhíniába, mely Oroszország egyik tartománya, az 1870—1880. években Németországból évenként 5250 egyén vándorolt ki. Csakhogy ami máshol, pl. Németországban, a túlnépesedésnek folyománya volt, az nálunk az erdő-törvénynek, tagosításnak, arányosításnak, népelhanyagolásnak, közigazgatási nyomorúságoknak s a munkaerő föl nem használásának volt következménye.

De ha már nem tömhetjük be a kivándorlás gátszakkadását s el nem törülhetjük egyszerre okait, mindenesetre gondoskodnunk kell, hogy kivándorlóink az egyház s a nemzet számára el ne vesszenek. Láss a nemzet s az egyház a

kivándorlókbán a saját híveit, védje a távolban is érdekeiket, s amennyiben az eddigi intézkedések elégtelenek volnának s a veszedelem nagyobb méretű mentési munkát igényelne, hozza meg az áldozatot, mely mindig arányban áll az elérendő eredménnyel.

Hogy hány százezer székely katolikus olvadt már be egészen a románságba s a skizmába évszázadokon át, azt ki nem számíthatjuk ; a Romániában most élő székelyek számát negyedmillióra teszik. Sok ez országban az oly falu, melyet magyar falunak tudnak és neveznek, de melynek lakói immár csak románul beszélnek ; ennek megfelelőleg sok a hite-hagyott katolikus község is ; itt a görög skizma a föltétlen úr. Ma a jasszy-i egyházmegyében élő százezer csángó-székelynek egyetlenegy magyar lelkésze van ; pedig az egyházmegyének ezidőszerint 1 belga, 7 lengyel, 7 német, 2 osztrák, 7 román, 14 olasz s hozzá az említett egy magyar papja van. S mindez a lengyel, román, olasz, német nem tanul meg magyarul, hanem inkább oláhul beszél s oláhositja s közvetve a skizmába kergeti a székely katolikusokat. A bukaresti egyházmegyében van két magyar s egy magyarul értő pap, pedig itt is százezernél többre rúg a magyarok száma. Elgondolhatjuk, hogy hány elhanyagolt magyar katolikus lélek lesz ott a görögkeleti szakadárság prédájává !

Nem így állnak a német evangélikusok !

Ezek fölött örködnek a német követ, a német konzulok, a «Gustav-Adolf-Verein». Ebből a 15 ezer németből nem románosít el egyet sem a román pópa. Igen, de ezeknek vannak német papjaik, vannak nép- és középiskolák, melyek mintául szolgálhatnak egyáltalán minden iskolának !

Szégyenpir öntheti el arcunkat élheteretlenségünk láttára, ha erre a maroknyi németiségre gondolunk, mert íme, a Romániában élő 250 ezer magyarnak nincsen egyetlenegy rendes iskolája sem, minek következtében annak a 250 ezernek is nagy része elzüllött, cigány-nép.

Miután tehát ezt a romlást sokáig túrtuk s véreinkből százezreket elvesztettünk, megjött végre a jobb belátás órája, mely fölébresztette lelkiismeretünket s eltalált azon buzgó papoknak szívébe, kik keleten bolyongó testvéreinknek támaszai s apostolai lesznek.

Mindezek után pedig reméljük, hogy Amerikára is terelődik az intéző köröknek figyelme, s nem a magán-buzgalomra hagyják a százezreknek lelki gondozását, hanem kijelölnek tiz-husz buzgó papot, akik egyházmegyéik kötelékeihez tar-

tozni meg nem szűnnek s jó kedvvel vágnak neki az Óceánnak, mert tudják, hogy ezáltal nem lesznek földönfutókká, hanem az egyházgormányzat szemében is érdemes férfiakká.

A szociáldemokrácia.

1903 júl. 11.

A német szociáldemokrácia a maga 85 képviselőjével s három milliónyi szavazatával immár az elméletből a gyakorlatba készül átlépni s programját a megvalósulásra érettnnek, tehát kivihetőnek akarja bemutatni.

Csakhogynyire vagyunk! Az akadémikus veszekedések s a bölcsészeti disputák tehát véget érnek; a próféták kora, kik agyrémekkel s a földi paradicsomnak keleti színpompában való kifestésével bolondították az embereket, lejár; a felizgatott, lázas fejek lehűlnek, s meglátjuk szemeinkkel az ígért földjét. Az a hárommilliónyi szavazat is azt akarja; kiáltó szóvá lett, melytől megsiketül a szociáldemokrácia maga, s ez a kiáltó szó követeli azt az új rendet, látni akarják azt a paradicsomot.

Bánkódjunk-e ezen vagy ijedezzünk tőle?

Úgy látom, hogy az ijedelem nem igen fog rajtunk, részben ugyan a restség s az indolencia miatt, mely szeretni, lelkesülni s küzdeni nem tud; részben azonban — bevallom — bizonyos filozófiai világnézet miatt sem, mely elméleti józanágával bénítja gyakorlati tevékenységünket. Hozzászoktunk ugyanis a társadalmi mozgalmakat a fejlődés törvényei szerint megítélni, s ez a mi álláspontunk biztosít minket arról, hogy a fák az égbe nem nőnek, s hogy az excentrikus, túlzó mozgalmak is lassanként elapadnak, túlzásaikon túlradnak s szenvedélyességüket levetkőztetik. A véresszájú demagógokból is jóságos polgári emberek válnak, akikkel beszélni lehet. Ilyennek gondolják sokan a szociáldemokráciát is.

Igazuk van-e? Ez a filozófia lyukas dió, mert épen a fejlődést téveszti szem elől s csak az eredményeket tekinti. Ha a fejlődést venné szemügyre, látná, hogy annak az útja csupa harc és törtetés, küzdelem és bajvivás; s nemcsak hogy nem pihenőre int, hanem inkább harcra, még pedig élet-halálharcra vezeti a küzdő feleket. Nem tunyaságban s tétlen kontemplációban fejlődik ki a társadalmi haladás, hanem ellenkezőleg harcban szembe kell állniok a törtető s a birláló hatalmaknak s ellensúlyozniok kell egymásnak törekvéseit,

mert az egyik fél mindent bontani, a másik mindent in statu quo fönntartani akar. A küzdelem fog itt rendet teremteni ; a réginek szívósságába az életrevaló újításoknak oltó-ágát fogja beoltani.

A tétlenség tehát legfőljebb gondolati s érzelmi indolencia és gyáva restség, de sehogysem nevezhető világravaló filozófiának. Abból nem kérünk. Aki nem küzd, az áruló ; elárulja az emberiségnek s az igaz haladásnak szent ügyét.

Másodszor azonban azt kérдем : bánkódjunk-e a szociáldemokráciának a gyakorlati életbe való kilépésén? S azt felelem : Ne banksódjunk. Ennek meg kell lenni. Erőszakkal a szociáldemokráciát elnyomni nem lehet ; tehát léptessük ki, s próbálkozzék meg a maga módja s a körülmények szerint a gazdasági problémával. Mikor ezt mondom, nem azt akarom értetni, hogy adjuk át az élet küzdtereit a szociáldemokráciának kardcsapás nélkül ; e fölfogás ellen az imént ugyancsak tiltakoztam ; csak azt akarom mondani, hogy engedjük a szociáldemokráciát befolyjni a gazdasági életnek megreformálásába a körülmények szerint, mert a tömegek kijózanodása csak akkor fog igazán beállni, ha a szociáldemokrácia hozzáfog a gyakorlathoz, ha belép az életbe.

A szociáldemokráciának ereje ugyanis nem az elmélet, hanem az érzelem, nem az elméletnek alapossága, hanem a remény, a vágy a jobb exisztencia után. Ily óriási mozgalmakat ugyanis lelkes, új érzések indítanak meg. Új érzéseknek mondom, nem mintha eddig egyáltalában föl nem tűntek volna, hanem mivel most ütött órájuk, s a népek bizalommal fordulnak feléjük. Megértik azokat, mert megérték rájuk. Népszerű hatalommá nőttek, mert egy új korszaknak öntudatából fakadtak, s ép azért áramokká dagadtak. Így szokott az lenni ! Minden lépésnél, melyet az emberiség előre tesz, új érzések foglalják el lelkét, melyek meg tudják ragadni.

Új érzések, remények, vágyak s tényleges gazdasági reformok s a jobb-létre való gyakorlati törekvés képezi a szociáldemokrácia erejét. Az érzelmi elem mellett tehát egy jó darab praxis, mely máris sürgetett javításokat s alkotott is ilyeneket, azonkívül pedig tovább ügyekszik megreformálni s módosítani a termelést.

S mi mindent lehet e részben még tenni ! Ki tudja, hány ága a termelésnek válhatik államivá ! Ki tudja, hogy lehet majd szabályozni a termelést, hogy túlzásokba, krízisekbe s másrészt zsarnoki versenyekbe át ne csapjon ! Mindezt a jót a szociáldemokrácia nem a régi állami regényeknek, nem a

távoli lehetőség- s a tehetetlen reménykedésnek kódébe bujtatja, hanem közvetlenül megadja, vagy kilátásba helyezi.

De kérдем, hát szociáldemokrácia-e ez? E javítások, módosítások képezik-e programjának jellemző pontjait? Ebben térünk-e mi el a szociáldemokráciától?

Szó sincs róla. Ezt mi mindnyájan elfogadjuk. A fejlődésnek, a munka s a termelés módosulásainak útjait senki előre meg nem rajzolhatja s azokat el nem vághatja; tehát mindezt mi is elfogadjuk. De mit nem fogadunk el? Nem fogadjuk el ép azokat az elveket, melyek a szociáldemokráciának alapelvei minden munkának elállamosításáról, a hivatásoknak s szerepeknek kijelöléséről, az egyéni tett-és teremtmény-erőnek háttérbeszorításáról; azután nem fogadjuk el azokat a filozófiai hóbortokat, melyeket a szociáldemokrácia a történeti materializmustól kölcsönbe vett, az Isten s a lélek tagadását, aminek semmi köze a gazdasági rendszerhez; ezeket a képtelenségeket s abszurdumokat tőlünk teljesen élvezheti; tudjuk, hogy ha nem máson, hát ezen fog tönkremenni.

Igy kell nekünk a szociáldemokratikus népmozgalomban a valót a hamistól, az igazat az agyrémtől megkülönböztetnünk, hogy tudjuk, hogy mi ellen foglaljunk állást s mi ellen küzdjünk. A jobb-létnek sohasem leszünk ellenségei; bárki hozza, szívesen látjuk; de mikor a jót hozza, ne rabolja el nélkülözhetlen javainkat, s ne rejtessen mérget a kenyérbe, még ha vajjal keni is azt meg.

Biztató tünet.

1903 szept. 27.

A posta egyre hozza hozzánk a különféle oldalról érkező fölszólításokat és tetszésnyilvánításokat, sőt kerületi határozatokat aziránt, hogy mily okos dolgot műveltek Esztergom-Bajnán a «feketék», mikor a «vörösek» közé álltak s beszéltek. Úgy is történt, hogy ott azután ez az eredmény mint valami éltető szellő járta be a vidéket, s fölvillanyozta s érdeklődésbe vonta a kedélyeket, s el is határozták sokan, hogy ezentúl ők is így tesznek.

Ez éledés és buzdulás láttára mindenekeelőtt is bámulatba esünk. Megbámuljuk s megcsodáljuk ugyanis azt a régi, kitapasztalt igazságot, hogy mily közel fekszik az, ami jó és helyes, s hogy mily könnyen találjuk el azt, amit tenni kell,

ha lelkesen s igazán akarunk. Ó, hogy a szélvész vinné el azt a gondolatsívár, lelketlen örökségét a magyar közéletnek, melynek a sopánkodás a fülbemászó nótája, s mely mellett «sírva vigad a magyar!» Valóban mintha egy babonázó determinizmus ülne nyakunkon, mely beköti szemünket, mely bánatossá teszi hangulatunkat, de tettekre s kiindulásra nem készíttet soha.

De ugyanakkor az éledés s buzdulás biztató is. Mert világos lesz előttünk, hogy nem szabad félnünk, hanem rá kell lépnünk a szabad eszmecserék s a népszerű gondolatjárásnak küzdő porondjára, s ott kell elvernünk a port igazán azokon, kik port hintenek az emberek szeméibe. Appellálni a régi formákra, ráállni s ott vesztegelni a szerzett jogok sziklatömbjein, mikor az ár e sziklákat már nem csapdossa, de szét is hordja, öntudatosan hirdetni a szószékről az evangéliumot, mindez mindenesetre szép s elengedhetetlen dolog, de le is kell szállnunk azzal az evangéliummal a tévelyek forrongásába, ki is kell lépnünk a megrögzött jogformák falai mögül az erjedő emberiségnek mostani nézetei közé, mert e nézetek szerint akarja a régít megdönteni s az újat fölépíteni; e nézetek döntenek tehát régi s építenek új világot; s ha akarunk részt kérni az újból, mint ahogy busás részt kaptunk s élveztünk a régiből: hic Rhodus, hic salta, magyarul: itt a Kata, tessék; táncról aligha vonakodik.

Az eszmék- s népszerű törekvéseknek tere ezek után a vándorapostolok porondja, a gyújtó gondolatok széke bizonyára a gyalogjáró próféták (igaz, hogy a szocialista próféták 15—20 forint napidíjjal «gyalogolnak») szószéke, a hang pedig melyet az emberek megértenek, a nép közvetlenül átértzett bajainak, vágyainak s reményeinek visszhangja. Aki ma úgy akar beszélni, hogy figyeljenek rá s ne bóbiskáljanak s megértsék és gondolkozzanak, az lépjen erre a térre, erre a szószékre s üsse meg ezt a hangot. Ce-ton fait de la musique, ebből a hangból lesz nóta.

Mert végre is a népszerű szocializmus ereje az a néhány temperamentumos szónok, kik a nép szájaízét kiérzik, s azért beszélnek úgy, ahogy kell; oly sóváran, mint ahogy a nép szomjaz, oly tüzesen, mint ahogy az lázad, s oly igazán, mint ahogy az szenved és nyög; úgy, hogy e beszédekben nem kell bizonyítás; minek? Mikor ott éreznek, látnak és markolnak!

Igen, de vannak ez iránynak gyöngéi, s ezeket szem előtt kell tartanunk.

E demagógok zsarnokok, akik hízelegnek, hízelegnek képtelenül s öntudattal a nép szenvedélyeinek. Hízelegnek lefelé, amint mások fölfelé; de mindnyájan a hatalomért, a kegyért hízelegnek, s nem azért, mert becsületesen szeretnek! Belemarkolnak a népnek lelkébe, de nem hogy sebeit gyógyítsák, hanem, hogy elkésérítsék s lehetetlen agyrémekkel telítsék. Akarjuk a jobbat, de ne a lehetetlen legjobbat, mert hiszen a legjobb állapot, az az ezeregyjé-mese: merő lehetetlenség. Ettől a legjobbtól vakul el a nép s elfelejti biztosítani magának az erejében fekvő közvetlen jót. Kenyér helyett dudaszót adnak neki, dudaszót a megálmodott, de beláthatlan időig lehetetlen boldogságról. Agyrémmel félrevezetik a népet, mert hisz ép a néplélek van a legnagyobb tévelyeknek alávetve, s mikor szabadságot hirdetnek, akkor még a szólás-szabadságot is szeretnék elnyomni, mihelyt ez a szabadság ellenük fordul.

Hát nem úgy néznek ki ezek, mint akik uralomra, zsarnok-uralomra, mint akik trónra, csak hogy párttrónra vágyódnak? A népszabadság bizonyára nem nyer e modern trónkövetelőkkel; a királyi trónt nem lesz kedve becserélni sehonnai firmáknak párttrónusával.

Azután tisztességes dolog az, kisajátítani a jóindulatot egy párt, egy törekvés számára s eltagadni azt minden más embertől? A szocializmus úgy tesz, mintha csak neki volna szíve a nép iránt! Hihető-e az az érzelmi elkorcsosodás, hogy senki ne legyen már a nép barátja, nem a pap, nem a tanító, nem az intelligens osztály valamely, hacsak fehér hollószámba vehető tagja is; hanem hogy mindezek nem értenek abból, ami a népet nyomja, semmit, s ha értenek is, akkor készakarva butaságba s tévelybe babonázzák bele a védtelen népet? Nem, nem; a természetes ösztön is kiérzi, hogy ez képtelenség, s hogy nem más, mint párt hazugság! Pátens a szeretetre nincs. Azt a szociáldemokrácia sem osztogathatja! Akinek tehát van szíve s érzéke a nép iránt, az nem fog megkölni, hanem érvényesíti jogait, a jogot, hogy újdonsült népdiktátorok előtt is megjelenjék s magát bemutassa, hogy itt vagyok én is s megmondom én is, hogy más oldalról is fújhat a szél. Az isteneket ledöntitek s bálványokat emeltek helyükre, sőt önmagatok ültök oda; engedjétek meg, hogy levegyem rólatok a fátyolt s a régi urak helyett bemutassalak új urak gyanánt, akikre a nép bizonyára azt mondja majd: az úrból volt elég, nem keresünk új urakat, hanem tisztességes megélhetést.

A nép barátainak ilyenén eljárása s állásfoglalása, de amely ne legyen maradi és konzervatív, hanem az észszerű társadalmi fejlődésnek megfelelő, nagyot lendíthetne a magyar közéleten s a szociáldemokráciának képtelen garázdálkodásait sarokba szorítaná.

Reakció.

1903 nov. 6.

Sárgás fényben úszik most a vidék ; kert s erdő teleivakodott az őszi hervadásnak okker-színével ; nem a nap-sugár aranya, hanem a gyertyafény sárgasága, a novemberi halotti gyertyáké, ömlik el rajta. Ilyen a világ a lelkeknek novemberében is: szomorúság, hervadás, mélaság, pusztulás — szenvedés. Pedig nem is a szenvedő lelkek túlvilágát értem, hanem ezt a mi hervadó, hanyatló világunkat itt fönn, melynek nem romlani, hanem fejlődni, nem hervadni, hanem virágozni a hivatása.

Legkiáltóbb pedig a hervadás s a halotti halaványság az ifjúság lelki világában ; a legmélyebb szomorúságot váltja ki bennünk, mikor az romlik, aminek az élet erejében s pompájában kellene megnyílnia, az *ifjúság eszményektől s lelkesüléstől fölhevített lelkiületének*. A budapesti egyetemen egy-két év óta egyre fakadnak a romlottság fekélyei ; itt is, ott is jelentkezik a részben materialista, részben már *teljesen szocialista* irányzat, s durva szentségtörésekben s káromkodásokban nyer kifejezést. Az *erkölcstelen s eszménytelen* zsidóság megmételyezi a vallásos érzésben sekélyes, vagy a kathedrai bölcsesség által hitében megingatott, szenvedélyes keresztény elemeket is. A *historikus materializmus* a jogra alkalmazva, melynek Pichler Gyula is akart egyik fölfedezője lenni, pedig csak azt fedezte föl, amit Marx Károly nyomaiiban Németországban már régen kultiválnak, kozmopolita, *lelkellen s hazátlan irányzatú fajul*. Mult héten is a szocialista-zsidó irányzat szemtelen támadást intézett ismét a kereszt s a kereszténység ellen Négyesy tanár gyakorló előadásán, s világosan láttatja, hogy az ifjúságban jó sokan már martalékul estek a romlásnak, s hogy az eszmények zászlaját már nemcsak ignorálni, de támadni és sárba rántani is lehet.

Ezen cseppet sem csodálkozunk. A jog tisztelete s az erkölcsi érzés megfogyatkozik egy oly ifjúságban, melynek számára «gazság» nincs, s minden a fejlődés s az elválkozás folyamában úszik. Hasonlóképen meglazulnak az eszményte-

len, blazírt világnézetben a hazafias erények s a keresztény eszmények; a «megvetés türelmessége» egy darabig megkíméli ugyan e féltett neばntsvirágokat, de a szenvedély radikálizmusa nem tér ki nekik sokáig; végre is szakít velük s a lomtárba dobja. Az ilyen nemzedékben a lelkiismeretet s a hazafiságot az atheizmus s a csunya önzés tartja ostrom alatt; az erkölcsi s nemzeti ideál egy darabig ellentáll az alávalóságnak; de félő, hogy a kozmopolitizmus végre is győz a társadalmunkat létesítő s nemzetünket s kultúránkat fönntartó valláserkölcös alap fölött.

E züllés ellen nem elég az eddigi vallásos nevelésnek limonádéja; nem elég a katolikus gimnáziumok címe s a szerzetestanárok sematizmusa, mely szerint minden vallásos és katolikus; e züllés ellen nem elég a Pázmány-egyetem kikezdéseire hivatkozni; hanem igenis *szükség van erőteljes reakcióra, mely vallásos életet terem* s a vallásos érzéssel az eszményeket is megóvni, illetőleg megmenteni képes.

S ez a reakció meg is indult már. A középiskolákban e mozgalomnak hordozói a Mária-kongregációk, melyek fölött magasan lobog a «Zászlónk». Nagyszerű s nemes törekvések lendítik e mozgalmakat, melyeket csakis a lélek s az idők kiáltó szüksége sugalmaz. Ez teremtette meg e mozgalmat, ez lüktet benne. Nem a törvény rendelkezett itt, hanem a lélek; nem a hatóság lépett itt föl, hanem a buzgóság. Léptenyomon tapasztaltuk, hogy a fiúk s az ifjak nevelése el van hanyagolva, s hogy ezzel a «katolikus» neveléssel épen hogy a sír szélére jutunk; de azután összerázkódtunk a pusztulás hideg, fagyos szelétől s hozzáfogtunk praktikusán tenni: öntudatosabb, mélyebb s erkölcsi tisztaságtól ihletett vallásosságot teremteni. Az egyetemen is megindult a rothadás és züllés elleni reakció, mely a keresztény eszmék zászlaját lobogtatja s egy jobb, jellemesebb korszaknak reménységét éleszti mindnyájunkban.

Ezekre a törekvésekre utaltam a katolikus naggyűlésen s kértem a katolikus karitász angyalát, hogy fordítsa rájuk s nevezetesen a Damjanich-utcai «Regnum Marianum»-ra a katolikus áldozatkészség figyelmét, s teszem azt most is. Aki e szükségét át nem érzi, az nem érintkezik az ifjúsággal, vagy elfogult a férfi-intelligenciának világot intéző szerepe iránt. No, de *ki lehetne ily csodabogár, s ki zümmögne jüleinkbe skeptikus unalmat, mikor harci éneket s lelkesítést várunk?* Az eszmények s az erkölcsös élet reakciója hevíti az ifjúságot; bár melegítené föl azoknak szívét is, kik

áldozataik által az eszmények kultuszának mécsesébe olajat csöpögtetni s a mozgalomnak az egyetemen az internátusnak s a középiskolákban a Damjanich-utcai «Regnum Marianum»-nak, mint központnak megteremtése és biztosítása által támaszt nyújtani képesek.

A hecc végén.

1903 nov. 8.

A hecc végén nem árt egy kis tanulság.

Az esztergomi preparandia sztrájkja szerencsésen elült már; az ifjak visszavétettek, mert bizonyára belátták s megbánták megfontolatlan kihágásukat; bizonyos lapocskáknak vásári hűhója is megszűnt érdekes lenni: annál könnyebb már most az ilyen fegyelmezetlen csetepaténak lélektana iránt mindezek után tisztába jönnünk s rámutatnunk arra a tanulságra, melyet az ily szomorú tapasztalatból is kell merítenünk.

Mi volt ez a nagymérvű rendetlenség, — kérdezheti magát méltán mindenki — mi volt e makacs heveskedésnek oka? Ki csinálta, ki támasztotta? Talán egy kormos lelkű embernek, egy démonnak műve volt, vagy talán természetes megnyilatkozása a belső fejleményeknek? Rengés volt, azt tudjuk; megrengett az intézet talaja; de ki csinálta ezt a rengést? Csinálták-e egyáltalában vagy lett? Oly korhadt-e az intézet alapzata, az ethikai alap? Oly bomlottak-e a viszonyok, a fegyelem s a tisztesség, hogy ilyesmi, az ilyen föld-rengés természetszerűleg állt be? Ki akarná ezt elhinni? De ki merné az ilyen föltevést, mely súlyos váddal ér föl, még csak sejtetni is? De ha nem lett s ha nem állt be magától, vagyis természetes fejleményképen, talán készakarva eszközölték-e azt, talán kívülről szította valaki az elégtelenség tüzeit s lángra lobbantotta azt a szikrát, melyet ha nem fújnak s nem élesztnek, elalszik, mint annyi sok más deák-elkeseredés és sérelem?!

Némelyek egyoldalúan és kizárólagos célzattal az ily nagymérvű rendetlenségnek s makacs fegyelmezetlenségnek egyedüli okát a kifogásolt tanárnak bánásmódjában látták, s mindazért, ami történt, csakis őt okozzák. Ezek az urak, úgy látszik, rendesen a holdvilágban laknak s csak néhanapján tesznek egy-egy kirándulást a földi élet küzdőporondjára; mert ha köztünk élnének, látnák, hogy iskoláinkban

a tanár urak gyakran nem igen válogatósak kifejezéseikben s nem a góthai almanachból veszik a nagyreményű ifjúságnak címzéseit. Nem is lehet azon csodálkozni, hogy a keményfejség s hozzá még szerénytelen önfejség a tanulók részéről a tanárt nem egyszer kihozza sodrából, s ha ilyenkor a megsértett ifjú duzzog is s orrol is, azután mégis csak megbékül; vagy csak az esztergomi preparandistáknál kellene föltételeznünk az idegességnek és rátartósságnak ily túlzott s szinte beteges mérvét, hogy felejteti s megbocsátani nem bírván, nyílt lázadásba törjenek ki? Ezt nem vagyunk hajlandók elhinni!

Mi másban keressük az ily tünetnek okát. Megmondjuk nyíltan; mi a megrendülésnek okát a közszellem hiányosságában s az összetartozásnak s egyetértésnek megzavarodásában keressük. Megrendülések nagyobb mérvben nem fordulhatnak elő ott, hol a közérzés s az összetartás kompakt, hol az ügymenet s az intézet életének folyása egységes, hol az érzés egyensúlya nincs megzavarva. Megrendülések csak ott lehetnek, hol az egyensúly nem szilárd s nem biztos, akár a föld, akár a társadalom rétegeiről vagy az intézetek s intézmények belső életéről s szelleméről legyen szó. Azért kell a közérzésnek s az eszményi irányzatnak egységére s az eljárásnak következetességére oly nagy súlyt fektetnünk ott, hol sok emberről, sok tényezőről van szó, kiknek közreműködéséből áll elő az intézetnek élete. Ezeknek nem szabad heterogén, hanem homogén elemeknek lenniök, úgy az eszményi irány theóriáját, mint az eszmények gyakorlati kultuszát tekintve!

Az intézet szellemét mindenekelőtt nem az elvont elvek, hanem a tanári karnak egyöntetű nevelése s kollégialis összetartása biztosítják; ebben az összetartásban rejlik a kihatás s az áldás titka s a fáradalmaknak részben enyhítése is. Gyanúsítás, félreértés, féltékenykedés megront mindent, s a közszellem fegyelmezetlenségét semmi sem éleszti annyira, mint a lazultság s a bizalmatlanság, mely a vezetőség kebelében lappang, s melynek oly nehéz meg nem nyilatkoznia s oly könnyű észrevétnie.

Hibák mindenütt vannak s hibátlan emberek talán sehol sincsenek, de a legnagyobb hiba, ha a hibák szeretetlenül konstatáltatnak s a világ elé vitt ellenszenvben nőnek ki; akkor a hibát még nagyobb egyéni gyarlósággal tetézve, botránykövül az országútra gurítjuk s a keserű lapdacsból, melynek lenyelésére az érzékeny, panaszos feleknek erejük

nem volt, mérget csinálunk a közszellem megrontására s a közérzés meggyöngítésére.

A nevelés ereje az etikából folyik. Csak szép és nemes jellemek nevelhetnek, s azok is csak akkor, ha összetartanak ; az összetartás a szép jellemességnek mintegy külső hitelesítése, mely ha nincs meg, folt esik a szép lélekre is, s bizonyára meginog az erkölcsi egyensúly s a bizalom a nevelendő ifjúságban is. A bizalom megrendítését előmozdította ez esetben az erkölcsi érzésnek nagyon is alacsony fokán álló irkászoknak személyeskedése is, kik meg sem hallgatva a megvádolt tanárt, az ifjaknak fogták pártját s a közönségnek okos tájékoztatása helyett hajtóvadászatot rendeztek, s a tanárt dobták ki a közvélemény célzatos megítélésének. Kinek szolgáltak ezzel, az iskolaügynek-e vagy a neveletlenség tovaharapódzásának-e, aziránt önmagukat felelősségre nem vonták ; talán megszokták s remélték, hogy nem veszik őket komolyba?!

Igy estek hibák itt és ott ; így mérgesedett el a mozgalom s kíváncsivá tette a szemlélőt a tulajdonképeni eszközlő okoknak s a szereplő céloknak fölismerésére, melyeket miután magában a tanárban s a «sértett» ifjúságban föl nem lelhettek, arra a gondolatra vetődtek, hogy e mozgalomban rosszakaratú izgatóknak kellett közbenjárniok, mert lehetetlennek látszott, hogy az ifjúság kegyetlen akciót indítson az ellen, akit még a mult tanév végén is pártolt.

Mi ezt nem kutatjuk, e legszomorúbb eshetőségre nem gondolunk ; de ismételjük, amit mondtunk : szellemet egy intézetben csak homogén elemek teremthetnek meg, melyek ideális irányzat, kicsinyeskedéseken fölülálló közérzés, férfias jellemesség, a fegyelem s a szigor alkalmazásában egyöntetű eljárás tekintetében összetartanak, s ez összetartás erejében mindegyikük érvényesül a maga körében. Ily összetartás teremt erőt s szellemet, ily összetartás biztosít sikert s teszi lehetetlenné a megbolygatott erkölcsi egyensúlynak a mostanihoz hasonló megnyilatkozását.

A legnépszerűbb mozgalom.

1903 nov. 22.

Érdekes jelenség tárul föl szemeink előtt a keresztényszociális gyűlések népszerűségében. Mindenfelé keresztényszociális népgyűlést tartanak : Budapestet követte Szombathely, Kecskemét, Pápa, Szentendre, s az «Uj Lap» már

szinte keresztényszociális lappá fejtett. Mialatt ugyanis képviselőink obstruálnak s az alkotmány védelmében unatkoznak ; mialatt a néppárti lapok csak írják a szervezkedésről, s hirdetik, hogy a várakozó álláspontot már megelégteltük s végrevalahára akcióba is szeretnénk már lépni : addig a keresztényszociális népgyűlések tényleg ráléptek a szervezkedés terére s az életrevalóság finom érzékével el is találták a hangot, melyen beszélni kell, s rányitottak arra az érdekre, mely égető, nagy szükséglete a népnek. Ez az érdek a nemzetgazdasági szükség, melynek kerekéi közt megtörnek társadalmi osztályok, állami szervezetek, kulturális intézmények, parlamenti pártok, minisztériumok és obstrukciók. Ez a mélységes áram elsöpör mindent ; ez a kiáltó érdek letorkol minden más hangot, s teremt haladásnak s fejlődésnek alkalmas alapot.

Nem is kell messze mennünk, hogy ez állításunkat alkalmasan megvilágítsuk. Mert ime az obstrukciónak nagy harcát a katonai létszám fölemeléséről való javaslat indította meg, melyet a szabadelvű párt főemberei nagy hatalmi érdekeink hangoztatásával védelmeztek ; folytatólag azután a magyar nyelvért mozdult meg az egész ország, s mégis mit látunk? Azt, hogy ezt az egész harcot föladni készek maguk a negyvennyolcas matadórok néhány szociális érdekű vívmányért. Azt mondta erre Zboray, hogy szegény-nyolcas, hogy vannak emberek, kiknek szemei közé szórnak mint paprikát egy kis szociális programot, s attól úgy megvakulnak, hogy leteszik a fegyvert. Nekünk ez a fegyverlet nem imponál ugyan, s a szociális paprikaszórásra sem fektetünk nagy súlyt, de ez a körülmény, hogy a negyvennyolcasok egy kis szociális programért leszerelnek, fölségesen illusztrálja azt a mi fölfogásunkat, mely szerint a nemzetgazdasági érdekekben elsőrendű vezető s intéző hatalmat látunk, mely a fölingerült tömegeket lecsitítani s a politikusokat, még ha ideális harcban teszik is le a fegyvert, menteni képes.

Legyünk meggyőződve, hogy mi erre a szociális paprikára rászorulunk, hogy politikánkat s intézményeinket is a szociális boldogulásnak s alakulásnak szempontjából kell megítélnünk. Ha e szompontra helyezkedtünk volna mindjárt kezdetben, akkor a katonalétszám s a civilista fölemeléséről szóló törvényjavaslatnak benyújtásakor kellett volna a legelszántabb parlamenti és társadalmi akcióba lépünk, mert keresztény és nemkeresztény szocialista előtt egyaránt világos volt s világos most is, hogy a militarizmus s a fényűző

államháztartás, melyet a nyugati államokat utánozva, nyakunkba vettünk, hóbort és átok és bűn; hóbort a gondolkozó előtt, átok az adózó népen s bűn a nemzeti fejlődés ellen. Ezt a hóbortot semminemű nagyhatalmi érdek nem törvényesíti; ezt az átkot és bűnt semmiféle hiúság és nagyzás nem menti.

Egyetlen egy reflexió az iparilag fejlett nyugatra s a gazdaságilag elmaradt keletre, melyhez Magyarországot, Oroszországot s a Balkánt számítom, kielégítően tájékoztathat állásfoglalásunk s nézeteink helyes voltáról. Nyugat-Európában a nagyipar ki van fejlesztve s mint hatalmas adózó szolgáltatja az államnak a modern államháztartáshoz s a militarizmushoz megkívántatott költséget; Kelet-Európában, már mint nálunk s lejjebb a dunai államokban, ez az erős forrás nem bugyog. De azért a mi államháztartásunk a militarizmus molochjának, ennek a kulturális szörnynek, ép-oly nagy áldozatokat hoz, mint a nagyipari fejlettségű Nyugat. Honnan vegye tehát a költséget? A modern militarizmus előbb került Kelet-Európába, mint a nagyipar; erről nálunk még ma sem beszélhetünk; a költséget tehát itt a földművelésből, a parasztságból s a kisszerű kisiparból kellett előteremteni; a számtalan milliókat ott a nagyipar, itt a nyomorúság fizette s fizeti. Ezáltal megy tönkre a nép, s ugyancsak ez korlátozza az ipari haladást; azért mondtam e nagyzást átoknak a népre s bűnnek a nemzeti fejlődés ellen.

Ausztriának a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tárcájának költségvetése 60 millió korona, a földművelésügyi minisztériumé 42 millió korona, de a hadseregére 300 millió koronát fizetnek; nálunk az arány még rémitőbb; hogy lehet akkor fejleszteni népet, ipart, hogy lehet megeremteni a magasabb kultúrát, mikor a katonaparádé nyeli el a népek gazdagságát? Az északamerikai Egyesült-Államoknak gyors gazdasági fejlődését bizonyára annak is kell tulajdonítanunk, hogy sokáig, egész mostanig az állam pénzét nem vesztették a militarizmusra. Ha most vesztetgetni akarják, ám tegyék, van nekik, s vannak gazdag forrásaik, melyekből merithetnek. De honnan merítsünk mi? A rongyos falukból tán, vagy a strázsahegyi üveghutából s annyi sok más konkurrálni képtelen, vagy csak állami szubvenciókkal tengődni képes iparvállalatokból?

A militarizmus túltengése ellen indított harc lett volna igazán néppárti és keresztény politika; amellet oly akciót lehetett volna indítanunk, mely hatalmasabb s népszerűbb

lett volna még a polgári házasságról való javaslatok ellen megindított mozgalmaknál is. Ezt az akciót elmulasztottuk akkor megindítani; várakoztunk, evickéltünk, álmadoztunk a kormányképesség kéklő távolairól, melyek egyre megrövidültek a mi képzeletünkben, de nem a közönség közvéleményében, s mikor fölébredtünk, azon vettük magunkat észre, hogy egy kis paprikás szociális programmadalék lett a harcok közvetlen, gyakorlati eredménye. Okuljunk hát legalább most; az alap a harcra még mindig a régi, s a gazdasági program talaján megindulható akció még nem multa idejét, s az a körülmény, hogy szociális mozgalmak zászlója alatt indítható meg, még azokat is vonzza és hódítja, kik a néppárt iránt elfogultak. Azért tehát ezt a mozgalmat kell sürgetnünk, s ha képviselőink az obstrukciótól rá nem érnek a népgyűlések vezetésére, örömmel üdvözljük a keresztényszociális mozgalmak vezetőit s a népgyűlések rendezőit. Dolgozzanak bátran s bizalommal, s legyenek meggyőződve, hogy végre is a szociális program életrevalósága képezi derekát a politikai pártoknak; anélkül az eszmei tartalom elégtelen, s a lelkesülés hősokeket nevelhet ugyan, de népboldogulást nem teremthet.

Mi kellene a néppártnak?

1903 nov. 29.

Mikor a minap a néppárt kebelében az a kis kavarodás megtörtént, mely a távol állókra tényleg nem mint kis kavarodás, hanem mint villámcsapás hatott, akkor a különféle lapokban sokféle nézet pattant ki és sokféle érzelem nyilatkozott meg, s a közönség körében is kísértett az a tetszetős szírenkép, melyhez egy-egy politikus a néppártot hasonlította. A néppárt — mondták ezek — olyan, mint a mesebeli szíren; a feje szép leány-fej, ez az arisztokrácia, a grófok; a test nehézkes, vastag alakulás, ez a papság; a nép pedig csak olyan hal- vagy gyíkfark rajta. Ilyen a néppárt! Igazi harmónia, belső egységesség, erőteljes egyöntetűség ily szervezetben nem lehet! Mi természetesebb tehát, mint hogy egyelőre a széthúzás kísért benne, azután pedig a bomlás érvényesíti hatalmát. Magyar, őrendi arisztokráciának érdeke és fejlődő, emelkedő népek öntudata közt a papság sem fog teremteni harmóniát, annál kevésbbé, mert érzülete szerint ez osztály úgy sem bártkozik meg nagyon az új idők kíváncsiáival; életmódját és

gazdasági állapotát véve pedig nem a küszködő s nem a válsággal küzdő nép közt van helye. Egy darabig létesít majd valami összeköttetést s apostoli hivatását, s a néppel való érintkezését tekintve bizonyos időre biztosít valamiféle egyensúlyt a két véglet közt ; de ez egyensúly bomló s tűnékeny lesz, s mihelyt erőteljesebb s lázasabb tempóban lüktet a politikai élet, a klérus közvetítése elégtelennek bizonyul, sőt a klérus maga is, kivált annak nem nagy-úri, hanem a néppel érző s a néppel küzdő része, inkább a néphez áll majd s vele küzd egy sorban.

Ez a fölfogás a néppártról írt cikkeket halott-jelentésekké minősítette ; a nyomdafesték bennük gyászszegéllyé vastagodott, s aki azokat olvasta, annak orrát a parté-illat csapta meg.

Mi azonban nem partéknak nézzük a cikkeket, hanem a néppárt-probléma érdekes fejtegetéseinek. Mert — valljuk be — a néppártnak szerencsés s erőteljes fejlődése probléma, melyet meg kell oldanunk, melyet lehet szerencsésen és szerencsétlenül is megoldanunk, s aszerint azután élünk s boldogulunk, vagy tengődünk s bomlunk. Temetkezni nem kívánunk, hanem ellenkezőleg élni akarunk, de hogy erőteljesen éljünk s reményteljesen föléledjünk, ahhoz az kell, hogy szervezetünknek hiányait kipótoljuk, a széthúzásnak veszedelmeit elhárítsuk s a megerősödés nehézségeit legyőzzük.

Ily veszedelem és nehézség minden keresztény alapon álló pártalakulásban a demokrácia.

A demokrácia képezi nehézségét a centumpártnak Németországban ; a demokrácia megöli a francia katolikuskoknak, s épűgy veszedelme az olasz keresztény reakciónak.

Németországban, úgy látszik, a centrum legyőzte már e nehézséget, mely kebelében szintén nagy veszedelemmé alakult ki ép azért, mert a sziléziai arisztokrácia — a Rajnartartományban is voltak s vannak párthívei — veszélyeztetve látta érdekeit a nyugati, iparilag rendkívül fejlett s mégis a centumpárthoz ragaszkodó néprétegek érdekei által. A demokrácia előre törtét ; új alakulásokat sürget ; az arisztokrácia pedig ezekért nem lelkesül nagyon, annál kevésbbé, minél fájdalmasabb áldozatokat követelnének tőle. A hatalom s az uralkodó osztályok új alakulásokat egyáltalán sehol és sohasem sürgetnek ; ez oly lélektani folyomány, melyen kételkedni a theóriában is fölösleges, s oly történeti tény, melyet mindenki lát, akinek szeme van.

Ez a körülmény képezi nehézségét a francia pártalakulás jobb fejlődésének. A francia katolikusok nem képesek tömő-

rülni, nem képesek oly programot alkotni, mely köré a katolikus többséget csoportosítani lehetne. Ahelyett a szétforgácsolt katolicizmusnak jobbra-balra, előre-hátra húzó elemeiben s a nacionalistákban bizakodnak, — hogy mily eredménnyel, azt napról-napra egyre világosabban látjuk.

Mi nem így tettünk. Mi megalakítottuk a keresztény nép-pártot, de azért a demokrácia nálunk is probléma, amely egyre kiáltóbb s sürgősebb szükséggé válik, annál sürgősebbé, minél jobban emeljük elmaradt népünket s élesztjük elmaradt kultúránkat. Egyesíteni a katolikusokat egy közös program alapján nekünk sem sikerült; fog-e sikerülni ezentúl, az a jövő titka. Reánk nézve ugyancsak fontos volna, elhárítani a széthúzás nehézségeit s csoportosítani az elvhű, tehát hívő katolikusokat.

E nehézségek közt a demokráciának kényes pontján kívül, ott van még a közjogi alap.

Lehet valaki meggyőződve, hogy Magyarországot az ideiglenes érdek Ausztriához köti s félhet, hogy a szétválás árát az agyonnyomorított mezőgazdaságnak kellene megfizetnie; de mindezek dacára be kell látnunk, hogy a nemzeti érzés ébredése a közjogi alapot oly idegenszerű elemnek mutatja be, hogy azt keresztény párti alapul ugyancsak fölösleges föltolni. Exkluzív politikánkat a közjogi téren sokan hibáztatják azok közül, kik a keresztény elveket velünk osztják s kik velünk mennének, ha e ponthoz nem ragaszkodnánk.

Alkalmas-e már most s időszerű-e a keresztény politikát e ponthoz, mint föltétlen föltevéshez kötnünk?

Továbbá arról sem kételkedhetik államférfiú, de még az eseményeknek higgadt megfigyelője sem, hogy ezidőszerint csakis a bevallott s a következetesen keresztülvitt demokratikus irányzat hódíthat tért s tehet szert erőre. Kulturnépet kell teremtenünk, nem pedig nagyhatalmat s katonásdit játszanunk. Politika és közigazgatás, egyház és állam, papi és világi, gróf és paraszt értsék meg az ideált. Mindegyik szolgálhatja a maga hivatásának keretei közt ezt a nép- és korszerű irányt. Iskola és vallásoktatás, népművelés és gazdasági fejlődésben a mederben törtessen előre; politikai pártok is csak ezzel biztosíthatják népszerűségüket.

A vallás drága kincs, az egyház fölséges intézmény; ezeket megvédeni elsőrendű, fontos érdek, de tartós érdeklődést, mely necsak pillanatnyi fölhevülésekkel és mozgalmakkal járjon, hanem az élet összes érdekeinek fölkarolásából származék, csak egy oly program teremthet, mely az alsóbb réte-

gek politikai s gazdasági emancipációját szolgálja. Sokan közülünk csak visszafelé szeretnek nézni s ép azért nem értik meg korukat. A középkori állapot s a vallásos életnek olyatén szupremáciája, mely mellett az állami, nemzeti s gazdasági érdekek iránt nem fejtett ki a népben a hódító öntudat, igen egyszerűvé tette akkor a helyzetet ; manapság azonban a helyzet komplikált ; az élet az állami, nemzeti, gazdasági érdekek felé gravitál ; a politikai programmnak is tehát ebbe az áramba kell ereszkednie ; különben a parton áll, mialatt a nemzeti élet folyama elsiklik a maradinak lábai alatt.

Ne vágyódjunk tehát meghaladott korok politikai s szociális és gazdasági életébe vissza. Ami van hatalom, mely most is érvényesülhet, milyen a vagyon, a pozíció, az előkelőség, mindezek a tényezők ereszkedjenek le a régi korok sajátos viszonyaiból a mai korba. Ereszkedjenek le azokról a magas, de tőlünk távol álló s ép azért idegenszerű piedesztálokról, s álljanak közénk dolgozni a népért s szeretni a népben szenvedő Krisztust. A magasság, mely távolít, a messzeség, mely elkülönöz a néptől, az nem hatalom, hanem gyöngeség. A magyar egyháznak is ez a gyengesége. Gyöngesége az uraság. A klérusról még mindig nem úgy gondolkozik a szegény, vergődő nép, hogy ezek a mi embereink, kik értünk élnek-halnak, mert értünk tesznek s tűrnek. Sok helyen ugyanis nem látni a nép javáért folyó munkát. Nem látni, mert nem dolgoznak. Még a megsiratott s lassanként elállamosításba kerülő felekezeti iskola is járás-számra nem lát papot a hittanórákban. A politikában is kevésbé érvényesül a néperdek ; paraszt és úr, ez a két kategória két nagy kő, melyet a magyar politikának struccgyomra nem tudott eddig megőrolni és homogén chilussá, modern nemzetalkotó tényezővé változtatni.

Ha ezeket szívünkbe vesszük s e gondolatok programja szerint verünk lelket a néppártha, akkor a meggyöngült liberalizmus s a demagóg s lump proletárság közt a népnek nem lesz kedve válogatni, hanem átpártol hozzánk, ahol megéri, hogy szeretik őt.

A mi eszméink.

1904 jan. 3.

Bizvást mutatunk rá az év elején eszméink harmóniájára, melybe nem vegyül a fanatizmusnak rikácsoló hangja — ezt senki sem foghatja ránk — s melyből a mérséklet épúgy veszi ki részét, mint az elvhűség és a következetesség. Rámutatunk

e harmóniára, hogy lelkesülésünket fölszítsuk s másokban is bizalmat ébresszünk, kivált azokban, kik szinte fázva s félénken tekintenek ránk, s itt-ott föl is panaszolják, hogy meghasonlást támasztunk a politikai s társadalmi életben s egyoldalú meggyőződésünk szélsőségeit fanatizmussá élesítjük ki.

Ezeknek szeretnénk újra meg újra bemutatkozni s őket jobb meggyőződésre s igazabb belátásra segíteni.

Mi meg vagyunk győződve, hogy az életet sokféle erőnek és érdeknek harmonikus egymásbefolyása alkotja. Számtalan, néha megnevezhetlen érzés és ösztön, fölfogás és nézet, lelkesülés és törekvés iparkodik benne egyensúlyra jutni. Óriási energiák lökései, amilyen a vallás s a művészet, a földi jólét s a hatalmi ösztön, egyesülnek apró, szinte inponderábilis ingerekkel, melyeket a modern élet rohamossága fokoz s idegességgé fejleszt. Itt egyoldalú elvekkkel, például csakis vallással vagy művészettel, s épügy csak földi jóléttel vagy hatalmi politikával boldogulni nem lehet; s a fanatizmus s az elfogultság akkor is árt, mikor a legjobb akarat sugalmazza azt. Más az egyház s más az állam, más a vallás s más a tudomány, más a papság s más a szociális életnek most emancipálódó negyedik rendje; az egyik segítse a másikat, de ne azonosítsa magát a másikkal; erősödjék mindegyik önmagában; gyökerezzen a keresztény elvek talaján, de fejlődjen önmagában önálló s érdekeit legjobban képviselni tudó szervvé.

Kellenek tehát elvek, vezető gondolatok, melyek ragyogjanak mint a nap az égen; de épügy szükséges az egészséges s erőteljes fejlődéshez szabadság, szabad-ég, mely a sokoldalú érvényesülésnek lehetőségét szolgálhassa.

Ami az elsőt illeti, a mi napunk, melyből sugarakként olvadnak le vezető eszméink, a szent kereszténység, melyet mint vallásos meggyőződést váltunk ki érzésünkben épügy, mint cselekvésünkben. E részben vonakodást, széthúzást, vagy elleneinkkel való kacérkodást nem ismerünk s bibliai Nikodémusokkal nem barátkozunk, kik sompolyogva, kullogva, fázva szeretnének velünk is tartani, de az ördögnek is gyertyát gyújtani; nem csapunk föl annak az olcsó bölcseségnek magasztalóivá, mely csak csendre int, lefegyverez s egy tehetetlen kvietizmusba evez; pax-pax-ot kiált, de meghamisítja a szöveget, mert végre is azt akarja, amit az angyali szózat nem hirdetett, békét akar kötni az ördöggel is, s a szöveget úgy kommentálja, hogy az tulajdonkép most már úgy hangozzék: *pax hominibus malae voluntatis* — béke az ördögnek is.

Ily cukros vizet be nem vesz a gyomrunk.

A legnagyobb eszméket nem lehet kofákra bízni; azok fölött vásárt csapni nem szabad. A legmagasztosabb elvek mindig mint mélyen átértett s következetesen keresztülvitt világnézet érvényesülnek, s ha ezt nem teszik, nem rajtuk múlik, hanem azon, hogy nem találnak embert, kiben a gondolat meggyőződössé, s a meggyőződés lelkesüléssé fokozódhatnék. Angolbetegségben nyögő gyámoltalanokban az élet sem érvényesülhet mint csont és izom; lágy, hervadt rajtuk minden. No, de ezek a kórházaknak lakói s nem a pezsgő életnek munkásai. Az erőteljes életben az eszmék hatni s világot alakítani kívánnak. Mihelyt öntudatra ébrednek, azonnal életet gyúrnak s formálnak. A mi világnézetünk is ilyen; végigvonul érzesen, erkölcsön, jogrenden, művészetben, társadalmi életben. Intéz életet; közéletet épűgy, mint magánéletet; befoly családba, iskolába, társadalmi érintkezésbe; ez ad a cselekvésnek értéket, az életnek ízt, a törekvéseknek irányt, a közszellemnek ihletet; szóval rásűti bélyegét a korra, s rányomja csókját a kultúra homlokára.

A kultúra maga mindig a természet, de emberi, szép kiadásban. A megmunkált szántóföld, a mederbe szorított folyó, a gyalult fa, a faragott kő a gondolat uralmát jelzi a nyers természet fölött; épűgy kell a legfőbb gondolatokat érvényesíteni az emberi nyers életben, akkor keresztűny kultűreletet kapunk. Múltán törekszűnk pedig erre, mert ha érdemes és jó dolog, hogy az élet alakul telegráf, telefon, lokomotív, automobil erejében, alakuljon hát Krisztus s a Madonna eszményi igazságának és szépségének erejében is!

De ha ezt a közéletben részűnt nyűltan, részűnt hallgatagon el is fogadja a közűnség s csak tűrpe lelkek rágcsálódnak még az ily műltányos és nemes fűlfogáson: mégis lesznek, akik aggűdva néznek e világnézet gyakorlati kivűtele élű; az elvet elfogadják, de praktikus érvűnyesűtésében fűltétűlenűl nem bíznak; félnek ugyan is az egyoldalűságtűl, s mikor keresztűnyésűgrűl van szó, félnek — egyenesen nevűn nevezűve a dolgot — a papi uralomtűl. Mások fűltik a felekezeti békűt s arra buzdítanak, hogy ha már vallásilag meg is oszoltunk, de a lelkiismereti szabadsághoz s a vallások egyenlűségűhez mint alkotmányunk feltűteleihez s a békűs egyűttlűt fűltűteleihez tűrhetűlenűl ragaszkodjunk.

Higgűyűk tehát ezt el nekűnk, hogy alkotmányos életűnkben ehhez tűnyűleg ragaszkodunk, s hogy a mi részűnkűrűl ilyfűle veszedelem a magyar társadalmat nem fenyegeti. Sűt nyűltan

állítjuk, hogy a társadalmi fejlődéshez a szabadságot szükségnek tartjuk, s annak észszerű s méltányos mértékét lét-föltételnek tekintjük. Értjük mi a korszellemet s a modern élet irányát, mely a bensőbe int s nem annyira a formalizmust, mint inkább az igazi bensőséget tartja szem előtt s becsüli életérdekül. Méltányosságot követel mások nézetei iránt, s nem akar elfogadni tanokat a hatalomtól, sőt lelkiismereti ügyekbe s ideális érdekekbe nem tűr hatalmi beavatkozást. Ez teremtette meg a lelkiismereti szabadságot is. Biztosítani akarta az egyén meggyőződésének megnyilatkozását, úgy hogy azt más el ne nyomja, s iszonyú harcok árán ki is vívta azt. A harcokat megvívták s az alkotmányok s a kultúra alapjaiba e szabadságokat ékelték gránittömbökül.

Érvényesüljön hát a szabadság, érvényesüljenek a nemzeti s társadalmi erők, hisz annyi a parlag s annyi a pusztaság nálunk ; sőt segítse a hatalom s a társadalom az erőknek szervezkedését minden téren. Erős, öntudatos, gazdaságilag fejlettebb életet sürgessünk s egyleteink, szövetségeink által épügy, mint a kiválóan nemes férfiak áldozatkészsége által élesszük a sok helyütt alig pislogó öntudatot ; öntudatát annak, hogy tudunk mi is tenni, küzdeni, próbálni még akkor is [kell], ha a siker bizonytalan s ha a kudarc veszedelme nincs elhárítva.

Fogjunk kezét arra a nem évi, nem évtizedi, hanem sokszor évszázados munkára, mely egy népet szabadít s kultúráját emeli. Egy-két év alatt népmentő műveket véghezvinni nem lehet, de kötelességet teljesíteni mindig, mindennap lehet. S mi most erre nézünk. Eltekintve sikertől, kilátástól, ábrándoktól, melyek csálnak s kápráztatnak, hogy azután alaposan lelohasszanak, mi kötelességet akarunk teljesíteni ez újesztendőben. Lelkünk előtt lebeg Nelson angol admiral alakja, ki Trafalgárnál katonáit buzdította, mondván : «Ne gondoljatok, katonák, Anglia nagyságára, nem a király dicsőségére, nem a nemzet hatalmára ; nem ezekre hivatkozom, mikor most harcra tüzellek s áldozatkészségre fölhívlak ; én csak egyet mondok : katonák, teljesítsétek kötelességeketek».

Ez legyen a mi újévi buzdításunk is : Elvtársak, egy új év követel harcot, munkát, áldozatot ; ne a dicsőségre, ne a nép halájára, ne érdekeitekre gondolatok ; hanem teljesítétek kötelességeketek.

Május elseje.

1904 máj. 1.

Ez idén a szociálisták ünnepe az Úr napjával, virágos vasárnapkal esik egybe ; de mily nagy különbség van e két ünnep közt. A vasárnap a teremtő Istennek, a káoszból kialakult rendnek, a győzelmes eszmének ünnepe ; a szociálisták vasárnapja pedig a küzdelem(nek), a zavaroknak s a káosznak napja. Gondolat, eszme, rend hiányzik még belőle ; a társadalom kavarog ; bizony ott május még nincs.

S nemcsak nincs, hanem abból a káoszból rend, abból a zavarból a rendnek s a virágzásnak májusa nem fejlődik ki soha ; nem fejlődik azért, mert a tévelyt állítja bele a világba a jobb világ kiindulási pontjául, s mert morálisa, dacára az altruizmus unos-untalan hangoztatásának, fölszabadulás a tizparancsolat alól.

A tévelyben s a bűnben pedig egység s alakító életerő nem adatik.

Az egységnek a szocializmusban sehol semmi nyoma.

Nincs egység a theóriában. Zúgnak, zszibongnak vásári zajban filozófusaik ; 50 év óta számtalan reformot élt át a szocializmus ; pót- és függelék-elvekkal fejelték meg a szisztémát ; vezető gondolatokat, milyenek az elcsenevedés törvénye s a kérlelhetlen bértörvény, ejtettek el ; sem a termelés, sem a fogyasztás rendszerezítése iránt nincs meg-egyezés.

Nincs egység a követendő akció iránt a fönnálló rend megdöntésére, mely mint föltartóztathatlan sár- és törmelék-lavina szakadna a társadalmi rend békéjét megbontó koboldok és törpemanók nyakába, s romjai alá temetné a zavar-gókat is, mihelyt alapjait megbolygatnák. Nem tudják a szociálista főemberek, vajjon véres, fölforgató forradalom, vagy lassú átváltozás útján lépjenek-e az eddigi társadalmi rendnek s a világkormányzásnak örökébe.

De ha nincs is egység sem a theóriában, sem az akció irányának meghatározásában : annál nagyobb az egység az agitáció szenvedélyeinek fölélesztésében ; van egység a tagadásban, van egység a gyűlölködésben. Van egység a fölvonulást rendező ezreknek és százazreknek tüntetésében, léptük dübörgésében ; van egység szívüknek dobbanásában is valamennyire, annyiban tudniillik, amennyiben tagadnak, gyűlölködnek, nemet, átkot kiáltanak ; van egység az izmok mun-

kájában, amennyiben taposnak és rúgnak ; van egység az öklök összeszorításában ; de nincs egység a kéznek s az észnek pozitív munkájában.

Egység az indulatok s az egyének inspirációjából nem áll elő. A szocializmus lelkesülése és tüze tényleg a kráterek pusztító heve ; társadalmat ez az egyoldalú gondolatmenet és szenvedélyes gyűlölködés nem teremthet.

Mily szegénység s egyoldalúság kísért a szocializmusban s a társadalomnak szocialisztikus fölfogásában ; a gazdagon tagolt, mélységes életű, változatos szervezetű társadalom helyett a szocializmus föllépteti a legszegényebb, mert legelvontabb egységet : a szociáldemokratát, azt az embert, aki különbséget nem hord természetében, nem mutat föl fejlődésében, nem tüntet föl hajlamaiban, hivatásában, vágyaiban. Ez az egység a legszegényebb egyfélése, a leglaposabb egyenlőség, a legtartalmatlanabb atom. Azért társadalma is egy-egy atom-rakás. E társadalomban nincs fajsúly, nincs tehetségek, hajlamok, képességek, klímák, vérmérsékletek szerint való szabad, önkényes tagozódás ; mindenütt az egyenlőség tör le minden szabad alakulást ; akadályoz meg minden szabad moccanást. Ift dühöng aztán egyenlő élet, egyenlő munka, egyenlő élvezet, egyenlő fogyasztás ; itt dühöng a fegyházi, rabszolga élet.

Nem, nem, ily egység nem a szervezetnek, nem az életnek egysége ! Ily egység nem az alakítás s a fejlődés egysége. A társadalom más egységre szorul. A társadalom szervezet, sok szervvel ; a társadalom erőszisztéma sokféle, hatalmas erővel ; a társadalom egy gazdagon rétegezett világ, melyben rendszerbe, de nem sablonba vannak lefoglalva az erők és irányzatok. A társadalom szervezet, telve élettel, érdekekkel s erkölcsi elemekkel ; sajátyszerűen kialakítva a szükségletek, egyéni hajlamok, hivatások s kedvtelések szerint. S ép ez erkölcsi irányzat iránt a szocializmus vak is, süket is ; úgy tesz, mintha az semmit sem nyomna a latban s kár volna vele törődni. Neki az erkölcs csak ideológia ; neki a vallás, a család, a haza, az otthon, az ember belső világa egy teljesen historikus funkció, mely majd elváltozik, ha a társas, kollektív termelés beköszönt.

Ez utóbbi fölfogás nyomja rá a szocializmusra az állat jegyét s materialista eredetének anyafoltját. Az elkeseredett emberek nem szoktak ideálisták lenni ; meglehet, hogy mi is, kiknek nem volt szívünk s praktikus segítő kezünk nyomoraik iránt, magunkra vethetünk e szellemtelen, sivár nemze-

dék nagygyánevelése ügyében ; de annyi bizonyos, hogy mérhetlenül messze állanak tőlünk fölfogás, világnézet, erkölcsi eszmények tekintetében.

Az állat-emberrel kibékülni nem lehet ; azt emberré kell nevelnünk ; az állat-embert lehet emberré nevelni. Az elkésredett emberekkel éreztetnünk kell szeretetünket, akkor elválnak ; mutatnunk kell nekik tűrhető életet, kilátásba kell nekik helyeznünk csendes otthont ; le kell ereszkednünk hozzájuk, hogy felemeljük őket eszményeinkhez s az eszményeink által hordozott élethez.

Ez úton a társadalmat fenyegető veszélynek útját állhatjuk, s a május elseje nem lesz pusztulással fenyegető ünnepnap, hanem a régi rendnek s erkölcsi világrend fölvirágzásának ünnepe.

Az erkölcsi csőd a gazdasági bajban.

1904 júl. 8.

A magyar társadalomban ezidőszert földindulás van ; megmozdultak rétegei s pusztulást hoztak a gazdasági, ipari s nemzeti életre. A sztrájk most divat ; egyik a másikat ébreszti, mint a beteg testben egyik baj a másikat szüli, s mi máris elképzelhetjük, hogy a betegség a halált is ránk hozhatja, s hogy egy általános sztrájkban, mely mozdonyt s gépet megállít, tárnát s műhelyt bezár, kocsist a bakról s kalauzt a vonatról leszállít, a társadalom végleges csődöt mondhat.

A sztrájk lehet jogos mozgalom, lehet győzelmes és igazságos fegyvere az elnyomottaknak ; de *a sztrájk mint járvány*, sem nem jogos, sem nem igazságos, hanem inkább nagy gazdasági kár s óriási erkölcsi csőd.

S nekünk a mostani magyar sztrájkolásban ezt az óriási erkölcsi hiányt kell nyomatékoznunk ; mert a sztrájkolás itt járvány, melybe belesodorja a könnyen hívó s vérmes reményű szegénységet a rossz példa, a csábító szó, a demagógia, az általános elégtelenség, zúgolódás és erjedés, mely a lelki világot kietlenné s örömtelenné teszi ; de a főbaj nem a száraz kenyér, a kézből-szájba való élet, hanem elsősorban a nagy tömegeknek erkölcsi romlása.

Nem tagadjuk, hogy gazdaságilag sok reformra van szükség ; mi mindig pártját fogjuk az aránylagos s viszonylagos létjavításnak ; mi reméljük, hogy a munkások erős

szervezeteinek sikerül majd kivívniok maguknak a nekik megfelelő gazdasági pozíciót ; de mikor a jelenlegi sztrájkolási lázt szemléljük csődületes jelentkezéseivel, kitörésszerű mozgalmaival, erőszakos tüneteivel ; mikor a sztrájkok úgy teremnek mint eső után a gombák : el nem titkolhatjuk, hogy e társadalomban sok a rothadás, s hogy itt a gazdasági hiányokon és szükségleteken kívül nagy erkölcsi bajok is vannak. Nemcsak azt nézzük mi ki mindebből, hogy nagy rétegek gazdaságilag nyomorognak, de azt is, hogy e széles rétegekben az erkölcsi alapok is gyöngék, s nem tartják ki a nagy kísértéseknek erőpróbáit.

Őszintén szólva, mi eziránt nem voltunk kétségben. Tisztában vagyunk az iránt, hogy úgy a sztrájkoló földműves munkásokban mint a főváros sztrájkoló iparossegédeiben és kocsisaiban, továbbá a vasutasokban és szabókban mennyire mély a belátás s a tájékozódás a társadalmi tényezők s a gazdasági világ összeköttetései iránt ; tisztában vagyunk e rétegeknek erkölcsi tartalma, hitbeli meggyőződésének mélysége, tekintélytisztelete, mérséklete s higgadt ítélete iránt ; tudjuk, hogy nagy itt minálunk a szegénység úgy gazdasági, mint erkölcsi tekintetben.

A gazdasági élet-halálharc az egész magyar társadalmat, de különösen a gyámoltalan munkásvilágot nem találta erős erkölcsi fegyverzetben, s a harc heve s az élet emésztő gondja elpusztította még azt is, amit erkölcsi tartalomból s önmérsékletből atyáitól örökölt. Azért van az, hogy az erkölcsileg elgyengült, tartalom tekintetében üres, de szenvedélyeitől annál izgatottabb társadalmi rétegeket erjeszteni könnyű ; sem belátásuk, mely hiányzik, sem erkölcsiségük, mely silány, nem szegi a korrupciónak útját. Így osztja azután társadalmunk Boldizsár király sorsát, hogy a mérleg serpenyőjére tétetvén könnyűnek találtatik, s az élet viharja szétszedi s elsöpri mint az országút porát, mint a szemetet.

Ez erkölcsi züllésben nagy bűnös maga a gazdasági élet. A kietlen s örömtelen munka, melyet nem édesít hit és erkölcs, melyet nem nemesít nagy gondolat, borzasztó járom, s akit abba belefog a kényszerűség, azt könnyen állattá fokozza le. A kietlenség, a munkakényszer, a szürke hétköznapi élet, a szárazmalom-taposás hétről-hétre s közbe a vasárnap demagóg-izgalmai, a lárma, az élvezet, okvetlenül kiölik ezekből az emberekből mindazt, ami derűt hozhatna lelkükre s megnyugvást szívöknek. Barbárságban élnek ; csoda-e, hogy barbárok lesznek? Klasszikus római pompa és fényűzés

veszi őket körül, klasszikus szívkeménységgel és göggel párosulva ; csoda-e, hogy alattomosak, ravaszok, szemtelenek lesznek ideig-óráig, s kegyetlenek s erőszakosak elkeseredésük vagy reménységük órájában?

Továbbá az erkölcsi züllésben nagy bűnös a vezető társadalom az egész vonalon ; a parlament a maga obstrukcióival és féktelenkedéseivel ; a kormány a maga önkényével, pazarlásával, korteskedésével, igazságtalanságával ; a jólét a maga korrupciójával és hatalmaskodásával. Bűzlik, bűzlik Dániában ; a rothadás kiverődik embereken, rétegeken, intézményeken. Tisztelheti-e a modern nemzedék a tekintélyt, a kormányt, a parlamentet, a hatóságot? A parlament a tekintély megvetésének az iskolája ; a parlamentárizmus széles e világon lejárja magát, s a népek majd hálásan üdvözlilik azt az igazán áldásos kezet, mely a szabadságnak ez álarcát lerántja a felelősség nélküli hatalmaskodás arcáról. Látszat ez mind, látszata a szabadságnak, a népönkormányzatnak, látszata a felelősségnek és önintézkedésnek ; valaképpen pedig elnyomás és szolgaság.

Tiszta erkölcs, eszményi világnézet, igazság és jog nélkül nincs boldogulás. A társadalmat erkölcsi tartalma teszi első-sorban életképessé ; embert emberhez csak eszményi kötelek : érzelmek, gondolatok, eszmények, kötelességek, jogok köthetnek. Eszményi hatalmak teszik az életet elviselhetővé ; eszményi hatalmak vértéznek s erősítenek kis és nagy küzdelmekre.

Amit eddig hirdettünk, azt most az élet logikája s a rothadás fejlődése tettekkel bizonyítja. E veszedelemmel csak az az irányzat fog győzedelmesen megküzdeni, mely a tekintélyt tisztelni tudja, mert benne az Isten fölségét látja, s mely a tekintélyben bízni is tud, mert az Isten félelmét látja a tekintély programjában vezető gondolatul s legfőbb elvül. E nélkül nincs rend a társadalomban.

Törekvések útja 1905-ben.

1905 jan. 1.

A nemzetek alkotmánya valamint társadalmi s gazdasági szervezete egy oly szövőszék, melyen a nemzeti életnek s boldogulásnak századok rőfével mért hosszú-hosszú vásznát szövik. Szövik mesterek, kik remekelnek ; szövik kontárok, kik nyomorúságot, cselt és ármányt szőnek ; a mesterek

génusza erőteljes, ideális munkatársakat nevel ; a kontárok körül is settenkedő inashad gyülekezik ; azok a fejlődés, a haladás szálait fűzik a szövőszék keretei közé ; ezek kócot, drótot, hóhérhurkot, az erőszak- s a hanyatlásnak fonalait dolgozzák föl, s lesz belőle nem a boldogulás s az összműködés vég-vászna, hanem az elszegényedés, az elkócosodás vászonvége, nemzeti hanyatlás, dekadencia !

Hogy kóc, drót, hóhér-hurok alatt mit értünk, azt nem kell soká magyaráznunk. Az európai kultúrállamoknak élete az erőszaknak annyi elemeire, annyi állatnyomra mutat, hogy könnyebb volna a kultúrán kételkedni, mint azokat vadságukban s erőszakosságukban ignorálni. Nem, nem ; ignorálni azt, amibe mély megbotránkozással nap-nap után beleütközünk ; eltagadni azt, ami az államok nagy színpadján, a világ színe előtt kalamárissokkal hajigálkozik, elnöki székeket döntöget, pofoz, köpdös ; ignorálni azt, hogy képviselők fütykösökkel s revolverekkel fegyverkeznek s a szónak teljesen elvesztegetett súlyát ólomgolyókkal pótolgatják, nem lehet, nem szabad ; e jelenségnek bátran s elfogulatlanul kell szemébe nézni s fölismerni dült vonásaiban az állatot, s föl-föllángoló tekintetében az ösztönös erőszak lelkét.

De hát ki itt a hibás? Rosszul tesznek-e a verekedő honatyák, s úgy kellene, hogy illedelmesen viseljék magukat nemcsak a szalonokban, hanem az országházban is? Vagy így kell magukat viselniök, mert a rugdalózás szalonokban csak oly elkerülhetlen, mint az országházban, ha a szó hatalma semmi, s az érvek súlya tollúpehely lett, s ahelyett a hóhérkötél dolgozik? Nekem az most mindegy : én ebben az európai világtörténelemben egy osztatlan tünetet látok, az erőszak tünetét ; s azt az egy, megdönthetetlen következtetést vonom le, hogy a kultúra nem erkölcs, s hogy csak az erkölcs őrzi s óvja meg az embert az állatba való visszaeséstől.

Mert mi ezt folyton hirdetjük ; de a világ nagyot hall, s belátása is roppant fogyatékos ; külsőségeken fönnakad s a fától nem látja az erdőt s a kesztyűtől a karmot. Hirdettük s hirdetjük, hogy az embert az erkölcs s nem az ösztönösség jellemzi, s hogy csak az erkölcsiség alapján s erkölcsi elvek erejében lehet embert emberhez fűzni s társadalmat szervezni. A finomság a viseletben s az öltözetben, a műveltség az erudiciót, technikát, matematikát, jogot és zenét illetőleg, a komfortos élet magas nívója, a szalonélet causerie-jai, a villamos lámpák s a parket, a szecessziós bútor és szőnyeg, a selyemblúzik és párisi frakkok, a glaszékesztyű és glaszécipő s

minden egyéb, amit még műveltségnek hívnak, minket egy percig sem ingatott meg ítéletünkben, s tisztában voltunk az iránt, hogy e szakadó, foszladoó szálakból, ebből a tépésből erőteljes társadalmi s állami életet szőni lehetetlenség. Pedig a művelt világ ezt saját privát tapasztalatából is tudhatta; lelkiismerete tanuságot tehetett róla, hogy ezekkel a foszladt fonalakkal embert, szenvedélyt, érdekeket kötni, önzést, élvezetet, féktelenséget zabolára fűzni nem lehet. Privát tapasztalatai, melyek bukásokról regéltek s a *chronique scandaleuse*-nek egész könyvtárával rendelkeztek, a diszkrét hallgatás és sokszor lelkiismeretlen eltussolás leplére szorultak, s az emberek úgy mentek e leplezett bűnök s e lefátyolozott szégyenfoltok mellett el, hogy szinte megszokták s az erkölcsi tehetetlenség változhatatlanságába kényes-kénytelen megnyugodtak.

A világnak imponál a külső, s a belsőre, bizonyosan saját rossz hajlamaira való tekintetből is, szívesen szemet húny. Az erkölcs lehetetlenséggé deklaráltatván, az erkölcstelenség lesz divat, de nem az a következetes, s ha lehet, azt mondom: jellemes erkölcstelenség, hanem a konvenciós, szép maszkban, az illem maszkjában járó, de kölcsönösen eltűrt s mindenkitől ismert s a legtöbbször folyton űzött s gyakorolt erkölcstelenség. De az erkölcstelenség az erkölcsnek tagadása, s e tagadásban megállapodás nincs; a határvonalat, hogy eddig és ne tovább, megvonni sehol sem lehet. Az erkölcs ugyanis logikailag helyesen egyberótt s dialektikailag kifogástalan rendszer, melyben minden összefügg, legalább is oly szorosan, mint az élő szervezetben — mint magában az emberi testben a méte-lyes tagadás, az inficiáló mérreg nem uralkodhatik csak egy szervben; a rothadás elharapódzik szövetről szövetre, hártyáról hártyára, edényről edényre; rothadni félig nem lehet, csak egészen.

Szakasztott így van ez a társadalomban; ennek a szervezetnek is vannak szövetei, hártyái, van vére; itt is a lappangó halál csak ideig-óráig takarózhatik az élet s az egészség látszatával. A látszat szétfoszlik, s a romlás érvényesül a legkifogástalanabb logika szükségességével. Itt is az élet vagy nincs megmértelyezve s osztatlan épségben érvényesül, vagy ha a tagadás bele van oltva a szervezetbe s onnan ki nem vettetik, elharapózik a romlás, s előbb-utóbb katasztrófákban nyer szomorú kifejezést.

S Európa ezeket a szimptomákat tünteti föl magán: nemcsak a privát élet, de a nagy gazdasági, társadalmi s

politikai élet az erkölcsöt tagadó erőszaknak s ösztönösségnek jegyeit ölti magára, s e gyászos színe-változástól nem óvja meg semmiféle műveltség; még pedig azért nem, mert nem a műveltség, hanem a szigorú erkölcsiség hordozza az életet; a műveltség pedig még nem erkölcsiség.

A chronique scandaleuse ezt gyaníttatta, de meg nem értette a laposeszű európaival; de majd megtanítja őt erre az erőszak a gazdasági s a politikai életben. A mi föladatunk a XX. század fáradt szemeit az erkölcsiség ez örökké ragyogó csillagára fordítani s elveinek térfoglalását az élet összes terein előmozdítani. Tömegeket mozgatni a szenvedélynek könnyű, de a pozitív munkálkodásnak, mely az állatiság inspirációit nélkülözi, nehéz. Társadalmakat elvekkkel, jellemmel, erkölccsel átjáratni csak félisteneknek, vagyis hogy még azoknak sem, hanem inkább csakis annak az egy Istennek föladata, ki az emberiséget oktatja és neveli világossággal és kegyelemmel épűgy, mint sötétséggel és szenvedéssel. Bármily keserves pedagógiai kezelés alá fogja az Isten az európai nemzeteket, annyi bizonyos, hogy az erkölcsiségnek az egész vonalon való érvényesítése, az abszolút uralom trónjára való visszahelyezése: ez a teljes és föltétlen redintegráció a Gondviselésnek célja, s e nagy föladaton dolgozni a századoknak, tehát az 1905. évnek is, kötelessége meg dicsősége.

Székesfehérvár üdvözllete a dalosokhoz.

1908 jún. 6.

Örömmel üdvözljük dalosainkat; örülünk, hogy eljöttek, mert énekelni jöttek. Ünnepies érzéssel fogadjuk őket, mert lelket, kedvet, lendületet hoznak nekünk. Mindez megvan a dalban; hogyne, hisz szívből fakad s viszont arra szolgál, hogy szívbe hatolva, ott lelket, örömet fakasszon.

Akik dalolnak, azok tehát jó járatban vannak: a lélek útjain járva szívünkhöz férköznek, hogy jötevőink legyenek.

Ő tehát Isten hozott dalosok, énekeljetek! Énekeljetek bizvást; itt Fehérváron megértének s megbecsülnek titeket!

Megértünk titeket; mert a dal az az anyanyelv, melyet mindenki megért, mert ha a szót nem is értené, de a lelket kiérezné, azt a lelket, mely a ritmus hullámain vibrál, mely száll velünk s emelkedik rajtunk, s magával emel minket, hogy elringasson bánatainkban s örömeinkben egyaránt. Megértjük az érzést, mely a hangok harmóniájának szépségében jön felénk, s akinek szíve van, az meghódol neki.

Megérti azt még a kised is, ritmusától alszik el a síró baba ; megérti azt a barbár is, hisz daloló lelkek, próféták és szentek szelidítették meg vad erkölceiket, s a mesebeli Orfeusz ugy-e dallal és zenével hódított s rámutatott a nem-mesebeli hatalomra, a barbárokat szelidítő szeretetre, mely a lelkit hangsúlyozza mindenütt, s a belső világgal akarja legyőzni a külsőt, s azért a belső világnak egyik nagy hatalmát, a zenét s éneket használja föl gyermekei művelésére.

Minden dal a lélek emelkedése. A legédesebb érzelmek dalban hangzanak el ; azért van éneke az erőnek s örömnnek, de főleg van éneke az ifjú, szép életnek ; azért van éneke a tavasznak, az ifjúságnak, a párzó madárnak ; azért van éneke a hősnnek, a diadálnak ; s az emberi lélek, mely az imában Istenhez emelkedik, az emelkedettség érzetét is dalban önti ki ; a legfőlségesebb s legmélyebb imák némák nem maradtak, hanem zsoltárokbán s himnuszokban törtek ki.

A nemzeti léleknek is vannak énekei. Hogy hiányozhat-nék ott a dal, ahol népek szenvednek és örvendeznek ! Hogyne zúgna föl ott, hol a néplélekben izzik a harcok szenvedélye, ahol bűg és sir milliók bánata ? Azért az a nemzet, melynek még nincsenek dalai, az még nem ébredt föl lelkének öntudatára, az még kiskorú ; sirni tud, de énekelni még nem tud. Az ilyen nemzetnek még nincs művészete, mert a műérzék első megnyilatkozása a dal ; az hangzik a bárdok koráljában, az cseng a trubadúrok énekében.

Gondolhatjátok hát, hogy akik így gondolkoznak, akik így éreznek, azok hogy örülnek a dalosok látogatásának, azok hogy üdvözlik énekes vendégeiket ; úgy örülnek, úgy üdvözölnek, hogy örömük lendületéből üdvözlötük is dallá válik !

Tiszteljük törekvéseiteket s hálások leszünk azokért ! Örül a szívünk, hogy ennyi dalost, egész daloló hadat fogadhatunk falaink közé, — daloló hadat e küszködő világban ! Más hadakhoz hozzászoktunk már ; de akik énekelnek, akik vigasztalnak s enyhítenek, az oly had méltán lesz csodálkozásunk tárgya s elismerésünk birlalója.

Rajta tehát, szívből kívánjuk, legyen művészetetek népszerű, találjon sok-sok művelőt, hódítson természet-adta szépségével s hatalmával ! Legyen művészetetek hálás munka, örvendeztessen sokakat s váltsa ki bennük a harmóniák áldását és örömét. Isten hozott !

Sajtóvasárnapra.

1913 okt. 2.

A Sajtóvasárnapon azt a nagy érdeket akarjuk híveinknek szívére kötni, melyet maga X. Pius pápa jellemzett legjobban, mikor azt mondta: *Hiába építünk templomokat, hiába tartunk missziókat, hiába alapítunk iskolákat, ha emellett elhanyagoljuk a katolikus sajtót.* A Szentatya e szavainak nyomában egyre jobban föl kell fogunk kötelességünket, hogy melegen érdeklődjünk a katolikus sajtó iránt s hogy buzgón s kitartóan dolgozzunk a katolikus sajtótermékek elterjesztésén. E lelkes munkára nagy szükség van híveinkkel szemben is, mert ők még nem értékelik eléggé, sem a rossz sajtónak káros hatásait, sem a jónak áldásait s nem veszik észre azokat a nagy veszedelmeket, melyekkel a rossz sajtó a hitet s az erkölcsöt, s a lelkek üdvét fenyegeti.

Nem kételkedem azonban, hogy e belátás tért foglal majd, ha minél gyakrabban s minél behatóbban kifejtjük, hogy a *katolikus sajtóra úgy van szükségünk, ahogy szüksége van a harcban álló katonának jegyverre ; továbbá, hogy a katolikus sajtó termékeire szükségünk van saját felvilágosításunk s szellemi látókörünk kitágítása végett ; s végre szükségünk van rá, a katolikus akció szervezése s a kereszténységnek szélesebb kihatása végett.*

Ami az elsőt illeti, tagadhatatlan, hogy a modern világ legharciasabb intézménye a sajtó, s abban a nagy szellemi harcban, hol eszmék s érdekek ütköznek, hol az igazság szemben áll a hazugsággal, s a valóság a látszattal, s az erkölcs s az eszményiség az ösztönnek s szenvedélyességnek hatalmaival, ott a legkihatóbb s *döntő fegyver a sajtó.* A számbeli súly nem teszi ; ahogy a hadseregnél sem teszi a szám, ha nincs jó fegyverzete : úgy billen fel a társadalmi életben is a számbeli súly, az értelmi műveltség, az intelligencia, a jó tollforgatás varázsának túlsúlyától.

Azonban nemcsak mint fegyverre az ellenséges áramlatokkal szemben, hanem mint *életszervre* van a katolicizmusnak a sajtóra szüksége. A sajtó által vagyunk bekapcsolva a modern szellemi világba, a korkérdésekbe s áramlatokba, a tudományos, művészeti, bölcséleti s irodalmi világba. Az idő folyik s az élet fejlődik s folyton új gondolatokat, új eszméket s problémákat vet fel, melyek a mai kor eszményei, vágyai s életingerei. Ami él, annak csak a jelenben

lehet élnie, ingereit a jelenből kell vennie, indításait a világ modern szükségleteiből fogadnia. Nekünk sem szabad elszigetelődnünk. Az elszigetelődés ér-elmeszesedés s a végnek kezdete volna ; de éppen a sajtó lesz az elszigetelődés ellenszere, mert az eszközli a kapcsolatot a hit világa s a modern világ forgataga közt ; a sajtó erezetén s idegzetén át történik az ingerkiváltás s az új elemek s motívumok fölszívása, melyre minden életnek szüksége van, legyen az akár természetes, akár természetfölötti.

Ugyancsak szükségünk van életrevaló sajtóra a kereszténység kihatására való tekintetből, arra nézve, hogy *akciónkban* szervünk legyen. A világ nem kész, hanem fejlődik ; a katolikus világ sem kész, hanem a fejlődés törvénye alatt áll, s így folyton munkába állít minket ; alkalmas intézményeket sürget s várja, hogy szociális s népnevelő befolyásunkat érvényesítsük. Ez az akció folyik abban az apostolkodásban, melyet az egyházirend fejt ki, de folyik abban a nagy tevékenységben is, melyet a sajtó gyakorol, ebben a — mondhatnám — laikus apostolságban. A sajtó az egyházi apostolságnak laikus kiadása ; a sajtó az a modern diakonátus, mely kenyeret szeg, mint ahogy azt a régi diakonátus szegte ; mindkettő nem az Úr asztalát, hanem a köznapi élet szükségleteit gondolja.

Dolgozzunk tehát buzgón, dolgozzunk fáradhatlanul a katolikus sajtó fellendítésén ! Világosítsuk fel hiveinket, hogy önmagunkból, hitünkben s erkölcsiségünkben üzünk csúfot, ha a kereszténység-ellenes sajtót pártoljuk. Ki fogja nagyra nevelni azt a sötét s hazug hatalmat, mely az igazságot támadja s mely mikor hitünkben, meggyőződésünkben sérteget, akkor még pénzünket is elszedi s hatalmát önmegalázásunkra használja ?! Ez a népfelvilágosító mozgalom, mellyel a jó sajtót terjesztjük, kisodor majd sokakat a kereszténység-ellenes áramlatból s felébreszti bennük a kötelességérzetet, hogy a katolikus sajtótermékeket olvassák is s terjesszék is, s a katolikus sajtó felvirágoztatásáért áldozatot is hozzanak.

Fölvívás a keresztény társadalomhoz.

1923 febr. 18.

Most, hogy a farsang lezajlott s a féktelen mulatozási kedv egyelőre pihenőre tért, elérkezettnek látom az időt, hogy a Margit-kongregációból kiindult s az erkölctelen táncok s a táncolási mód ellen irányuló mozgalomról ítéletet mondjak, s annak a keresztény társadalomban való térfoglalását előmozdítsam.

Úgy történt, hogy másfél évvel ezelőtt a székesfehérvári Margit-kongregáció, mint elsősorban erkölcsi alapon álló testület, fölvetette a harcot a modern táncdüh s ennek erkölcsitelensége ellen; voltak leányok, kik bálba nem mentek, vagy haza mentek, bizonyos táncokat nem táncoltak; voltak s vannak nők, kik könyökeiket előretolva, védőpalánkot állítanak maguk s a túlbizalmas tolakodó táncos közé. A kongregációnak ez az elszánt föllépése s a nem kongreganista nőknek is ez a magatartása megszegyenítő vád s ugyanakkor fulmináns ítélet a kultúrvégi züllöttség<gel> s az erkölcsi érzés eldurvulásával szemben.

Ezért nekik s elsősorban a Margit-kongregációnak főpásztori elismerésemet fejezem ki. Tudom, hogy ez elismerésemmel nem állok egyedül, s hogy azt mindazok osztják, kik hűséges meggyőződést, korrekt s bátor lelket s elszánt nem-farizeus jellemet becsülni tudnak. S ha talán volnának, kik e magatartást túlzottnak ítélnék, alapjában még azok is el fogják ismerni, hogy annak a dekadens s nyegle mulatozásnak, annak a nyilvánosság előtti meztelenkedésnek s a női húsok kirakatozásának mégis csak jó volna, még pedig az egész társadalom érdekében, valamikép útját állani s útját vágni. Nem is lesz ez lehetetlenség, hogy amit a kongregáció s a szemérmesebb nők már is megtettek, azt az egész társadalom feladatának ismerje s maga is gyakorolja.

Ezt az állásfoglalást méltán elvárhatom az egész társadalomtól, nevezetesen azonban a katolikus hívektől, kikhez elsősorban van szavam. Hiszen ez a harc s ez a mozgalom nem lehet csak a kongregációnak vagy épen egy kongregációnak a feladata, aminthogy az erkölcs s a köztisztesség nemcsak a kongregációk ügye, hanem az egész keresztény társadalomé. Azért, amikor dicséretet mondok azoknak a fiatal leányoknak, akik reájuk nézve sokszor nehéz helyzetben megálltak a kongreganista fegyelem alapján, s a meggyőző-

désükért el tudtak viselni egy-egy blazirt grimaszt is, ugyanakkor óhajtom, hogy az egész keresztény, főleg katolikus társadalom felelőssége öntudatában sarkára álljon, s hogy minden egyes és szervezet, minden férfi és nő, ifjú és leány, kiknek lelkében az erkölcsi érzék az életrevalóbb s szebb magyar jövő gondolatával párosul, hassanak oda, hogy ruházkodásban, táncban, társalgásban, modorban s a szesz italok élvezetében a keresztény erkölcsi elvek érvényesüljenek. Hol vannak azok az idők, amikor a férfiak a bálban szesz italokat alig ittak, amikor az egyszerű csín a leányok öltözetében össze nem lapította a családtyák bugyillárását, s nem borította be a gondok fátyolával a báltermek csillárjait! Ma nincs multság esztelen költekezés nélkül, nincs öröm mámoros idegcsiklandozás nélkül; ugyanakkor pedig borgőzös szájak lehellelte vegyül a parfümbe, s intelligenseknek nevezett urak és hölgyek bizonytalan léptekkel támolyognak a bálvégi reggeli órákban.

Itt igazán nagy öneszmélésre s a szó igaz értelmében keresztény nemzeti reakcióra van szükség. Reakcióra minden alacsonyosság, szemérmertlenség és szabadosság ellen!

Már most nagyon fontos, hogy e részben állásfoglalásunk korrekt és semmiben se túlzó legyen. Fontos, hogy ne *nevek* és *elnevezések*, hanem *lecsusztalások* s *kihágások* ellen küzdjünk. Erre való tekintetből, a kongregáció vezetőségének meghallgatása után főpásztori hatalmamnál fogva föloldom a Margit-kongregációnak az one-stepre vonatkozó tilalmát; ezt nem azért teszem, mintha ezzel a kongregációnak a körülmények által indokolt intézkedését helyteleníteni akarnám; még kevésbbé azért, hogy ezáltal a kongregáció üdvös és feltétlenül szükséges fegyelmét lazítsam s a szabadságot lóra ültessem: hanem azért, hogy *minden táncban minden illelenséget és szemérmertlenséget minden hívemre nézve tilalmazsak* s ezáltal a küzdelmet *a visszaélések ellen kiszélesítsem*.

Mikor azonban így az one-step tilalmát föloldom, ugyanakkor mindjárt megjegyzem, hogy vannak modern táncformák, melyek szinte predestinálva vannak arra, hogy a zabolátlan s erkölcstelen táncolás útját egyengessék: ezeknél fokozott önérzetet s fegyelmet kívánok, s föltétlenül követelem, hogy *kerüljék el a táncok szemérmellen figuráit*, — még pedig *éjjel után is, sőt akkor leginkább*. A multság rendezői e részben sokat tehetnek; azért kérem őket, álljanak e perverz divat útjába, küszöböljék ki a nevük s tekintélyük alatt lezajló multságokból a táncoknak szemérmertlenségre ingerlő,

erotikus figuráit, s egyáltalában mint magyar embereket is kérem, ne engedjék e táncokat a régi s alapjában tisztességes táncok rovására túltengeni.

Van azonban még egy nagy s a legilletékesebb címre feladott kérésem, s az szól a keresztény nőkhöz. A keresztény erkölcs ügye, mint mindenütt, úgy a bálteremben is főként a nő kezében van letéve; azért kérem minden nőhívemet, asszonyt, leányt egyaránt, de elsősorban itt is a kongregáció tagjait, hogy teljesítsék e téren is kötelességeiket s tiltakozás, rendreutasítás, a tánc rögtöni abbanhagyása, a szemérmetlenül tolazkodó táncosok megvetése s energikus helytállás által tegyenek tanúbizonyságot keresztény női öntudatukról, s kifogástalan erkölcsi érzékükről.

De hát bocsánat, hogy ezeket mondom, hiszen a keresztény nemzeti éledés<nek> s Magyarország kínlódásának nehéz korszakában szinte nem tudom, hogy kik ellen legyen a női frontnak ilyen föllépésre szüksége? Kik legyenek azok, s honnan vegyék magukat, kikre a fölháborodott női öntudat s az erkölcsi megvetés ostorával kellene rávágni? Honnan szakadjanak közénk, tán a nemzeti hadseregből vagy a keresztény nemzeti ifjúság egyetemi szervezeteiből, tán a Széchenyi szövetségből? Honnan jöjjenek, kik a közerkölcsöt züllesztetni akarnák? Onnan nem jöhetnek, vagy csak akkor jöhetnek, ha nem méltók nagy eszményeikhez. Adja Isten, hogy ez önlefokozásra magyar ifjú sose vállalkozzék!

Bármint legyen, álljunk mindnyájan helyt az erkölcs, a fegyelem s a köztisztesség védelmében, s lobogjon fejünk fölött láthatólag a Szent Szűz zászlaja.

A kiadó jegyzetei.

Az itt közölt cikkek túlnyomó része mint vezércikk jelent meg ebben az újságban : „Esztergom, politikai és társadalmi hetilap. Laptulajdonos és kiadó dr. Prohászka Ottokár.» A lap megindult 1896-ban Prohászka és Keményffy Dániel szerkesztésében és 1904-ig viselte homlokán Prohászka nevét. Az első két évfolyamban minden aláírás nélkül írt Prohászka ; itt tehát külső tanuságok és belső kritériumok (lásd Ő. M. 13. k. Bevez.) alapján kellett eldönteni a szerzőséget. Magától értetődik, hogy e kritériumokat megszorító értelemben alkalmaztam : amiről nem tudtam teljes bizonyosságot szerezni, azt elhagytam. 1898-tól kezdve cikkei a Dr. P. jelzetet viselik.

Másutt jelentek meg a következők (a számok e kötet lap-számait jelzik) : 113., 117., 119., 149., 156., 178., 196., 218. : Alkotmány ; 222. : Szövetkezés ; 263. : Egyházi Lapok ; 279. : Igaz Szó ; 284., 286., 288. : Fejérmegyei Napló — még pedig mind, az Esztergom-ban megjelentek is, abban a számban, melynek pontos kelte e kötetben a címek alatt olvasható. A pontos kelet közlését ezeknek a cikkeknek kortörténeti jelentősége javasolta.

A csoportokba foglalás merőben kiadói-technikai okokból történt. A csoport-címek a cikkek címeiből vannak véve, és egy-egy csoportnak inkább uralkodó témáját akarják jelezni, mint szigorú keretét megadni.

Tartalmi megjegyzések :

34. lap : Roszival kanonok rektora volt annak a szemináriumnak, melynek Prohászka ugyanakkor spirituálisa és tanára volt. Prohászka éles állásfoglalása miatt egy ideig komolyan az a veszély fenyegette, hogy falura kerül plébánosnak. Azonban az alsó papság Esztergomban és országszerte oly egyhangúsággal állott Prohászka mellett, hogy a rektort kellett a szemináriumból elmozdítani.

52. lap : Prohászka az egyházi vagyona vonatkozó egyházjogi alapelvek tiszteltben tartásával (l. Ő. M. 20. k. 73. kk. II.) a magyar egyházi vagyon korszerű értékelését sürgeti. Lásd még e kötet 221. l.

68. lap, utolsó bekezdés : Prohászka az egész cikk összefüggése szerint itt csakis magyar egyházi állapotokról szól. Vessd hozzá e kötet 213. és 220. ll.

213. lap : Ezt a cikket a maga egészében kell nézni, és nem egy-egy kiszakított félmondatában ; s akkor kitűnik, hogy nem egyéb az, mint IX. Pius Syllabusa 50. tételének energikus alkalmazása.

260. lap : Az esemény, amelyre ott utalás történik : Bajnán megjelent a budapesti szocialista agitátortól rendezett gyűlésen a káplán is, Prohászka tanítványa, szót kért és talpraesett felszólalásával falhoz szorította az agitátort.